

Sveučilište u Zagrebu

HRVATSKI STUDIJI

Ana Holjevac Tuković

**Srpska politika prema istočnom
Podunavlju od vojno redarstvene
operacije Oluja do mirne reintegracije**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2012.

Sveučilište u Zagrebu

CENTRE FOR CROATIAN STUDIES

Ana Holjevac Tuković

**Serbian politics towards the eastern
Danube region since the military operation
'Storm' up to the peaceful reintegration**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2012

Sveučilište u Zagrebu

HRVATSKI STUDIJI

Ana Holjevac Tuković

**Srpska politika prema istočnom
Podunavlju od vojno redarstvene
operacije Oluja do mirne reintegracije**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

dr.sc. Ljubomir Antić

Zagreb, 2012.

Sveučilište u Zagrebu

CENTRE FOR CROATIAN STUDIES

Ana Holjevac Tuković

**Serbian politics towards the eastern
Danube region since the military operation
'Storm' up to the peaceful reintegration**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Ljubomir Antić, Ph.D.

Zagreb, 2012

Informacije o mentoru

Dr. sc. Ljubomir Antić, rođen je u Prvić Šepurini 1946. godine. Doktor je povijesnih znanosti: viši znanstveni suradnik, izvanredni profesor. Od znanstvenih ustanova bio je zaposlen u: Institutu za migracije i narodnosti, Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" te na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu (dodiplomska i poslije diplomatska nastava). Područje istraživanja: moderna hrvatska povijest.

Objavio je osam knjiga te više desetaka znanstvenih i stručnih radova. Najvažniji radovi: a) knjige: Naše iseljništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. godine, Zagreb 1987.; Hrvati u Južnoj Americi do 1914., Zagreb 1991.; Hrvati i Amerika, Zagreb 2002.; b) znanstveni članci: "Hrvatska federalistička seljačka stranka", Radovi Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1982.; "Sukobi u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti (Čile) za vrijeme 1. svjetskog rata i neki socijalni utjecaji na njih 1917. godine", Časopis za suvremenu povijest, Zagreb 1984.; "Odnos javnosti prema iseljavanju iz Dalmacije od 80-ih godina 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata", Historijski zbornik, Zagreb 1985.; "Prolegomena za raspravu o Hrvatima u Argentini do 1914.", Migracijske teme, Zagreb 1990.; "Dubrovačka Republika i međunarodno priznanje SAD", Diplomacija Dubrovačke Republike (ur. S. Berković), Zagreb 1998.; "Hrvatska politika u 20. stoljeću", Hrvatska revija, Zagreb 2001.; "Nacionalna ideologija Jugoslavenstva kod Hrvata u dvadesetom stoljeću", Hrvatska politika u XX. stoljeću (ur. Lj. Antić), Zagreb 2006. itd. Prevođen na engleski, njemački, španjolski, portugalski i slovenski jezik. Član je uredništva znanstvenih časopisa ("Migracijske teme", "Društvena istraživanja" i "Časopis za suvremenu povijest") te izdanja Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" (urednik struke "Iseljništvo" u Hrvatskoj enciklopediji).

Izvanznanstvene aktivnosti: novinar u "Večernjem listu", zastupnik u Saboru Republike Hrvatske i Skupštini Grada Zagreba te ravnatelj Hrvatske izvještajne agencije. Predsjednik i član upravnih/nadzornih odbora/ vijeća znanstvenih, kulturnih i društvenih ustanova.

SAŽETAK

Nakon oslobodilačkih vojno-redarstvenih operacija 'Bljeska' i 'Oluje', jedini dio hrvatskog teritorija koji su držali pobunjeni Srbi bio je onaj u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu. Nakon poraza pobunjenih srpskih snaga, bila je otvorena mogućnost političkih pregovora. Hrvatsko državno vodstvo odlučilo je vratiti okupirane dijelove mirnim putem, započevši pregovore s predstavnicima Srba iz Srijemsko - baranjske oblasti. Hrvatske vlasti i vodstvo Srba u Podunavlju potpisali su Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnome Srijemu (Erdutski sporazum) 12. studenoga 1995. u Erdutu i Zagrebu. Realizacija mirovnog sporazuma započela je donošenjem Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a 15. siječnja 1996. Uvedena je Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda, (UNTAES - United Nations Transitional Administration to Eastern Slavonia), te je započela realizacija mirovnog sporazuma, s ciljem vraćanja hrvatskog Podunavlja u sastav Republike Hrvatske. Provođenje mirovnih odluka iz Sporazuma, uključivalo je razoružanje srpskih snaga, demilitarizaciju cijelog Podunavlja i raspisivanje izbora za tijela lokalne vlasti i vraćanje hrvatskog Podunavlje u ustavno-pravni sustav Republike Hrvatske. Sporazum je definirao i pravo povratka izbjeglica i prognanika, te pravo na povrat oduzete imovine. Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja utjecala je na početak normalizacije međudržavnih odnosa Hrvatske i SR Jugoslavije, na regionalnom planu, kao i početak normalizacije hrvatsko - srpskih odnosa u Republici Hrvatskoj. Vijeće sigurnosti UN-a, Rezolucijom 1145 od 19. prosinca 1997., dalo je punu potporu završetku mandata misije UNTAES-a., 15. siječnja 1998. Usporednom analizom sadržaja dokumenata, medijskih tekstova, memoarskog gradiva i relevantne literature, u radnji su prikazani stavovi srpske politike prema procesu mirne reintegracije. Proces mirne reintegracije završio je 15. siječnja 1998., kada je hrvatsko Podunavlje (istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem) vraćeno u ustavno-pravni poredak RH, što je označilo kraj rata u Hrvatskoj.

STRUCTURED SUMMARY

Based on the archival records, this thesis shows the importance of the military – police operation „Storm“ the influence it had on the Serbian politics and its renouncement of the idea of uniting all the Serbian lands. On the basis of the published resources, we attempt to describe the role played by the representatives of the international community who influenced the achievement of the political treaty and its implementation.

After the defeat of the rebellious Serbian forces in the course of the military – police operations „Flash“ and „Storm“, the only remaining part of the Croatian territory still held by the rebellious Serbs was the one located in Eastern Slavonia, Baranja and the Western Syrmia. The Croatian political leaders decided to restore occupied parts peacefully, starting the negotiations with the Serb representatives from Danube Region. The Croatian government and the leaders of the Serbs from Syrmia – Baranja District signed the Basic agreement regarding the East Slavonia, Baranja and the Western Syrmia (Erdut Agreement) on November 12, 1995 in Erdut and in Zagreb. The realization of the peace agreement started on January 15, 1996, when the Security Council of the United Nations passed the Resolution 1037. A transitional administration of the United Nations was introduced (UNTAES - United Nations Transitional Administration to Eastern Slavonia) and the realization of the peace agreement commenced. Its goal was the return of the Croatian Danube Region under the aegis of the Republic of Croatia. The agreement anticipated the transitional period of one year which could be extended for no more than one more year. It also anticipated the distribution of international forces which were supposed to keep the peace and security as well as the establishment of the temporary police force. The implementation of the peace accords in the Treaty included the disarmament of the Serbian forces, the demilitarization of the entire Danube Region and calling the elections for the bodies of local self-government as well as the return of the Croatian Danube Region in the constitutional and legal system of the Republic of Croatia. The Treaty also defined the right of return of refugees and exiled persons as well as the right to the return of the seized property. Through the acceptance of the United Nations' peacemaking role, Croatia tried to ensure a quick return of the refugees, exiled and displaced persons. Such efforts were supposed to help establish normal life in all aspects of the society within the boundaries of the Croatian system.

Regionally speaking, the peaceful reintegration of the Croatian Danube Region influenced the beginning of the normalization of the relationship between Croatia and the Federal Republic of Serbia as well as the beginning of the normalization of the Croatian and

Serbian relationships in the Republic of Croatia. In its Resolution 1145 from December 19, 1997, The United Nations' Security Council fully supported the end of the mandate of the UNTAES, which finished on January 15, 1998. Using the comparative analysis of the documents' contents, media texts, memoirs and relevant literature, the thesis shows the attitudes of the Serbian politics towards the process of peaceful reintegration. The process of peaceful reintegration ended on January 15, 1998 when the Croatian Danube Region (Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmia) returned under the auspices of the constitutional and legal system of the Republic of Croatia.

Finally, it can be concluded that the Croatian government in collaboration with the UNTAES Temporary management and the local Serbian residents managed to achieve the peaceful reintegration of the Croatian Danube Region. The peace process ensured the survival of the Serbian community in the Croatian Danube Region area and its later participation in all aspects of the Croatian society. The peaceful reintegration of this area was achieved with no further casualties or destruction of property in a way which proved the Croatia's determination to coexist peacefully and democratically. Through the peaceful reintegration, the Republic of Croatia regained full control over its internationally recognized borders.

Ključne riječi:

Hrvatsko Podunavlje, vojno redarstvena operacija „Oluja“, mirna reintegracija, UNTAES, Erdutski sporazum, Srijemsko – baranjska oblast

Sadržaj

1.1. Predmet istraživanja, osvrt na historiografiju, izvore i literaturu	1
2. OSNOVNA OBILJEŽJA HRVATSKOG PODUNAVLJA	5
2.1. Geografske, gospodarske i prometne osobine	5
2.2. Etnička struktura 1991.....	7
3. HRVATSKA 1990. - 1991.....	13
3.1. Početak oružane pobune Srba, osnivanje srpskih autonomnih oblasti na teritoriju Republike Hrvatske	13
3.2. Otvorena agresija na Republiku Hrvatsku i stvaranje Republike Srpske Krajine	22
4. PREKID ORUŽNIH SUKOB, MEĐUNARODNO PRIZNANJE REPUBLIKE HRVATSKE I POKUŠAJI MIRNE REINTEGRACIJE OKUPIRANIH PODRUČJA	26
4.1. Konferencija Europske Zajednice o Jugoslaviji, uvjeti za međunarodno priznanje Hrvatske	26
4.2. Aktivnosti Ujedinjenih Naroda (UN-a) i međunarodne zajednice na uspostavi mira u Republici Hrvatskoj 1991.-1995.....	35
5. VOJNO REDARSTVENA OPERACIJA „BLJESAK“ I „OLUJA“, REAKCIJA JUGOSLAVENSKE JAVNOST NA PAD RSK	50
5.1. O izostanku vojne pomoći RSK Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske	52
6. MIROVNI PREGOVORI I POTPISIVANJE TEMELJNOG SPORAZUMA O PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE, BARANJE I ZAPADNOG SRIJEMA	58
6.1. Diplomatski pregovori o uspostavi mira na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine	58
6.2. Mirovna konferencija u Daytonu i potpisivanje Temeljnog sporazuma o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema - Erdutski sporazum	65
7. USPOSTAVA PRIJELAZNE UPRAVE I PROVEDBA ERDUTSKOG SPORAZUMA .	71
7.1. Uvjeti za provedbu Erdutskog sporazuma	71
7.3. Demilitarizacija hrvatskog Podunavlja.....	79
7.4. Prijelazna policija TPF (Transitional Police Forces).....	83
7.5. Zakon o oprostu	87
7.6. Početak suradnje Prijelazne uprave, hrvatskih vlasti i lokalnih Srba u hrvatskom Podunavlju	94
8. SRPSKI ZAHTEJEVI ZA VRIJEME PRIJELAZNE UPRAVE UNTAES-a	100
8.1. Upravna organizacija Srba na području pod upravom UNTAES –a.....	100
8.2. Srpski zahtjevi za autonomijom i formiranjem jedinstvene teritorijalne jedinice	103
8.3. Pismo Vlade RH o dovršetku procesa mirne reintegracije	109

8.4. Prosvjedi Srba i održavanje referenduma za jedinstvenu Oblast	112
9. SPORAZUM O NORMALIZACIJI ODNOSA IZMEĐU SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I REPUBLIKE HRVATSKE	118
10. ODRŽAVNJE IZBORA 1997. ZA ŽUPANIJSKE SKUPŠTINE, TE GRADSKA I OPĆINSKA VIJEĆA	123
10.1. Zahtjevi oblasnih Srba, kao uvjeti ostanka i izlaska na izbore	123
10.2. Političko organiziranje Srba na području Oblasti, osnivanje Samostalne demokratske srpske stranke	126
11. USPOSTAVA DRŽAVNIH TIJELA UPRAVE RH NA PODRUČJU HRVATSKOG PODUNAVLJA	147
11.1. Konstituiranje Županijskih i Gradskih vijeća	147
11.2. Zajedničko vijeće općina	152
12. ISPUNJENJE UVJETA PUNE SURADNJE S UNTAES-OM I INTEGRACIJA JAVNE UPRAVE I PODUZEĆA U SUSTAV RH	156
12.1. Produljenje mandata UNTAES-a	156
12.2. Završni postupci u procesu mirne reintegracije, reintegracija državne i javne uprave	163
12.2.1. Hrvatski obrazovni sustav u Podunavlju	163
12.2.2. Reintegracija zdravstva u Podunavlju	165
12.2.3. Reintegracija pravosudnih tijela	166
12.2.4. Zapošljavanje i socijalna zaštita	166
12.2.5. Javna poduzeća	167
13. POVRATAK PROGNAHNIH I IZBJEGLIH OSOBA NA PROSTORU REPUBLIKE HRVATSKE.....	169
13.1. Povratak izbjeglih Srba, kao preduvjet mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja... 169	
13.2. Povratak izbjeglica, kao rezultat sporazuma Vlade RH, UNTAES-a i UNHCR-a ... 182	
14. ZAVRŠNO ISPUNJENJE UVJETA VLADE RH I DONOŠENJE REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI O ZAVRŠETKU MANDATA UN-a U REPUBLICI HRVATSKOJ	188
14.1. Osnivanje Nacionalnog odbora za ostvarivanje „Programa uspostave povjerenja, ubranog povratka i normalizacije života na ratom zahvaćenom području RH “	188
14.2. Rezolucije Vijeća sigurnosti o završetku mandata UN-a u Republici Hrvatskoj.....	191
15. POSLJEDICE RATNIH ZBIVANJA NA DEMOGRAFSKU SLIKU HRVATSKOG PODUNAVLJA	195
16. MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOG PODUNAVLJA U SJENI RATNIH ZLOČINA	198

ZAKLJUČAK.....	201
17. IZVORI I LITERATURA.....	206
17.1. Izvori.....	206
17.1.1. Neobjavljeni izvori	206
17.1.2. Objavljeni izvori	206
17.1.3. Novine	208
17.2. Literatura	209
17.2.1. Studije i monografije	209
17.2.2. Rasprave i članci.....	211
PRILOG 1	213
- Karta istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema	213
ŽIVOTOPIS	214
Bibliografija.....	214

1. UVOD

1.1. Predmet istraživanja, osvrt na historiografiju, izvore i literaturu

Proglašenjem neovisnosti 8. listopada 1991., Republika Hrvatska morala je svoju neovisnost obraniti u ratu, suočena sa velikosrpskom agresijom i gubitkom oko jedne trećine svoga teritorija. Postizanjem međunarodnog legitimiteta priznanjem 15. siječnja 1992., te zaustavljanjem srpske agresije, osnovni cilj hrvatske politike bio je ostvarivanje punog suvereniteta i teritorijalnog integriteta u njenim međunarodno priznatim granicama. Do potpune realizacije toga cilja došlo je tek 15. siječnja 1998. godine, predajom uprave hrvatskog Podunavlja iz nadležnosti UN-a (UNTAES - United Nations Transitional Administration to Eastern Slavonia) pod ingerenciju hrvatskih vlasti. Ključni događaj koji je inicirao politički okvir mirne reintegracije preostalog dijela Hrvatske (hrvatsko Podunavlje), bila je vojno-redarstvena operacija „Oluja“ 1995. godine. Tom su operacijom poražene srpske snage u Hrvatskoj, a zajedničkim akcijama Hrvatske vojske i Armije BiH i u Bosni i Hercegovini, te je time bio otvoren put političkim pregovorima. Srbijansko vodstvo, svjesno nove geopolitičke realnosti, shvatilo je da istočna Slavonija neće moći ostati pod srpskom dominacijom, što je bio preduvjet za sporazum o mirnom i postupnom prijelazu tog područja pod hrvatsku vlast. Hrvatske vlasti i vodstvo Srba u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu 12. studenog 1995. potpisali su Erdutski sporazum, sporazum o mirnoj i postupnoj reintegraciji tog područja u ustavno pravni poredak Republike Hrvatske. Mirovnim sporazumom ujedno se omogućilo srpskoj zajednici da ostane živjeti na tom području nakon što upravu nad njim preuzme hrvatska vlast. Uvedena je Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda u istočnoj Slavoniji, a Republika Hrvatska punu upravu nad tim područjem preuzela je 15. siječnja 1998.

Obzirom na dosadašnje radove, može se reći, da je pitanje mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja djelomično obrađeno u sklopu sinteza i većih istraživačkih cjelina o Domovinskog rata, ali da nedostaju radovi posvećeni isključivo pitanjima reintegracije. Ovaj rad bi, na temelju dostupnih objavljenih i neobjavljenih izvora, literature i memoarskog gradiva, trebao objasniti srpsku politiku i očekivanja javnosti prema procesu mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja u ustavno pravni poredak Republike Hrvatske. Prikazala bi se srpska politika i njeno

odstupanje od višegodišnje ideje o sjedinjenju svih srpskih zemalja, koja je, nakon vojno redarstvene operacije „Oluja“, bila napuštena.

Izrada rada temelji se na arhivskim izvorima, fondovima Hrvatskog državnog arhiva: „Ured predsjednika RH dr. Franje Tuđmana“, „Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji EZ-a“; fondovima Hrvatskog memorijalno dokumentacijskog centra Domovinskog rata „Republika Srpska Krajina - institucije pobunjenih Srba na području Hrvatske od 1991. do 1997. godine“, i Zbirci video zapisa koja sadrži 36 sati video zapisa, Dnevnika TV Vukovar, Beli Manastir za 1997. godinu. Korišteno je i gradivo Arhiva Srba u Hrvatskoj koji se odnosi na rad „Samostalne demokratske srpske stranke“ u razdoblju od 1997. do 1998. godine. Pored već poslovičnih teškoća s kojima se suočava istraživač najnovije hrvatske povijesti, fondovi koji su potrebni za izradu ovog rada ulaze u kategoriju gradiva s ograničenom dostupnošću, čije je prijevremeno korištenje regulirano „Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima“ (NN 105/97). Na temelju Zakona, može se odobriti prijevremena dostupnost u svrhu znanstvenog istraživanja, koju može odobriti ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva, uz prethodno pribavljeno pozitivno mišljenje povjerenstva pri Hrvatskom arhivskom vijeću. Temeljem zahtjeva odobreno mi je korištenje gradiva fonda „Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji EZ-a“. Prema odredbama „Zakona o arhivskom gradivu i arhivima“ fond „Ured predsjednika RH dr. Franje Tuđmana“, također se može koristiti iznimno u znanstvene svrhe, što je već ranije primijenjeno pri izradi doktorskih radnji. Prema novim odlukama Hrvatskog arhivskog vijeća, Vijeće ne može davati svoje preporuke samo temeljem „Zakona o arhivima i arhivskom gradivu“, obzirom da su u Republici Hrvatskoj doneseni i drugi propisi koji uređuju dostupnost informacija u posjedu tijela javne vlasti te zaštitu osobnih i povjerljivih podataka. „Zakon o tajnosti podataka“ (NN 79/07) uređuje pitanja nadzora nad provedbom zaštite tajnih podataka i propisuje uvođenje Uvjerenja o sigurnosnoj provjeri (Certifikata), kojim se omogućuje rukovanje i pristup dokumentima koji imaju oznaku tajnosti. Prema odlukama „Zakona o sigurnosnoj provjeri“ (NN 85/08) ispunila sam „Upitnik za sigurnosnu provjeru I. stupnja“, te mi je Vijeće za nacionalnu sigurnost, nakon sigurnosne provjere, izdalo Uvjerenje o sigurnosnoj provjeri za pristup klasificiranim podacima stupnja tajnosti „vrlo tajno“. Zahtjev za uvid u gradivo fonda „Ureda Predsjednika RH dr. Franje Tuđmana“ predan je Hrvatskom državnom arhivu 5. studenog 2009., no obzirom da dokumenti nisu deklasificirani, neovisno o stečenom Certifikatu, nije mi omogućen uvid.

Uz izvorno arhivsko gradivo u ovom radu bit će naglašena i uloga različitih periodičnih publikacija. To se, u prvom redu, odnosi na tisak. O srpskoj politici prema istočnoj Slavoniji, položaju srpskih pregovarača te problemima s kojima su se u tom razdoblju susreli mirovni posrednici svjedoči upravo srbijanski tisak. Izvještavanje medija pod kontrolom vlasti u Srbiji o tijeku pregovora pokazuje oscilacije u držanju Srba u hrvatskom Podunavlju te odlučujući utjecaj Beograda. Naravno, zaključci izneseni u tisku zahtijevaju posebnu provjeru, ali ipak predstavljaju važan izvor podataka, jer uz izvorno arhivsko gradivo tiskani su mediji važan izvor informacija koji je utjecao na formiranje javnog mijenja i prenosio stavove službene srbijanske politike. Korišteno je arhivsko gradivo Hrvatsko memorijalno – dokumentacijskog centra, Zbirka digitalnih dokumenata koja sadrži „Vukovarske novine: Glasilo Srpskog informativnog centra Vukovar, 27. 2. 1992.- 5. 12. 1997.2, a obrađen je i srbijanski tisak („Nin“, „Intervju“, „Politika“ i „Večernje Novosti“) pohranjen u Open Society Archives, Budimpešta.

Objavljenih izvora o djelovanju pripadnika međunarodnih organizacija u Hrvatskoj za vrijeme provedbe mirne reintegracije nema mnogo. Uglavnom je riječ o prijepisima objavljenih sporazuma, deklaracija, rezolucija skupštine Vijeća sigurnosti UN-a i izvješća Glavnog tajnika UN-a. Navedeni podaci su od velike vrijednosti jer daju uvid u opći kontekst njihovog djelovanja kao i osnovne smjernice prema kojima se provodio proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Od znanstvenih istraživanja koja su djelomično obradila ovu temu, u sklopu veće istraživačke cjeline, je knjiga skupine autora: Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing i Dražen Živića „Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat“, Školska knjiga, Zagreb 2006. i članak Alberta Binga „Put do Erduta, položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Sclavonica* 7 (2007) i zbornik „Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid“, tiskan u izdanju Instituta Ivo Pilar u lipnju 2010. Zbornik okuplja radove, prezentirane na 11. znanstveno-stručnom skupu „Vukovar ‘91. – sedamnaest godina poslije“, s temom „Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja: očekivanja, učinci, perspektive (1996. – 1998. – 2008.)“ održanom 2008. godine u Vukovaru.

Pitanje mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, dosad je, obrađeno kroz memoarsko gradivo u knjigama samih sudionika pregovora. Tu svakako valja spomenuti knjigu, jednog od glavnih sudionika pregovora, tada američkog veleposlanika u Republici

Hrvatskoj Petara Galbraitha „Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation“, (Edit by Brad k. Blitz), Cambridge University Press, 2006. Knjigu Richarda Holbrooka, „Završni rat“, Sarajevo, 1998., kao i knjigu nizozemskog veleposlanika Joope Sheffersa, „Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.“, Ceres 2000. Uz izdanja stranih sudionika pregovora treba spomenuti i izdanja hrvatskih sudionika Hrvoje Šarinića „Svi moji tajni pregovori s Miloševićem - Između rata i diplomacije 1993 - 1995 (1998)“, Zagreb, 1999., te knjige Mate Granića „Vanjski poslovi - iza kulisa politike“ i Maria Nobila, „Hrvatski Feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.“, Zagreb, 2000. Vrijedan doprinos je i knjiga Vesne Škare Ožbolt i Ivice Vrkića „Olujni mir, Kronologija hrvatske misije mira na Dunavu“, Narodne novine, Zagreb 1998., gdje je kronološki prikazan cijeli proces od potpisivanja mirovnog sporazuma u Erdutu do potpune realizacije tog sporazuma, prelaskom hrvatskog Podunavlja iz nadležnosti UN- a pod ingerenciju hrvatske vlasti. Uz navedeno vrijedan prilog su i knjige Srđana Radulovića „Sudbina Krajine“, Dan graf, Beograd 1996., Živorada Kovačevića „Amerika i raspad Jugoslavije“, IP „Filip Višnjić“, Beograd, 2007. i Momira Bulatovića „Pravila ćutanja“, Narodna knjiga, Alfa 2004.

2. OSNOVNA OBILJEŽJA HRVATSKOG PODUNAVLJA

2.1. Geografske, gospodarske i prometne osobine

Područje hrvatskog Podunavlja, geografski je termin, koji obuhvaća istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Hrvatsko Podunavlje je u znanstvenom i geografskom smislu razmjerno „mlad“ pojam koji označava pridunavski položaj dijela Hrvatske koji izlazi na obale Dunava.¹ To je prostor na sjeveroistoku omeđen hrvatsko mađarskom granicom, a na istoku rijekom Dunavom, te se cijelom svojom dužinom naslanja na rijeku Dunav, koja čini prirodnu i državnu granicu prema Republici Srbiji. S hrvatske strane linija razgraničenja dijelom ide rijekom Dravom, zaobilazi Osijek, spušta se do Ernestinova i preko Nuštra izbija na Lipovac. Hrvatsko Podunavlje predstavlja dio istočnohrvatske ravnice, uvjetno homogene regije pravog panonskog prostora Hrvatske. Odlikuje se vrlo visokim stupnjem jedinstvenosti reljefne strukture, ekološke sredine i historijsko-geografskog razvoja. Riječ je o prostoru pretežitih ravničarskih i nizinskih obilježja, koji karakteriziraju, među ostalim, umjereni klimatski uvjeti, relativno malena reljefna raščlanjenost, koja omogućava laku prohodnost, bogatstvo vodom, šumama, plodnim tlom i sirovinskim resursima. Takav pretežno nizinski prostor Hrvatske pogodan je za agrarno iskorištavanje i kao takav najbogatiji je poljoprivredni prostor u Hrvatskoj. S obzirom na geografski razmještaj te njegove prirodno-reljefne karakteristike glavne gospodarske grane podunavskog prostora su, prije svega, poljoprivreda (uključujući stočarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo), prehrambena, drvna i tekstilna industrija. Također, vrlo važan čimbenik ovog područja je energetika, gotovo sva naftna i plinska polja smještena su na području nizinske Hrvatske, a najveće nalazište nafte u podunavskom prostoru su Đeletovci kraj Vinkovaca.

Zahvaljujući povoljnom nizinskom prostoru, ovaj dio Hrvatske ima veliko prometno značenje. Njime prolazi autocesta, željeznička pruga te cjevovod (ogranak naftovoda od Siska do Pančeva u Srbiji te prema Mađarskoj). Najveće križište prometnih pravaca ovog dijela Hrvatske su Vinkovci u zoni između podravske, posavske i podunavske Slavonije. Riječni promet rijekom Dunavom uključuje Hrvatsku u mrežu europskih plovnih putova, a riječna luka Vukovar najveća je Hrvatska riječna luka. Najznačajnije gospodarsko, kulturno i administrativno središte ovog dijela Hrvatske, grad je Vukovar, koji je prije Domovinskog

¹ Mladen Klemenčić: „Terminološki rat za hrvatsko Podunavlje“, *Rudjer 1* (1996), 4., 36 – 38.

rata bio jako industrijsko središte s tvornicom obuće Borovo, tekstilnom industrijom Vuteks i prehrambenom industrijom Vupikom.

Zbog svoje iznimne geopolitičke i geostrateške važnosti, prometnog položaja te gospodarskih potencijala, hrvatsko je Podunavlje, bilo osobitim ciljem srpske agresije na Republiku Hrvatsku. Taj je prostor jedino granično područje sa Republikom Srbijom, što je Srbiji omogućavalo brzu, laku i gotovo nesmetanu logističku potporu napadačkim vojnim snagama. Zauzimanjem hrvatskog Podunavlja, Srbija nije željela samo stvoriti dubinu za svoje daljnje napredovanje prema zapadu, nego i uspostaviti kontrolu nad cijelom dužinom toka Dunava između Hrvatske i Jugoslavije, prometnim pravcima u istočnoj Hrvatskoj kao važnoj križišno - prometnoj – geografskoj zoni. I kao konačno, osvajanjem Podunavlja, bogatog i perspektivnog poljoprivrednog i šumarskog područja, sa značajnim gospodarskim potencijalima, Srbija je mogla neovlašteno i nekontrolirano crpiti i otuđiti sva bogatstva. Hrvatsko Podunavlje je, s početkom rata u Hrvatskoj, postalo najugroženije područje Hrvatske, na koje je bilo upućen ogroman vojni potencijal kojim je raspolagala Jugoslavenska narodna armija zajedno sa pobunjenim Srbima u Hrvatskoj i srpskim paravojnim formacijama iz Srbije, Bosne i Hercegovine te Crne Gore.

2.2. Etnička struktura 1991.

Povoljne prirodne i gospodarske karakteristike, te prometni položaj uvjetovale su da je ovaj prostor bilježio stalan porast broja stanovnika sve do 1991. godine. Posljedica tih migracija bila je i šarolika etnička struktura stanovništva. Dakako, treba istaknuti da su i povijesne okolnosti uvjetovale promjenu demografske slika ovoga područja koji vuče korijene još iz razdoblja planske kolonizacije (18. – 19. stoljeća) nakon poraza Osmanlija krajem 17. stoljeća. Temeljite demografske promjene dogodile su se nakon Drugog svjetskog rata i u prvim godinama poraća, kada je došlo do iseljavanja gotovo cjelokupnog, do tada brojnog, njemačkog narodnog elementa i paralelno s tim naseljavanja stanovništva iz zaostalih, pretežno brdskih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine, uglavnom Srba (Kordunaša, Banijaca, Ličana i stanovnika Bosanske Krajine). O tome svjedoči i promjena naziva pojedinih mjesta i gradskih četvrti. Primjerice, područje Vukovara, prije nazivano Švapsko Brdo, nakon rata prozvano je Petrovom Gorom. S razvojem ovoga kraja i njegovom industrijalizacijom, posebice izgradnjom tvornice „Borovo“, na tadašnjem rubu grada nastalo je novo radničko naselje, nazvano Borovo Naselje, u koje se doseljavaju Hrvati iz Hercegovine, Dalmacije, Like, kao i srpsko stanovništvo iz gore navedenih područja.² Hrvatsko Podunavlje bilo je kroz povijest prožeto dinamičnim političkim, društveno – gospodarskim i demografskim procesima. To je svakako odredilo oblikovanje nacionalan sastava ovog prostora.

U odnosu na geografsko definiranje, upravno-teritorijalno definiranje pojma hrvatsko Podunavlje je nešto složenije. Prema nekim autorima, najjasnije, najpotpunije i najtočnije bi se moglo definirati kao prostor bivših općina Beli Manastir, Osijek, Vukovar i Vinkovci, koji su zauzimale 3 436 četvornih kilometara ili 6,1 % kopnene površine Hrvatske.³ Prema županijskom ustrojstvu republike Hrvatske (stanje iz 1998. godine), kojim je ukinuto staro općinsko teritorijalno ustrojstvo države, a uvedeno županijsko, hrvatsko je Podunavlje podijeljeno između Osječko – baranjske i Vukovarsko – srijemske županije. Prostorni obuhvat navedenih županija (6 597 četvornih kilometara, što je 11, 7 % kopnene površine Hrvatske) bitno je veći od stare podjele na općine.

² Petar Brozović, *Čuvari Vukovara 2, Iz života do smrti i nazad*, Vukovar, 2003., 469.

³ Dražen Živić, *Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja i problemi njegovog povratka (1991.-2001.)*, *Hrvatski geografski glasnik* 65/1, 8 (2003)., 66.

Prema popisu stanovništva iz 1991. na prostoru bivših općina Beli Manstir, Osijek, Vukovar i Vinkovci živjelo je ukupno 402 152 stanovnika. Od tog broja stanovnika Hrvati su činili 248 897 stanovnika (61,9%), dok je Srba, kao pripadnika najbrojnije etničke manjine bilo 91 612 (22,8%). Uz prisutnost pripadnika drugih nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rusina), ukupan broj stanovništva koji se izjasnio kao Jugoslaveni bio je 20 622. (5,1%)

Etnička struktura pojedinih općina detaljnije je prikazana u tablici:

Tablica 1.: *Etnička struktura stanovništva 1991. godine u općinama: Beli Manastir, Osijek, Vinkovci i Vukovar.*

Općina Beli Manastir				
Ukupno stanovnika	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali*
54 265	22 740 (41,9 %)	13 851 (25,5 %)	4 265 (7,9%)	13 409 (24,7%)
Općina Osijek				
Ukupno stanovnika	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali*
165 253	110 934 (67,1%)	33 146 (20,1 %)	8 351 (5,0%)	12 822 (7,8%)
Općina Vinkovci				
Ukupno stanovnika	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali*
165 253	110 934 (67,1%)	33 146 (20,1 %)	8 351 (5,0%)	12 822 (7,8%)
Općina Vukovar				
Ukupno stanovnika	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali*
84 189	36 910 (43,8 %)	31 445 (37,4 %)	6 124 (7,3%)	9 710 (11,5%)

* Uključuje pripadnike drugih manjina (Mađari, Rusini, Njemci, Muslimani, Romi i dr.) te osobe koje se uopće nisu izjasnile na pitanje o etničkoj pripadnosti, osobe koje su odabrale regionalnu pripadnost ili osobe čija je etnička pripadnost nepoznata.

Izvor: Popis stanovništva 1991., *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, RZSRH, Zagreb 1993.

Uvidom u tablice, tj. etničku strukturu vidi se da je hrvatsko stanovništvo činilo relativnu većinu u općinama Vinkovci, Osijek, Vukovar i Beli Manastir. Već iz ovdje iznesenih podataka može se zaključiti kako etnički sastav stanovništva nije mogao poslužiti kao osnova za odcjepljenje pojedinih područja iz navedenih općina.

S 22% Srbi su činili drugu etničku skupinu, na navedenom području, što je sugeriralo i postojanje određenih srpskih etničkih enklava, koje su vremenom postale najvažnijim žarištima srpske pobune, a ubrzo i uporišnim točkama srbijanske agresije. Mogu se izdvojiti tri enklave. Prva u Baranji, na potezu između Belog Manastira i rijeke Drave; druga, koja obuhvaća jugoistočni dio osječkog i zapadni dio vukovarskog i vinkovačkog kraja i treća koja se pružala duž pruge Vinkovci i Tovarnik.⁴ Prema broju i udjelu srpskog stanovništva posebno se isticala općina Vukovaru sa 37 % Srba. Upravo je općina Vukovar bila zanimljiv primjer, gdje su od 29 naselja u sastavu općine, Hrvati imali većinu u 16, Srbi u 10, Rusini u dva, te Mađari u jednom naselju. Grad Vukovar je, uključujući Borovo Naselje, imao ukupno 44 639 stanovnika, od kojih 21 065 Hrvata i 14 425 Srba, te 4 355 Jugoslavena. Vukovar je s triju strana bio okružen selima sa apsolutnom srpskom većinom stanovnika, poput Trpinje, Bobote, Pačetina, Bršadina, Borova Sela i Negoslavaca, te rijekom Dunavom kao vodenom granicom s tadašnjom SR Jugoslavijom, što ga je u napadima JNA koji su uslijedili činilo pogodnim za izolaciju.

Okupacijom dijela Hrvatske i stvaranjem paradržave Republike Srpske Krajine, od ukupno 348 naselja hrvatskog Podunavlja, pod srpskom okupacijom nalazilo se 124 naselja ili 35, 6%. To je obuhvaćalo nešto manje od 2 700 četvornih kilometara ili 40% teritorija s ukupno 193. 513 stalnih stanovnika prema popisu iz 1991. godine, koji su činili trećinu

⁴ Dražen Živić: „Etnodemografski okvir srpske agresije na hrvatsko Podunavlje“, *Acta Geographica Croatica*, vol. 32, 145-160.

(32,3%) ukupnog stanovništva toga kraja.⁵ U cijelosti su bile okupirane bivše općine Beli Manastir i Vukovar, a djelomično općine Osijek i Vinkovci.⁶

Tablica 2.: *Prikaz okupiranih naselja u općinama Beli Manastir, Vukovar, Osijek i Vinkovci*

Bivše općine	Broj okupiranih naselja	Površina okupiranih naselja (km2)	Stanovništvo okupiranih naselja
Beli Manastir	52	1166,07	54265
Osijek (dio)	17	365,84	27893
Vinkovci (dio)	26	534, 52	27166
Vukovar	29	602, 17	84189
Ukupno – okupirana naselja	124	2668, 60	193 513
Neokupirana naselja	224	3928, 40	404921

Izvor: Šterc S., Pokos N.: „Demografski uzorci i posljedice rata protiv Hrvatske“, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, 305- 335., Dražen Živić: „Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlje“, *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga Domovinskog rata*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar - Područni centar Vukovar, Zagreb - Vukovar, 2009.

⁵ Šterc Stjepan, Pokos Nened: „Demografski uzorci i posljedice rata protiv Hrvatske“, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, 305- 335.

⁶ U općini Osijek bila se okupirana naselja: Ada, Aljmaš, Antunovac Tenjski, Bijelo Brdo, Dalj, Divoš, Erdut, Ernestinovo, Koprivna, Laslovo, Palača, Paulin Dvor, Petrova Slatina, Sarvaš, Silaš, Šodolovci i Tenja. U bivšoj Vinkovačkoj općini bila su okupirana naselja: Antin, Apševci, Cerić, Donje Novo Selo. Đeletovci, Gaboš, Karadžićevo, Korog, Ilača, Lipovac, Marinci, Markušica, Mlaka Antinska, Mirkovci, Nijemci, Novi Jankovci, Orolik, Ostrova, Podgrađe, Podrinje, Slakovci, Srijemske Laze, Stari Jankovci, (Šidski) Banovci, Tordinci, Vinkovački Banovci.

Od 124 okupiranih naselja, njih 60 imalo je hrvatsku, 47 srpsku, a 15 naselja mađarsku i rusinsko – ukrajinsku većinu stanovništva. Hrvati su imali većinu u okupiranim naseljima bivše belomastirske, vinkovačke i vukovarske općine, dok je prevlast srpskog stanovništva zabilježena samo u okupiranim naseljima bivše osječke općine.⁷ Kao i prema etničkoj strukturi stanovništva koje je živjelo u bivšim općinama, gdje su većinu činili Hrvati, tako je i struktura stanovništva bivših okupiranih naselja, gdje su većinu stanovništva činili Hrvati, upućivala na zaključak da etnički sastav stanovništva nije mogao biti osnova za odcjepljenje i agresiju. Unatoč stoljetnim posezanjima srpskog stanovništva za ovim prostorima i planskom kolonizacijom srpskog stanovništva, Hrvati su ipak uspjeli očuvali apsolutnu većinu na prostoru hrvatskog Podunavlja.

⁷ Popis stanovništva 1991., *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, RZSRH, Zagreb 1993.

3. HRVATSKA 1990. - 1991.

3.1. Početak oružane pobune Srba, osnivanje srpskih autonomnih oblasti na teritoriju Republike Hrvatske

Da bi se bolje razumjeli povijesni procesi oko raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), kao i sam tijek agresije Jugoslavenske narodne armije na Republiku Hrvatsku, potrebno je naznačiti najvažnije događaje u 80- tim i početkom 90- tih godina 20. stoljeća na prostoru bivše Jugoslavije. Važno je upozoriti i na okolnosti koje su dovele do vojno - redarstvene operacije „Oluja“ u kolovozu 1995., te navesti pokušaje međunarodne zajednice i Vlade Republike Hrvatske da se pitanje hrvatsko - srpskih odnosa u Hrvatskoj pokuša riješiti mirnim putem.

Sredinom osamdesetih godina XX. stoljeća, srpski nacionalisti započeli su obnovu velikosrpskog projekta iz XIX. stoljeća, prema kojem je zapadna granica velike srpske države (tzv. Velika Srbija) planirana duboko u hrvatskom teritoriju, do zamišljene linije Virovitica – Karlovac – Karlobag. Realizacija velikosrpskog projekta počela je s objavom Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) 1986. godine. U Memorandumu SANU, pod izlikom ugroženosti Srba u Hrvatskoj i Kosovu, tražilo se okupljanje svih Srba i srpskih teritorija u okviru jedne države. Jasno je naznačeno, da Jugoslavija kao cjelina nije “jedna država u kojoj žive svi Srbi”, nego da se jedinom pravom srpskom državom može smatrati samo „SR Srbija izvan pokrajina Vojvodine i Kosova”.⁸ U stvaranju uvjeta za provođenje velikosrpske politike, srpski nacionalisti težili su što većoj centralizaciji socijalističke Jugoslavije. Srbijansko republičko vodstvo, predvođeno Slobodanom Miloševićem, pod izlikom nezadovoljavajućeg položaja Srbije i srpskog naroda u socijalističkoj Jugoslaviji, zahtijevalo je preuređenje jugoslavenske države. Taj zahtjev trebao je Jugoslaviju učiniti državom s izrazitom srpskom dominacijom, te je, zapravo, težio još jednom velikosrpskom rješenju jugoslavenskog pitanja. Alternativa tome, bila je ratna ekspanzija i povlačenje novih granica u kojima bi se u uvećanu srpsku državu objedinili svi teritoriji na kojima žive Srbi. Objavom Memoranduma najavljeno je da rješenje srpskog nacionalnog pitanja nije moguće u

⁸ Ljubomir Antić: *Velikosrpski nacionalni program: Ishodišta i posljedice*, Zagreb 2007., 227-228.

tadašnjoj SFRJ, te da tu državu treba preinačiti tako da svi Srbi mogu živjeti u srpskoj nacionalnoj državi.⁹

U Hrvatskoj su, u skladu s velikosrpskom politikom iz Beograda, 1989., a potom i 1990. organizirani „mitinzi“ Srba (iz Hrvatske, BiH, Srbije) koji su znatno pogoršali srpsko-hrvatske političke odnose. Pogoršanju političkih odnosa i radikalizaciji hrvatskih Srba u smjeru velikosrpske politike doprinijela je u mnogome i snažna srbijanska propaganda, koja je oživila tradicionalne srpske nacionalističke mitove, a u tom kontekstu Hrvati su bili optuživani za genocide nad Srbima u II. svjetskom ratu te za diskriminaciju nad Srbima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH).¹⁰ Srbi u Hrvatskoj već su u veljači 1990. godine osnovali Srpsku demokratsku stranku (SDS).¹¹ U programu te stranke tvrdilo su kako je „regionalna podijeljenost Hrvatske zastarjela“ i da to nije „odgovaralo historijskim interesima srpske nacije“. Stranka je predložila novu administrativnu podjelu, što je kasnije preraslo u zahtjev za potpunu autonomiju i potpuno odvajanje od Hrvatske.¹²

Razvoj višestranačja i demokratizacija društva doveli su do demokratskih izbora u SRH, u travnju i svibnju 1990., na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Nakon izbora dolazi do prekida političkog dijaloga vodstva Srba u Hrvatskoj s institucijama hrvatske vlasti i njihovim demokratski izabranim predstavnicima. Srbi su postali još radikalniji u svojim stavovima u onim područjima gdje su bili u većini ili gdje su činili značajan postotak stanovništva. Na rezultate izbora u Hrvatskoj vojne vlasti SFRJ reagirale su razoružanjem Hrvatske. Ono je planirano i ubrzano provedeno prije nego što je u Hrvatskoj, sukladno rezultatima provedenih izbora, došlo do primopredaje dužnosti i ustrojavanja nove vlasti. Hrvatskoj je oduzeto naoružanje Teritorijalne obrane (TO) i smješteno u skladišta JNA.¹³

⁹ Ozren Žunec: *Goli život I, Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, Zagreb 2007., 93- 94.

¹⁰ Zoran M. Marković, *Nacija – žrtva i osveta, Srpska strana rata, Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, pripremio: Nebojša Popović, Beograd 1996., 650.

¹¹ SDS je bio osnovan od strane Jovana Raškovića i drugih srpskih nacionalista, vidi: D. Đurić – B. Munjin – S. Španović, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990.,335.

¹² HR - Hrvatski memorijalno – dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje:HMDCDR), 2, kut. 6046. Programski ciljevi Srpske demokratske stranke i rezolucija o Kosovu, usvojeni su na osnivačkom skupu u Kninu 17. veljače 1990. Iz programskih ciljeva: “Mislimo da je došlo do deformacije demografske situacije. Regionalna podjela Hrvatske je zastarjela i ne odgovara modernim principima zajedničkog življenja, a pogotovo ne i historijskim interesima srpskog naroda.”

¹³ Izvještaj o realizaciji zadataka vezanih za preuzimanje naoružanja i municije T0, Komanda 5. VO, str. pov.br. 9/75 – 180, 22. svibnja 1990., Ministarstvo obrane RH, Savjet za sukcesiju vojne imovine, preslika pohranjena u Hrvatsko memorijalno – dokumentacijskom centru Domovinskog rata. O oduzimanju oružja TO Hrvatske Borisav Jović je u

Već u lipnju 1990. započeo je proces protuustavnog djelovanja i prekrajanja teritorijalno-administrativnog ustrojstva SR Hrvatske, koji su radi promjene granica pokrenuli pobunjeni Srbi u Hrvatskoj. Želeći osigurati "legalitet" pobune i "legalitet" novih međusobno nepovezanih "srpskih oblasti", pobunjeni Srbi pozvali su srpsko stanovništvo u Hrvatskoj na referendumsko izjašnjavanje za stvaranje zasebnih srpskih oblasti. Tako su pobunjeni Srbi već 27. lipnja 1990. formirali "Zajednicu opština sjeverne Dalmacije i Like"¹⁴, a na općem saboru u mjestu Srb 25. srpnja 1990. usvojena je "Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda".¹⁵ Ubrzo nakon toga Srpsko nacionalno vijeće donijelo je odluku da se od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. provede "izjašnjavanje srpskog naroda u Republici Hrvatskoj o srpskoj autonomiji".

Izjašnjavanje "referendum" za srpsku autonomiju u Hrvatskoj održan je 19. kolovoza 1990. godine. Podržan je od strane SR Srbije i političkih vlasti iz Beograda. Izjašnjavanje je održano u općinama "Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Srb, Gospić, Titova Korenica, Otočac, Ogulin, Slunj, Vojnić, Karlovac, Vrginmost, Glina, Dvor, Kostajnica, Petrinja, Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje, Garešnica, Beli Manastir i Vukovar, te na dijelovima općina Sinj, Drniš, Skradin, Zadar, Duga Resa, Vrbovsko, Sisak, Karlovac, Novska, Nova Gradiška, Kutina, Bjelovar, Virovitica, Podravska Slatina, Orahovica, Našice, Osijek, Vinkovci, Rijeka, Pula, Imotski, Metković i Dubrovnik". Prema izvještaju „Centralne komisije za provođenje izjašnjavanja“ o održanom "plebiscitu" za srpsku autonomiju iz kolovoza/rujna 1990. navodi se da se: "ZA" izjasnilo 567.127 osoba u Hrvatskoj (144 je bilo protiv, uz 46 nevažećih listića), te 189.422 osobe izvan teritorija Hrvatske (28 je bilo protiv, uz 14 nevažećih listića).¹⁶ Na temelju plebiscita u pobunjenim općinama sa većinskim srpskim stanovništvom 30. rujna 1990. proglašena je autonomija srpskog naroda u Hrvatskoj, koja je službeno 21. prosinca 1990. godine proglašena kao "Srpska autonomna oblast Krajina". Srpska autonomna oblast krajina statutom je definirana kao teritorijalna autonomija u sklopu Republike Hrvatske i Jugoslavije.¹⁷ Ubrzo su joj se pridružile i općine s većinskim srpskim stanovništvom (ili značajnom manjinom) izvan područja Dalmacije i Like, te mjesne zajednice koje su donosile

svom dnevniku zapisao je da to "uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu" Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika*. Beograd, 1995. 146., (dalje: Jović)

¹⁴ *Službeni vjesnik općine Drniš, Knin i Šibenik*, broj 12/90.

¹⁵ HR-HMDCDR, 18, inv. br. 343, Izjave vodstva krajinskih Srba nakon skupa u Srbu i donošenja Deklaracije o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj.

¹⁶ "Izvještaj o provođenju izjašnjavanja srpskog naroda u RH o srpskoj autonomiji", koji je "Centralna komisija za provođenje izjašnjavanja" sastavila u Srbu 30. rujna 1990., HR - HMDCDR, 2, kut. 359.

¹⁷ Statut "Srpske autonomne oblasti Krajina", Knin, 21. decembra 1990., HR-HMDCDR, 2, kut. 236.

odluke o izdvajanju iz matičnih općina i priključenju SAO Krajini. Tako su se pojavljivale Srpske autonomne oblasti Krajina na području od sjeverne Dalmacije do Banovine, zatim kao SAO Zapadna Slavonija i SAO Istočna Slavonija, Zapadni Srijem i Baranja.¹⁸

Proglašenjem autonomne oblasti pobunjeni Srbi uzeli su ista ustavna prava kao i njihove matične cjeline, te su samovoljno, sebe proglasiti konstitutivnim nacijom. Poslije svakog provedenog referenduma pobunjeni Srbi donosili su i „Odluku o odcjepljenju od Republike Hrvatske“ i priključenju jednoj od SAO, Krajina, a te su se „odluke“ objavljivale u „Srpskom glasniku“, svojevrsnim službenim novinama SAO Krajine. Ustavni sud RH, spomenutu je odluku "Srpskog nacionalnog vijeća" u Hrvatskoj poništio, kao i sve dotadašnje odluke vodstva pobunjenih Srba, jer nisu bile u skladu s Ustavom SRH iz 1974., a koje su donesene s namjerom ugrožavanja cjelovitosti i suvereniteta RH. Može se zaključiti, da je cijeli niz nasilno otetih dijelova teritorija Republike Hrvatske i stvaranja autonomnih oblasti, nedvojbeno svjedočio o početku provođenja velikosrpskoga projekta.

Političke odluke vodstva pobunjenih Srba bile su praćene neredima, razbojstvima, ali i terorističkim djelovanjem srpskih pobunjenika, među kojima su bile i osobe ubačene iz Srbije. Prije stvaranja srpskih autonomnih oblasti, došlo je do oružane pobune Srba. Uoči „izjašnjavanja o autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj“, 17. kolovoza 1990., u sjevernoj Dalmaciji (na području Knina, Benkovca i Obrovca), pobunjeni Srbi postavili su prepreke na državne prometnice i proglasili ratno stanje.¹⁹ Snage Ministarstva unutarnjih poslova RH krenule su prema Kninu s namjerom da uklone barikade i osiguraju cestovne komunikacije na tom području, ali ih je u tome spriječila JNA. „Balvan revolucija“ može se shvatiti kao početak oružane pobune Srba protiv demokratski izabrane vlasti u Hrvatskoj, s ciljem stvaranja srpske države na dijelu teritorija Republike Hrvatske i njezina pripajanja jedinstvenoj srpskoj državi, koja je trebala nastati na većem dijelu teritorija bivše Jugoslavije.²⁰

¹⁸ Mirko Valentić: *Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995., Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Zagreb 2010., 91. (dalje: Valentić) Dokumenti o izdvajanju hrvatskog teritorija i njegova referendumskeg uključivanja u SAO Krajine objavljeno je u: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., dokumenti, knjiga 2, Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.-1991.)*, ur. Mate Rupiće, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.

¹⁹ HR-HMDCDR, 4., kut. 2. Odluka Vlade Republike Srpske Krajine kojom utvrđuju da je rat na području RSK počeo 17. kolovoza 1990., a "Zakonom o državnim praznicima Republike Srpske Krajine" 17. kolovoza proglašen je "državnim praznikom RSK - Danom ustanka srpskog naroda".

²⁰ Republika Hrvatska – Ministarstvo informiranja, *Dossier: Knin (veljača 1990/veljača 1991.)*, Zagreb, veljača 199., 182-86. (dalje: Dossier Knin)

Istočna Slavonija, Srijem i Baranja, zbog svoje blizine sa Srbijom, imale su specifičan položaj, te su tako već rano na to područje ulazile brojne pristaše Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja nudeći “ugroženim Srbima” svoju pomoć i zaštitu. Srpska demokratska stranka, već je od druge polovice 1990. godine, širila svoj rad na homogenizaciji Srba u zapadnoj, i istočnoj Slavoniji i Baranji. Naredne godine na tom prostoru održavani su mitinzi s ciljem provođenja velikosrpskog projekta, a Milan Paroški, poslanik Srbijanskog parlamenta i član Radikalne stranke Vojislava Šešelja, 21. travnja 1991. u Baranji, selo Jagodnjak, otvoreno je pozvao Srbe na obračun s Hrvatima i njihovo protjerivanje, koje će ubrzo sredinom 1991. i uslijediti. „...Ovo je srpska teritorija i njima (op. aut. Hrvatima) mora biti jasno da su oni dođoši. Prema tome, tko god da dođe i kaže da je ovo njegova zemlja, taj je uzurpator, taj je došao da ubija i tog imate prava da ubijte kao kera kraj tarabe“.²¹

Izjašnjavanje srpskog naroda o autonomiji, provedena je i na području općina Beli Manastir i Vukovar, kao i u dijelovima općina Osijek i Vinkovci. Sredinom veljače 1991. najavljeno je održavanje referendum o izdvajanju jedanaest sela s većinskim srpskim stanovništvom iz općine Vinkovci i njihovo pripajanje općini Vukovar, s ciljem objedinjavanja srpskog stanovništva na tom području. U Šidskim Banovcima 7. siječnja 1991. osnovano je “Srpsko nacionalno vijeće Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema”. Nacionalno vijeće srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, donijelo je 26. veljače 1991., „Deklaraciju o suverenoj autonomiji Srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema“.²² U Deklaraciji se navodi da „suverena srpska autonomija Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema postoji i deluje u sastavu sadašnje Republike Hrvatske samo pod uslovom da Jugoslavija postoji kao savezna država“. Ukoliko takva Jugoslavija prestane da postoji ili se preobrazi u skup samostalnih država, ova autonomija nastaviti će da postoji kao dio matične države srpskog naroda.“²³ Ubrzo nakon toga, na sjednici SNV ISBZS-a u Borovu selu 31. ožujka 1991., donesena je odluka da se Slavonija, Baranja i zapadni Srijem pripajaju Republici Srbiji, čak ranije nego što je to učinila SAO Krajina u Kninu. Naredni dan, 1. travnja 1991., SAO Krajina donijela je: “Odluku o prisajedinjenju Srpske autonomne oblasti Krajine Republici Srbiji”, kojom se također tražilo pripajanje Srbiji. Tom Odlukom, postalo je

²¹ HR- HMDCDR- 18, br. 945, Iz govora Milana Paroškog u Jagodnjaku.

²² *Službeni glasnik Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem*, godina I, br. 1, 19. 12.1991.

²³ Isto

izvjesno, da je cilj pobune bio “pripojenje SAO Krajine Republici Srbiji”, odnosno ostvarenje projekta “Svi Srbi u jednoj državi”.²⁴

Odluka o ujedinjenju sa Srbijom sadržala je i odredbu da će se „ubuduće na teritoriju SAO Krajine primjenjivati “zakoni Republike Srbije kao i ustavno pravni sistem SFRJ“. Navedena odluka pobunjenih Srba nije bila usklađena s Beogradom, a predsjednik Srbije Slobodan Milošević nije mogao, zbog međunarodne javnosti, prihvatiti odluku vodstva SAO Krajine ("Izvršnog vijeća SAO oblasti Krajina") "o prisajedinjenju SAO Krajina Republici Srbiji". Zbog toga je trebalo uskladiti ishitrene odluke pobunjenih Srba, prije svega voditi računa da oni budu barem prividno utemeljene na međunarodno prihvaćenim pravnim normama. Stoga je, nakon spomenute ishitrene odluke, vodstvo pobunjenih Srba odlučilo provesti referendum o "prisajedinjenju SAO Krajine Republici Srbiji", koji je također bio protuustavan i ilegalan, jer prema Ustavu RH, Srbi u Hrvatskoj to nisu mogli napraviti mimo Sabora RH.

Kako bi srbijansko vodstvo imalo bolju kontrolu nad provoditeljima svojeg projekta u Hrvatskoj i BiH, u Beogradu se 8. travnja 1991., sastao "Inicijativni odbor za osnivanje Srpskog nacionalnog saveta" i usvojio "Nacrt deklaracije o Srpskom nacionalnom jedinstvu".²⁵ U "Nacrtu Deklaracije", navodi se, da je "srpski narod jedinstven, suveren i državotvoran narod na svojim istorijskim i etničkim teritorijama u Jugoslaviji" i primjećuje da je "za uspostavljanje suverenosti srpskog naroda kao celine, ljudskih sloboda i prava građana, neophodna promena sadašnjeg državnog i političkog uređenja Jugoslavije, jer postojeće institucionalne mogućnosti za izražavanje etničkog i građanskog subjektiviteta ne zadovoljavaju". Naznačeno je, da je "srpski narod voljan da prihvati takav oblik države koji ne raskida njegovu nacionalnu celinu i ne ugrožava njegov nacionalni identitet". Posebno je istaknuto, da će, "ako Jugoslavija kao savezna država nije prihvatljiva za druge jugoslovenske narode, jedinstvo srpskog naroda biti osnova političkog zahteva da srpski narod živi u jednoj državi".

U "Nacrtu Deklaracije", ponovljen je stav srpskih političara, da pravo na samoodređenje imaju narodi u Jugoslaviji, a ne republike, a prema tomu, najavljena je i mogućnost promjene međurepubličkih granica: "Polazeći od suverenosti svakog

²⁴ *Službeni glasnik SAO Krajine i opština: Benkovac, Donji Lapac, Gračac, Knin, Korenica i Obrovac*, godina I, br. 1, Knin, 2. 4. 1991.,1.

²⁵ HR-HMDCDR, 2, kut. 207., Deklaracija Srpskog nacionalnog saveta o srpskom nacionalnom jedinstvu, Beograd, 9. april 1991.

jugoslovenskog naroda, njihovog prava na samoopredjeljenje, kao i od činjenice da Jugoslavija ni 1918. godine ni u drugom svetskom ratu nije nastala udruživanjem republika nego ujedinjenjem naroda, postojeće međurepubličke granice ne mogu se smatrati državnim i neizmenjivim." Najavljena je mogućnost provođenja referenduma Srba koji žive izvan granica Republike Srbije (koji je ubrzo i proveden u Hrvatskoj): "U preuređenju Jugoslavije, srpski narod, na onim teritorijama van republike Srbije gde čini većinu, suvereno odlučuje u kojoj će i kakvoj državi živeti." Skupština Srpske Autonomne Oblasti Krajina je raspisala referendum o prisajedinjenju Srpske Autonomne Oblasti Krajine Republici Srbiji 12. svibnja 1991. godine. „U cjelokupnoj istoriji srpskog naroda na etničkim i istorijskim prostorima srpskog naroda Srpske Autonomne Oblasti Krajina to je najznačajniji a istodobno i najsvečaniji trenutak. 12. maja 1991. godine završit će se vjekovne patnje i muke srpskog naroda SAO Krajine, 12. maja doći će kraj progonima i stradanjima srpskog naroda SAO Krajine, 12. maja srpski narod SAO Krajine vratiti će se matici Srbiji, našoj dragoj i voljenoj otadžbini kojoj srpski narod SAO Krajine nikada nije ni prestao da pripada.“²⁶ Na temelju utvrđenih rezultata (na referendum je izišlo 79,48% upisanih birača, a "ZA" se izjasnilo 79,33% od upisanog broja, odnosno 99,80% od broja koji je glasovao), "Centralna komisija" zaključila je "da su ispunjeni uslovi da Skupština SAO Krajine donese Odluku o prisajedinjenju SAO Krajina Republici Srbiji i da Krajina ostane u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom i drugim koji žele da očuvaju Jugoslaviju".²⁷ Skupština SAO Krajine ubrzo je donijela novi „Ustavni zakon Srpske Autonomne oblasti Krajina“.²⁸ U članku 1. Ustavnog zakona, SAO Krajina se definira kao oblik „političko-teritorijalne autonomije u sastavu federativne Jugoslavije“, za razliku od određenja sadržanog u Statutu SAO Krajine od 21. prosinca 1990., u kojem je bilo određeno da se SAO Krajina nalazi u sastavu Republike Hrvatske. Druga bitna odrednica Odluke o ujedinjenju sa Srbijom imala je ovu javnu poruku: „ubuduće će se na teritoriju SAO Krajine primjenjivati zakoni Republike Srbije kao i ustavno pravni sistem SFRJ“.²⁹

Poslije provedenog referenduma o pripajanju Srbiji, nastavljeno je protuustavno djelovanje vodstva pobunjenih Srba. Pobunjeni Srbi i Beograd usklađivali su svoje protuustavne odluke, uvijek približno s odlukama Hrvatskoga sabora o donošenju političkih

²⁶ HR-HMDCDR, 2, kut. 207.

²⁷ HR-HMDCDR, 2, kut. 359, *Glasnik Krajine*, broj 3, Knin, 17. maja 1991.

²⁸ *Glasnik Krajine*, broj 7, Knin, 15. juli 1991.

²⁹ HR-HMDCDR, 2, kut. 359, *Glasnik Krajine*, broj 3, Knin, 17. maja 1991.

odluka o osamostaljenju. Istoga dana kad je Sabor RH donio "Deklaraciju o neovisnosti", 25. lipnja 1991., "Velika Narodna Skupština Srba iz Slavonije, Baranje i zapadnog Srema" na zasjedanju u Borovu Selu donijela je "Odluku o položaju srpskog naroda iz Slavonije, Baranje i zapadnog Srema u jugoslavenskoj državnoj zajednici". U njoj se ističe, da "danom odcjepljenja odnosno razdruživanja Hrvatske, srpski narod i dijelovi drugih naroda i nacionalnih manjina koji žive na teritoriji Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema ostaju u zajedničkoj državi srpskog naroda i drugih jugoslavenskih naroda koji se opredijele za takvu državnu zajednicu", te da ta odluka "stupa na snagu danom odcjepljenja, odnosno razdruživanja Hrvatske od SFRJ".³⁰ Samo nekoliko mjeseci kasnije, nakon donošenja niza zakona i odluka koje su bile usklađene s pravnim sustavom Jugoslavije, Velika Narodna Skupština Srpske Oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, na izvanrednom zasjedanju, održanom u Belom Manastiru 24. listopada 1991., nalaže Vladi SO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem da "nastavi sa naporima za iznalaženje mirnog rešenja državno-političke krize u Jugoslaviji, s tim da ni u jednoj varijanti ne može prihvatiti ostanak Srpske Oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema u okviru Hrvatske".³¹ Ovaj članak Zakona, kao i raniji postupci pobunjenih Srba, svjedoči o njihovoj odluci, podržanoj od strane Beograda, da odbiju sve ponude mirnog suživota u Hrvatskoj, kao i bilo kojeg rješavanja hrvatsko – srpskih pitanja demokratskim putem. Ovakav način rezoniranja bio je prihvaćen i kod dijela intelektualnih krugova u Srbiji. U listopadu 1991. Jovan Ilić, predsjednik Srpskog geografskog društva, objasnio je načelo srpskog prijedloga o ponovnom postavljanju granica Slavonije: „...Smatram da bi to bilo pravedno rješenje ako se veliki dio istočne Slavonije sjedini sa Srbijom i ako se Srbi iz (kriznih) područja i zapadne Slavonije, koji žele biti građani Treće Jugoslavije, presele na to područje. Vinkovci, Vukovar i Osijek, kao važni gradovi bili bi uključeni u taj dio Slavonije tako da bi se urbani Srbi iz Zagreba, Rijeke i ostalih hrvatskih gradova imali kamo preseliti...“³² U istom intervjuu, Jovan Ilić, predložio je rješenje "problema Srba u zapadnoj Slavoniji". To je uključivalo razmjenu stanovništva, u kojoj: „...dio istočne Slavonije koji ostaje sastavni dio Treće Jugoslavije (tj. Srbija) mora biti mnogo veći i mora uključivati općine Slavonski Brod, Đakovo, Donji Miholjac, Valpovo, Našice i sve ostalo što se nalazi istočno od ove linije. Srbi iz zapadne Slavonije, hrvatskih gradova i

³⁰ *Službeni glasnik Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem*, godina I, br. 1, 19.12.1991., 2.

³¹ Zakon o obrani od 30. novembra 1991., *Glasnik Krajine*, godina I, broj 14, Knin, 2. decembar 1991.

³² „Srpske etničke granice i treća Jugoslavija“, *Intervju*, 11. 10. 1991.,2.

dijaspori bi se preselili na to područje, svatko tko želi, osim Srba iz SAO Krajine, koja ostaje dio srpskog naroda.“.

Takve izjave, osigurale su vojno djelovanje koje je slijedilo, uključujući masovno raseljavanje i razaranje velikog dijela hrvatskog stanovništva i ostalog nesrpskog stanovništva.

Okupirano područje hrvatskog Podunavlja je prema Zakonu o privremenoj teritorijalnoj organizaciji Srpske Oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i privremenoj lokalnoj upravi, bilo organizirano u teritorij općina koje su čine općine Vukovar, Beli Manastir, Vinkovci, Dalj i Osijek s privremenim sjedištem u Tenji. U "Srpskoj oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem", neovisno od vlade u Kninu, djelovala je "Vlada Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem", na čelu s Goranom Hadžićem³³, dok je zakonodavnu vlast obavlja "Velika narodna skupština Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem".

³³ "Odluka o izboru predsjednika i podpredsjednika Vlade Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem i ministarstva u Vladi Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem", Velika narodna skupština Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem, br. 10/91, HIC., A 015.

3.2. Otvorena agresija na Republiku Hrvatsku i stvaranje Republike Srpske Krajine

Terorističke akcije koje su pobunjeni Srbi od kolovoza 1990. provodili prema uputama iz Beograda, a uz zaštitu prosrpski orijentirane JNA, od srpnja 1991. prerasle su u otvorenu agresiju JNA i srpskih paravojnih formacija na Republiku Hrvatsku. U srpnju 1991. novosadski korpus sa 100 tenkova i nekoliko tisuća vojnika okupirao je Baranju, držeći mostove na Dunavu i zatvarajući Hrvatskoj svaki pristup Belom Manastiru. Okupacija Baranje smatra se početkom rata između Srbije i Hrvatske, jer je Hrvatski sabor 25. lipnja 1991. proglasio suverenost i neovisnost Republike Hrvatske. Istovremeno srpski pobunjenici u selima pokraj Osijeka, Vinkovaca i Vukovara intenzivirali su svoja djelovanja, a prvih dana kolovoza, snage JNA otvoreno su se stavile na stranu pobunjenika prilikom zauzimanja Dalja, Erduta i Aljmaša. Srpske snage, potpomognute dobrovoljačkim odredima iz Srbije i pod izravnom zaštitom JNA, tijekom ljeta izvele su niz akcija u kojima su zauzele mnoga mjesta i široka područja u istočnoj i zapadnoj Slavoniji, na Banovini, na Kordunu, u Lici i u sjevernoj Dalmaciji. Sva ta djelovanja JNA i srpskih pobunjenika dovela su do masovnog egzodusa nesrpskog stanovništva, te velikih razaranja i bombardiranja gradova i sela koja su bila pod hrvatskom kontrolom. U okolnostima takve silovite agresije na Republiku Hrvatsku, nakon što je istekla tromjesečna odgoda Ustavne odluke o neovisnosti od 25 lipnja 1991., Sabor RH je na zasjedanju 8. listopada proglasio konačnu neovisnost Republike Hrvatske. Proglašenu neovisnost Hrvatska je morala obraniti u ratu, koji je početkom listopada 1991. ulazio u najžešće razdoblje. U sklopu svoje jesenje operacije JNA je otpočela prodorom jakih snaga kroz Srijem i istočnu Slavoniju s namjerom da osvoji gradove Vukovar, Vinkovce, Osijek i Đakovo. U nastavku su planirali napredovati preko Našica i Podravske Slatine i spojiti se sa snagama 5. (banjolučkog) korpusa JNA, koje su preko Okučana napredovale prema sjeveru i imale cilj zauzimanja prostora oko Virovitice. Time bi praktički bila zauzeta cijela Slavonija. Vukovar, kao strategijsko mjesto na ulazu u slavonski prostor, predstavljao je prvi cilj. Sela oko Vukovara, Negoslavci, Bršadin, Pačetin, Trpinja, Bobota i Borovo Selo, naseljena srpskim stanovništvom od svibnja su pretvarane u logističke točke lokalnim pobunjenicima i JNA, stvarajući točke za buduće napade na grad. Organizirani napadi na Vukovar počinju već u srpnju, kad se u pojedinim dijelovima grada u okolici naoružani odredi lokalnog srpskog stanovništva sukobljavaju sa snagama hrvatske policije. Borbe se intenziviraju u kasno ljeto kad otpočinje i troipolmjesečna opsada grada koji do konca rujna opkoljavaju jake snage

JNA, koje smjerom od Šida prema Vukovaru, stižu iz Srbije, nadiru sa sjevera iz Baranje ili su već od ranije razmještene u prostoru između Osijeka i Vinkovaca.³⁴ Hrvatske snage iz Vinkovaca i Osijeka bile su u rujnu nemoćne spriječiti okruživanje Vukovara. JNA je nakon tromjesečne borbe osvojila Vukovar, ali joj je ta pobjeda nanijela velike gubitke u ljudstvu i tehnici te pokazala hrabrost i odlučnost hrvatske obrane protiv tehnički i ljudstvom nadmoćnog neprijatelja. Bitka za Vukovar može se uzeti kao prekretnica u ratu, jer je za njene tromjesečne opsade Hrvatska nastavila s organiziranjem svojih snaga na drugim smjerovima gdje je JNA planirala svoju jesensku ofenzivu, presijecanjem i zauzimanjem Hrvatske.

Nakon što su JNA i pobunjenici u studenom 1991. zauzeli Vukovar, ubijeno je više stotina hrvatskih vojnika i civila. U tromjesečnom razdoblju napada na Vukovar poginulo je oko 1850 branitelja, oko 1600 civila od čega 86 djece. Ranjeno je 2500 osoba od čega su 570 ostali trajni invalidi. Bez jednog ili oba roditelja ostalo je 858 djece. Iz vukovarske bolnice odvedeno je 260 hrvatskih ranjenika i drugih zarobljenika, koji su odmah likvidirani na Ovčari, nedaleko Vukovara. Po procjeni Glavnog stožera HV napadač je u borbama za Vukovar izgubio nekoliko tisuća vojnika i oko 600 oklopnih vozila.³⁵

Tijekom 1991.godine stradalo je 3 761 branitelja ili 46% od ukupnog broja ubijenih i umrlih hrvatskih branitelja u cijelom ratu. Godine 1991. od ukupnog broja poginulih hrvatskih branitelja 3 761 njih 27% je, prema službenim podacima, imalo prijeratno prebivalište na području Vukovarsko – srijemske županije, što svjedoči i o intenzitetu ratnih stradanja i razaranja na tom području. Do kraj 1991. s okupiranih i ratom zahvaćenih područja protjerano je ili izbjeglo više od 300 000 Hrvata i osoba nesrpske nacionalnosti.³⁶ Hrvatska je pretvorena u veliki prognaničko-izbjeglički centar i to je ostala sve do operacije “Oluja”. U pojedinim razdobljima, zbog srpske agresije u Hrvatskoj bilo je i više od 700.000 prognanika i izbjeglica. Primjerice, u prosincu 1992. u Hrvatskoj je bilo oko 700.000 prognanika i izbjeglica, od toga 402.768 iz Bosne i Hercegovine, a potkraj lipnja 1994. u Hrvatskoj je registrirano 477.422 prognanika i izbjeglica, što je činilo 11% stanovništva u slobodnom dijelu Hrvatske.³⁷

³⁴ Davor Marijan, “Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica* 2 (2002). 7, 11.

³⁵ Isto, 31.

³⁶ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing i Dražen Živić), Zagreb, 2006., 460. (dalje: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*)

³⁷ Ujedinjeni narodi – Rezolucije o republici Hrvatskoj – UNPROFOR (uredio A. Milardović), Osijek, 1995., 118.- 127. (dalje: Milardović)

Znatno nadmoćnije snage JNA i pobunjenih Srba su do kraja 1991. okupirale gotovo trećinu teritorija Republike Hrvatske i počinile brojne zločine nad Hrvatima i ostalim nesrpskim stanovništvom. Borovo Selo, Lovas i Vukovar na istoku ili Škabrnja na jugu, uz stotine drugih naselja u Hrvatskoj, ostali su u povijesti realizacije velikosrpskoga projekta svjedoci najvećih srpskih zločina .

Na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske, nakon što su protjerali Hrvate i ostalo nesrpsko stanovništvo, pobunjeni Srbi su 19. prosinca 1991. proglasili „Republiku Srpsku Krajinu“ sa sjedištem u Kninu. Odluka o proglašenju “ Republike Srpske Krajine”, označila je vrhunac protuustavnoga djelovanja Srba u Hrvatskoj, odnosno procesa izdvajanja dijela teritorija RH i proglašenja srpske paradržave na teritoriju Republike Hrvatske. Istoga dana su “Skupština SAO Krajina”, “Skupština SAO Zapadna Slavonija” i “Velika Narodna Skupština Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem” donijele “Ustav RSK”, u kojemu je, između ostaloga, izrijekom propisano da će RSK “sa drugim dijelovima srpskog naroda na teritoriji Jugoslavije i njenim državama i dalje graditi čvrste državne veze, sve u cilju stvaranja zajedničke države srpskoga naroda (čl. 123)“. ³⁸ Amandmanom I. na “Ustav RSK”, proglašenim 26. veljače 1992., određeno je da “teritoriju RSK čine srpske oblasti: Krajina, Slavonija, Baranja, Zapadni Srem i Zapadna Slavonija”. ³⁹

Zbog međunarodnih okolnosti 1991., a niti poslije, Srbija nije službeno priznala Republiku srpsku Krajinu niti su pristupili otvorenom procesu ujedinjenja, iako su je u svemu pomagali, do te mjere da se činilo da je to okupirano područje RH zaista bilo dio Jugoslavije, odnosno jedna od srpskih pokrajina.⁴⁰ Istodobno, već od 1991. postojao je neprekidan rad bosanskih i hrvatskih Srba na stvaranju jedinstvene srpske države – „Ujedinjene Republike Srpske“ na okupiranom prostoru BiH i RH, koji je upravo pred vojno redarstvenu operaciju “Oluju” ušao u završnu fazu donošenja zajedničkog Ustava. Potrebno je istaknuti i odluke i izvorne dokumente o procesu pokušaja ujedinjenja Srba iz BiH i Srba iz Hrvatske, odnosno kronološki prikazati izvore koji argumentiraju tijek i dinamiku toga procesa, kako bi se mogli shvatiti stavovi pobunjenih Srba koji su kasnije odbijali svaki vid reintegracije u ustavno pravni poredak Hrvatske, neprestano računajući na ujedinjenje svih srpskih zemalja. Već

³⁸ Službeni glasnik Republike Srpske Krajine, god. II, br. 1, 2. 1. 1992.

³⁹ Službeni glasnik Republike Srpske Krajine, god. I., br. 2., 27. 2. 1992.

⁴⁰ Zbornik specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj operaciji “Oluja” 1995. (prilozi), ur. Ante Nazor, Zagreb, 2008., 74. (dalje: Zbornik specijalna policija)

sredinom 1991. godine pokušalo se s ujedinjenjem hrvatskih i bosanskohercegovačkih srpskih paradržava što je nastavljeno i sljedećih godina. Tako je u "Prijedorskoj deklaraciji"⁴¹ donesenoj 31.X.1992. godine na zajedničkoj sjednici skupština RSK i RS izraženo opredjeljenje za "državno ujedinjenje". Dokument je predviđao ujednačenje pravnog sustava, "srpsko državljanstvo" za građane obje zemlje, iste državne simbole, vojnu pomoć i zajedničku obranu, jedinstven pravopis, jezik i ćirilično pismo, zajedničke carinske, fiskalne propise itd., a najavljena je i inicijativa za "sazivanje svih srpskih skupština (RSK, RS, Srbije i Crne Gore)."⁴² Narednih godina, sve do samog kraja pobune, bilo je još ovakvih inicijativa za ujedinjenje RSK i RS, ali se nijedna nije ostvarila. Istovremeno, na razini SDS postojale su inicijative za ujedinjenje svih stranaka toga imena. Svjedočeći na suđenju Miloševiću, Milan Babić je kazao da je nekako od početka 1993. godine Radovan Karadžić pokrenuo inicijativu da se razne srpske demokratske stranke (SDS i SDS Krajine u Hrvatskoj, SDS u Bosni i Hercegovini) ujedine u jednu stranku, pod imenom Srpska demokratska stranka srpskih zemalja.⁴³ Na Jahorini je 7.11.1993. godine održan sastanak predstavnika SDS-a iz Srbije, Crne Gore, RS i RSK, gdje je dogovoreno ujedinjavanje stranaka. Na sastanku je izražen stav da je "Memorandum" temeljni dokument srpskog naroda, a Slobodan Milošević njegov "izvršioc" i time "vođa svih Srba".⁴⁴

⁴¹ "Deklaracije o ujedinjenju Republike Srpske Krajine i Republike Srpske", *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine*, 2. 11. 1992., br. 17.

⁴² Srđan Radulović, *Sudbina Krajine*, Beograd 1996., 154 – 156. (dalje: Radulović)

⁴³ Ozren Žunec, *Goli život – socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj, I-II*, Zagreb, 2007. 460. (dalje: Žunec)

⁴⁴ Isto, 460.

4. PREKID ORUŽNIH SUKOBA, MEĐUNARODNO PRIZNANJE REPUBLIKE HRVATSKE I POKUŠAJI MIRNE REINTEGRACIJE OKUPIRANIH PODRUČJA

4.1. Konferencija Europske Zajednice o Jugoslaviji, uvjeti za međunarodno priznanje Hrvatske

Nakon eskalacije borbi u Hrvatskoj, međunarodnim posredovanjem osnovana je u kolovozu 1991. Konferencija Europske Zajednice o Jugoslaviji. Komisija je osnovana s ciljem rješavanja pravnih pitanja i donošenja odluka u skladu s međunarodnim pravom, a ustanovljena je i Arbitražna komisija Konferencije o miru u Jugoslaviji, koja je za svoga predsjednika izabrala Roberta Badintera, predsjednika Ustavnog vijeća Francuske.⁴⁵ Učesnici su bili predsjednici šest republika SFRJ i general vojske JNA Veljko Kadijević, a Konferencija je održana pod pokroviteljstvom Europske političke suradnje (EPC) zajedno s peteročlanom Arbitražnom komisijom koja je postala poznata kao Badinterova komisija. Konferencija EZ-a je počela s radom u Haagu 7. rujna 1991. godine, a sa završetkom rada 12. rujna, bila je usvojena „Deklaracija o mirnom rješenju jugoslavenske krize“, u kojoj je navedeno da unutarnje granice ne mogu biti promijenjene primjenom sile, te da prava manjina moraju biti zagarantirana. Konferencija se nastavila sastajati periodički tijekom rujna 1991., a u Hrvatsku su bili poslani promatrači Europske zajednice (EZ). Uslijed nastavka borbi mandat promatrača EZ-a bio je produžen s 13. listopada na neodređeno vrijeme, a 18. listopada 1991. predsjedatelj Konferencije lord Peter Carrington predstavio je listu prijedloga sudionicima („Sporazum o općem rješenju jugoslavenske krize“, poznat kao „Carringtonov plan“). Plan je predlagao stvaranje „slobodnog saveza suverenih i neovisnih država sa sveobuhvatnim sporazumima o kontrolnim mehanizmima za zaštitu ljudskih prava i sa specijalnim statusom za određene skupine“ te je predviđao „priznanje republika, koje to žele, unutar postojećih granica“. Ovaj su plan prihvatile sve republike, osim Srbije, a prvotno ga je čak prihvatio i crnogorski predsjednik Momir Bulatović, no nakon nekoliko dana, podvrgnut različitim pritiscima i prijetnjama iz Beograda, povukao je svoj pristanak.⁴⁶

Suprotstavljajući se planu Europske zajednice, srbijanski predsjednik Slobodan Milošević odbio je priznati granice republika kao granice neovisnih država te je nastojao postići priznanje preostale Jugoslavije, odnosno Jugoslavije bez Slovenije, ali s dijelovima

⁴⁵Vladimir Đuro Degan, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodne osobnosti tijekom povijesti*, Zagreb, 2002. 334-379. (dalje: Degan)

⁴⁶Momir Bulatović, *Pravila čutanja*, Beograd, 2004., 65-74. (dalje: Bulatović)

Hrvatske koje su Srbi već zauzeli ili su kanili zauzeti, kao slijednice stare federacije. Time je Konferenciji propala i posljednja prilika za postizanje dogovornog razlaza i mira, a rat za nove granice Srbije nastavio se punom žestinom.⁴⁷ Sukobi u Hrvatskoj su se dodano pogoršali, što je dovelo do iznošenja daljnjih mjera koje su se sastojale od prekida vatre, prestanka blokade vojnih baza i povlačenja JNA iz Hrvatske. Srbija je tada iznijela protuprijedlog uključujući i pridavanje specijalnog statusa unutar Jugoslavije „srpskim regijama“ u Hrvatskoj. Predloženi kompromis koji je dan kao odgovor je trebao dati ista ili barem slična prava Albancima na Kosovu kao i ostalim skupinama unutar SFRJ, što je bilo neprihvatljivo za Srbiju. Srbija je tada povećala svoje napore da osvoji što više hrvatskog teritorija, te da etnički očisti taj teritorij od njegovog nesrpskog stanovništva.

Arbitražna komisija na zahtjev predsjednika Konferencije o miru u Jugoslaviji lorda Petera Carringtona donijela je nekoliko Mišljenja o pravnim pitanjima koja su bila dvojbeni, odnosno koja su sukobljene strane u Jugoslaviji različito tumačile. Ta su Mišljenja značajno utjecala na odluke Konferencije o miru u Jugoslaviji i zapravo su omogućila međunarodno priznanje Republike Hrvatske. U svom prvom Mišljenju Badinterova komisija je izrazila svoje stajalište da je SFRJ bila u procesu raspadanja već do studenog 1991. godine.⁴⁸ Europska se zajednica dogovorila u listopadu 1991. godine da su, republike imale pravo na neovisnost, te je 16. prosinca 1991. godine Vijeće EZ-a odlučilo ponuditi mogućnost odvojenih diplomatskih odnosa s onim republikama SFRJ koje su tražile neovisnost pod uvjetom da zadovolje određene uvjete uključujući prihvaćanje obveza vezanih za ljudska prava, uključujući one koje su sadržane u Povelji UN-a, Helsinškom aktu i u Pariškoj povelji, te također uključujući prihvaćanje nepovredivosti granica.⁴⁹ U svom Mišljenju od 11. siječnja 1992. godine, Badinterova komisija izrazila je mišljenje kako se vanjske granice SFRJ „moraju poštivati u svakom slučaju“ i da se „razgraničenje“ između Hrvatske i Srbije ili između Srbije i BiH ili između drugih susjednih država može mijenjati samo slobodnim i zajedničkim dogovorom. U nedostatku ovakvog dogovora, bivša granica dobiva status granice zaštićene međunarodnim pravom. Ovaj zaključak je donesen prema principu poštivanja teritorijalnog „*status quo*“.

⁴⁷ Žunec, 172-174.

⁴⁸ Degan, 334-336.

⁴⁹ “Declaration on Guidelines on Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union” (“Deklaracija o smjernicama za priznanje novih država u istočnoj Europi i u Sovjetskom savezu”), Deklaracija o Jugoslaviji, izvanredna ministarska sjednica EPC-a, Degan, 334-336.

Na temelju odredbi Konferencije i obvezom da zadovolje uvjete uključujući prihvaćanje obveza vezanih za ljudska prava, Hrvatska je doradila postojeće zakone koji su se odnosili na zaštitu nacionalnih manjina i osigurala im određen stupanj autonomije. No, treba istaknuti da je Hrvatska i prije navedenih odredbi donijela niz zakona kojima je osigurala visok stupanj autonomije i zaštite etničkih prava srpskoj manjini u Hrvatskoj. Prije svega to pokazuje činjenica da je hrvatska vlast pokušavala s predstavnicima Srba u Hrvatskoj postići dogovor o rješavanju srpskoga pitanja u Hrvatskoj. To vidljivo i iz knjiga Slavka Degoricije, glavnog pregovarača kojega je predsjednik RH Franjo Tuđman ovlastio za vođenje pregovora s pobunjenim Srbima, u kojoj se navodi da su “Srbi iz Knina osam puta dolazili u Zagreb”, a da je on osobno “pregovarao s njima čak 52 puta”, te “da je Hrvatska iskoristila sva sugerirana politička rješenja”.⁵⁰

Među nizom dokumenata koja su jamčila nacionalna prava Srba, prva je Rezolucija koju je Sabor RH donio na izvanrednoj sjednici svih vijeća Sabora 24. kolovoza 1990., punim nazivom “Rezolucija o zaštiti ustavnog demokratskog poretka i nacionalnim pravima u Hrvatskoj”, u kojoj je javno istaknuta namjera Sabora RH da “ustavni poredak i zakone Republike Hrvatske zaštititi svim sredstvima pravne države”, ali i odlučnost “u nakani da svim građanima koji žive u Hrvatskoj jamči sva ljudska, politička i nacionalna prava”. U cilju ostvarivanja ove nakane Sabor RH obvezao se “osigurati daljnju ustavnu i zakonsku institucionalizaciju zaštite ljudskih, političkih i nacionalnih prava u Republici Hrvatskoj”, pozvavši pritom “Europski parlament i druge kvalificirane, javne i privatne organizacije koje istražuju i nadziru stanje ljudskih, političkih, nacionalnih i etničkih prava u svijetu, da u Hrvatsku upute svoje promatrače ili izaslanike, kako bi se na licu mjesta, slobodno i neometano upoznali sa stanjem ovih prava u Hrvatskoj, a osobito srpskog i hrvatskog stanovništva u mjestima u kojima je došlo do pobune”.⁵¹

Od kraja rujna 1990. pojačana su teroristička djelovanja srpskih ekstremista u Hrvatskoj: diverzije na gospodarske objekte, krađe oružja iz skladišta JNA, te oružani napadi na hrvatske policajce i civile. U takvim okolnostima Sabor RH je 22. prosinca 1990. proglasio novi Ustav Republike Hrvatske (tzv. Božićni ustav). Upravo su Ustavom, kao temeljnim zakonskim aktom, bila definirana etničkih prava srpskoj manjini u Hrvatskoj. Tim

⁵⁰ Slavko Degoricija, *Nije bilo uzalud*, Zagreb, 2008. (dalje: Degoricija, 295-307.)

⁵¹ Degoricija, 295-307.

najvažnijim zakonskim aktom svim hrvatskim državljanima zajamčena su sva građanska prava (sloboda mišljenja, izražavanja i udruživanja te jednakost svih osoba pred zakonom bez razlike prema spolu, vjeri, naciji, političkim uvjerenjima itd.), osigurano je načelo ravnopravnosti pripadnika svih naroda i manjina, kojima je zajamčena i sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom te kulturna autonomija.⁵² U Izvorišnim osnovama Ustava RH navedeno je da se obnovljena hrvatska država temelji, između ostaloga, na odlukama antifašističkog pokreta iz razdoblja II. svjetskog rata, a ne na odlukama vlasti Nezavisne Države Hrvatske.⁵³

Neovisno o ovim navedenim odredbama Ustava RH predstavnici pobunjenih Srba u Hrvatskoj upravo su novi Hrvatski Ustav navodili kao jedan od dokaza da je nova hrvatska vlast Srbima u Hrvatskoj oduzela status konstitutivnog naroda, da su “izbačeni iz Ustava”.⁵⁴ Da su Srbi u Hrvatskoj postali nacionalna manjina, pa čak i “građani drugog reda”, odnosno, da im je oduzet stečeni suverenitet, što je bio razlog za daljnje zaoštavanje odnosa sa Saborom RH.⁵⁵ Prema uvidu u „Ustav Socijalističke Republike Hrvatske“ iz 1974. navodi se da je “SR Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive”.⁵⁶ Iz navedenog ne može se tumačiti da su Srbi bili uzdignuti na razinu konstitutivnog naroda u Hrvatskoj, već je očito “samo to da im je priznat poseban status u odnosu na ostale narode i narodnosti”.⁵⁷

Bez obzira na nacrt novoga Ustava Republike Hrvatske, koji je vodstvo pobunjenih Srba isticalo kao razlog pobune, dio Srba u Hrvatskoj već je u kolovozu 1990. počeo oružanu pobunu protiv legalno izabrane hrvatske vlasti. Zbog agresivne i isključive srbijanske politike te zbog odbijanja vodstva pobunjenih Srba da surađuje s hrvatskim vlastima, Hrvatska je (istodobno sa Slovenijom) počela proces osamostaljenja. U vezi s pregovorima o razrješenju

⁵² Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 56/ 1990.

⁵³ Obnovljena hrvatska država temelji se: “u uspostavi temelja državne suverenosti u razdoblju II. svjetskog rata, izraženoj nasuprot proglašenju Nezavisne Države Hrvatske (1941.) u odlukama Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943.), a potom u Ustavu Narodne Republike Hrvatske (1947.) i poslije u ustavima Socijalističke Republike Hrvatske (1963. - 1990.)...” *Narodne novine*, 56, 22. prosinca 1990.

⁵⁴ “Prema Ustavu član 1. tačka 1. mi smo bili konstitutivni narod prema Republici Hrvatskoj. Izbačeni smo bez da nas je itko pitao...” iz Zapisnik sa sastanka predstavnika Državnog komiteta za suradnju s UNPROFOR-om između ostalih i predsjednik Vlade RSK Đorđe Bjeđević) s izaslanikom predsjednika Ruske Federacije i zamjenikom ministra vanjskih poslova Ruske Federacije, HR- HMDCDR 2., kut. 2028.

⁵⁵ “Mišljenje Pravne komisije Srpskog nacionalnog vijeća u svezi nacrtu Ustava Republike Hrvatske”, 24. rujna 1990., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., Dokumenti, knjiga 2*, Zagreb, 2007., 72. *Zbirka zakona, uredaba i naredaba Narodne Republike Hrvatske, broj 5, Ustav Narodne Republike Hrvatske*, Zagreb, 1947., 5-8.

⁵⁷ *Stvaranje hrvatske države*, 94.

državne krize u SFRJ, predsjednik Republike Hrvatske donio je 25. travnja 1991. godine Odluku o raspisu referenduma u Republici Hrvatskoj za dan 19. svibnja 1991. godine.⁵⁸ Predsjednik Republike objavio je 23. svibnja 1991., na temelju izvješća Republičke komisije za provedbu referenduma od 22. svibnja 1991., da su na referendumu građani Republike Hrvatske donijeli Odluku: "1. Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama. 2. Republika Hrvatska ne ostaje u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi".⁵⁹

Sukladno tome, Sabor Republike Hrvatske donio je 25. lipnja 1991. Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, u kojoj se utvrđuje da "ovim činom Republika Hrvatska pokreće postupak razdruživanja od drugih republika i SFRJ. Republika Hrvatska pokreće postupak za međunarodno priznavanje". Na istoj je sjednici sva tri vijeća, Sabor donio i Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske, ali i "Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj", kojom je jasno potvrđena namjera hrvatskih vlasti za suradnjom i suživotom sa Srbima u Hrvatskoj.⁶⁰

Ipak, Slovenija i Hrvatska su na temelju dogovora s predstavnicima EZ-a, prihvatile tromjesečni moratorij na aktivnosti vezane za uspostavu neovisnosti. Utvrđen je tromjesečni rok odgode primjene Ustavne odluke od 25. lipnja 1991. godine, koji je određen Brijunskom deklaracijom, nadajući se mirnom rješenju jugoslavenske krize. U skladu s tim proizašla je dodatna mirovna inicijativa u prilog rješavanju položaja srpske manjine u Hrvatskoj, uz izraženu spremnost za poštivanje ravnopravnosti i etničkih prava. Bio je to poziv predsjednika Sabora RH dr. Žarko Domljan, upućen 24. srpnja 1991. svim političkim strankama u Hrvatskoj. Poziv je upućen s ciljem postizanja općeg demokratskog dijaloga, razmjene mišljenja i postizanja političkog konsenzusa u svezi s pravima nacionalnosti koja proizlaze iz ustavnih rješenja i „Povelje o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH“. Imenovana je Komisija Sabora za zaštitu i unapređivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti, čija je radna skupina tijekom srpnja 1991. izradila nacrt dokumenta „Polazišta u ostvarenju kulturne autonomije, lokalne uprave i samouprave i proporcionalnog sudjelovanja u vlasti srpske nacionalnosti u

⁵⁸ *Narodne novine*, 21/1991.

⁵⁹ *Narodne novine*, 24/1991. Prema izvještaju Republičke komisije za provedbu referenduma od 22. svibnja 1991., na referendumu je glasovalo 84,94% birača, a za takvu se odluku opredijelilo 93,94% birača Republike Hrvatske. Podaci preuzeti iz knjige B. Sokol, S. Smerdel, *Ustavno pravo*, Informator, Zagreb, 1995., 58.

⁶⁰ *Narodne novine*, 31/1991.

RH“, dokumenta koji je koristio važeća iskustva iz demokratskih zapadno europskih zemalja. Temeljne odrednice toga dokumenta ističu vrijednosti nacionalnih i narodnih zajednica, antiasimilacijsku politiku države, potrebu da država narodnim skupinama osigura sve ono što ne dovodi u pitanje demokratski poredak i njezinu suverenost te potrebu da se politički odnosi između Republike Hrvatske i srpskog naroda u Hrvatskoj utvrde Ustavnim zakonom, koji će osigurati kulturnu autonomiju, lokalnu samoupravu (teritorijalnu autonomiju) i proporcionalnu zastupljenost (političku autonomiju).⁶¹ U ostvarivanju prava na lokalnu upravu i samoupravu, odnosno teritorijalnu autonomiju, predviđeno je da se u Ustavnom zakonu utvrde načela i kriteriji kojima bi se prilikom uspostavljanja lokalne samouprave i utvrđivanja njezinih funkcija osiguralo potpunije ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti srpskoga naroda i drugih naroda i narodnosti u Hrvatskoj. Jednako tako, dokumentom je predviđeno razmatranje i mogućnost osnivanja županija s posebnim statusom (Kninska krajina, Banija, Kordun, Istra, Baranja, dio Istočne Slavonije), u onim područjima za koja je to potrebno, kako bi se davanjem posebnih ovlasti tim županijama u samostalnom obavljanju određenih poslova osiguralo potpunije ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti. Dakako, koristeći se pritom iskustvima iz demokratskih zapadno-europskih zemalja (sve ovlasti u pravosuđu, policiji, upravi, školstvu i kulturi). U nacrtu dokumenta istaknuto je da proporcionalno sudjelovanje u vlasti srpske i svih nacionalnosti koje žive u Republici Hrvatskoj treba biti ostvareno s temeljnim ciljem da se spriječi asimilacija pripadnika nacionalnosti i omogući ostvarivanje punih nacionalnih prava te da se osiguraju socijalni i gospodarski integracijski procesi kojima teži svaka država. Čelnici političkih struktura Srba u Hrvatskoj nisu prihvatili ponudu hrvatske vlasti o ostvarenju političke i kulturne autonomije u novo uspostavljenoj Republici Hrvatskoj.⁶² Umjesto traženja mirnoga rješenja, zbog čega su 7. srpnja Hrvatska i Slovenija pristale na Brijunsku deklaraciju i tromjesečnu odgodu primjene Deklaracije od 25. lipnja, terorističke akcije srpskih pobunjenika u Hrvatskoj, tijekom ljeta prerasle su u otvorenu agresiju Oružanih snaga SFRJ na Republiku Hrvatsku. Pobunjeni Srbi i srbijansko rukovodstvo u Beogradu, odbacili su sve pokušaje Hrvatske vlade i međunarodne zajednice da mirnim putem riješe jugoslavensku krizu, JNA i srpske paravojne postrojbe krenule su početkom listopada 1991. u opći napad na svim bojištima, s ciljem da za 20 dana slome obranu Republike Hrvatske.⁶³ Nakon što su raketirani Banski dvori, sjedište

⁶¹ Degoricija, 27-29.

⁶² Degoricija, 33.

⁶³ Antun Tus: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.- 1995.*, Zagreb – Sarajevo, 78.

Hrvatske vlade u Zagrebu, postalo je izvjesno da velikosrpsko rukovodstvo nije niti pomišljalo na mirno rješenje jugoslavenske krize. U takvim okolnostima Hrvatska je 8. listopada 1991. proglasila neovisnost Republike Hrvatske i raskid svih državno-pravnih veza sa SFRJ. Svoje pravo na međunarodno priznanje Hrvatska je, između ostalog, temeljila i na odredbama do tada važećega jugoslavenskog *Ustava* iz 1974., koji je afirmirao državnost republika, odnosno republičkog *Ustava* iz 1974., u kojem je istaknuto da je “hrvatski narod uspostavio svoju državu SR Hrvatsku na temelju prava na samoodređenje, uključujući i pravo na odcjepljenje i udruživanje s drugim narodima na odcjepljenje i udruživanje s drugim narodima, svojom slobodno izraženom voljom, a radi zaštite svoje nacionalne nezavisnosti i slobode ...”.⁶⁴ I na spomenutom zasjedanju, 8. listopada 1991., iako je održano u dramatičnim okolnostima i pod prijetnjom napada neprijateljskih zrakoplova, u Saboru RH govorilo se o pravima i zaštiti nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Tako se u Odluci koju je donio Sabor RH, navodi i odredba da “ RH kao suverena i samostalna država, jamčeći i osiguravajući temeljna prava čovjeka i nacionalnih manjina, zajamčenih Općom deklaracijom UN-a, završnim aktom Helsinške konferencije, dokumentima KESS-a i Pariškom poveljom u sklopu europskih integracijskih tijekova, pripravna je ulaziti u međudržavne i međuregionalne asocijacije s drugim demokratskim državama.”⁶⁵

Na osnovu „Polazišta u ostvarenju kulturne autonomije, lokalne uprave i samouprave i proporcionalnog sudjelovanja u vlasti srpske nacionalnosti u RH“, Sabor Republike Hrvatske donio je 4. prosinca 1991. “Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih nacionalnih zajednica i manjina u Republici Hrvatskoj”. Ustavnim zakonom srpskoj manjini u Hrvatskoj osigurano je proporcionalno sudjelovanje u najvišim predstavničkim, upravnim i sudbenim tijelima Republike Hrvatske, a stanovništvu područja kotareva s posebnim statusom (Glina i Knin), koji obuhvaćaju općine s većinom srpskog stanovništva, visok stupanj teritorijalne autonomije.

Prema mišljenju “Arbitražne komisije Konferencije o miru u Jugoslaviji (tzv. Badinterove komisije), od 11. siječnja 1992., postojeći “Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih nacionalnih zajednica i manjina u Republici Hrvatskoj” trebalo je doraditi, odnosno uskladiti s odredbama nacrtu Konvencije Konferencije o miru u

⁶⁴ Ustav SFR Jugoslavije – Ustav SR Hrvatske, Narodne novine, 7/1947., vidi: *Zbornik specijalna policija*, 42.

⁶⁵ *Narodne novine*, 53/1991.

Jugoslaviji od 4. studenoga 1991.⁶⁶ Međunarodna zajednica tražila je da Hrvatska Srbima umjesto mjesne (općinske), osigura i regionalnu samoupravu. U skladu s ovim zahtjevom Sabor Republike Hrvatske je na zajedničkoj sjednici svih vijeća 8. svibnja 1992. donio “Odluku o proglašenju Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj.”⁶⁷ Zakonodavno-pravna komisija Sabora Republike Hrvatske na sjednici 3. lipnja 1992. utvrdila je pročišćeni tekst “Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj”⁶⁸, te je time istoimeni “Ustavni zakon” od 4. prosinca 1991., koji je također zadovoljavao visoke standarde zaštite ljudskih prava i sloboda, te prava etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina, dotjeran i poboljšao u skladu s interesima srpske i ostalih etničkih zajednica u Republici Hrvatskoj. “Ustavni zakon” od 8. svibnja 1992. uzeo je u obzir primjedbe Konferencije o miru, tako da su unesene promjene Srbima dodatno zajamčile autonomiju u kotarevima Glina i Knin te osnivanje jednog privremenog Suda za ljudska prava. Iako je Arbitražna komisija primijetila da i ovaj dopunjeni “Ustavni zakon” u nekim aspektima ostaje ispod obveza koje je Hrvatska preuzela prihvatom odredaba nacrtu Konvencije od 4. studenoga 1991., ipak je ustanovila da “zadovoljava zahtjevima općeg međunarodnog prava glede zaštite manjina” te da je “napose u skladu s imperativnom normom međunarodnoga prava prema kojoj svako ljudsko biće ima pravo da odluči kojoj će etničkoj, vjerskoj ili jezičnoj zajednici pripadati u okviru (nekog) nacionalnog kolektiviteta.”⁶⁹ Kao i spomenuti “Ustavni zakon o ljudskim pravima...” iz prosinca 1991., tako je “Ustavni zakon o ljudskim pravima ...” iz 1992. Sabor Republike Hrvatske donio na temelju Ustava Republike Hrvatske u želji:

- da zaštititi i osigura ostvarivanje prava čovjeka i nacionalnih prava na najvišoj razini dostignutoj u demokratskim sredinama suvremene međunarodne zajednice,
- da omogući građanima manje brojnih etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina odnosno građanima iste vjerske, rasne ili jezične pripadnosti slobodno razvijanje njihovih posebnosti u okviru većinske zajednice građana ili većinskih zajednica bez zloupotreba, bilo od većine, bilo od manjine,

⁶⁶ Degan, 319-329.

⁶⁷ *Narodne novine*, 27/1992.

⁶⁸ *Narodne novine*, 34/1992.

⁶⁹ Degan, 356-357.

- u skladu sa željom da Republika Hrvatska bude moderna, otvorena, demokratska članica obitelji europskih i svjetskih država, u kojoj se njezini građani u uživanju njihovih građanskih, političkih i drugih prava neće dijeliti prema nacionalnosti, jeziku, vjeri, naslijeđenim ili prirodno uzrokovanim ljudskim obilježjima, te
- imajući na umu napore u međunarodnoj zajednici, posebice Europske zajednice i Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Haagu radi rješenja otvorenih pitanja nastalih raspadom Jugoslavije i stvaranjem novih država na njezinu prostoru.”⁷⁰

Zaključno može se reći da je jedan od uvjeta međunarodne zajednice za priznanje Hrvatske bila regulacija statusa nacionalnih manjina i odnos hrvatskih vlasti prema nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Sasvim je sigurno da Hrvatska ne bi bila priznata kao neovisna i suverena država sredinom siječnja 1992., da u svom ustavnopravnom poretku već tada nije jamčila visok standard prava nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Time je omogućeno međunarodno priznanje Hrvatske, koju su zemlje članice Europske zajednice, odlukom Vijeća ministara Europske zajednice, službeno priznale 15. siječnja 1992. Ubrzo zatim uslijedio je i primanje Hrvatske u članstvo Ujedinjenih naroda Rezolucijom Opće skupštine UN-a 22. svibnja 1992. godine.⁷¹

U odnosu na pobunjene Srbe u Hrvatskoj može se zaključiti da je neovisno o svim gore navedenim zakonskim odredbama kojima su se jamčile nacionalna prava Srbima u Hrvatskoj, oni nisu bili zainteresirani za ostvarivanje svojih prava u sklopu Hrvatske. To potvrđuje i donijeta Deklaracija o političkim ciljevima Republike Srpske Krajine, od 18. svibnja 1992., kao svojevrsni odgovor na Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina koje je donio Sabor RH. U deklaraciji Skupštine RSK odbijena je bilo kakva povezanost s Republikom Hrvatskom, a umjesto toga jasno je istaknuta potreba ujedinjenja RSK sa Srpskom Republikom Bosnom i Hercegovinom i SR Jugoslavijom, te nužna afirmacija državnosti RSK.⁷²

⁷⁰ Vidi: *Zbornik specijalna policija*, 42. Vidi: Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 56/ 1990.

⁷¹ United Nations Security Council Resolution 753, <http://www.un.org/documents/sc/res/1992/scres92.htm>

⁷² HR-HMDCDR, 3., kut. 2., Deklaracija Skupštine RSK o trenutnim i budućim ciljevima te odnosima s “obnovljenom Jugoslavijom” i susjednim državama. Deklaracija je objavljena u *Službenom glasniku RSK*, br. 9/1992., 553-554., pod nazivom “Deklaracija o političkim ciljevima Republike Srpske Krajine”.

4.2. Aktivnosti Ujedinjenih Naroda (UN-a) i međunarodne zajednice na uspostavi mira u Republici Hrvatskoj 1991.-1995.

Konferencija o miru u Jugoslaviji nije uspjela naći političko rješenje za krizu u Jugoslaviji i zaustavljanje oružanoga sukoba u Hrvatskoj, sve dok svoj plan nije ponudio posebni izaslanik generalnog tajnika Ujedinjenih Naroda (UN) Cyrus Vance. Tako je na međunarodnoj razini, rješavanje krize u bivšoj Jugoslaviji preuzeo UN. U Genevi je 23. studenog 1991. dogovoren prekid neprijateljstava, što je bilo ostvareno 2. siječnja 1992. u Sarajevu, kada su JNA i Hrvatska potpisale sporazum o primirju. Stupanjem na snagu Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992., u Hrvatskoj su prestala veća ratna djelovanja. Odmah potom, zemlje Europske zajednice su 15. siječnja 1992. priznale Hrvatsku kao neovisnu i suverenu državu, a 22. svibnja 1992. Hrvatska je postala 178. članica Organizacije Ujedinjenih Naroda (OUN-a). Potpisivanjem Vanceovog plana (3. siječnja 1992.) započinje i razdoblje aktivnije međunarodne političke i vojne nazočnosti u Hrvatskoj, koja je, doduše, utjecala na relativno smirivanje prilika, ali ne i na trajno i pravedno političko rješenje. To je razdoblje UNPROFOR-a i UNCRO-a, od proljeća 1992. do svibnja, odnosno kolovoza 1995. godine.

Organizacija Ujedinjenih Naroda poslala je travnju 1992. u Hrvatsku zaštitne snage (UNPROFOR) kako bi preuzele nadzor nad okupiranim teritorijem Republike Hrvatske. Nakon prihvaćanja plana (tzv. Vancov plan) Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je niz rezolucija u vezi s njegovom provedbom, u kojima je, između ostaloga, nedvojbeno potvrđen suverenitet i teritorijalna cjelovitost Republike Hrvatske. Vijeće sigurnosti OUN-a donijelo je 21. veljače 1992. Rezoluciju (743) o pokretanju mirovne operacije i slanju međunarodnih zaštitnih snaga u Republiku Hrvatsku za razdoblje od 12 mjeseci (u sklopu tzv. Vanceova plana za Hrvatsku).⁷³ Snage UNPROFOR-a trebale su preuzeti 4 zaštićene zone (UNPA zone - United Nation Protected Area), u RH – „prostor 18 općina u kojima Srbi čine većinu ili pak značajnu manjinu stanovništva i gdje su međusobne napetosti dovele do oružanih sukoba u nedavnoj prošlosti“. Sektor Istok, sa sjedištem u Erdutu ("Istočna Slavonija" s Baranjom i zapadnim Srijemom - 2153 km² i 188.184 stanovnika prema popisu iz 1991. - od toga 49,1 % Hrvata, 30,4 % Srba, 20,5 % ostalih) - 4 općine: Vukovar i Beli Manastir te dijelom Osijek i Vinkovci; Sektor Zapad, sa sjedištem u Daruvaru ("Zapadna Slavonija" - 2112 km², i 99.452

⁷³ <http://www.un.org/documents/sc/res/1992/scres92.htm>, Resolution 743, pristupio ostvaren 12. 1. 2011.

stanovnika - od toga 43,3 % Hrvata, 35,4 % Srba, 21,3 % ostalih) - 5 općina: Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje te dijelom Novska (istočni dio) i Nova Gradiška (zapadni dio); Sektor Sjever, sa sjedištem u Topuskom (Banovina i Kordun) - 6 općina: Dvor na Uni, Kostajnica, Petrinja, Glina, Vrginmost, Vojnić i Slunj; Sektor Jug, sa sjedištem u Kninu (sjeverna Dalmacija i Lika) - 5 općina: Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Korenica i D. Lapac. U sektorima Sjever i Jug (UNPA "Krajina"), na 8289 km² 1991. živjelo je 248.734 stanovnika (od toga 66,7 % Srba, 28 % Hrvata i 5,3 % ostalih).⁷⁴

Vlada RH, Vlada Republike Srbije i JNA prihvatili su plan, ali pobunjeni Srbi u Hrvatskoj tome su se odupirali, jer je plan predviđao povlačenje snaga JNA te stavljanje teškog naoružanja pod nadzor UNPROFOR-a. O protivljenju pobunjenih Srba svjedoči i izvještaj MUP-a SAO Krajine u kojem pobunjeni Srbi navode: "Ministarstvo unutrašnjih poslova Krajine vezano za najnovija događanja na području Jugoslavije, saglasno je sa stavom Vlade i Skupštine SAO Krajine o eventualnom razmještanju mirovnih snaga UN isključivo na granici razdvajanja hrvatskih paravojnih formacija sa jedne strane i jedinica JNA, TO i milicije Krajine sa druge strane. Nikakvo dovođenje "plavih šljemova" na teritoriju Srpske autonomne oblasti Krajine ne dolazi u obzir. Milicija Krajine sastavni je dio oružanih formacije i uvijek će biti jaka komponenta u sadejstvu sa svim oružanim snagama SAO Krajine i Jugoslavije".⁷⁵ Kako se kriza u Bosni produbljivala, a srpski predsjednik Slobodan Milošević želio je svoju angažiranost iz Hrvatske prebaciti u BiH, vršio je pritisak na pobunjene Srbe u Kninu da prihvate „Plan“. Prihvatanjem „Vanceov plan“ pod srpskom kontrolom ostala bi okupirana područja RH, te je pod pritiskom Beograda, Vlada RSK pristala na Vancov plan, što je još jedanput potvrdilo presudnu ulogu Beograda u odlukama koje je donosilo krajinsko rukovodstvo.

Vancov plan ispunjen je samo djelomično: JNA je napustila Hrvatsku, a teško oružje pobunjenih Srba stavljeno je u skladišta pod zajedničkim nadzorom UNPROFOR-a i Srba, no povratak prognanika, zaštita preostalih Hrvata u UNPA, otvaranje komunikacija i povratak pod hrvatsku vlast tzv. ružičastih zona (područja koja su Srbi osvojili, a u kojima nisu živjeli) nisu ispunjene. Od Hrvata koji su ostali u UNPA zonama čak ih je oko 7000 bilo protjerano, a više stotina ubijeno. UNPA su obuhvatile 12.554 km² (22 % od ukupnog teritorija RH); na

⁷⁴ Milardović, 22-24.

⁷⁵ HR - HMDCCR - 2, Izvješće MUP-a SAO Krajine, 12. 12. 1991. kut. 370.

tom prostoru je 1991. živjelo 536.370 stanovnika, od toga 258.298 (48,2 %) Srba, 205.075 (38,2 %) Hrvata i 72.997 (13,6 %) ostalih.⁷⁶

Do konačnog političkog rješenja između Hrvatske i pobunjenih Srba nije moglo doći pregovorima kako je to predviđao Vanceov plan, jer su bile suprotstavljene dvije potpuno oprečne težnje. Hrvatska strana koja je željela izvršiti reintegraciju okupiranih područja, i srpska koja je RSK vidjela kao državu koja će se u konačnici ipak ujediniti sa Srbijom, Crnom Gorom i srpskim teritorijem u BiH. Već do kraja 1992. Hrvatska je bila nezadovoljna provođenjem Vanceovog plana, jer je postalo očito da je primirje jedini dio mirovnog plana koji se provodio, što je išlo u prilog srpskog strani, odnosno postojala je mogućnost da snage UN-a na neodređeno vrijeme zadrže postojeće stanje i da dođe do „ciprizacije“ Hrvatske. Budući da UNPROFOR nije ispunio zadaću povrata „ružičastih zona“, pod hrvatsku vlast, Hrvatska je 21.6.1992. izvela posve ograničeni napad na položaje sjeverno od Šibenika i oslobađa nekoliko sela na Miljevačkoj visoravni. Vijeće sigurnosti UN izdalo je potom Rezoluciju 762 koja je osudila akciju i tražila povlačenje hrvatskih snaga na početne položaje, a UNPROFOR se obavezao vratiti „ružičaste zone“ pod hrvatsku vlast.⁷⁷ S druge strane područje Dalmacije je nakon ratnih razaranja 1991. ostala prometno i elektroenergetski odsječeno od ostalog hrvatskog prostora, te je zato Hrvatska inzistirala na obnovi Masleničkog mosta i opskrbi strujom iz hidroelektrane Peruća kraj Sinja, koju su nazirali Srbi. Pobunjeni Srbi odbijali su svaki vid pregovora, osim ako u njima ne sudjeluju kao ravnopravna strana, odnosno kao nezavisna država. Snage UN-a bile su nesposobne osigurati gradnju Masleničkog mosta, a u siječnju 1993. uslijedila je ograničena vojna akcija hrvatske vojske na području prometnice Maslenica-Zadar, koja je bila dio „ružičaste zone“. Time je bila omogućena izgradnja novog mosta na Masleničkom ždrilu. Vijeće sigurnosti UN-a osudilo je Hrvatsku zbog napada pod područjem UN-ovom zaštitom, iako je priznalo da je srpska strana odgovorna za neprovođenje Vanceova plana. Ubrzo je uslijedila rezolucija 807, koja je produžila mandat UNPROFORA-a do 31. ožujka 1993. Nakon gubitka teritorija Srbi su dovukli pojačanje u sjevernu Dalmaciju, te su se nastavile voditi sporadične borbe, a srpsko topništvo gađalo je gradove Zadar, Biograd i Šibenik.

Usporedo sa sukobima, vodili su se pregovori sa predstavnicima krajinskih Srba tijekom veljače i ožujka u New Yorku i Genevi. Srpska strana bila je nepopustljiva u svojim

⁷⁶ Milardović, 22-24.

⁷⁷ <http://www.un.org/documents/sc/res/1992/scres92.htm>, Resolution 762, pristup ostvaren 12. 1. 2011.

nastupima tražeći da se Hrvatska strana povuče sa zauzetih područja. Srpska strana nastavila je inzistirati na državnosti RSK, te je odbila i prijedlog ruskog ambasadora o autonomnom položaju unutar Hrvatske. Ubrzo nakon toga Vijeće sigurnosti UN-a 30. siječnja 1993. donijelo je Rezoluciju 815, kojom se produžuje mandat UN-a do 30. lipnja 1993.⁷⁸ Istodobno, Vijeće sigurnosti UN-a podržalo je supredsjedatelje Upravnog odbora Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji u njihovim naporima u definiranju budućeg statusa svih teritorija, uključujući i područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda (UNPA), koja su integralni dio teritorija Republike Hrvatske, i traži puno poštovanje međunarodnog humanitarnog prava, posebice ženevskih konvencija na UNPA područjima.⁷⁹ Dakle, u rezoluciji je izričito navedeno da su zaštićena područja (UNPA) dio hrvatskog državnog teritorija. Na srpskoj strani rezolucija je izazvala protivljenje i veliko nezadovoljstvo, jer se smatralo da se time odstupa od Vanceova plana isključivo na štetu srpskog naroda u Hrvatskoj.⁸⁰ Navedene stavove na pregovorima potvrđuju i izvori srpske provenijencije, u „Platformi Skupštine RSK za pregovore s RH, na Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju, sa stajališta nezavisnosti i suverenosti RSK te stav prema Rezolucijama i pregovori s UNPROFOR-om“ od 17. listopada 1993. vrlo precizno se ističe: „Shodno tački 3. Deklaracije Skupštine Republike Srpske Krajine od 10.10.1993. godine u Belom Manastiru, Vlada će pregovarati, u okviru Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, sa Hrvatskom sa pozicija nezavisne i suverene Republike Srpske Krajine uz prethodno povlačenje hrvatske vojske i policije sa okupiranih područja, nad kojima će se uspostaviti suverenitet Republike Srpske Krajine.“ Dalje se nastavlja: „pregovori o prekidu vatre i prestanku neprijateljstava mora da se vode s obavezom utvrđivanja razgraničenja sa Republikom Hrvatskom na liniji od 3.1.1992., u skladu sa tačkom 4. iste Deklaracije, predmet razgovora ne može biti ni jedan dokument Saveta bezbednosti koji preporučuje ili zahteva uključenje državne teritorije Republike Srpske Krajine u Republiku Hrvatsku.“⁸¹

Krajinsko rukovodstvo odbijalo je i najmanji pokušaj pregovora s hrvatskom stranom, pa čak ako se i radilo o provođenju mjera koje bi pomogle i srpskom stanovništvu. Najočitiiji

⁷⁸ Milardović, 40-41, 86.

⁷⁹ Milardović, 38-39.

⁸⁰ Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 2005. 189. (dalje:Barić)

⁸¹ HR-HMDCDR-22, kut.1. Platforma Skupštine RSK za pregovore s RH, na Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju, sa stajališta nezavisnosti i suverenosti RSK te stav prema Rezolucijama i pregovori s UNPROFOR-om, od 17. listopada 1993.

takav primjer je primjer Veljka Džakule, predsjednika Oblasnog vijeća Srpske oblasti zapadna Slavonija koji je sa svojim suradnicima potpisao u Doljanima kraj Daruvara 18. veljače 1993. Daruvarski sporazum. Sporazum su uz posredovanje UN-a potpisali s predstavnicima hrvatskih vlasti, a njime je dogovoreno otvaranje prometnica (autoceste Zagreb – Beograd i željezničke pruge prema Vinkovcima) i druge infrastrukture u srpskom području zapadne Slavonije sa slobodnim dijelom hrvatskog teritorija. Sporazum je uključivao normalizaciju stanja na području UN- ova sektora Zapad, što je uključivalo i povratak srpskih i hrvatskih izbjeglica njihovim domovima. Neovisno o tome što su potpisnici sporazuma sa srpske strane tvrdili da su radili isključivo u interesu srpskog naroda zapadna Slavonija, jer im se omogućilo da se vrate u svoje domove u dijelu UN-ovog sektora Zapad koji se nalazio pod hrvatskim nadzorom, Džakula i njegovi suradnici smijenjeni su s dužnosti u krajinskoj vladi i Srpskoj oblasti zapadna Slavonija. Za kninske vlasti Džakulina politika bila je previše popustljiva prema Hrvatskoj, iako je bilo očito da je Džakula bio vrlo daleko od pristajanja na reintegraciju, posebno ne bezuvjetnu za što je optuživan. Tako se u dokumentu Obavještajno-bezbjednosnog organa Glavnog štaba Srpske vojske Krajine navodi da “aktivnostima dela političkog rukovodstva Oblasnog vijeća Zapadne Slavonije za koje cenimo da nisu u skladu sa naporima srpskog naroda u RSK da se odbrani od ustaške agresije”.⁸² Krajem rujna Džakula je bio optužen za protuustavno rušenje i odvajanje dijelova RSK i njihovo pripajanje Hrvatskoj, kao se točno navodi u izvještaju prilikom njegovog uhićenja: “zbog podrivanja odbrambene moći RSK i izdajničke politike u zoni dejstva 18. korpusa uhapšen je Veljko Džakula i njegovi saradnici.”⁸³ Džakula i njegovi suradnici su zatvoreni, ali su ipak pušteni na slobodu i nije im bilo suđeno. Džakula i njegovi suradnici smatrali su Daruvarski sporazum potpuno opravdanim i u skladu s Vancovim planom, koji bi omogućio Srbima da se vrate u domove u dijelu UN-ova zaštićenog područja Zapad koji je bilo pod hrvatskom kontrolom. No, predstavnici krajiških Srba i najmanji pokušaj pregovora s hrvatskim vlastima smatrali su izdajom i pokušajem rušenja RSK, a oštra osuda uslijedila je i iz Beograda što se moglo iščitati iz srbijanskih medija.⁸⁴

⁸² HR-HMDCDR - 6., kut. 28. Sigurnosno izvješće Obavještajno-bezbjednosnog organa komandantu Glavnog štaba SVK o nastojanju dijela političkog vodstva Zapadne Slavonije za mirnim rješavanjem sukoba sa hrvatskim vlastima i potpisivanju „Daruvarskog sporazuma“.

⁸³ HR-HMDCDR, 18., inv. br. 1932.

⁸⁴ Degoricija, 157-163.

Gotovo cijela 1993. godina protekla je u napetom stanju ni rata ni mira, te pokušajima pregovora koji nisu donosili nikakva rješenja. U rujnu 1993. Hrvatska vojska pripremala je ograničeni napad na području Like, “Medačkog džepa”, koji se nalazilo u “ružičastoj zoni”, dakle na području u kojem je rezolucijama Vijeća sigurnosti bila autorizirana vlast Republike Hrvatske. No, pobunjeni Srbi nisu htjeli napustiti ta područja, već su iz sela Čitluka i Divosela gotovo svakodnevno napadali Gospić. Hrvatske snage su u rujnu 1993. oslobodile prostor tzv. “Medačkog džepa” (Divoselo, Čitluk, Počitelj), na što su srpske snage uzvratile raketno-topničkim napadom po hrvatskim gradovima. Odlukom Vijeća sigurnosti UN-a hrvatske snage morale su se povući na početne položaje, što su i učinile, ali uz spaljivanje i uništavanje zauzetih sela. Premda je Hrvatska vojska pokazala snagu na Maslenici i Medačkom džepu, srpska strana nije bila spremna na povlačenje. Istovremeno, sukob između Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini je trajao, što je pogodovalo Srbima, a Hrvatska je dodatno bila pod pritiskom međunarodne zajednice. S druge strane krajiški Srbi živjeli su u velikoj neimaštini, srpski vojnici bili su iscrpljeni od učestalih borbi, a najveći problem predstavljale su međunarodne sankcije nametnute SR Jugoslaviji, koja više nije mogla tako izdašno pomagati prekodrinske Srbe. Krajem 1993. uspostavljeni su i izravni kontakti Tuđmanova izaslanika Hrvoja Šarinića i Miloševića. Prema Šarinićevom pisanju, Milošević je već tada govorio da je Republika Srpska stvarnost i da će se ona priključiti, prije ili poslije Srbiji.⁸⁵ Za razliku od takve konstatacije Milošević je shvatio da će biti vrlo teško održati RSK, posebno njene zapadne granice, barem u onom obliku u kojem je bila 1991. ili 1992. Zato je Miloševiću, pritisnutim međunarodnim gospodarskim sankcijama, odgovarala normalizacija odnosa između Zagreba i Knina, a spremnost Knina na pregovore mogla je samo izazvati pohvale međunarodnih diplomatskih krugova prema srpskoj strani.

Uslijed takvih političkih prilika predsjednik Franjo Tuđman pozvao je na normalizaciju stanja između Zagreba i Knina. Tako je 1. studenog 1993. predsjednik Tuđman objavio svoju mirovnu inicijativu, pod naslovom “Prijedlog provedbe mirovnog plana na području pod zaštitom Ujedinjenih naroda (UNPA) u Hrvatskoj”, pozivajući se na nedavno donesenu rezoluciju Vijeća sigurnosti broj 871. Rezolucija 871 ponovno je potvrdila teritorijalni integritet Hrvatske, ali je pozivala na sklapanje primirja između hrvatske strane i

⁸⁵ Hrvoje Šarinić, *Svi moji pregovori sa Miloševićem – Između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, Zagreb, 1999. 43. (dalje: Šarinić)

pobunjenih Srba.⁸⁶ Mirovnom inicijativom hrvatska strana ponudila je pobunjenim Srbima pomoć u zimskim mjesecima, isplatu mirovina i uspostavu hrvatskog sustava socijalne i zdravstvene zaštite na području pod UN-ovom zaštitom. Srbima je ponuđena puna lokalna autonomija (samouprava) u kotarima Knin i Glina, a kulturna autonomija na cijelom teritoriju Hrvatske.⁸⁷ Pobunjeni Srbi nisu prihvatili ponudu mirovne inicijative koji su se odnosili na njihovu integraciju u sastav Hrvatske. Reakciju krajinskog rukovodstva na Rezoluciju 871 i mirovnu inicijativu Hrvatske najbolje je prikazano u dokumenta u kojima oni ne odustaju od primjene vojne sile neovisno o svim ponudama te navode: "Zato nam predstoji još teških meseci, možda i godina. Mora da izdržimo. Uz odricanja i u standardu i na obrazovanju i bezbrižnosti svoje dece. ...To ćemo lako učiniti ako se ne opustimo i ako pripremimo vojsku, koja će od naoružanog naroda prerasti u profesionalnu. Tad će nam biti lako da se diplomatski nosimo sa međunarodnom zajednicom, jer ona će morati poštovati našu vojnu snagu."⁸⁸ No, pregovori koji su uslijedili 1994. doveli su do novog prekida vatre i potpisivanja Gospodarskog sporazuma.

Hrvatska strana prihvatila je spremnost Miloševića da potakne pobunjene Srbe na uspostavu primirja i pregovora sa Zagrebom, jer je Hrvatska te pregovore ipak u konačnici shvaćala kao posljednji pokušaj mirne reintegracije okupiranog područja. Reintegracija je trebala ići postupno, nakon sklopljenog primirja, otvaranja prometnica koje su išle kroz okupirani teritorij Republike Hrvatske, ulaganja u razrušena područja, Hrvatska je vidjela mogućnost i za konačnu političku reintegraciju. No, osim planova za mirno rješenje, u ljeto 1994. Hrvatska je bila spremna na donošenje samostalnih odluka i da prema potrebi i vojnim putem reintegrira pobunjena područja.

U skladu s tim Hrvatski Sabor je 23. rujna 1994. usvojio Rezoluciju o budućnosti UNPROFOR-a u Hrvatskoj izražavajući nezadovoljstvo sa dotadašnjom prisutnošću UNPROFOR-a u Hrvatskoj. Hrvatski Sabor je pozvao Predsjednika, Franju Tuđmana da pregovara o novom mandatu sa UN-om u skladu sa uvjetima izloženim u Rezoluciji koji su uključivali: raspuštanje i razoružavanje svih naoružanih skupina, omogućavajući siguran povratak onima koji su bili protjerani te radeći prema ponovnom uspostavljanju vlasti

⁸⁶ Milardović, 49-51.

⁸⁷ Milardović, 90-92, Barić, 207.

⁸⁸ HR-HMDCDR - 8., kut. 9., Knin 5.10. 1993. Izvješće GŠ SVK potčinjenim korpusima o Rezoluciji br. 871 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda.

Republike Hrvatske u svim okupiranim zonama. Postojala je određena zabrinutost u Hrvatskoj da će UN-ove operacije dovesti do situacije slične onoj u Cipru koja bi rezultirala trajnom institucionalnom diobom. Rezoluciju Sabora je slijedila Rezolucija 947 Vijeća sigurnosti UN-a 30. rujna 1994. godine koja nije ispunjavala ove zahtjeve. Hrvatska Vlada se suglasila s produljenjem mandata UN-a za još tri mjeseca.

Pregovori o prekidu vatre ipak su započeli u Ruskom veleposlanstvu u Zagrebu, a 30. ožujka sklopljen je Zagrebački sporazum. Sporazumom je dogovoren prekid neprijateljstva i obostrano povlačenje teškog naoružanja. Nakon toga trebalo se pristupiti uspostavi gospodarskih, prometnih i infrastrukturnih veza. Veći dio krajinskog rukovodstva odbijao je gospodarske pregovore tvrdeći da se time želi izvršiti reintegracija u ustavo-pravni poredak Hrvatske. Premijer RSK Borislav Mikelić, Miloševićev čovjek, koji je prema naputcima iz Beograda pokazao spremnost za suradnju i mirno rješenje sukoba, ipak je sklopio Sporazum o gospodarskim odnosima RSK i Hrvatske 2. prosinca 1994. Sporazumom je predviđena obnova elektroopskrbe i vodovodne mreže, otvaranje Jadranskog naftovoda i otvaranje autoceste Zagreb – Beograd. Sasvim je izvjesno da je Milošević podržao gospodarske pregovore, a o tome svjedoči i izjava General štaba Vojske Jugoslavije iz početka 1995., da su „dijalog RSK i Hrvatske“ pozitivno ocijenile zapadne države te da bi pregovori mogli poslužiti kao model za uspostavu mira u BiH.⁸⁹ Upravo u to vrijeme bosanski Srbi odbijali su međunarodnu suradnju, zbog čega su došli i u otvoreni sukob s Beogradom.

Kompromisna politika koju je provodio Borislav Mikelić ubrzo je naišla na veliki otpor među samim krajinskim Srbima. Oni su i dalje ustrajali na državnosti RSK, i ujedinjenju svih srpskih zemalja, jasno ističući da gospodarsko približvanje ni u kojem slučaju ne smije značiti i integraciju RSK u državno pravni poredak Hrvatske. Tako je gospodarskim sporazumom došlo do raskola u krajinskom rukovodstvu. Mikelićeva kompromisna politika koju je vodio prema uputama Beograda kako bi se spriječili novi sukobi s Hrvatskom, a međunarodnoj zajednici pokazao spremnost Knina za pregovore nije uspjela. Zanimljiv je intervju Borislava Mikelića tada već bivšeg premijera, od 9. lipnja 1995., u kojem on govorio o gospodarskom sporazumu s Hrvatskom i pokušajima političkog dogovora. Tako on optužuje Milana Martića i Milana Babića za opstruiranje svakog pokušaja dogovora, objašnjavajući zbog čega je „protiv brzog, ishitrenog i nepromišljenog ujedinjenja“, RSK i Republike Srpske.

⁸⁹ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 255.

Mikelić je tada izložio Miloševićev plan o konačnom ujedinjenju svih srpskih zemalja u jednu državu: „Tu pre svega mislim na skidanje sankcija SR Jugoslaviji i prihvatanje plana Kontakt grupe od strane rukovodstva sa Pala. Tad bi SR Jugoslavija mogla da uđe u konfederaciju ili federalni odnos s Republikom Srpskom, a onda bi se RS Krajina oslonila na takav oblik uređenja“.⁹⁰ Kasniji događaji ostavljaju mogućnost pretpostavke da su krajinski Srbi pogriješili što nisu potpuno prihvatili gospodarsku normalizaciju i time možda izbjegli hrvatske vojne operacije, iako se i iz navedenog intervjuja Boislava Mikelića da zaključiti da ni tzv. „kompromisna linija“ nikad nije odustala od ujedinjenja svih srpskih zemalja.

U daljnjoj analizi i prikazu političkih snaga i odnosa u RSK, Mikelić u intervjuu navodi greške Milana Marića i Milana Babića ističući njihovu ekstremnu desnu stranu i vezivanje svakog političkog djelovanja uz „prijestolnicu“ bosanskih Srba Pale i Radovana Karadžića, kao i onemogućavanje svake mirovne inicijative. Mikelić daje prikaz događaja od Zagrebačkog mirovnog sporazuma 29. travnja 1994., koji je bio sklopljen na inicijativu Beograda s ciljem da se prostor „Krajine“ stavi pod međunarodnu zaštitu, s obzirom na nepovoljan razvoj situacije koji je uslijedio nakon gubitka Maslenice, Miljevačkog platoa, Zemunika, Peruće i Medačkog džepa. Nakon uspostave mira daljnji cilj bili su gospodarski pregovori, otvaranje željezničke pruge Zagreb - Knin - Split i otvaranje naftovoda. Takav razvoj situacije, prema Mikelićevim riječima, pogodio je Krajini zbog produljenja ugovora mirovnim snagama Unproforu. Uslijedili su pregovori u Erdutu na kojima je sudjelovao i ministar obrane Rusije Pavle Gračov, koji je s prihvatom mirovnog plana garantirao status „države u državi RSK“. Otpor Babića i Martića te njihovo inzistiranje na sjedinjenju s Republikom Srpskom dovelo je do prekida mirovnih pregovora i sukoba između njih i Mikelića, a samim time i Beograda.⁹¹

Nakon eskalacije događaja u Bosni u drugoj polovici 1994. godine što je onemogućilo daljnje mirovne pregovore između Hrvatske i „RSK“, Hrvatska je objavila kako želi ukinuti mandat UNPROFOR-u. U svom izvješću Vijeću sigurnosti od 17. rujna 1994. godine. Glavni tajnik je jasno indicirao nemogućnost vršenja dužnosti UNPROFOR-a izjavljujući kako se pokazalo da je teško provesti prvotni mandat i da su još uvijek neizvršene demilitarizacije UNPA zona, vraćanje hrvatske vlasti u „ružičaste zone“ i uspostave granične kontrole i

⁹⁰ „Jesam Miloševićev čovek“, *Intervju*, 9. 6. 1995., 15.

⁹¹ Isto, 13.

pomoć pri povratku prognanih osoba. U tim okolnostima Sabor RH i predsjednik Tuđman odlučili su da u 1995. više neće podržati mandat mirovnih snaga. Predsjednik Tuđman pisao je Glavnom tajniku UN-a 12. siječnja 1995. godine obavještavajući ga da je donesena odluka o ukidanju mandata UNPROFOR-a 31. ožujka 1995. godine (kada ističe njegov postojeći mandat), jer mirovne snage nisu uspjele u reintegraciji pobunjenih područja u sastav Hrvatske. Među ostalim to je obrazloženo i činjenicom da Srbi odugovlače s provedbom Gospodarskog sporazuma. Usprkos svemu hrvatska strana je isticala da otkazivanje mandata mirovnim snagama ne znači odustajanje od mirnog rješenja sukoba s krajinskim Srbima. Nakon toga je slijedila Rezolucija 981 Vijeća sigurnosti UN-a kojom su Zaštitne snage UN-a u Hrvatskoj preimenovane u UN-ova operaciju obnavljanja povjerenja „UNCRO“ čiji će mandat trajati do 30. studenog 1995. godine. Među ostalim, UNCRO je trebao nadgledati sporazum o prekidu vatre od ožujka 1994. godine, kao i kontrolirati kretanja vojnih lica, opreme i zaliha preko granica Hrvatske, Bosne i Hercegovine i SRJ za koje je bio odgovoran. Uprkos promjeni imena UN-ova operacija se još nije mogla kretati prema rješenju situacije: pobunjeni Srbi jednostavno nisu htjeli pregovarati o tome da ostanu unutar Republike Hrvatske, inzistirajući na tome da su „ružičaste zone“ sastavni dio njihove paradržave, suprotno odredbama Rezolucija UN-a, koje snage UN-a zapravo nisu provodile.

Oslanjajući se na pomoć Republike Srbije i Vojske Jugoslavije, vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj uporno je odbijalo sva nastojanja hrvatske, ali i europske i svjetske diplomacije, za mirnom reintegracijom UNPA područja u ustavno-pravni poredak RH, iako je i u rezolucijama Vijeća sigurnosti OUN-a bilo jasno naznačeno da su UNPA zone „privremeno okupiran, a integralan dio Republike Hrvatske“. ⁹²

Prilog normalizaciji odnosa Hrvatska vlast (Vlada Republike Hrvatske, odnosno Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske), učinila je i “Zakonom o oprostima od kaznenog progona i postupka za kaznena djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske”, donesenim u svibnju 1992., pobunjenim Srbima (osim počiniteljima ratnih zločina) omogućila je glavne uvjete za mirnu reintegraciju i nastavak života u Hrvatskoj. Međutim, vođe pobunjenih Srba u Hrvatskoj nastavili su s isključivom politikom odbijanja mirne reintegracije i suživota s Hrvatima u Hrvatskoj, uvjereni u konačno ujedinjenje svih Srba na prostoru bivše Jugoslavije u zajedničku državu. Pritom su odbijali i maksimalno

⁹² U Rezoluciji 815 UN-a piše da „Vijeće sigurnosti“ posebno utvrđuje „svoju obvezu da osigura poštivanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Hrvatske“. Kasnije je Vijeće sigurnosti to potvrdilo Rezolucijom 871 od 4. listopada 1993. i Rezolucijom 908 od 1. travnja 1994., te još nekim rezolucijama usvojenim nakon tog datuma. Milardović, 40 - 56.

kompromisna rješenja, među njima i ona kojima je međunarodna zajednica Srbima u Hrvatskoj garantirala poštovanje najviših standarda kad je riječ o pravima nacionalnih manjina, pa čak i svojevrsnu državu u državi na dijelu teritorija gdje je srpsko stanovništvo bilo u većini ("Plan Z-4").

U jesen 1994. pojavila se mirovna inicijativa poznata kao Plan Z-4, u čijoj su izradi sudjelovali predstavnici Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. U skladu s navedenom inicijativom hrvatski Srbi trebali su na području autonomnih kotareva Glina i Knin, čije je postojanje 1992. predvidjelo, već ranije spomenuti Ustavni zakon RH, imati određene elemente državnosti. Dva kotara bila bi povezana preko Slunja, a okupirana područja u istočnoj i zapadnoj Slavoniji bila bi integrirana u sastav Hrvatske.

Stvarno prihvaćanje bilo koje mirovne inicijative, o reintegraciji „Krajine“, pa tako i ovoga "Plana Z-4" kojim je međunarodna zajednica, krajinskom rukovodstvu bilo je neprihvatljivo od samog početka njezina. Stav vodstva pobunjenih Srba u Hrvatskoj o tom pitanju istaknuo je Milan Babić već 1991.: „S obzirom na naše opredjeljenje i odlučnost za obranu Krajine koji su apsolutni, uvjeravam vas da ćemo mi u Krajini prije izginuti ili se iseliti iz Krajine u Evropu nego što ćemo pristati na bilo kakav život u bilo kojoj državi Hrvatskoj. Za ovaj svoj stav ja imam potvrdu u plebiscitarnoj, stoprocentno izraženoj, volji srpskog naroda u Krajini. Tu volju, da vas podsetim na tu činjenicu, do sada smo dva puta ispitali.“⁹³

Srbi su odbili čak i tzv. Plan Z-4 o političkom rješenju krize u Hrvatskoj, kojim je međunarodna zajednica početkom 1995. predvidjela iznimno široku autonomiju Srba u UNPA područjima Sjever i Jug. No, s obzirom na političku realnost, prije svega na činjenicu da je Republika Hrvatska bila međunarodno priznata država, „Plan Z-4“ bio je maksimum koji je međunarodna zajednica mogla ponuditi Srbima u Hrvatskoj. To je shvatio i tada vodeći oporbeni političar u Srbiji Vuk Drašković, koji je u jednom intervjuu na konstataciju novinara da „Hrvati nikada neće pristati na takav status Krajine“ (na status države u državi, op.) odgovorio: „Hrvati neće pristati na takav status Srpske Krajine (status države u državi, op.) sve dotle dok Srbi odbijaju da prihvate jednu povoljnu, ne do kraja savršenu, ponudu međunarodne zajednice. Onog trenutka kada Srbi prihvate mirovni plan Z-4, neće proći ni

⁹³ HR –HMDCDR- 2.,RSK, Izvodi iz izlaganja Predsjednika Vlade SAO Krajine dr. Milana Babića, nedatirani dokument iz 1991., kut. 483.

nekoliko meseci, Tuđman će ga prihvatiti i sazvati Sabor, promeniti Ustav, jer drugog izbora neće imati. (...) Molim vas, imaš svoje sudstvo, kompletnu lokalnu vlast, isključivo srpsku zastavu, himnu, srpsku monetu, svoj parlament, svoju vladu, svog predsednika Krajine, imaš čak i pravo na međunarodne ugovore, imaš čak i pravo da, ako želiš uzmeš državljanstvo Srbije i Crne Gore. Pa šta je to nego država u državi, samo što ovog časa to još ne sme javno da se kaže, ali će to, za koju godinu, postati realnost“.⁹⁴ Osim himne, koju Vuk Drašković napominje kao još jednu potvrdu državnosti, ostale njegove navode u intervjuu najvećim dijelom potvrđuje izvorni Nacrt „Plana Z-4“, koji je bio ponuđen krajinskom rukovodstvu.⁹⁵

Iako je o navedenom nacrtu Sporazuma (Plan Z-4) trebalo još raspravljati prije njegova konačnog prihvaćanja, znakovito je da je ovako široku autonomiju koja je bila ponuđena u nacrtu krajinsko rukovodstvo odbilo bez razmatranja. Način odbijanja nacrtu Sporazuma opisao je ruski veleposlanik Leonid Kerestedžijanc, u intervjuu danom dvanaest godina kasnije. On je zajedno s američkim veleposlanikom Peterom Galbraithom sudjelovao u pregovorima između hrvatske i srpske strane oko prihvaćanja Sporazuma. Naime, nakon što je nacrt Sporazuma nevoljko prihvatio predsjednik Tuđman, shvativši ga početkom potrage za konačnim rješenjem krize, pregovarači su bili sigurni da će vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj prihvatiti Sporazum. No, to se nije dogodilo, pa Kerestedžijanc govori o doživljenom iznenađenju i šoku koje je kod njega izazvalo krajinsko rukovodstvo odbivši Sporazum. Zbog toga je, kako navodi, Milanu Martiću otvoreno rekao da je odbijanjem Sporazuma potpisana smrtna presuda Krajini i srpskoj nazočnosti na tom području.⁹⁶

Događaji koji su uslijedili ubrzo nakon toga – operacije „Bljesak“, „Ljeto 95“ i „Oluja“ pokazuju koliko je bio u pravu. Nakon gubitka zapadne Slavonije u „Bljesku“, početak kraja RSK bio je uspjeh hrvatskih oružanih snaga u operaciji „Ljeto 95“, jer je ulaskom hrvatske vojske u Bosansko Grahovo i Glamoč u srpnju 1995. bila zapečaćena sudbina Knina.

Zaključno se može reći da je srbijanska javnost kao i političko rukovodstvo Krajine odbacilo Plan Z-4 u kojem bi se "RSK" našla u sastavu Republike Hrvatske, neovisno o širokoj autonomiji koja je bila ponuđena, a službena srbijanska politika prešutno je dala podršku krajiškim Srbima i njihovom odbacivanju mirovne inicijative. Prema nekim

⁹⁴ „I dalje za veliku Srbiju“, *Intervju*, 21.7.1995.,13.

⁹⁵ HR - Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Ured Predsjednika, Nacionalne manjine, fasc. 902/17; Davor Marijan, *Oluja* (Prilozi, ur. Mate Rupiće), Zagreb, 2007., 379-399.

⁹⁶ „Rusija je bila na strani Hrvatske“, *Jutarnji list*, Zagreb, 17. 2. 2007., 34-35.

navodima upravo je Milošević naredio krajinskom rukovodstvu da obije plan, upravo zbog činjenice da je on i dalje imao aspiracije prema istočnoj Slavoniji, dok je bio puno manje zainteresiran za dijelove sjeverne Dalmacije, Like, Banije i Korduna, kojima je Plan Z-4 osiguravao poseban status, dok je područje Podunavlja, koje su držali Srbi prema Planu trebao biti integrirano u sastav Hrvatske.⁹⁷ Drugi izvor, nizozemski veleposlanik u Hrvatskoj Joop Scheffers navodi kako je Milošević bio „šokiran širinom autonomije koja je njegovoj srpskoj braći u Hrvatskoj ponuđena“ i to stoga jer se „bojao da će mu takva široka autonomija biti podastrta kada dođe na red razgovor o autonomiji albanske većine na Kosovu.“⁹⁸

Izvještaj Milana Martića o borbenoj spremnosti vojske "SVK" iz veljače 1995., pokazuje da je i Martić pregovore s hrvatskom stranom smatrao samo kao mogućnost dobivanja na vremenu do ostvarenja konačnog cilja - ujedinjenja svih srpskih zemalja u jedinstvenu srpsku državu: „Prihvatili smo pregovore sa hrvatskom stranom, uz posredovanje međunarodne zajednice, ali malo se šta može očekivati od navedenih pregovora. Pregovori su za nas ipak korisni, jer oni omogućuju više vremena za odbranu od hrvatske agresije. Konačan obračun sa Hrvatskom moramo dočekati spremni.“ Ujedinjenje svih srpskih zemalja Martić je mislio ostvariti vojnim putem navodeći mogućnost iznenadnih napada na Zagreb, Osijek, Vinkovce, Zadar, Karlovac i Split: „Hrvatska može biti rasečena i time bi sa njom rasčistili za sva vremena. Rasecanje i odsecanje delova Hrvatske na više mesta porazno bi bilo za ustašiju. (...) Tražiti mogućnost da se spojimo sa delom RSK koji čini Istočnu Slavoniju Zapadni Srem i Baranja. (...) To je za nas najkraći put za međunarodno priznanje i ujedinjenje u jedinstvenu srpsku državu.“ Dvije rečenice u njegovu izvješću pokazuju da za pobunjene Srbe nije postojala mogućnost prihvatanja bilo kakvog mirovnog plana koji bi uključivo reintegraciju teritorije RSK u Hrvatsku: „Rat između RH i RSK mora se završiti pobedom jedne i porazom druge strane. Dok se to ne desi, rat se neće i ne može završiti.“⁹⁹

Već ranije spomenuti pokušaji ujedinjenja RSK i RS, govorili su o stalnoj tendenciji ujedinjenja svih srpskih zemalja od 1991. Nove inicijative za ujedinjenje RSK i Republike Srpske postat će ponovno aktualne tijekom 1995. Naime, kad se kronološki poredaju dokumenti o ujedinjenju Srba u jednu državu, uključujući i nacrt „Ustava Ujedinjene

⁹⁷ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 272.

⁹⁸ Joop Scheffers, *Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.*, Ceres, 2000., 47. (dalje: Scheffers)

⁹⁹ HR - HMDCDR 2, RSK, Vojna tajna - strogo poverljivo, Izvodi iz izlaganja predsjednika Republike gospodina Milana Martića na referisanju o borbenoj gotovosti SVK, 10. II. 1995., kut. 265/2.

Republike Srpske“ s kraja srpnja 1995., dobiva se odgovor na pitanje zašto se reintegracija okupiranoga teritorija RH nije mogla provesti mirnim putem.

U svibnju 1995., nakon poraza u vojno-redarstvenoj operaciji “Bljesak”, vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj odlučilo je ubrzati proces ujedinjenja “Republike Srpske Krajine” i “Republike Srpske”. Tako je u izlaganju na sjednici “Skupštine Republike Srpske Krajine”, održanoj 18. svibnja 1995. u Borovu Selu, “predsjednik RSK” Milan Martić, između ostaloga, naglasio: “Ujedinjenje RSK i RS mora postati pitanje sata, a ne više dana ili mjeseci. Sve drugo vodi Krajinu u propast. (...) Jedinствена srpska država, to je rješenje našeg problema. Ako ne može odmah u komadu, može i parcijalno, ako ne može trenutno ono može postupno, ali do tada osigurati da se ne izgubi ni dio nacionalnog teritorija. (...) Šta nam je činiti – šta predlažem: prihvatanje srpskog pitanja kao državotvornog i u tom sklopu hitno ići na ujedinjenje sa RS, ekonomske i svake druge pregovore sa Hrvatskom stornirati do daljnjeg dok se ne preispitaju sve dosadašnje posljedice pregovaranja, bitno ojačati državnu vlast smjenom svih onih koji su tom prepreka (u tom smislu tražiti hitnu smjenu Prvog ministra) ...”.¹⁰⁰ Na istoj sjednici, 20. svibnja 1995. “Skupština Republike Srpske Krajine” donijela je odluku “O pristupanju realizaciji ujedinjenja Republike Srpske Krajine i Republike Srpske”. Sve to potvrđeno je 29. svibnja 1995. u Kninu, “Odlukom Skupštine Republike Srpske Krajine o davanju prethodne suglasnosti na Odluku o državnom ujedinjenju s Republikom Srpskom”.¹⁰¹ Na istoj sjednici, 29. svibnja 1995., “Republika Srpska Krajina donijela je Odluku kojom se daje prethodna saglasnost Skupštine Republike Srpske Krajine na Ustavni zakon o privremenom ustavnom uređenju Ujedinjene Republike Srpske”.¹⁰²

Ovdje je važno napomenuti, radi daljnjeg razumijevanja događaja, da je u Srpskoj oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem osnovan „Koordinacijski odbor „, na čelu s Goranom Hadžićem, koji se suprotstavio ujedinjenju RSK s Republikom Srpskom, navodeći to kao štetan čin koji bi vodio produbljenu krize i štetio namjerama službenog Beograda da rat u Bosni i Hercegovini bude okončan. Vodstvo u Kninu shvatilo je odluku Koordinacijskog odbora kao čin „secesije“, odnosno da je političko vodstvo istočnog dijela RSK pod utjecajem

¹⁰⁰ HR-HMDCDR, 3, kut. 291.

¹⁰¹ HR - HMDCDR 2, RSK, Skupština RSK, Skraćeni zapisnik sa 4. sjednice od 29. 5. 1995., str. 3 kut. 7 Ad. Izglasavanje nepovjerenja prvom ministru Vlade RSK, Ad. 5 Suglasnost na odluku o državnom ujedinjenju RSK i RS. „, Ministar Milan Babić naveo je hronologiju rada državne komisije, varijante naziva buduće države te je naden zajednički stav da se zove Ujedinjena Republika Srpska.

¹⁰² *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine*, 9. 6. 1995., broj 3.

Beograda, a ne Knina.¹⁰³

Da je do ujedinjenja došlo, krajinskim Srbima to bi značilo, onda važnu pomoć, koja bi im omogućila da se suprotstave hrvatskoj vojnoj prijetnji. Čvrst obrambeni savez bio je naveden u svim ranijim pokušajima ujedinjenja, međutim, on nije zaživio ni u jednoj od svojih odredbi. Događaji iz 1995. pokazali su da bosanski Srbi nisu mogli pomoći krajinskim Srbima za vrijeme hrvatskih vojnih operacija, usprkos deklarativnoj spremnosti na ujedinjenje i vojnu pomoć.

¹⁰³ Barić, 483-486.

5. VOJNO REDARSTVENA OPERACIJA „BLJESAK“ I „OLUJA“, REAKCIJA JUGOSLAVENSKE JAVNOST NA PAD RSK

Postojanje područja samoprozvane RSK u srcu Hrvatske države bila je ozbiljna prepreka političkom i gospodarskom razvoju Hrvatske. Nakon niza pregovora, kriza nastala pobunom i ratom u Hrvatskoj riješena je završnim vojnim operacijama koje se uslijedile 1995. godine. Hrvatske oružane snage u svibnju i kolovozu 1995., operacijama „Bljesak“ i „Oluja“, oslobodile su okupirani teritorij u zapadnoj Slavoniji (oko 600 km²), te u Dalmaciji, Lici, Kordunu i Banovini (oko 10.000 km²). Za razliku od prve operacije „Bljesak“ u kojoj je Hrvatska oslobodila zapadnu Slavoniju, bila je posve "unutarhrvatska" stvar, dok se operacija „Oluja“, kojom je RSK zapravo bila dokrajčena, odvijala u širem kontekstu. Bila je usko povezana s operacijama koje su se neposredno pred njezin početak odvijale u Bosni i Hercegovini. Operacija kojom je Hrvatska vojska u kolovozu 1995. oslobodila zapadni dio RSK, odnosno UNPA sektore Sjever i Jug, počela je zapravo još koncem 1994. nizom akcija na livanjskoj bojišnici. U studenom 1994. hrvatske snage, uz sudjelovanje bošnjačkih snaga i koordinirano s akcijom Armije BiH iz Bihaća, napadaju na Kupres i osvajaju ga, te se time otvaraju smjerovi prema Glamoču i prema Bosanskom Grahovu koji su osvojeni u srpnju 1995.

Predsjednik RH Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva BiH Izetbegović sastali su se 22. srpnja 1995. u Splitu gdje su postigli dogovor o zajedničkoj obrani „Deklaracija o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona, zajedničkoj obrani od srpske agresije i postizanju političkog rješenja sukladno naporima međunarodne zajednice“. Neposredni cilj ovog sporazuma bio je omogućavanje hrvatskim snagama da legitimno sudjeluju u deblokadi opsjednutog i napadnutog Bihaća u kojem je Armija BiH teško odolijeva napadima Vojske Republike Srpske i Srpske vojske Krajine. Operacija „Oluja“ omogućila je Armiji BiH da razbije srpsku opsadu Bihaća i spriječi novu humanitarnu katastrofu i pokolj kakav su srpske snage nedugo prije, u srpnju 1995. počinile u Srebrenici i Žepi, kad je ubijeno više od 8000 Muslimana.

Vojno-redarstvena operacija „Oluja“, bila je ključni događaj koji je promijenio odnos snaga i stvorio novu geopolitičku realnost. Porazi srpskih snaga u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini otvorili su put političkim pregovorima i postizanju Daytonskog mirovnog

sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, te Erdutskog sporazuma kojim je započet proces mirne reintegriran preostalog okupiranog teritorija Republike Hrvatske (hrvatsko Podunavlje).

5.1. O izostanku vojne pomoći RSK Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske

Priče o „homogenizaciji srpskog naroda“ i stvaranju „srpskih država“ blijedile su pred realnošću višegodišnje izolacije i gospodarske neimaštine, a u potpunosti su bile razbijene vojno-redarstvenom operacijom „Oluja“. Miloševićeva velikosrpska politika koja je srpski narod u Hrvatskoj nastojala iskoristiti za teritorijalnu ekspanziju, te je poticala pobunu i kasnije rat u Hrvatskoj, odgovorna je za odbijanje mirne reintegracije okupiranoga teritorija u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske, kao i za odlazak dijela srpskoga stanovništva iz Hrvatske uoči i tijekom „Oluje“. Pobuna Srba u Hrvatskoj bila je ovisna o Srbiji, kao i kasnija paradržava RSK, u svim njenim aspektima, od vojnog i financijskog do institucionalnog i kadrovskog. Bez te potpore život RSK nije bio moguć. Najizraženija ovisnost o Srbiji postojala je u pogledu vojske i obrane. Oružje, oprema, kao i zapovjedno osoblje dolazilo je iz Srbije, stvarajući time sigurnost kod stanovništva, kao i kod krajinskog rukovodstva. O tome svjedoči i izjava Gorana Hadžića, bivšeg predsjednik RSK i predsjednika Koordinacionog odbora za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, u kolovozu 1995.: "Svijest da nam je Srbija iza leđa daje nam hrabrost i moralnu snagu da se borimo i za ovaj dio Republike Srpske Krajine."¹⁰⁴

Pad RSK izazvao je nevjericu i šok krajinskog stanovništva i rukovodstva kao i kod cjelokupne jugoslavenske javnosti. Reakcije i stavovi jugoslavenske javnosti, izazvane padom RSK, mogu se najbolje iščitati iz jugoslavenskog tiska, koji daje presjek rasprava i analiza o uzrocima i posljedicama pada RSK.

Izostanak pomoći Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske, odnosno kako se navodi izdaja Beograda, često su se u jugoslavenskoj javnosti navodi kao jedan od uzroka pada RSK. Tako ulogu Beograda u obrani „Krajine“ analizira i članak „Nož u leđa“, u kojem Slobodan Jarčević (savjetnik predsjednika RSK) govori o očekivanom napadu na Knin nakon pada Glamoča i Grahova. No, neovisno o svim navedenim indicijama, na pitanje novinara je li posumnjao u ovakav ishod u Krajini, Jarčević navodi: „Ni u snu. Nisam vidio vojnu silu na Balkanu koja bi mogla pobijediti Srbe. (...) Nadao sam se da će sve srpske zemlje braniti svaku stopu srpske zemlje. Ali to se nije dogodilo“.¹⁰⁵ I ta izjava pokazuje da se, jednako kao većina srpske političke javnosti, i rukovodstvo Krajine nadalo intervenciji Beograda.

¹⁰⁴ Radulović, 105.

¹⁰⁵ „Nož u leđa“, *Monitor*, 11.8.1995.,10.

Izostanak angažmana Jugoslavije, tj. njene vojske u obrani Krajine izazvao je veliku reakciju u srpskoj javnosti. No, prateći navedena izdanja još u srpnju 1995. može se jasno uočiti da SR Jugoslavija, pritisnuta međunarodnim gospodarskim sankcijama, više nije mogla u dovoljnoj mjeri, niti gospodarski niti vojno, pomagati prekodrinske Srbe. Čini se da su međunarodne sankcije prisilile Miloševića da pokuša promijeniti svoju dotadašnju politiku nudeći se kao posrednik u pregovorima za mir na Balkanu. U svom intervjuu „Timesu“ Milošević pokušava voditi neku vrstu kompromisne politike, te javno izjavljuje da će u slučaju skidanja sankcija Jugoslaviji, on osobno privesti bosanske Srbe za pregovarački stol i „da će u roku od šest meseci dovesti razuman mir u tom delu zemlje“.¹⁰⁶ Otvorena vojna intervencija u Hrvatskoj nije bila prihvatljiva za Miloševića, jer bi njome izravno ugrozio svoj pregovarački status, i što je bilo najvažnije, mogućnost ukidanja sankcija Jugoslaviji. To potvrđuje prijedlog „Plana obrane RSK“ početkom 1995., u kojem se navodi: „U sadašnje vreme i u neposrednoj budućnosti, ne postoje neophodni uslovi koji bi u slučaju agresije HV na RSK omogućavali veće angažovanje VJ i VRS na našim prostorima. Situacija zahteva da imamo takav Plan upotrebe u kome će za određeno vreme SVK samo braniti RSK, bez neposredne pomoći VJ (Vojske Jugoslavije, op.) i VRS (Vojske Republike Srpske, op.)“.¹⁰⁷ Tome u prilog govori i dokument iz veljače 1995. u kojem Milan Martić napominje potrebu organiziranja vojne pripravnosti s obzirom na „ozbiljnost ustaške agresije koja predstoji“, posebno ističući: „Ako dođe do agresije Hrvatske na RSK moramo biti spremni da rat vodimo kraće ili duže vreme bez neposredne pomoći VJ i VRS. (...) Hrana, municija i ljudstvo, kao pomoć za SVK je garantovana. Pružanje pomoći ići će tako da se SRJ otvoreno ne uključi u rat.“¹⁰⁸

Ipak, podaci iz srpske historiografije navode na zaključak da je, unatoč nemogućnosti trenutnog izravnog vojnog upletanja, Jugoslavija vodstvu pobunjenih Srba obećala vojnu pomoć i diplomatski pritisak na Hrvatsku. Tako general SVK Milislav Sekulić u svojoj knjizi navodi da je Milošević tijekom prvog dana „Oluje“ telefonom Martiću rekao da Krajina izdrži pet do šest dana kako bi se Beogradu ostavilo prostora da djeluje.¹⁰⁹ Njegove navode potvrđuje i Momir Bulatović, član jugoslavenskog Vrhovnog savjeta obrane, spominjući u

¹⁰⁶ „Poruka iz Srbije“, *Nin*, 14.7.1995., 13-14.

¹⁰⁷ HR- HMDCDR - 6, GŠ SVK, bb./ 1995.

¹⁰⁸ HR - HMDCDR 2, RSK, Vojna tajna - strogo poverljivo, Izvodi iz izlaganja predsjednika Republike gospodina Milana Martića na referisanju o borbenoj gotovosti SVK, 10. II. 1995., kut.265/2.

¹⁰⁹ Milislav Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel, 2001., 178. (dalje: Sekulić)

svojoj knjizi da je s izvanredne sjednice Vrhovnog savjeta obrane, održane 4. kolovoza 1995. na zapovjednom mjestu u Dobanovcima kraj Beograda, poslan telegram podrške generalu Mrkšiću (zapovjedniku SVK), s porukom da organizira čvrst otpor najmanje još dva dana, nakon čega bi Jugoslavija bila u mogućnosti pružiti pomoć.¹¹⁰

Uz spomenuto memoarsko gradivo, na zaključak da je unatoč svemu što je Milošević govorio u javnosti Jugoslavija krajinskom vodstvu obećala vojnu pomoć i diplomatski pritisak na Hrvatsku, navodi i pisanje srpskog tiska. Primjerice, u intervjuu „Ninu“ od 18. kolovoza 1995., pod naslovom „Srbija će pomoći“, bivši premijer „RSK“ Goran Hadžić navodi da vjeruje u opstanak „RSK“ na području Slavonije i Srijema i da se neće pomiriti s tim da „Krajine“ više nema. Na pitanje o mogućem napadu Hrvatske vojske, Hadžić odgovara da vjeruje u podršku jugoslavenske vojske, napominjući: „Ja sam siguran, da će Srbija pomoći ovom dijelu Krajine i imam sigurne pokazatelje, koji sada nisu za novine. Sigurno bi pomogla i u onom dijelu Krajine, da su oni uspjeli pružiti bar malo otpora.“¹¹¹ O istoj temi govori se i u članku u „Intervjuu“ od 12. rujna 1995., koji je posvećen prilikama u Istočnoj Slavoniji i Baranji, odnosno u preostalom dijelu nekadašnje Republike Srpske Krajine. Uz vidno prisutnu ratnu psihozu i iščekivanje daljnjeg razvoja vojno - političkih prilika, Milan Milanović, tadašnji pomoćnik ministra obrane „RSK“, govori o organiziranosti i spremnosti vojske da se brani, no dodaje da će u slučaju neke veće sile očekivati pomoć Jugoslavije, jer se „nikakvi planovi i akcije ne rade bez suglasnosti Beograda“.¹¹² To potvrđuje i raniji iskaz komandanta 11. Slavonsko baranjskog korpusa SVK iz Vukovara u kojem on upozorava: „...svima mora biti jasno da je napad na ovaj prostor (istočna Slavonija op. aut.) napad i na Jugoslaviju, zbog čega nismo sami. Predstojeća bitka bit će teška, ali i presudna ne samo za nas, već za celo srpstvo, Srbiju i Jugoslaviju. Mit koji je stvoren o snazi ustaške vojske ovde će biti slomljen...“.¹¹³ Vidna psihoza i strah od napada na istočnu Slavoniju vidi se i u članku od 13. kolovoza, odmah nakon „Oluje“, gdje se prenosi izjava Mate Granića, ministra vanjskih poslova RH, dana njemačkom tjedniku Fokus. „Zagreb uz pomoć međunarodne zajednice očekuje reintegraciju okupirane teritorije (Istočne Slavonije), ali da Hrvatska zadržava vojnu opciju, u saglasnosti sa dokumentom UN ukoliko diplomatsko rešenje propadne“. Dalje se

¹¹⁰ Bulatović, 181.

¹¹¹ „Srbija će pomoći“, *Nin*, 18.8.1995., 17-19.

¹¹² „Svi se boje Srbije“, *Intervju*, 22.9.1995., 6-7.

¹¹³ „Očekuje se napad na istočni deo Krajine“, *Politika*, 7.8.1995., 7.

prenose Granićeve riječi da je potrebno: „Redefinisanje mandata UN – ukoliko žele da ispune svoju misiju, što znači ponovno uspostavljanje teritorijalnog integriteta Hrvatske...”¹¹⁴

Govoreći o prilikama u istočnoj Slavoniji zanimljiv je i intervju sa Slavkom Dokmanovićem, predsjednikom Vijeća sremsko-baranjskog područja, od 23. rujna 1995., gdje on lamentira i navodi dvije osnovne opcije: „Jedna je naša, i podjednako je zastupa svaki od 170 tisuća stanovnika područja, da ovi prostori i ovaj narod ostanu u SRJ. Druga je opcija Zagreba, a to je da ova zemlja i ovi ljudi budu okupirani od HV i da potpadnu pod hrvatsku vlast.“ Navodeći, da ako svatko ostane pri svome, to neminovno rezultira ratom. Kao rješenje, on navodi prihvaćanje kompromisnog prijedlog, a taj je „da ovaj prostor bude pod kontrolom snaga UN u idućih pet godina, a da se zatim stanovništvu omogući referendum u kojem će odlučiti u kojoj i kakvoj državi žele živjeti.“ Dalje nastavlja, ako ipak dođe do sukoba: „Ovdje se neće ponoviti ni Pakrac, ni Knin. Ovdje će otpor Hrvatima biti i žestok i dugotrajan. Ovdje teorija o vikend-ratu i blitz-kriegu sigurno pada jer mi znamo kako to izgleda kad se sahranjuju mrtvi. Najvjerojatnije jedan takav frontalni napad na srijemsko-baranjsko područje ne bi završilo samo na ovom području s obzirom da mi objektivno jesmo fitilj velike bačve baruta“, aludirajući pritom na umiješanost i intervenciju Beograda.¹¹⁵

Goran Hadžić, tada vođa Srba u istočnoj Slavoniji, u razgovoru za “Dnevnik” 17. rujna 1995., navodi kako sada Srbi u ostatku RSK moramo voditi pametnu politiku: „moramo slušati glas naroda iz Srbije i SRJ i uvažavati njene interese... I uvijek imamo u vidu da smo počeli rat da bismo bili u SRJ.“ Dalje ističući da ukoliko, ipak, dođe do nove hrvatske operacije, to bi prema njemu bila iskra za novi ratni požar, koji bi se proširio u ovom dijelu Europe. „Bio bi to još jedan šamar Rusiji i SRJ, a oni bi nas zaštitili. Zato sada nemamo mnogo izbora. Svi smo ovdje jedna stranka i jedna partija, a njen zadatak je obrana od ustaša. Zato ističem da se ovdje neće zavijoriti šahovnica: Kada bi u to vjerovao, ili bar malo sumnjao, ne bih radio ovo što radim već više od pet godina”.¹¹⁶ O jasno izraženom stavu o uključivanju okupiranog područja u sastav Srbije, svjedoči i dokument Odbora za privredu i financije Nacionalnog saveta Sremsko Baranjske Oblasti od 12. rujna 1995. u kojem se navodi: „Tom prilikom naglašavam potrebu usklađivanja svih normativnih akata koji budu

¹¹⁴ “Granić: Novi mirovni plan prilagoditi situaciji na terenu“, *Politika*, 13.8.1995., 7.

¹¹⁵ “Nas neće oterati vikend ratom“, *Borba*, 23-24.9.1995., 3.

¹¹⁶ “Hoćemo mir, a spremamo se i za rat“, *Dnevnik*, 17.9.1995., 5.

doneseni sa zakonodavstvom SRJ, odnosno Srbije, a to je put postepenog uključivanja ovog područja u privredni i monetarni sistem SRJ, odnosno Srbije“.¹¹⁷

Krivca u Srbiji, odnosno u vođenju njene politike, vidio je tadašnji vođa opozicijske stranke Srpskog pokreta obnove Vuk Drašković. U intervjuu danom listu „Vreme“ na pitanje o krivici za pad Krajine i sudbinu srpskog stanovništva na tim prostorima Drašković je odgovorio: „Već godinama u Srbiji se više kako Krajina nikada neće ni pomišljati da živi igdje osim u velikoj Srbiji. Ta nerealnost toliko je bila snažna da je ušla u svijest i podsvijest velikog broja naroda. Krivi su svi koji su hranili narod takvom opasnom iluzijom. Na drugoj strani, mi koji nismo mislili tako, ispostavlja se da nismo bili u stanju objasniti narodu da je u velikoj zabludi. Zato što nismo uspjeli reći narodu na vrijeme što ga čeka i sami smo krivi“.¹¹⁸

Prateći navedena izdanja srbijanskog tiska, može se uočiti da se nakon prvotnih reakcija i iznenađenja padom RSK srpska javnost, kao i službena SRJ, u svojim istupima postupno ogradila od krajiškog vodstva. Primjerice, Zoran Lilić, tadašnji predsjednik SRJ, napomenuo je u intervjuu da je „vodstvo Krajine“ izabralo rat kao opciju definitivnog rješenja srpskog pitanja, te istaknuo kako Jugoslavija vodi aktivnu politiku mira i da zato nije željela biti uvučena u rat.¹¹⁹ Govoreći o izostanku pomoći SRJ „Krajini“, u intervjuu pod naslovom „Tuđman će uzeti Istočnu Slavoniju“, Branko Mamula, umirovljeni admiral JNA, navodi da je to posljedica početnih grešaka Srbije te da Srbija danas ne može učiniti puno za Srbe izvan Srbije. Prema njegovim riječima Srbija je platila danak za sve ono što je učinila na početku rata, dok će Tuđman, ako bude siguran da može poraziti bosanske Srbe ili na silu zauzeti Istočnu Slavoniju, to vjerojatno i učiniti. Upravo zbog takve politike u Hrvatskoj, smatra Mamula, u Srbiji sve više jača inicijativa koja se zalaže za mir, dok Hrvatska postaje sve više vojno aktivna i militantna država, ali država koja je, prema njegovim riječima, ostvarila svoj cilj. Mamula dalje navodi da je Hrvatska znala da Srbija ne može intervenirati zbog sankcija UN-a te da je ideja o Velikoj Srbiji time davno iščezla, za razliku od ideje o Velikoj Hrvatskoj, koja prema njegovom mišljenju predstavlja veliku opasnost za mir na prostorima bivše Jugoslavije. On drži da je aktualni pad „Krajine“ preduvjet za podjelu Bosne, što prema

¹¹⁷ HMDCDR – HIC – Dokument - A023-102.

¹¹⁸ „Gurat ću na svaka vrata“, *Vreme*, 21.08.1995., http://public.carnet.hr/mvp_news/di/Kolovoz95/082195.di.html , pristup ostvaren 12. 12. 2010.

¹¹⁹ „Jedinstveni front u borbi za mir“, *Vojska*, 24.8.1995., 4-5.

njegovim riječima potvrđuje izostanak pritiska međunarodne zajednice na Hrvatsku i neposredna uloga Amerike u planiranju napada na Krajinu.

Šira jugoslavenska javnost, prema napisima u tisku, varirala je u svojim stavovima koji su se kretali: od stereotipnih izjava o izdaji Jugoslavije, pa do optužbi krajinskog rukovodstva navodeći ga kao glavnog krivca za pad RSK. Ono što je bilo zajedničko svim listovima jest da će se s listopadom 1995. distancirati od krajinskog rukovodstva i isticati spremnosti Jugoslavije za svaku mirovnu inicijativu. Tako će autori članaka sada odbacivati mogućnost stvaranja bilo kakve Velike Srbije ublaživši svoju retoriku, ali neprestano ističući mogućnost vraćanja Istočne Slavonije u sastav Hrvatske i potencijalnu opasnost od stvaranja Velike Hrvatske.

Pobunjeni Srbi u preostalom dijelu teritorija pod njihovom vlašću u Istočnoj Slavoniji, 5. IX.1995. godine mijenjaju naziv tom području u Oblast Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Time RSK i nominalno prestaje postojati, premda se naglašava da se kontinuitet RSK mora nastaviti na Srijemsko Baranjskoj Oblasti.¹²⁰ Premda je u ljeto 1995., pa sve do listopada iste godine, vodstvo Oblasti još uvijek davalo ratoborne izjave s nakanom „oslobođanja Krajine“, takva ideja bila je ubrzo napuštena. Krajem ljeta 1995. godine provedena je mobilizacija vojnika bivše SVK s namjerom da se oformi Oslobodilačka vojska Krajine (OVK). Sudionik te mobilizacije, pukovnik Marko Vrcelj, koji je rat proveo na dužnostima u SVK, zapisao je da je OVK bila zamišljena kao snaga koja će "zajedno sa Vojskom Republike Srpske i uz pomoć naroda Jugoslavije osloboditi izgubljene prostore Krajine i Srpske". Pokušaj se brzo izjalovio: "Poslije nekoliko dana", prisjeća se Vrcelj, "mogli smo samo zaključiti da će formiranje OVK biti teško, ako ne i nemoguće. Ljudstvo za formiranje postrojbi nalazilo se u Jugoslaviji, na više od 300 kilometara udaljenosti. Mali broj Krajišnika koji je ostao u okolini Banja Luke bilo je teško mobilizirati zbog nezainteresiranosti za takve eksperimente".¹²¹

¹²⁰ HMDCDR – HIC – Dokument - A023-102., Vidi: Radulović, 105.

¹²¹ Marko Vrcelj, *"Rat za srpsku Krajinu 1991.-1995."*, Beograd, 2002., 234 i 236.

6. MIROVNI PREGOVORI I POTPISIVANJE TEMELJNOG SPORAZUMA O PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE, BARANJE I ZAPADNOG SRIJEMA

6.1. Diplomatski pregovori o uspostavi mira na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine

Pitanje reintegracije okupiranih područja pod ingerencijom UN-a u sastav RH bilo je prioritet hrvatske politike. Slijedom novih geopolitičkih okolnosti problem reintegracije hrvatskog Podunavlja (Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem) dobilo je novo značenje u ključnim političkim pregovorima krajem 1995. godine. Nakon operacije „Oluja“ dolazi do jednog kraćeg razdoblja neizvjesnosti, kada međunarodna zajednica traži načine za definitivno okončanje sukoba i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Nakon vojnih uspjeha HV u Hrvatskoj, ofenziva se nastavila u BiH u suradnji s HVO-om i Armijom BiH u kolovozu i rujnu 1995., čije je brzo napredovanje došlo do Banja Luke. Osnovni cilj međunarodne zajednice bio je postizanje ravnoteže snaga u regiji, pri čemu se željelo iskoristiti uspjehe HVO i Armije BiH u Bosni, koji bi prisiliti Srbe na politički dogovor, a opet osigurati da niti jedna strana ne preuzme prevlast. Stoga je međunarodna zajednica tražila zaustavljanje vojnih operacija i izvršila pritisak na Zagreb i Sarajevo kako bi se zaustavio mogući pad Banja Luke. Time bi se izbjegla velika izbjeglička kriza, koja bi mogla inicirati vojnu intervenciju Beograda, a veliki broj srpskih izbjeglica zasigurno bi došao i na područje hrvatskog Podunavlja.

S druge strane Hrvatska je bila odlučna pokrenuti novu vojnu operaciju i njome osloboditi preostali okupirani državni teritorij na istoku, te je već bila i predviđena vojna operacija kodnog naziva „Vatrene kočije“.¹²² Ipak, unatoč spremnosti hrvatske vojske te unatoč snažnom pritisku hrvatske javnosti, posebice prognanika, da se okupirani dio istočne Slavonije, i Vukovar kao simbol Domovinskog rata, vrate vojnim putem, vodstvo Republike Hrvatske odlučilo je pregovarati s pobunjenim Srbima. Počeli su višemjesečni pregovori hrvatske vlasti i vlasti pobunjenih Srba, u kojima se tražio način da se mirnim putem riješi problem preostalog okupiranog teritorija.

¹²² HR- HMDCDR - 17 br. DVD 1909 , Pavao Miljavac, iz izlaganja na državnom seminaru za nastavnike povijesti, Šibenik 2009.

Važan činitelj bila je i odlučna diplomatska akcija SAD-a, nakon stvaranja strateške ravnoteže u regiji, da provede mirovnu konferenciju. Prilagođavajući se novim geopolitičkim prilikama, u Hrvatskoj i BiH, američki predsjednik Bill Clinton najavio je novu mirovnu inicijativu za BiH. U nastojanju za cjelovitim rješavanjem krize, odmah nakon "Oluje" Clinton je izjavio da se uz mirovni plan za BiH „mora sačiniti i dugoročno održiv plan za razrješenje situacije u istočnoj Slavoniji...utemeljen na hrvatskom suverenitetu i načelima Z-4 (npr. samouprava, pravo izbjeglica na povratak i druge garancije za Srbe koji tamo žive)“.¹²³ U pregovorima za mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja, bili su izravno uključeni američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith i UN-ov veleposlanik Thorvald Stoltenberg. U pregovore je uključeno i lokalno srpsko stanovništvo, čime im je na određen način dat ograničeni međunarodni subjektivitet, što je bio čest slučaj u međunarodnoj pregovaračkoj praksi kada je riječ o pobunjenicima.¹²⁴ Američki veleposlanik se u više navrata sastajao sa srpskim vodstvom Oblasti Goranom Hadžićem i Milanom Milanovićem tijekom listopada i studenog 1995. u tzv. Žutoj vili u Erdutu.¹²⁵ Galbraithov pristup prvenstveno se temeljio na pokušaju usklađivanja osnovnih elemenata poglavlja iz Plana Z-4 za istočnu Hrvatsku.¹²⁶ To potvrđuje i u svojoj knjizi gdje navodi kako su njegovi ciljevi za pregovore oko istočne Slavonije bili skromni: „Zamislilo sam sporazum koji bi mirno reintegrirao regiju u Hrvatsku na takav način da se osigura siguran ostanak srpskog stanovništva i istodobno omogućiti povratak prognanih Hrvata u njihove domove.“¹²⁷

Prvi nacrt za rješenje hrvatskog Podunavlja, koji je ponuđen hrvatskoj vladi 25. rujna 1995., predviđao je usvajanje dvaju dokumenata. Prvi dokument odnosio se na uzajamno priznanje SRJ i RH, normalizaciju odnosa, gospodarskoj suradnji i mirnom rješavanju pitanja Podunavlja u skladu sa sporazumom Vlade RH i lokalnih Srba. Drugi dokument bio bi sporazum između Hrvatske i lokalnih Srba, koji je trebao omogućiti dvogodišnju međunarodnu upravu i referendum o tome žele li lokalni Srbi (domicilni i doseljeni iz drugih dijelova RH) specijalan status ili ne. Specijalan status sadržavao bi ono što omogućava

¹²³ Peter Galbraith, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by brad K. Bliz), Cambridge University Press, 2006. 127. (dalje: Galbraith)

¹²⁴ Maria Nobila, *Hrvatski Feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Zagreb, 2000., 500., (dalje: Nobilo)

¹²⁵ vidi u: *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 214.-218., 220.-238., 250.-259.

¹²⁶ Albert Bing, „Put do Erduta. položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“ *Scrinia Slavonica, Vol.7 No.1 2007.* 397. (dalje: Bing)

¹²⁷ Galbraith, 127.

hrvatski Ustavni zakon i plan Z-4. Bila je predviđena i posebna međunarodna komisija za nadzor, sud za ljudska prava, pravobranitelj, prijelazna uprava, prijelazna policija, demilitarizacija, posebni obrazovni sustav, kompenzacija za izgubljenu imovinu i jednaka prava u obnovi.¹²⁸ Ovakav prijedlog, prezentiran hrvatskim vlastima, bio je neprihvatljiv. Tim prijedlogom nije bio održan realni odnos snaga niti predratna struktura stanovništva na tom prostoru. Hrvatskoj strani bilo je najvažnije odstupanje od Plana Z-4, u dijelu koji se odnosio na pojedine aspekte političke autonomije Srba. Hrvatska strana nastojala je spriječiti da se u RH stvori područje sa specijalnim statusom, srpska država u državi na granici sa Srbijom koja bi postala izvor stalne nestabilnosti, te je nastojala osigurati što brži povratak prognanika kako bi obnovili nesrpsku predratnu većinu.

Iako je u prvim nacrtima budućeg Erdutskog sporazuma „ograničena srpska samouprava u općinama u kojima su činili većinu“ iznesena kao jedan od temeljnih elemenata dogovora, hrvatska strana u danim okolnostima nije željela prihvatiti bilo kakve ustupke koji bi se smatrali mogućim ishodištem budućih problema. U pregovorima s Hrvojem Šarinićem, Galbraith se „u cijelosti pozivao“ na odredbe hrvatskoga Ustava koje su predviđale „specijalan status etničkih manjina koje predstavljaju lokalnu većinu“. No, tu se nije mislilo na činjenicu da predviđeni nacrt nije uzeo u obzir da u općinama hrvatskog Podunavlja srpsko stanovništvo nije činilo većinu prema popisu stanovništva iz 1991. godine. U konačnici „taj nacrt nikada nije niti došao pred Srbe jer je Šarinić poslao diplomatsku notu u kojoj je upozorio kako Hrvatska preferira vojno rješenje u primjeni toga dijela ustavnog zakona (o pravima Srba, op.a.) u istočnoj Hrvatskoj.“¹²⁹

Srbijanski tisak, pod kontrolom vlasti u Beogradu, najbolje prikazuje držanje srpskih pregovarača, koji su bili pod izravnim utjecajem Miloševića. Početak pregovora označit će novinski članci tendencioznog tona i naslova kao: „Pavelić započeo Tuđman završio“¹³⁰, u kojem Vuk Drašković upozorava na opasnost pokušaja vojnog zauzimanja istočne Slavonije ističući spremnost Jugoslavije za protuudar. Uz navedeni članak uslijedili su članci naslova: „Licem u lice“, „Težak put do sporazuma“, te naslovi: „Krajina pod teretom hrvatskih vojnika“ u kojem se spominje da je preko sedamdeset pet posto srpskih kuća spaljeno na

¹²⁸ Nobilo, 496.

¹²⁹ Galbraith, 127.

¹³⁰ „Pavelić započeo, Tuđman završio“, *Novosti*, 12. 10. 1995., 4.

području Krajine za vrijeme Oluje, ukazujući na nemogućnost svakog dogovora s hrvatskom stranom.¹³¹ Još krajem kolovoza je i Milan Milovanović, tada pomoćnik ministra obrane RSK, prije nego što je imenovan pregovaračem prokomentirao za "Večernje novosti" (25. kolovoza) da bi plan da istočna Slavonija i Baranja u slijedećih pet godina bude pod protektoratom međunarodne zajednice "mogao biti srednje rješenje između dvije krajnosti" - prve da se to područje "pripoji Hrvatskoj i druge, da se pripoji Srbiji". Milovanović je naglasio da se o svemu narod mora izjasniti na referendumu. U isto vrijeme Hadžić je u emisiji "Pečat vremena" Radio Kragujevca (17. rujna) izjavio da je "u posljednjim razgovorima sa predstavnicima mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Torvaldom Stoltenbergom i britanskim diplomatom Hjuitom (op. a. Gewin Hewitt), naša strana kategorički odbacila mogućnost mirne reintegracije istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema u sastav Hrvatske". No najbolji zaključak na sve izneseno donio je autor članka navodeći: "premda su eksponirani kao kompetentni pregovarači, od Hadžića, Dokmanovića i Milovanovića ne zavisi ništa. Ono sto im Milošević isposluje - to im je sve. Ukoliko im ta rješenja ne bude prihvatljiva, te pokazu samovoljnost i tvrdoglavost, to će označiti nestanak Srba i sa tog područja u Hrvatskoj."¹³²

Nakon prvog sastanka u Erdutu 3. 10. 1995., za kojeg je Peter Galbraith izjavio da je bio jedini plodonosan, u tisku se pod naslovom: „Prihvaćena osnovna načela pregovora“ prenose riječi Milana Milanovića u kojima on ne isključuje mogućnost sremsko-baranjske oblasti, te da se sremsko-baranjska oblast nakon prijelazne uprave referendumom izjasni o svojoj budućnosti. No, komentator prenosi i riječi Hrvoja Šarinića koji isključuje svaku mogućnost referenduma i bilo kakve srpske autonomije dodavši da je moguća samo lokalna uprava onih koji žive na teritoriju oblasti.¹³³ Slika koju su odaslali srbijanski mediji uporno je ukazivala na jednostranost hrvatskih pregovarača. Tako pod naslovom „Hrvatska odbila i pomisao na autonomiju“ prenose se Granićeve riječi: „...zašto bismo morali održavali referendum u području sa nekada hrvatskim i mađarskom većinom osobito na granici sa Srbijom? Nema nikakvog razloga za to i nikad se to u Evropi nije dogodilo. Ali spremni smo

¹³¹ „Licem u lice“, *Novosti*, 3.10.1995.,12., „Težak put do sporazuma“, *Politika*, 5. 10. 1995.,7., „Krajina pod teretom hrvatskih vojnika“, *Politika*, 30. 10. 1995.,7.

¹³² „Ostatak ostatka“, AIM, Beograd, 25. 09. 1995., <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199509/50925-002-pubs-beo.htm>, pristup ostvaren 23. 10. 2011.

¹³³ „Prihvaćena osnovna načela pregovora“, *Politika*, 4.10.1995.,7.

pregovarati i poticati sporazum o zaštiti prava manjina.“¹³⁴ Znakovit je članak u tjedniku *Nin* „Vukovar posljednja priča“ gdje se navodi kako Milošević svojom politikom pacificira vatrene prekodrinske lidere „koji su spustili temperaturu i istovremeno povećali lojalnost predsjedniku Srbije“.¹³⁵ Iako je srbijanski tisak do tada isticao nepremostive antagonizme i odaslao poruke pune samouvjerenja i ratoborne retorike, situacija na okupiranom teritoriju nije odgovarala takvoj slici.

Ubrzo s približavanjem mirovne konferencije u Daytonu i tonovi u srpskom tisku postaju puno blaži. Tako se u beogradskoj *Politici* od 23. listopada prenosi izjava člana „pregovaračkog tima sremsko-baranjske oblasti“ Gorana Hadžića koji pomirljivo poručuje da je „potrebno izvesno vreme kako bi se stekli uslovi da dva naroda žive zajedno“. Obrazlažući takav stav širim srpskim interesima, te navodi: „potrebno je da budemo razumni u pregovorima kako bi ostvarili svoja prava, ali ne da idemo na štetu šireg srpskog pregovaračkog procesa“, Hadžić posebno naglašava „konstruktivnu ulogu Beograda u rešavanju problema istočne Slavonije“; „on je izrazio uverenje da će se 'pametnim vođstvom predsednika svih Srba Slobodana Miloševića' mirovni proces zaokružiti i da će Srbija dobiti status kakav zasluđuje“.¹³⁶

Početkom listopada 1995. godine, hrvatska i srpska strana usuglasile su se u „prvom izravnom sučeljavanju“ u Erdutu - oko prihvatanja jedanaest članaka sporazuma u kojima su „određena regulativna načela koja su trebala poslužiti kao okosnica rješenja za istočnu Slavoniju“.¹³⁷ Usprkos približavanja hrvatskih i srpskih stavova, bilo je očito kako postoje i mnoge druga nerazriješena pitanja koja su, kao i u mnogim situacijama do tada, mogle rezultirati brzim prekidom pregovora. Namjera posrednika Galbraitha i Stoltenberga bila je postići sporazum o mirnoj reintegraciji prije Daytonске konferencije, ali je, prema Galbraithu, Milošević „iz taktičkih razloga to pitanje želio držati otvorenim“.¹³⁸ Usprkos primljenih

¹³⁴ „Hrvatska odbila i pomisao na autonomiju“, *Politika*, 9.10.1995.,7.

¹³⁵ „Vukovar posljednja priča“, *Nin*, 13.10.1995.,19.

¹³⁶ „Hadžić: Srednje rešenje za prelazni period“, *Politika*, 23. 10. 1995.,7.

¹³⁷ *Joint Statement, U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, ICFY Co-Chairman Thorvald Stoltenberg, On Guiding Basic Principles October 3. 1995; Guiding Basic Principles For Negotiations On A Settlement Of Eastern Slavonia, Baranja And Western Sirmium, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 250.-251.

¹³⁸ Galbraith, 128.

garancija i vidljivog napretka u pregovorima, hrvatska vlast se, poučena ranijim iskustvima pribojavala nepredvidljivih diplomatskih obrata.¹³⁹

Hrvatska strana odlučno je inzistirala na tome da se pitanje hrvatskog Podunavlja prvo riješi, uvjetujući to svojom ulogom u rješavanju paketa u BiH. Hrvatska je to zahtijevala i s pozicije, dokazane vojne sile koja je kao drugu mogućnost nudila legitimnu vojnu operaciju na području Podunavlja. S tom mogućnošću bili bi realni izgledi da se i SRJ izravno uključi u rat, a izbijanjem novog ratnog sukoba propao bi i mirovni plan za BiH. Što bi dovelo do destabilizacije političkih i vojnih prilika u tom dijelu Europe.

Međunarodnoj zajednici bilo je u cilju brzo rješenje i postizanje mira, obzirom na razvoj događaja u BiH. Hrvatskoj je i dalje, kao osnovni interes ostalo pitanje reintegracije hrvatskog Podunavlja. O tome svjedoči i memoarska knjiga Richarda Holbrooka u kojoj navodi da je pred odlazak u Dayton, predsjedniku Tuđmanu predlagao nacrt rješenja za BiH, koji je prema Holbrookovim riječima, u tom trenutku djelovao „nezainteresiran“ za rasplet u BiH: „on je imao samo jednu stvar na umu: da ponovo vrati istočnu Slavoniju od Srba.“¹⁴⁰ Uz obećanje da će „u sve međunarodne pregovore uključiti i istočnu Slavoniju“, Holbrooke je upozorio Tuđmana da ne koristi silu. Holbrookove riječi potvrđuje i srpski izvor, u kojem se navodi da je pred sam Dayton postajala bojazan međunarodnih pregovarača da će Tuđman blokirati pregovore „ako se ne unese bar skica rješenja za istočnu Slavoniju“, jer je, kako navodi izvor, Tuđmanu status Slavonije bilo najvažniji.¹⁴¹

Hrvatsku odlučnost očitovala se i u izjavi ministra vanjskih poslova Mate Granić, za boravka u Washingtonu, kada je upozorio kako „nema globalnog sporazuma bez reintegracije“; međutim, s puno takta uvažio je primjedbe i neslaganje „u pogledu tempa mirovnog procesa“, posebice zbog jasnih izjava kako „u pogledu istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, SAD nedvojbeno podupire teritorijalni integritet Hrvatske“.¹⁴² Granić se vratio iz Washingtona s „temeljima prijelaznih rješenja - uvođenjem privremene uprave koja bi se sastojala od predstavnika međunarodne zajednice, hrvatske Vlade, lokalnog srpskog, hrvatskog i mađarskog stanovništva.“¹⁴³

¹³⁹ Bing, 399.

¹⁴⁰ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, 140. (dalje: Holbrooke)

¹⁴¹ Živorada Kovačevića „Amerika i raspad Jugoslavije“, IP „Filip Višnjić“, Beograd, 2007., 169-171.

¹⁴² Bing, 400.

¹⁴³ Isto.

Izjave pojedinih političkih čelnika, te napisi u hrvatskom tisku o eventualnom oslobađanju preostalog okupiranog područja vojnim putem, nije nailazio na odobravanje američke diplomacije. O diplomatskim pritiscima u to vrijeme svjedoči i upozorenje američke veleposlanice pri Ujedinjenim narodima, Medeleine Albright o američkoj „dubokoj zabrinutosti razvitkom situacije u Hrvatskoj te potpunom američkom protivljenju bilo kakvoj vojnoj akciji u istočnoj Slavoniji“. Pri tome je napomenula njeno dobronamjerno zalaganje za Hrvatsku u Vijeću sigurnosti, napomenuvši da je spremna i na suprotno ne okani li se Hrvatska rješavanja Podunavlja vojnim putem.¹⁴⁴

Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu zaključen je za vrijeme pregovora u Daytonu, premda ga međunarodna diplomacija nije bila voljna uključiti u mirovni paket i dodatno se obvezati oko rješanja pitanja hrvatskog Podunavlja. Hrvatska strana u svojim diplomatskim pregovorima uporno je inzistirala na vezivanju dijela izolacije Beograda za njegovu kooperativnost u mirovnim naporima u RH. Milošević je kanio prvo skinuti sankcije sa SRJ, a onda rješavati pitanje hrvatskog Podunavlja (putem referenduma lokalnog stanovništva). Nakon diplomatskih pritisaka, Milošević je bio spreman povući se iz hrvatskog Podunavlja u zamjenu za skidanje sankcija i normalizaciju odnosa s međunarodnom zajednicom. Tako se i u memoarskim knjigama sudionika Daytonskih sporazuma navodi se da je Milošević otvoreno priznao Tuđmanu da mu je važna normalizacija odnosa s Hrvatskom, ali da to srbijanskoj javnosti ne može predstaviti kao novi poraz.¹⁴⁵ Obje strane su se usuglasile za potrebu mirnog rješanja istočne Slavonije, kao i o potrebi uspostave privremene uprave UN-a.

Na sastanku američkog predsjednika Clintona s Tuđmanom i Izetbegovićem u New Yorku 24. listopada - koji je trebao poslužiti učvršćivanju odnosa federalnih i konfederalnih partnera uoči Daytonu, Tuđman je, „snažno naglasio da istočna Slavonija mora biti dio svakoga dogovora u Daytonu“.¹⁴⁶ Američki predsjednik prihvatio je Tuđmanov zahtjev, potvrdivši svoje ranije izjave izrečene nakon „Oluje“.

Nakon što je 12. listopada UNPROFOR potvrđeno da su prekinuta vojna djelovanja, Richard Holbrooke najavio je početak mirovnih pregovora krajem mjeseca. Naglašeno je kako će pregovori trajati dok se ne postigne sporazum, a Vijeće NATO saveza trebalo je dati garancije slanjem svojih postrojbi u BiH.

¹⁴⁴ Nobilo, 493.

¹⁴⁵ Holbrooke, 140.

¹⁴⁶ Holbrooke, 216.

6.2. Mirovna konferencija u Daytonu i potpisivanje Temelnog sporazuma o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema - Erdutski sporazum

Mirovna konferencija o miru u BiH održana je u SAD-u Daytonu. Sporazum je postignut 21. studenog 1995., a svečano je potpisan 14. prosinca 1995. u Parizu. Mirovna konferencija u Daytonu održana je kada su zaraćene strane postigle određenu ravnotežu snaga na terenu, koju su međunarodni mirovni posrednici odredili kao okvir pregovora. Ovim sporazumom BiH je postala međunarodno priznata država sastavljena od tri konstitutivna naroda i dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. SAD je preuzela dominaciju nad provedbom mirovnog procesa, a podupirale su ga vojne snage NATO-a.

S početkom pregovora o BiH, u američkoj zrakoplovnoj bazi Dayton u Ohio 1. studenog, predsjednici Tuđman i Milošević otvorili su i temu hrvatskog Podunavlja. Prvi razgovori urodili su samo načelnim pristajanjem na priklanjanje mirnom razrješenju. Predloženi nacrt Sporazuma bio je prihvatljiv za hrvatsku stranu dok su Srbi „imali problema s eksplicitnim spominjanjem integracije u Hrvatsku.“¹⁴⁷ Tako je Milošević tražio da se na području istočne Slavonije, Srbima osigura mogućnost održavanja referenduma o autonomiji i o njihovom konačnom položaju.¹⁴⁸ Nacrt Sporazuma ipak je dogovoren u Daytonu, u čemu je hrvatska diplomacija imala ključnu ulogu, a Milošević je iz Daytonu izvršio pritisak na lokalne Srbe da ga prihvate, što je potvrdilo odlučujući utjecaj Miloševića na pobunjene Srbe.¹⁴⁹ To potvrđuje i godinama kasnije svjedočenje Milana Milanovića, na suđenju Slobodanu Miloševiću. Milanović je naveo kako je preko jugoslavenskog ministra vanjskih poslova dobio poruku iz Daytonu, u kojoj mu Milošević poručuje da potpiše sporazum i da pokuša dobiti što dulje period trajanja prijelaznog razdoblja. Nakon dodatnih pokušaja da kontaktira s Miloševićem, preko Beograda, Milanović je iz kruga bliskih Miloševiću dobio odgovor: "Probao sam sve kod predsjednika, izgubili smo Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem. Neka im je Bog u pomoći". S podrškom koju su mu obećali general Dušan Lončar, komandantom 11. slavonsko – baranjskog korpusa SVK i Ilija Kojić, pomoćnikom ministra

¹⁴⁷ Scheffers, 126.

¹⁴⁸ ITCY Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Witness statement of Peter Galbraith, dated: 25.6. 2003.

¹⁴⁹ Scheffers, 126., Granić, „potvrdilo se ono što smo i prije znali, da Beograd potpuno kontrolira Srbe na okupiranim područjima. Naposljetku su Srbi popustili i Šarinić se mogao vratiti u Hrvatsku te potpisati Erdutski sporazum.“ 128.

unutrašnjih poslova RSK , odnosno vojska i policija, Milanović je bio spreman potpisati sporazum, premda je bio izvrnut sumnji i kritici svojih suradnika.¹⁵⁰

Sami razgovori o hrvatskom Podunavlju u Daytonu trajali su kratko, svega nekoliko dana. Uz posredovanje Christophera i Holbrookea, predsjednici Milošević i Tuđman potpisali su u Daytonu dogovor koji je potvrdio spremnost početku normalizacije odnosa dviju zemalja na osnovi poštivanja međunarodno priznatih ljudskih prava za sve građane, prava izbjeglica u obje zemlje na povratak, te povratak ili kompenzacije imovine. Pitanje koje se najviše apostrofiralo u pregovorima – duljina prijelaznog razdoblja do preuzimanja nadzora od strane hrvatskih vlasti – određena je kao jednogodišnji period uprave UN-a, uz mogućnost produljenja roka reintegracije za još jednu godinu, ukoliko to zatraži jedna od strana.¹⁵¹

Nakon postignutog dogovora u Daytonu, Galbraith i Stoltenberg otputovali su u Hrvatsku. U Žutoj kući u Erdutu 12. studenog 1995. godine, potpisan je *Temeljni sporazuma o srijemsko-baranjskoj Oblasti* (u Erdutu i Zagrebu), pored mirovnih posrednika svoj potpis na sporazum o mirnoj reintegraciji stavili su Hrvoje Šarinić u ime hrvatske vlade te Milan Milanović u ime srpske strane. Sporazumom je predviđeno prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dvije godine u okviru koga bi područje hrvatskog Podunavlja bilo pod administrativnim nadzorom UN-a. Tijekom toga perioda UN je trebao ustrojiti višenacionalnu policiju, provesti demilitarizaciju i organizirati lokalne izbore. Čak sedam (od četrnaest) odredbi Erdutskoga sporazuma odnosilo se na različite aspekte zaštite ljudskih prava.¹⁵²

Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu

Strane su se složile kako slijedi:

1. Postojat će prijelazno razdoblje od 12 mjeseci koje može biti produženo najduže za još jedno razdoblje istog trajanja, ako to zatraži jedna od strana.
2. Od Vijeća sigurnosti UN-a traži se uspostava prijelazne uprave koja će upravljati tim područjem (regijom) u prijelaznom razdoblju, u interesu svih osoba koje žive ili se vraćaju u područje.

¹⁵⁰ ITCY Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Witness statement of Milan Milanović dated 11.05.2,17.07.02.,28.6.03.

¹⁵¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu, Američka diplomacija i mirovni procesi u Bosni i Hercegovini 1995.* Zagreb 1995., 300-346. (dalje: Chollet)

¹⁵² *Olujni mir, Kronologija hrvatske misije na Dunavu*, Priredili: Vesna Škare Ožbolt i Ivica Vrkić, Zagreb 1998.,28. 29. (dalje: *Olujni mir*)

- 3.** Od Vijeća sigurnosti UN-a traži se da kroz prijelazno razdoblje odobri razmještanje međunarodnih snaga koje bi održavale mir i sigurnost u području i pomagale u provedbi ovog sporazuma. Područje će biti demilitarizirano u skladu s planom i procedurama međunarodnih snaga. Demilitarizacija će biti završena u roku od 30 dana nakon razmještanja međunarodnih snaga, a njome će biti obuhvaćene sve vojne snage, oružje i policija, osim međunarodnih snaga i policije koja će djelovati pod nadzorom, ili u suglasnosti s Prijelaznom upravom.
- 4.** Prijelazna uprava osigurat će mogućnost povratka izbjeglica i prognanika u njihov dom. Sve osobe koje su napustile područje ili su došle u područje, a ranije su imale stalno prebivalište u Hrvatskoj, imat će ista prava kao i drugi stanovnici područja. Prijelazna uprava također će poduzeti potrebne korake za ponovnu uspostavu normalnog funkcioniranja svih javnih službi u području bez odgode.
- 5.** Prijelazna uprava pomoći će u uspostavi i obuci privremenih policijskih snaga, izgradnji profesionalizma u policiji i uspostavi povjerenja među etničkim zajednicama.
- 6.** U području će na najvišim razinama biti poštovana međunarodno priznata ljudska prava i temeljne slobode.
- 7.** Sve osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoja mjesta prebivališta u području i u njima živjeti u uvjetima sigurnosti. Sve osobe koje su napustile područje ili došle u njega, a ranije su imale stalno prebivalište u Hrvatskoj, imaju pravo živjeti u području.
- 8.** Sve osobe imat će pravo na povrat imovine koja im je oduzeta nezakonitim postupcima ili koju su morali napustiti silom, te na pravednu naknadu za vlasništvo koje im ne može biti vraćeno.
- 9.** Pravo na povrat imovine, dobivanje naknade za imovinu koja ne može biti vraćena, te za dobivanje pomoći u obnovi uništene imovine bit će jednako dostupno svim osobama bez obzira na etničku pripadnost.
- 10.** Od zainteresiranih zemalja i organizacija traži se da poduzmu odgovarajuće korake kako bi unaprijedili ispunjavanje odredbi ovog sporazuma. Nakon isteka prijelaznog razdoblja i sukladno uspostavljenoj praksi, međunarodna zajednica obavljat će nadzor i izvještavati o poštivanju ljudskih prava u području na duži rok.
- 11.** Osim toga, od zainteresiranih zemalja i organizacija traži se da osnuju povjerenstvo koje će biti ovlašteno za nadzor nad provedbom sporazuma, posebice njegovih odredbi o ljudskim i građanskim pravima, te ovlašteno da provodi istrage o svim navodima o kršenju ovoga sporazuma, i da daje prikladne preporuke.

12. Ne kasnije od 30 dana prije isteka prijelaznog razdoblja Prijelazna uprava organizirat će izbore za tijela lokalne vlasti, uključujući za općine (municipalities), distrikte (districts) i županije (counties), te pomoći da srpska zajednica imenuje Zajedničko vijeće općina. Od međunarodnih organizacija i institucija (npr. OEES i UN) te od zainteresiranih država traži se nadzor izbora.

13. Vlada Republike Hrvatske surađivat će u potpunosti s Prijelaznom upravom i međunarodnim snagama. Tijekom prijelaznog razdoblja hrvatska Vlada odobrit će nazočnost međunarodnih promatrača na međunarodnim granicama područja, kako bi se olakšala sloboda kretanja osobama preko postojećih graničnih prijelaza.

14. Ovaj sporazum stupa na snagu nakon što Vijeće sigurnosti usvoji rezoluciju koja će pozitivno odgovoriti na zahtjeve iz ovog sporazuma.

Sporazum je trebao stupiti na snagu kada Vijeće sigurnosti izglasa rezoluciju koja će potvrditi odredbe Sporazuma.

Prema inzistiranju hrvatske strane, Richard Holbrooke je 15. listopada 1995. u popratnom pismu pružio dodatno jamstvo da će Prijelazna uprava biti uspostavljena i ovlaštena da upravlja samo uz suglasnost hrvatske Vlade te da će u odlukama prijelaznog upravitelja biti zastupljeni interesi hrvatske Vlade i lokalnog hrvatskog stanovništva. Prijelazni upravitelj trebao je pripremiti predaju vlasti RH nakon prijelaznog perioda, tako da se primjenjuju hrvatski propisi kroz Prijelaznu upravu, hrvatski izborni zakon i da bude uspostavljena prijelazna policija.

Američki predsjednik Clinton u izjavi za javnost pozdravio je „mudrost stranaka“ u postizanju Temelnog sporazuma o uspostavi Prijelazne uprave i „mirnoj integraciji ovog područja pod hrvatski suverenitet“. Sličnu izjavu dao je i Warren Christopher, a njihove izjave nedvojbeno su potvrdile da je bila riječ o reintegraciji Podunavlja u sastav RH. Thorvald Stoltenberg izrazio je uvjerenje da je ovaj sporazum početak kraja rata u bivšoj Jugoslaviji, te da će doprinijeti cjelokupnom miru na području bivše Jugoslavije.¹⁵³

Hrvatska javnost hladno je dočekala potpisivanje Sporazuma. Nakon teških ratnih razaranja i gubitaka velikog broja nestalih i zatočenih, očekivale su se i u Vukovaru, vojne pobjede jednake onima u „Bljesku“ i „Oluji“. No, gledajući s hrvatske strane, potpisanim Temeljnim sporazumom Hrvatska je pozitivno odgovorila na mirovnu inicijativu i napore

¹⁵³ Chollet, 345, 346.

međunarodne zajednice, te je spriječila srpske aspiracije za pripojenje okupiranog dijela hrvatskog Podunavlja Srbiji, izbjegnuvši velike ljudske žrtve i gubitke mogućom vojnom intervencijom.

Srbijanska strana ostala je prilično suzdržana nakon potpisivanja Sporazuma. Srbijanski tisak Erdutski sporazum interpretirat će uglavnom pozitivno, ali kao mogućnost kojom će srpska strana dobiti autonomiju i zadržati etničku većinu uspostavljenu 1991., etničkim čišćenjem. Tako se u srpskim medijima neće govoriti o mirnoj reintegraciji, nego o Sporazumu kao jamstvu za opstanak srpskog stanovništva. Slijedom toga svakako je znakovita izjava Milana Milanovića, šefa pregovaračkog tima lokalnih Srba, dana nakon potpisivanja Sporazuma: "Najbitnija točka u svemu ovome jest da Vijeće sigurnosti i UN administracija zajedno s međunarodnim snagama ostaju na ovom prostoru. Znači: nema hrvatske policije, nema hrvatske carine, nema bilo kakvih hrvatskih institucija."¹⁵⁴ Navedene izjave potvrdu nalaze i u diplomatskim krugovima, neposredno pred potpisivanje Sporazuma, SRJ je preko Rusije pokušala iz rezolucije izbaciti svako spominjanje hrvatskog Podunavlja kao dijela RH.¹⁵⁵ Takve izjave nevoljko će prokomentirati i hrvatska vlada neposredno nakon potpisivanja, izražavajući sumnju u mirnu reintegraciju, ako će Srbi shvatiti Sporazum kao ulaznicu za autonomiju oblasti.¹⁵⁶

Novonastala situacija koja je upućivala na činjenicu da je integracija Srba u formalno-pravni i zakonodavni okvir Republike Hrvatske, bila je nezamisliva za lokalno stanovništvo koje nije percipiralo hrvatsku vlast i hrvatsku državu kao svoju. Analizirajući lokalne novine, Vukovarske novine - srpsko izdanje, mjesečnik koji je izlazio na području okupiranog Vukovara u razdoblju od 1992. do 1997. godine, pokazao je da je neovisno o nastalim promjenama i potpisanim ugovorima uredništvo nastavilo pisati u ratobornom tonu, služeći se retorikom iz 1991. Prema njihovu pisanju i tumačenju, svako odstupanje u kojem Srbi ne bi bili većina ugrozila bi opstanak na tom području. Vukovarske novine od 10. 11. 1995. nakon naslova „Sastanak u Erdutu“¹⁵⁷ pozivaju na „odbranu vekovnog srpskog prostora“, ističući zahtjev za prijelaznom upravom u periodu od tri godine pod potpunom administracijom UN-a, a u intervjuu s Željkom Ražnjatovićem, Ražnjatović će jasno naglasiti „plava zona ili rat“.¹⁵⁸

¹⁵⁴ *Olujni mir*, 33.

¹⁵⁵ Nobile, 500.

¹⁵⁶ HR-HDA-1620- Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ-a, kut.72. Daily information sheet, 14 nov. 1995., Chlasing Serb, Croat views cloud peace pact hopes.

¹⁵⁷ "Sastanak u Erdutu", *Vukovarske novine*, 10. 11. 1995.1.

¹⁵⁸ „Plava zona ili rat“, *Vukovarske novine*, 10. 11. 1995. 1.

Nadalje će se na svakoj stranici navedenog broja čestitati 18. novembra, kao dan oslobođenja Vukovara, zaklinjući se na obranu srpstva Vukovara i „vekovne grobove koji su naša svetinja“. U narednom izdanju od 4. 12. 1995., pod naslovom „Sporazum je postignut“ ističu se riječi Milanovića kako je najbitnije da se dobila administracija UN-a, napominjući „ovaj puta treba biti dosta mudar i iskoristiti ovo vreme od dvije godine i doći do svoga cilja“.¹⁵⁹ Posebno je istaknuto da „potpisivanje sporazuma ne uključuje mirnu reintegraciju u Hrvatsku.“ Tako se i u članku pod naslovom „Sličnosti i razlike“ u kojem se kompariraju razlike između Vacovog plana i Temelnog sporazuma, nastavlja da je „Hrvatskoj dakle maksimalistički cilj reintegracija. Za Oblast, kako je decidno izrazio i šef pregovaračkog tima Milanović, cilj je prisajedinjenje matici.“¹⁶⁰ Premda je vodećoj političkoj strukturi bilo jasno da će Oblast teško dobiti zaseban status države u državi, a da od prisajedinjenja nema ništa, Sporazum je tijekom 1995. i tijekom cijele 1996., kod lokalnog stanovništva prikazan upravo kao jamac navedenog. Kroz cijelo vrijeme nastojalo se motivirati srpsko stanovništvo, i domicilno i doseljeno, da ostane na navedenim prostorima osigura većinu te samim time omogućiti autonomiju i oslabi povratak hrvatskog stanovništva.

¹⁵⁹ „Sporazum je potpisan“, *Vukovarske novine*, 4. 12. 1995. 1.

¹⁶⁰ „Sličnosti i razlike“, *Vukovarske novine*, 4. 12. 1995. 3.

7. USPOSTAVA PRIJELAZNE UPRAVE I PROVEDBA ERDUTSKOG SPORAZUMA

7.1. Uvjeti za provedbu Erdutskog sporazuma

Nastavak mirovnog procesa, koji je svoj okvir dobio potpisivanjem Temelnog sporazuma, očekivao se rezolucijom Vijeća sigurnosti koja je trebala potvrditi mandat novih mirovnih snaga i pokrenuti provedbu samog Sporazuma. Nakon potpisivanja u Daytonu, Hrvatska je napokon počela rješavati pitanje hrvatskog Podunavlja, no istovremeno je bila izložena snažnim diplomatskim pritiscima, kojima je međunarodna zajednica nastojala utjecati na hrvatski državni vrh da ispuni preuzete obveze iz Daytonu. To su bile odredbe pune suradnje s Međunarodnim sudom i problematika povratka srpskih izbjeglica, koje su u narednim godinama bile nametnute kao središnja pitanja u odnosima Hrvatske i SAD i međunarodne zajednice.

Mandat UNCRO isticao je 30. studenog 1995., pa je hrvatska vlada željela što prije iskoristiti tu činjenicu i krenuti u realizaciju prijelazne uprave i mandata međunarodnih snaga koje bi provodile Temeljni sporazum. U Hrvatskoj je postojala bojazan da će mandat UNCRO ostati u Hrvatskoj pri provedbi Temelnog sporazuma, s mandatom pod VII. ili VI. poglavlja Povelje UN-a.¹⁶¹ Što bi značilo da se međunarodnoj zajednici daju izrazito visoke ovlasti vojnog djelovanja pa i uvođenja sankcija protiv RH ukoliko bi Hrvatska poduzela vojnu akciju u Podunavlju. Pod diplomatskim pritiskom i savjetom SAD-a, Hrvatska je ipak pristala na produžetak mandata UNCRO-a, čime je ujedno bila riješena moguća praznina do uspostave novog mandata u Podunavlju. Ostanak UNCRO-a u Hrvatskoj do siječnja 1996., bio je potvrđen Rezolucijom 1025 UN-a.¹⁶²

Nove snage u hrvatskom Podunavlju mogle su djelovati ili pod nadležnošću UN-a ili u sastavu NATO-a. Hrvatska se zalagala da mandat prijelazne uprave provedu snage NATO-a, ali je isto tako postojala mogućnost da Hrvatska u Podunavlju dobije vojnike iz

¹⁶¹ Takva mogućnost je bila moguće, ako bi UNCRO ostao u Hrvatskoj pod mandatom za provedbu Sporazuma, prema Povelji UN-a pod poglavljem VII. ili VI. Poglavlje VII opisuje ovlaštenje Vijeća Sigurnosti da odobri ekonomske, diplomatske, i vojne sankcije, kao i korištenje oružanih snaga, kako bi se riješile razmirice; Poglavlje VI opisuje ovlaštenja Vijeća Sigurnosti da ispita i posreduje u razmiricama.
<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml> <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml>, pristup ostvaren, 21. 10. 2011.

¹⁶² [Security Council resolution 1026 \(1995\)](http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm), <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>, pristup ostvaren, 21. 10. 2011.

istočnoeuropskih zemalja, što u tadašnjim diplomatskim prilikama nije odgovaralo Hrvatskoj, jer je ruska diplomacija zagovarala izrazito prosrpski nacrt rezolucije. U konačnici, u diplomatskim previranjima, Hrvatska nije uspjela postići da NATO snage provode Temeljni sporazum, ali se ipak izborila da na čelu Prijelazne uprave bude Amerikanac, na čemu je posebno inzistirao predsjednik Franjo Tuđman. Ujedno je osigurano da polovica snaga bude iz jedne članice NATO-a i da SAD bude jamac provedbe Sporazuma, a Vijeće sigurnosti preuzelo je provedbu Temelnog sporazuma. Već 22. studenog 1995., Rezolucijom 1021,¹⁶³ ukinut je embargo na oružje za prostor bivše Jugoslavije, koji je stupio na snagu nakon potpisivanja sporazuma u Parizu (14. prosinca 1995.). Navedena rezolucija izazvala je negodovanje u Hrvatskoj, jer se konačno skidanje sankcija SRJ nakon prihvaćanje Daytonskog sporazuma, tada vezivalo samo na situaciju u BiH, a ne i na provođenje Temelnog sporazuma. Istog dana usvojena je i rezolucija 1023 kojom je podržan Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, koji su definirani kao „integralni dio Republike Hrvatske“, što je imalo veliku političku snagu.¹⁶⁴ Međutim, ta Rezolucija nije bila operativna, tako da njome nije pokrenut Sporazum, već će to uslijediti kasnijom rezolucijom o uspostavi Prijelazne uprave i međunarodnih snaga koje su sudjelovale u provedbi Sporazuma.

Na osnovu zahtjeva iz Rezolucije 1025 o produžetku UNCRO-a i izvješću Glavnog tajnika Vijeća sigurnosti, Ghalija, o snagama za primjenu Temelnog sporazuma, istaknuo je nemogućnost, tj. sumnju u uspješne provedbe TS kroz meki mandat UN. Navodeći da je za provedbu TS potrebna velika međunarodna snaga oko 9300 vojnika i 2 000 u logističkoj podršci i zračnoj potpori.¹⁶⁵ Kao glavni problem u provedbi TS Ghali je vidio u „nepreciznoj prirodi Sporazuma i mogućnosti njegovih različitih interpretacija“, od strane Zagreba i Beograda. Amerikanci su izrazili spremnost, neovisno o zaprekama, da se krene u provedbu TS i založili su se za mandat s 5000 vojnih postrojbi, pri čemu je veleposlanica Albright naglasila važnost koju SAD pridaje Međunarodnom kaznenom sudu, pa se suradnja Hrvatske smatrala „ključnim za daljnji hrvatsko-američki odnos“.¹⁶⁶ Hrvatska strana zahtijevala je

¹⁶³ <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>, Security Council resolution 1021 (1995), pristup ostvaren 22. 11. 2011.

¹⁶⁴ [Security Council resolution 1023 \(1995\)](http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm), Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium between the Government of Croatia and the local Serb representatives, signed on 12 Nov. 1995, <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>, pristup ostvaren 22. 11. 2011.

¹⁶⁵ <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>, Security Council resolution 1025 (1995), pristup ostvaren 22. 11. 2011.

¹⁶⁶ Nobilo, 504.

režim tvrde kontrolne granice na Dunavu, te da se nove ruske i belgijske snage trebaju preimenovati u nove snage, kako bi prijelazni rok mogao početi što prije. Milošević se također žurilo radi otvaranja naftovoda te je obećao razoružavanje srpskih postrojbi. Nepovjerenje prema provedbi TS izazvao je i izostanak jugoslavensko-hrvatskog međunarodnog priznanja i sumnja u dobrovoljno razoružanje srpske strane. Sjedinjene američke države željele su, da se Hrvatska i Srbija, uzajamno priznaju, još u Daytonu, jer je postajala bojazan da će izostanak priznanja utjecati na ishod sporazuma o hrvatskom Podunavlju. Prema jednoj od američkih političkih analiza stoji, da bi u slučaju obostranog nepriznavanja: „ostala Beogradu otvorena vrata kroz koja bi se mogao početi izvlačiti, a to bi Zagrebu poslužilo kao temelj za odbacivanje sporazuma o istočnoj Slavoniji. Posljedice bi bile katastrofalne za ljude u toj regiji, kao i za naš diplomatski prestiž.“¹⁶⁷

Vijeće sigurnosti je ipak izrazilo spremnost da i Prijelazna uprava i međunarodne snage budu operacija UN kojoj je potreban prikladan mandat i zaštita. Vijeće sigurnosti priznalo je zabrinutost u pogledu nedorečenosti TS i pozdravilo je slanje posebnog izaslanika Jacquesa Kleina u regiju. No, Rusija je silno željela osporiti hrvatske zahtjeve, pozivajući se na Ghalijeva izvješća od 21. prosinca 1995., slijedom Rezolucije Vijeća sigurnosti 1010, u kojem se vrlo negativno govorilo o kršenju ljudskih prava Srba na hrvatskim oslobođenim područjima.¹⁶⁸ Slijedom toga, ruska je strana u svojstvu predsjedavajućeg Vijeća sigurnosti tražila uvođenje „dodatnih“ mjera protiv Hrvatske. Izjavom predsjednika Vijeća sigurnosti Sergeja Lavrova od 8. siječnja 1996., a prema izvještaju tajnika Vijeća Ghalija, Hrvatska je oštro ukorena zbog nastavljanja ubojstva, zastrašivanja u bivšim sektorima Sjever i Jug, a posebno zbog nedostatne reakcije hrvatskih organa gonjenja. Od Republike Hrvatske zatraženo puna suradnja s Međunarodnom kaznenom sudu.¹⁶⁹

Potpisivanjem Temelnog sporazuma, bilo je određeno, da se preostali okupirani teritorij vrati u sastav Republike Hrvatske. No, do donošenja Rezolucije Vijeća sigurnosti, koja je trebala označiti početak provedbe Sporazuma, Hrvatska je morala zadovoljiti međunarodne uvjete. To se prije svega odnosilo na pitanja ljudskih prava, pitanju povratka Srba i njihovog prava vlasništva, kao i pitanju slobode medija i demokratizacije hrvatskog društva uopće. Hrvatska je morala ispuniti uvjete, jer su oni bili izravno povezani s potporom SAD-a reintegraciji hrvatskog Podunavlja te potpore Hrvatskoj u pregovorima s ostalim

¹⁶⁷ Chollet, 346.

¹⁶⁸ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/399/98/PDF/N9539998.pdf?OpenElement>

¹⁶⁹ Nobilo, 504.

međunarodnim institucijama. No, isto tako Hrvatska Vlada bila je pod velikim pritiskom hrvatske javnosti, velikog broja prognanika, koji su nakon višegodišnjeg izgnanstva čekali realizaciju Sporazuma i povratak svojim kućama.

7.2. Uspostava Prijelazne uprave UN-a

Vijeće sigurnosti donijelo je 15. siječnja 1996. Rezoluciju 1037 o uspostavi Prijelazne uprave UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (UNTAES).¹⁷⁰ U Rezoluciji je još jednom naznačena nezavisnost i teritorijalni integritet republike Hrvatske, te je naglašeno da je područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema sastavni dio Republike Hrvatske. Mirovna operacija UN-a imala je službeni naziv: Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, UNTAES –a). Mirovna operacija započela je s početnim periodom od 12 mjeseci i s 5 000 vojnika. Tijekom veljače 1996. krenuo je razmještaj vojne komponente UNTAES-a na području hrvatskog Podunavlja te preuzimanje kontrolnih točaka duž crte razdvajanja okupiranog područja od ostalih dijelova Republike Hrvatske. UNTAES je u potpunosti raspoređen na ovom području u svibnju 1996. godine s bazom u Vukovaru. U svom prvom izvješću o UNTAES-u Glavni tajnik UN-a opisao je ciljeve ove misije. Oni su uključivali stavljanje demilitariziranog i sigurnog područja pod kontrolu hrvatske Vlade, održavanje multietničkog sastava područja i omogućavanje svim prognanicima i izbjeglicama slobodan povratak svojim kućama i život u sigurnosti. Slobodni izbori su se također trebali organizirati za najviše 30 dana nakon prijelaznog perioda. UNTAES je imao administrativnu i vojnu komponentu, a prijelazna uprava je trebala upravljati regijom tijekom prijelaznog perioda. U prijelaznom periodu trebalo je osigurati uvjete za povratak izbjeglica i prognanih, te ponovnu uspostaviti normalno djelovanje javnih institucija na tom području. Sporazum je također zahtijevao od UN-ovog Vijeća sigurnosti da ovlasti međunarodne snage da održavaju mir i sigurnost u regiji, te da pomognu u provedbi Sporazuma. Sporazum je podrazumijevao demilitarizaciju područja „najkasnije 30 dana nakon raspoređivanja međunarodnih snaga...“ Među pitanjima UNTAES-a bila su pružanje pomoći u provedbi sporazuma između Hrvatske i SRJ koji su se ticali uspostavljanja prometa autocestom i željezničkim prugama i pomaganje uspostavi hrvatskih imigracijskih i carinskih objekata na granici sa SRJ. U rezoluciji je predviđen i prijelazni upravitelj UN–a koji je dobio „ovlasti nad svim komponentama UNTAES-a“, tj. nad vojnim i civilnim dijelom operacije.

¹⁷⁰ [Resolution 1037 \(1996\)](http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm) , <http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm>, pristup ostvaren 29. 11. 2011.

Glavni tajnik UN-a imenovao je 17. siječnja 1996. ¹⁷¹ američkog generala Jacquesa Paula Kleina prijelaznim upraviteljem. Vojnim snagama UNTAES –a zapovijedao je belgijski general Joseph Schopus.

Gledajući s hrvatske strane ovom Rezolucijom, za razliku od toliko prije donesenih rezolucija, koje su održava postojeće stanje, Vijeće sigurnosti jasno se očitovalo da će ovaj puta aktivno, a ne više pasivno zaštititi hrvatski suverenitet u istočnoj Slavoniji. Rezolucija je i sadržajem osigurala i potvrdila reintegraciju okupiranog područja u sastav Hrvatske provodeći je u zadanom vremenskom okviru, ne ostavljajući drugu mogućnost. Iako je hrvatska strana nastojala da što prije okonča mandat UNTAES –a, nakon prvog 12 - mjesecnog roka, mandat je ipak produžen do njegovog maksimalnog roka u trajanju od dvije godine, do 15. siječnja 1998. Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom 1079 od 15. studenog 1996., produžilo je mandat UNTAES-a do 15. srpnja 1997. Potom je Rezolucijom 1120 od 14. srpnja 1997., mandat produžen za još šest mjeseci do 15. siječnja 1998.¹⁷² U tom periodu provedene su glavne odrednice Temelnog sporazuma.

Provedba temeljnog sporazuma bila je praćena rezolucijama i izvještajima Glavnog tajnika UN-a, koje su davale smjernice prema kojima se provodio proces mirne reintegracije. U izvještaju Glavnog tajnika UN-a Buthros Buthros Gahlia od 6. veljače 1996., slijedom zahtjeva iz rezolucija 1025 i 1026, zabilježeno je „ određeno poboljšanje položaja Srba u bivšem sektoru Jug, Sjever i Zapad, kao rezultat mjere koje je poduzela hrvatska Vlada“, što je ipak bio otklon od prijašnjih negativnih ocjena. No, isto tako je istaknut problem povratka Srba, koji je još uvijek prema riječima u izvještaju bio ograničen izostankom konkretnih mjera koje bi olakšale povratak.¹⁷³ U daljnjem tekstu istaknuta je važnost uspjeha mandata UNTAES-a, jer bi „neuspjeh u Hrvatskoj imao kobne posljedice ne samo za lokalno pučanstvo, već bi mogao ozbiljno potkopati, pa možda čak i dovesti do neuspjeha međunarodnih operacija u Bosni i Hercegovini“.

Problem pitanja zaštite ljudskih prava i demokratskih sloboda, postavljalo je Vijeće sigurnosti kao određeni korektiv prema RH, nastojeći staviti navedena pitanja pod svoju nadležnost. Prikazivanje pitanja ljudskih prava u RH kao međunarodni problem, predstavljao

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² <http://www.un.org/Docs/scres/1997/scres97.htm>, [Resolution 1120 \(1997\)](#), pristup ostvaren 14. 11. 2011.

¹⁷³ Nobilo, 508.

je svojevrsni presedan u međunarodnoj politici što je u mnogome moglo ugroziti daljnji diplomatski rad i napore RH. Kako bi se što ranije riješilo pitanje nadležnosti Vijeća sigurnosti i prisutnosti UN-a, Hrvatska je na sjednici OEES-a (Organizacija za europsku sigurnost i suradnju), njenog Stalnog vijeća, 17. travnja 1996., prihvatila uspostavljanje misije OEES-a dugog trajanja u Hrvatskoj. Obveza promatračke misije bio je pomoći hrvatskoj Vladi, nevladinim udrugama i pojedincima u zaštiti ljudskih prava i prava manjina, promicanju pomirenja, primjeni zakonodavstva i promatranju funkcioniranja demokratskih institucija i procesa.¹⁷⁴

Mirovna integracija imala je aspekt mirovnog sporazuma i uključivanje hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni okvir RH, te povratak izbjeglica i prognanika. Pitanje povratka podrazumijevao je i ostanak zatečene srpske populacije, te stvaranje multietničkih odnosa. Upravo pitanje multietničnosti, koje je podrazumijevalo normalizaciju odnosa hrvatske i srpske populacije nakon petogodišnjih sukoba, prisilnih migracija i stradanja civila koja su poprimila obilježja genocida, bio je najteži problem. Međunarodna zajednica predvođena SAD-om navodila je multietnički koncept kao jedini mogući i kao odgovor na politiku etničkog čišćenja.¹⁷⁵ Srpska strana zahtijevala je osiguranje prava i sloboda za srpsko stanovništvo, kao zalog mira i suradnje, iako se srpska zajednica nikako nije mogla prihvatiti povratak u novonastalu geopolitičku realnost, tj. hrvatsku državu. Proces mirne integracije u hrvatsku državu stvorit će stanje straha kod srpske zajednice, sada već nacionalne manjine, nasuprot njoj uništenog sna o životu u vlastitoj snažnoj krajinskoj državi za koju se veliki dio hrvatskih Srba odlučio 1991. godine.¹⁷⁶ S druge strane većina hrvatskih prognanika odlučila se na povratak, u čemu je imala potporu hrvatskih vlasti i cjelokupne javnosti. Kako je i sam Galbraith primijetio, pitanje istočne Slavonije i povratka bilo je „ekstremno emocionalno pitanje“, a „dvomjesečna obrana Vukovara za opsade 1991. godine postala je simbolom u srpskoj agresiji na Hrvatsku.¹⁷⁷ Hrvatska strana morala je prihvatiti i provoditi visoko postavljene odredbe zaštite ljudskih prava i predlagati humanitarna i civilizirana rješenja, a sve u okružju i ozračju silnih zločina koje je srpska strana počinila nad hrvatskim stanovništvom. Kroz djelovanje međunarodnih institucija i organizacija koje su kontinuirano

¹⁷⁴ Organizati on for securityand co-operation in Europe. The secretary general, Annual Report 1996. <http://www.osce.org/secretariat/14557>

¹⁷⁵ Galbraith, 124., vidi: *Olujni mir*, 33.

¹⁷⁶ Antić, 193.

¹⁷⁷ Galbraith, 127.

nametale, i eksperimentirale na relaciji pomirbe i suživota, nametnuta su tada Hrvatskoj pravila, koja mnoge danas visoko razvijene države svijeta grubo krše. No, ipak je bilo znakovito, da je Jacques Klein po svom dolasku u Podunavlje, nakon razgovora s lokalnim hrvatskim stanovništvom, izjavio da je potpuno jasno da proces izlječenja i normalizacije neće biti moguć, ukoliko neće biti kažnjeni počinitelji koji su izvršili zvjerstva nad njima, te da se međunarodna zajednica mora obavezati da će istražiti ratne zločine i masovne grobnice.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Christine Coleiro, *BringinPeace to the Land of Scorpions and Jumping Snakes: Legacy of the United Nations in Eastern Slavonia and Transitional Missions*, 82. (dalje: Coleiro) Vidi: Jacques Paul Klein, Report to the Secretary-General of the United Nations, „My visit to Croatia and Serbia, December 28-31,“ 5 January 1996.

7.3. Demilitarizacija hrvatskog Podunavlja

Jedna od osnovnih pretpostavki za uspješnu provedbu procesa mirne reintegracije, odnosila se na demilitarizaciju područja istočne Slavonije, Baranju i zapadnog Srijema. Demilitarizacija je morala obuhvatiti razoružanje brojnog i dobro opremljenog srpskog korpusa. U razdoblju od potpisivanja Temelnog sporazuma i donošenja Rezolucije o njenoj provedbi, na srpskoj strani postojala je bojazan o mogućem hrvatskom napadu. Radi toga, održan je sastanak, između najviših dužnosnika MUP –a Republike Srbije i oficira Vojske Jugoslavije s predstavnicima Oblasti. Na tom sastanku, Srbima u Oblasti je poručeno da budu jedinstveni, da zaštite srpsko stanovništvo na tom prostoru i spriječe njegovo iseljavanje. Nakon što je ipak postalo izvjesno da hrvatska strana neće napasti, general Dušan Lončar, komandant 11. slavonskog - baranjskog korpusa Srpske vojske Krajine i Milan Milanović napravili su plan demilitarizacije. Planom je na području Oblasti trebalo ostati 11. četa s 1350 ljudi. Teško naoružanje trebalo je povući u SR Jugoslaviju, dok je najveći dio streljačkog naoružanja s jednim borbenim kompletom municije, kao i sredstva za blisku protuoklopnu borbu, trebalo sakriti, kako bi se u slučaju potrebe moglo brzo upotrijebiti. U slučaju da UNTAES provede potpunu demilitarizaciju, onda je na području Oblasti trebalo ostati samo osobno naoružanje s jednim borbenim kompletom municije.¹⁷⁹ S provođenjem demilitarizacije, srpska strana nije mogla zadržati spomenutih 11. četa, a teško oružje povučeno je u SR Jugoslaviju.

U trenutku dolaska snaga UNTAES-a, na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, bio je 11. korpus vojske SVK, s oko 15 000 vojnika, raspoređenih u sedam brigada baranjske i istočno- slavonske divizije. Tim snagama treba priključiti i snage lokalne milicije (oko 1 500 pripadnika) kao i paravojne postrojbe (Arkanovi tigrovi, Škorpioni, Poskoci) u snazi do 2 000 ljudi. ¹⁸⁰Uspjeh misije UNTAES –a, izravno je ovisio o razoružanju i uklanjanju srpskih vojnih snaga, što je bilo istaknuto i u Rezoluciji o provedbi Sporazuma.

¹⁷⁹ Više o tome vidi : Nikica Barić: „ Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od „Oluje“ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja“, Scrinia Slavonica, sv.11 (2011), 409-413.

¹⁸⁰ Jacques Klein: „ UNTAES – sažeto izvješće misije“, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*“, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010., 17-27.

S početkom provođenja demilitarizacije, srpsko stanovništvo, održalo je u veljači, u Iloku, tribinu pod naslovom: „Status i problemi Srba u SBO“. Na tribini je govorio general Lončar koji je izjavio da: „mogućnost rata još uvek nije otklonjena“. O pitanju demilitarizacije Lončar je odgovorio da je ona moguća: „jedino pod uslovom da administrator Žak Klajn putem medija narodu garantuje potpunu bezbednot“. ¹⁸¹ Dalje je istaknuo, da se 11. korpus ne razoružava, već da je demilitarizacija predviđena na principu dobrovoljnosti, a da će i nakon demilitarizacije korpus nastaviti djelovati, jer je UN tražio pojedine jedinice iz korpusa kao pomoć.¹⁸² Srbijanski mediji prenijeli su Kleinovu izjavu, u kojoj se on nada da će srpsko stanovništvo ostati u istočnoj Slavoniji i prihvatiti „vlast Hrvatske“, ako budu dobili garanciju za: „živote, imovinu i dostojanstvo.“¹⁸³

General Schopus preuzeo je dužnost zapovjednika vojnih snaga UNTAES-a 14. ožujka 1996. Službeno se general Schopus prvi puta obratio 23. ožujka, kada je naveo da će tijekom travnja i svibnja biti raspoređeno još 3 000 pripadnika snaga UN-a, uz već postojećih 2 000. Kako je planirano, do kraja svibnja trebalo je biti raspoređeno svih 5 000 pripadnika. Sjedište upravitelja Kleina i generala Scopusa nalazilo se u Vukovaru, u vojarni gdje je bio general Lončar. Najavljano je, da će u sklopu demilitarizacije, srpsko naoružanje biti povučeno ili prikupljeno i uništeno.¹⁸⁴ Prva faza demilitarizacija započela je već 15. travnja, kada je zapovjedništvo UNTAES-a predstavnicima lokalnih vlasti, službeno uručilo dokument o planu demilitarizacije. Planom su, lokalne vlasti bile upućene, gdje i kada će se vojne postrojbe raspustiti i razoružati. U Planu o demilitarizaciji, pod točkom 6, navedeno je da „demilitarizacija znači rasformiranje i razvojačenje svih vojnih i policijskih snaga, postrojbi i osoba, i njihovih pripadajućih zapovjedništava i nadzornih struktura. To također znači da nikakvo oružje, streljivo i eksploziv i druga vojna oprema neće biti u posjedu ljudi koji žive ili prebivaju u području, osim ako to nije odobreno od strane Prijelaznog Upravitelja.“¹⁸⁵ Glavni dio procesa demilitarizacije počeo je službenom najavom 21. svibnja 1991. Srpska strana imala je rok od 30 dana da izvuče teško topništvo i raketne sustave, i preseliti ga u SR Jugoslaviju. Ono oružje koje je ostalo nakon 30 dana, trebalo je biti uništeno. O tijeku procesa demilitarizacije, glavni upravitelj Jacques Klein, morao je Vijeću sigurnosti podnijeti

¹⁸¹ „Stop“ za hrvatsku policiju“, *Vukovarske novine*, 17. 2. 1996. 1.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ „U maju počinje operacija UN“, *Politika*, 8. 2. 1996. 7.

¹⁸⁴ Vidi: „Saradnja na prvom mestu“, *Vukovarske novine*, 4. 4. 1996. 1., „Do maja svi na mestu“, *Politika*, 4. 4. 1996. 7., „Svi na okupu do 6. maja“, *Politika*, 23. 4. 1996. 7.

¹⁸⁵ „Plan i procedura demilitarizacije područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema“ u: *Olujni mir*, 54 -58.

izvještaj. U slučaju da se ono nije razvijalo prema predviđenom planu, Vijeće sigurnosti donijelo bi odluku o povlačenju međunarodnih snaga s tog područja, te bi ono službeno postalo unutarnja stvar RH.

Vijeće sigurnosti usvojilo je 22. svibnja 1996. Predsjedničku izjavu o demilitarizaciji istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, koja je naznačila njen početak. U Predsjedničkoj izjavi, Vijeće sigurnosti, obvezuje obje strane da poštuju Temeljni sporazum, te je naglašena potreba punog poštivanja međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda.¹⁸⁶

Demilitarizacija je, bez incidenata, uspješno završena u predviđenom roku, a njome je bilo obuhvaćeno 15 000 srpskih vojnika, od kojih je njih 4 000 bilo vezano s Vojskom Jugoslavije.¹⁸⁷ Demilitarizacija i rasformiranje paravojnih formacija završilo je 21. lipnja 1996. Prema riječima generala Schoupsa povučeno je 118 tenkova, 19 oklopnih vozila, više od 150 komada topničkog oružja i 40 do 50 protuzračnih i oklopnih sustava. Tijekom mjesec dana trajanja procesa demilitarizacije, predano je 90% teškog naoružanja (većina od 100 tenkova odvezena je u SR Jugoslaviju), a UNTAES je preuzeo kontrolu nad vojarnama u Belom Manastiru i Vukovaru, te vojnim objektima u Dardi, Klisi i Đeletovcima. Demilitarizacija je podrazumijevala da osoblje i vojnici više ne mogu nositi oružje, osim uz posebno dopuštenje Prijelaznog upravitelja. U tome im je trebala pomoći prijelazna policija, koja je nakon 30 dana trebala zaplijeniti eventualno oružje i drugu opremu.¹⁸⁸ Generali Schopus i Lončar, 27. lipnja izvršili su zajednički nadzor Oblasti, te je demilitarizacija i službeno potvrđena. General Schopus izjavio je, da je zadovoljan provedbom procesa demilitarizacije, a general Lonačar je dodao, da je „visokom kooperativnošću i shvaćanjem značenja vojne komponente, izbjegnut rat i stvoreni su svi preduvjeti da se političkim sredstvima realizira Sporazum o mirnoj reintegraciji.“¹⁸⁹ Dalje je dodao, da su srpske snage učinile sve kao bi demilitarizacija bila korektno odrađena. Na nadzornoj točki UNTAES-a, Nemetin – Sarvaš, upravitelj Klein ocijenio je završetak demilitarizacije uspješnim.

¹⁸⁶ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/162/31/PDF/N9616231.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 29. 11. 2011.

¹⁸⁷ Nobilo, 511.

¹⁸⁸ „Najveći dio oružja već je odvezen iz hrvatskog Podunavlja“, intervju s generalom Josephom Schoupsom, *Vjesnik*, 28. 5. 1996., 3.

¹⁸⁹ „U četvrtak potpisivanje završnog dokumenta“, *Glas Slavonije*, 24. 6. 1996., 8.

Povlačenje postrojbi srpske vojske započeo je 26. lipnja, a nadzor nad nekadašnjim razdvajanjima preuzela je prijelazna policija.¹⁹⁰

O procesu demilitarizacije ovisila je daljnja mirovna operacija i sam njezin ishod. Uspješnom demilitarizacijom stvoreni su preduvjeti za provedbu civilnog dijela mirovne misije, a to je bilo prije svega povratak prognanika i normalizacija odnosa. Povratak prognanika, bio je moguć nakon razminiravanja, čime su trebali biti osigurani osnovni sigurnosni uvjeti.

Uz naveden proces demilitarizacije, u organizaciji UNTAES-a, tijekom trajanja misije otkupljivalo se naoružanje i druga vojna oprema. Na taj način prikupljeno je 9 700 pušaka, oko 15 000 ručnih granata, 2 milijuna komada streljiva, 5 kilograma eksploziva i drugog oružja i naoružanja.¹⁹¹

Sredinom 1997. počelo je povlačenje vojnih snaga UNTAES-a, a 15. srpnja 1997. održan je ispraćaj povodom odlaska Pakistanskog i Jordanskog bataljuna, te Argentinske satnije. Navedene snage činile su polovicu UNTAES-ove vojne snage. Druga faza povlačenja vojne snage UNTAES-a, dovršena je prema planu, 18. listopada 1997. Tom prilikom područje hrvatskog Podunavlja napustilo je 1 700 vojnika. Preostalih 720 vojnika imali su zadaću osigurati osoblje i objekte UN-a.

¹⁹⁰ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/162/31/PDF/N9616231.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 29. 11. 2011.

¹⁹¹ O tome vidi u: Derek Boothby „The UNTAES Experience: Weapons Buy-back in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, Croatia“, Bonn, International center for conversion, Brief 12. October 1998.

7.4. Prijelazna policija TPF (Transitional Police Forces)

Prema odredbi Rezolucije 1037, pod administrativnim nadzorom UN-a, na području hrvatskog Podunavlja, trebala je biti ustrojena višenacionalna policija. Tako je u Rezoluciji navedeno, da će civilna komponenta UNTAES-a imati mandat, uspostaviti privremene policijske snage, odrediti njihov sastav i veličinu, razviti program osposobljavanja i nadzirati njegovu primjenu. Civilna komponenta UNTAES-a, u obavezi je imala i nadgledanje postupaka prema počiniteljima kaznenih djela i nadgledati zatvorski sustav što je prije moguće, a kako je predviđeno, o tome je trebalo biti izviješten glavni tajnik UN-a.

Srpska strana drugačije je tumačila odredbe Rezolucije o višenacionalnoj policiji. Na tribini „Status i problemi Srba u SBO“ održanoj u veljači 1996., još aktualni vođa pregovaračkog tima sa srpske strane Milan Milanović, rekao je da u mješovitim policijskim patrolama neće biti hrvatske policije, nego samo UNTAES i srpska policija. Dalje je dodao „da će srpski policajci na jednom rukavu nositi znak UNTAES-a, a na drugom tradicionalno srpsko obeležje policije.“¹⁹²

Upravo su uniforme bile početni problem policije mješovitog etničkog sastava. Budući nije bilo prihvatljivo da Srbi nose uniforme „krajinske milicije“, a imali su pravo u prijelaznom razdoblju nositi neutralne uniforme, predložena je crna boja uniforme. Srpska strana je prijedlog odbila s obrazloženjem, da je to za nju bio podsjetnik na fašizam. Za prijelazno razdoblje prihvaćeno je tamno plavo odijelo s engleskim natpisom.

U travnju 1996., prva skupina policajaca, otišla je u Budimpeštu, gdje je započela obuka etnički izmiješanih policijskih snaga, što je ujedno bio prvi pokušaj programa u kojem su sudjelovali Hrvati i Srbi. Obuka u Budimpešti, pripremala ih je za zajednički način rada, kao i na rad u etnički podijeljenim sredinama.¹⁹³

Prijelazna policija (TPF – Transitional Police Forces), započela je s radom u hrvatskom Podunavlju 1. srpnja 1996. Policijsku ophodnju činio je jedan Hrvat, jedan Srbin i jedan pripadnik UNTAES-ovih policijskih snaga. Do 1. srpnja, broj policajaca se povećao, pa je obuku u Budimpešti završio ukupno 1600 pripadnika prijelazne policije. Prema zakonskim

¹⁹² „Stop“ za hrvatsku policiju“, *Vukovarske novine*, 17. 2. 1996.,1.

¹⁹³ Coleiro, 99.

odredbama, Prijelazna policija morala je ustrajati na odgovarajućoj zastupljenosti djelatnika različitih etničkih skupina. Prema podacima koje je iznio upravitelj Klein, da su se počele formirati prijelazne policijske snage, jačine do 1 600 pripadnika, od kojih je u početku djelovalo oko 1 200 Srba i 400 Hrvata.¹⁹⁴

Srpski izvori, također, izvještavaju o sastavu prijelazne policije, u kojoj je uz Hrvate i Srbe iz Oblasti, bilo i 400 pripadnika UNTAES-a. Navodi se, da su policijske snage profesionalci, koji će ispuniti svoj zadatak osiguravajući mir i sigurnost svakom građaninu. Posebno je istaknuto, da je Srbin Petar Đukić, načelnik kompletnog sastava Prijelazne policije, a njegov zamjenik bio je Hrvat Josip Miličević.¹⁹⁵

Krajem 1996. i početkom 1997. godine, hrvatska strana iznijela je prituže na rad Prijelazne policije, nakon niza incidenata na području hrvatskog Podunavlja. Napad na hrvatske novinare u Vukovaru, te napad na autobus djelatnike Ministarstva unutarnjih poslova RH i „Slavonske banke“, ocjenjeni su od strane UNTAES-a, kao pojedinačni incidenti. No, s ubojstvom Hrvatice u Iloku, krajem siječnja 1997., i prema hrvatskim izvorima, puštanju počinitelja da pobjegne u Jugoslaviju, ministar unutarnjih poslova RH uputio je prigovor prijelaznom upravitelju Kleinu. Zbog nesigurnosti na području hrvatskog Podunavlja, posebice hrvatskih građana, negodovalo se i zbog neučinkovitosti Prijelazne policije, naglašavajući, da se mora mijenjati nacionalna struktura policije u kojoj većinu imaju Srbi, te da se Prijelazna policija radom i strukturom mora prilagoditi ustroju MUP-a RH.¹⁹⁶

U skladu s Pismom namjere hrvatske Vlade, svakom pripadniku Prijelazne policije, neovisno o nacionalnosti, koji je prihvatio hrvatsko državljanstvo, ponuđen je radni ugovor čijim potpisivanjem postaje hrvatski policajac. Pitanje uzimanja hrvatskih dokumenata, te time i državljanstva, izazvalo je veliku odbojnost i prijepore srpske strane. Tako su srpski izvori izvijestili, da je prisutan pritisak na pripadnike Prijelaznih policijskih snaga, „da prvi preuzmu kolektivno hrvatske dokumente i da počnu primati platu u kunama, uz obećanje da će te novčanice moći zamijeniti za drugu valutu“.¹⁹⁷ Isto tako, izražena je bojazan da se mijenja sastav Prijelazne policije, jer ulazi 50 hrvatskih policajaca mjesečno u sastav policije.

¹⁹⁴ Jacques Klein: „UNTAES – sažeto izvješće misije“, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010., 23.

¹⁹⁵ „Zajedničke policijske patrole“, *Vukovarske novine*, 12. 7. 1996., 1.

¹⁹⁶ „Koga „prelaze“ prijelazni policajci“, *Glas Slavonije*, 28. 1. 1997., 12.

¹⁹⁷ „Menja li se sastav PPS?“, *Vukovarske novine*, 10. 1. 1997., 1.

Na taj problem, upozorio je i prijelazni upravitelj Klein, navodeći, da ima 100 policajaca koji su voljni raditi i uzeti hrvatske dokumente, ali da ima i 800 policajaca koji ne žele primiti domovnicu. Posebno je istaknuo nužnost da Srbi budu zastupljeni u Prijelaznoj policiji, kako bi mogli ostvarivati svoja prava i omogućiti normalan suživot multietničke zajednice.¹⁹⁸

Prijelazni upravitelj Klein i ministar Ivan Penić postigli su suglasnost o rekonstrukciji Prijelazne policije, 1. srpnja 1997. Došlo je do rotiranja i očekivane smjene načelnika Prijelazne policije, Srbina, Petar Đukića, zamijenio je Hrvat, Ivan Babić. Ujedno dolazi i do preustroja prijelaznih policijskih snaga prema kojima se one dijele na dva sektora, prema granicama dviju županija, Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske, a čiji se dijelovi nalaze pod upravom UNTAES-a. Prestao je i dotadašnji dvostruki sustav rukovođenja. Prijelazna policija i dalje je ostala pod autoritetom upravitelja Kleina, ali se s njenim preustrojem, odvijao postepeni proces njenog uklapanja u sastav Ministarstva unutarnjih poslova RH. Svim srpskim policajcima ponuđen je posao u MUP RH, i oni su se, do 15. srpnja 1997., morali o tome izjasniti. S rekonstrukcijom policije, najavljene su i ostale nužne promjene koje su se odnosile na promjenu uniforma i znakovlja.

Srpska strana negodovala je zbog uvođene rekonstrukcije Prijelazne policije. Navode se nepravilnosti oko reorganizacijskog raspoređivanja policijskih snaga, te nezadovoljavajući položaj pojedinih radnika koji nemaju adekvatan rang i mjesto rada. Zahtijevali su da priprema nove organizacije bude dostavljana radnoj skupini, i predoči nacionalni sastav i organizacijske jedinice. Posebno je naglašena potreba, da se adekvatno i pravovremeno riješi pitanje minimalne egzistencije policajaca, kojima će u narednom periodu prestati rad u policiji, a isto tako i za radnike na upravnim i općim poslovima. Uz posredovanje UNTAES-a, ukinut je, predviđeni, probni rok od tri mjeseca, jer se moglo doći do subjektivnog ocjenjivanja uspješnosti pojedinih policajaca. Ukinut je i uvjet polaganja stručnog ispita, koji se sada odnosio samo na one, koji nisu imali adekvatnu stručnu spremu. Naveden je i zahtjev, da se slanje policajaca u druge policijske postaje, izvan mjesta stanovanja, svede na minimum.¹⁹⁹

O uspješnosti rada policije, izvijestio je načelnik Prijelazne policije u listopadu 1997., te naveo, su na području hrvatskog Podunavlja prekinuta dva velika krijumčarska lanca

¹⁹⁸ HR-HMDCDR- 11, dvd. 595, TV Vukovar, Intervju s Jacques Kleinom, veljača 1997.

¹⁹⁹ „Problemi u prelaznim policijskim snagama“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 3.

cigaretama i automobilima.²⁰⁰ Kao dodatna sigurnost građanima, u kontroli rada Prijelazne policije uvedena je telefonska linija, gdje su se mogle uputiti sve eventualne pritužbe na rad djelatnika policije. Pritužbe o nedopuštenom ponašanju policajaca provjeravale su se, neovisno, radi li se o incidentu zbog etničke pripadnost ili drugih pritužbi. Osobe koje su se žalile imale su pravo, od strane civilnog dijela UNTAES-a, dobiti rezultate istrage.²⁰¹

Prema izvještaju Vlade RH od 22. rujna 1997., u 15 policijskih postaja i dvije policijske ispostave, zapovjednici i pomoćnici zapovjednika, bili su u razmjernoj nacionalnoj strukturi popisa stanovništva iz 1991. godine.

Ministarstvo unutrašnjih poslova RH, 15. prosinca 1997., preuzelo je zapovjedništvo nad 1715 pripadnika Prijelaznih policijskih snaga. Prijelazne policijske snage (829 Hrvata, 834 Srбина i 52 pripadnika drugih nacionalnih manjina, potpale su pod nadzor MUP-a.²⁰² Prijelazni upravitelj, za vrijeme trajanja UNTAES-a, zadržao je svoje ovlasti, u slučaju da se pokaže potreba za intervencijom. Naglašena je potreba zadržavanja uravnoteženog omjera hrvatskih i srpskih pripadnika, te zastupljenost i drugih nacionalnih manjina. Civilna policija UNTAES-a, 400 pripadnika, ostalo je do svršetka mandata UNTAES-a.

Uključivanjem Prijelazne policije u sastav Ministarstva unutarnjih poslova RH, završen je proces rekonstrukcije policijskih snaga u hrvatskom Podunavlju. Zadovoljeni su brojčani uvjeti nacionalnog sastava policajaca, što je bila garancija sigurnosti svih građana tog prostora. Unatoč tome, na zahtjev Vlade RH, civilna policija UN-a, ostala je još devet mjeseci od odlaska UNTAES-a, što je bilo potvrđeno Rezolucijom 1145, pružajući dodatnu sigurnost stanovnicima na tom području.

²⁰⁰ „Stanje sigurnosti“, *Glas Slavonije*, 27. 10. 1997., 4.

²⁰¹ „Halo jel' to „vruća“ linija“, *Glas Slavonije*, 10. 10. 1997., 12.

²⁰² *Olujni mir*, 329.

7.5. Zakon o oprostu

Prije provođenja točaka Sporazuma o demilitarizaciji i povratku prognanika, ruski izaslanik za hrvatsko Podunavlje Aleksandar Aksenjov, na sastanku s Ivicom Kostovićem, povjerenikom Vlade RH za hrvatsko Podunavlje, zatražio je od hrvatske strane da Srbima pruže javno izrečena sigurnosna jamstva. Radi smanjenja napetosti, međunarodni posrednici i prijelazni upravitelj Jacques Klein, inzistirali su na usvajanju Zakona o amnestiji u Hrvatskoj. Usporedo s Temeljnim planom i procedurom za demilitarizaciju područja unutar 30 dana od njezina početka 20. svibnja 1996., kako je bilo predviđeno Temeljnim sporazumom, Vijeće sigurnosti je 22. svibnja 1996. pozvalo sve strane da se suzdrže bilo kakve jednostrane akcije koja bi mogla ugroziti provedbu Temelnog sporazuma. Vijeće je pozvalo na poštivanje „najviše razine međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda“, i istaknulo je važnost okruženja povjerenja te je pozvalo „hrvatsku Vladu da pruži amnestiju svim osobama koje su dragovoljno ili prisilno služili u civilnoj administraciji, vojnim i policijskim snagama lokalnih Srba u bivšim zaštićenim zonama UN, s izuzetkom onih osoba koje su počinile zločin prema međunarodnom pravu.“ Slijedom navedenih zatraženo je da hrvatska vlada učini dodatne korake i već usvojen Zakon o oprostu učini „razumljivijim“.²⁰³ Hrvatski sabor, 17. svibnja 1996., usvojio je „Zakon o oprostu počiniteljima kaznenih djela s privremeno okupiranih dijelova Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije u razdoblju od 17. kolovoza 1990., do 1. lipnja 1996.“²⁰⁴ Zakon je naveo krivična djela za koja nije moguć oprost i koja je Hrvatska bila dužna procesuirati prema odredbama međunarodnog prava. Međutim, međunarodna zajednica i Jacques Klein nisu bili zadovoljni Zakonom „jer je imao puno izuzeća pa Srbi teško znaju tko ima pravo na oprost, a tko ne“. Međunarodni posrednici tražili su zakon o „općem oprostu“, koji bi uz odredbe koje su vezane za međunarodno humanitarno i ratno pravo, odredilo i točan broj počinitelja.²⁰⁵ Klein je to zahtijevao, kako bi srpskoj strani

²⁰³ Serbs in detention and the question of amnesty,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/155/92/PDF/N9615592.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 2. 12. 2011.

²⁰⁴ Zakon o oprostu počiniteljima kaznenih djela s privremeno okupiranih dijelova Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije od 17. svibnja 1996. (NN 43/1996)

²⁰⁵ Further Report on the Situation of Human Rights in Croatia pursuant to Security, Serbs in detention and the question of amnesty, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/155/92/PDF/N9615592.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 2. 12. 2011.

mogao jamčiti ostanak i spriječiti njihov masovan odlazak. Tim više, kao što je rečeno, tažilo se jasno definiranje "kvote ratnih zločinaca", na koje se Zakon neće odnositi. Pitanje Zakona o oprostu i njegovog izuzeća, kao i kasnijih lista ratnih zločinaca, bila su pitanja prijepora i pritiska na Hrvatsku tijekom cijelog vremena trajanja UNTAES – ovog mandata. U rješavanju svih pitanja, srpska strana, stavljat će pitanje oprosta kao uvjet za mogućnost bilo kakvog daljnjeg dogovora. Tako se u članku u *Vukovarskim novinama* pod naslovom „Promena hrvatskog ustava i garancija međunarodne zajednice – ključ uspjeha za povratak Srba“, navode zahtjevi Srba prema kojima bi se njima omogućio ostanak. Tako se zahtjeva da Srbi moraju: „ponovno postati državotvoran narod u Hrvatskoj, a ne nacionalne manjine“, zatim proporcionalno učestvovati u vlasti, koristiti prirodne resurse na srpskim područjima te imati veze sa svojom maticom (op. Srbijom). Za sve ovdje navedeno, preduvjet je trebao biti „dobivanje amnestije i abolicije, kao i oslobađanje svih koji se još nalaze u hrvatskim zatvorima ili su u odsustvu suđeni po hrvatskim zakonima.“²⁰⁶ Nezadovoljni Zakonom o oprostu, lokalni Srbi uložili su prosvjednu notu administrativnom upravitelju Jacquesu Kleinu.²⁰⁷ I Srbija je negodovala zbog Zakona, a Veljko Knežević, tada šef Biroa vlade SRJ u Zagrebu, naglasio je da se Zakonom pristupilo „selektivnom aboliranju – koje više plaši i zabrinjava, nego što donosi mir i spokoj.“²⁰⁸

Kontaktna skupina, je 29. svibnja 1996., uručila predsjedniku Tuđmanu demarš u kojem se negoduje zbog dvosmislenog jezika u Zakonu o oprostu, „koji otvara više pitanja nego što daje odgovora“. Zatražen je kraći i jednostavniji jezik, zakona koji će obuhvatiti cijeli teritorij Republike Hrvatske. Pri tome su se pozvali na činjenicu da bi nove optužnice za ratne zločine trebale suglasnost Međunarodnog kaznenog suda.

Hrvatska strana smatrala je problem „opće amnestije“, kako se on ističe od strane međunarodnih čimbenika, riješen i reguliran kroz „Zakon o oprostu od krivičnog progona i postupaka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske“ iz 1992. (NN 58/92) i „Zakon o izmjenama i dopunama zakona o oprostu od krivičnog progona i postupka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i ratu protiv Republike Hrvatske“ iz 1995. (NN 39/95), kao i kroz dotadašnja pomilovanja predsjednika

²⁰⁶ „Promena hrvatskog ustava i garancija međunarodne zajednice – ključ uspjeha za povratak Srba“, *Vukovarske novine*, 15. 3. 1996., 1., „Odgovorna je Hrvatska“, *Politika*, 10. 6. 1996., 7.

²⁰⁷ „Zakon o amnestiji nije zadovoljavajuć“, *Vukovarske novine*, 31. 5. 1996., 2.

²⁰⁸ „Zakon o amnestiji koji plaši“, *Politika*, 10. 6. 1996., 7.

Republike Hrvatske, kojima je pripadnicima srpskih paravojnih formacija oprošten kazneni progon ili pak izvršavanje zatvorske kazne. Ujedno se isticalo, da je novi Zakon donesen na inicijativu i poticaj međunarodne zajednice, te uz uvažavanje argumenata upravitelja Kleina, da je takav Zakon neophodan za olakšanje postupka mirne demilitarizacije hrvatskog Podunavlja. Primjedbe međunarodne zajednice, odnosile su se na članak treći novog Zakona, u kojem su specificirana ona kaznena djela za koja oprost nije moguć. Riječ je bila o kaznenim djelima: protiv čovječnosti i međunarodnog prava, određena djela protiv sigurnosti Republike Hrvatske, najteža djela protiv Republike Hrvatske i kaznena djela protiv državnog suvereniteta i teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske. Kako se navodi, tu je riječ o najtežim oblicima kaznenih djela, koja su kao takva, većinom preuzeta iz međunarodnog prava i protiv kojih se bore sve suvremene države svijeta, te je normalno da ni Hrvatska nije bila spremna dati oprost. U vezi s navedenim kaznenim djelima izuzetim od strane Zakona o oprost, pravni savjetnik upravitelja Kleina, Winston Tumbana, posebno je naglasio kako se Hrvatska ograničila sa „Rules of the Road“, a što znači, da nikakvo procesuiranje vezano uz provedbu međunarodnog humanitarnog prava, neće biti poduzeto od strane Hrvatske sve dok zahtjev ili optužnica ne budu pregledani od Međunarodnog haškog suda za bivšu Jugoslaviju. Osumnjičene osobe mogu biti uhićene ili privedene zbog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, samo uz prethodno predočenje naredbe, naloga ili optužnice koja je donesena u skladu sa međunarodnim pravnim standardima Međunarodnog suda. Navedena „Rules of the Road“, kao svojevrsna „pravila o postupanju“ bila su predmetom razmatranja u okviru rimskih susreta 1996., a u skladu s Daytonskim sporazumom, pravila su postala obavezujuća za Bosnu i Hercegovinu koja je pismeno preuzela tu obvezu.²⁰⁹ U veljači 1996., pod predsjedanjem američkog izaslanika Richarda Holbrooka i talijanske ministricе vanjskih poslova Susann Agnelli, predsjednici Tuđman, Izetbegović i Milošević sastali su se na sastanku u Rimu da bi raspravili pitanja u skladu s daytonikim odlukama i pitanja oko procesuiranja ratnih zločina.²¹⁰ Hrvatska se pokušala oduprijeti, dokazujući da je na to obavezna samo Bosna i Hercegovina, a ne i Hrvatska, ali su „neke delegacije govorile kako imaju usmeno jamstvo hrvatskih i jugoslavenskih dužnosnika, te da će ta pravila vrijediti i za njih“.²¹¹ Ovu raspravu inicirao je upravitelj Klein kao oblik pritiska za usvajanje izmijenjenog

²⁰⁹ HR-HDA-1620- Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, kut.47., Pravna analiza Zakona o oprost, 5. 6. 1996.

²¹⁰ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 386.

²¹¹ Nobilo, 514.

Zakona o oprost. Hrvatska je pozvana da surađuje s Međunarodnim kaznenim sudom, ali joj ipak nisu direktno nametnute obaveze iz Rimskog dogovora.

Hrvatska je sastavila liste na kojima se nalazile osobe koje nisu bile izuzete Zakonom o oprost. Liste su izazvale reakcije srpske strane, koja je tražila dokaze o osobama na listama, napominjući u nekoliko navrata da liste imaju samo političku dimenziju, kojima se manipulira srpskim stanovništvom. Usporedo su se najavljivale liste s Hrvatima, koji bi trebali odgovarati za zločine koje su počinili nad srpskim stanovništvom u Vukovaru 1991.²¹² Tako se i Goran Hadžić očitovao, o činjenici da se i on nalazi na listi neamnestiranih osoba. Hadžić je listu nazvao sramotom za hrvatsku vladu, koja ju je sastavila, i za generala Kleina koji ju je prihvatio, ističući kako je barem 90 % osoba zabunom na listi. Dalje je dodao: „To što je moje ime na listi neamnestiranih posebno me ne zabrinjava. Cilj Hrvatske je da se izvrši pritisak na stanovništvo kako bi se pokrenuo novi egzodus.“²¹³ Kod svakog daljnjeg pitanja provedbe Zakona i lista u lokalnim medijima, pojavila se priča o ratnim zločinima s hrvatske strane, a Vojin Dabić iz Informativnog centra Srpskog sabora u Beogradu, za Vukovarske novine je izjavio da „nitko s liste nije kriv, već naprotiv, među njima su svjedoci zločina počinjeni nad srpskom stranom. Lista neamnestiranih sačinjena je s jasnim ciljem da se izvrši etničko čišćenje na ovim prostorima.“²¹⁴ Daljnje izjave srpskih čelnika u lokalnim medijima, umirivali su stanovništvo i isticale da navedene liste služe zastrašivanju, a da je jedino mjerodavan Haški sud u procesuiranju osumnjičenika. Srpska strana zahtijevala je zaključenu i definitivnu listu koja se ne može proširivati, kao i mogućnost da se okrivljenici brane sa slobode.²¹⁵ Uslijedila je i izjava Vojislava Stanimirovića, da se radi na novoj listi koja će imati manje od deset imena, te da će njima, ako hrvatska strana ima dokaze, suditi Haški sud.²¹⁶ I u izvještaju Samostalne demokratske srpske stranke iz 1997., bilo je navedeno da Zakon o amnestiji još uvijek nije proveden, te da se broj okrivljenika stalno povećava, što „direktno stvara neizvjesnost i strah kod građana i sprečava povratak u ranija prebivališta“. ²¹⁷ Usporedo s ostalim zahtjevima upućenim upravitelju Kleinu, sa srpske strane, pitanje liste

²¹²“ Hrvati rade spiskove bez dokaza, a Srbi su Haškom sudu predali dokaze bez spiskova”, *Vukovarske novine*, 4.4. 1997., 1.

²¹³ “Ja sam na toj listi“, *Vukovarske novine*, 4. 4. 1997., 2.

²¹⁴ „Lista neamnestiranih s jasnim ciljem“, *Vukovarske novine*, 7. 6. 1997., 2.

²¹⁵ „Zatražena doslednost primene Zakona o amnestiji“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 2.

²¹⁶“ Lista je suspendovana i doživjet će znatne izmjene“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 3

²¹⁷ Arhiva Srba u Republici Hrvatskoj, Samostalna demokratska srpska stranka – izvještaj o rezultatima mirovnog procesa, Vukovar, 19. 11. 1997. Inv. br. 19.

neamnestiranim osoba bilo je stalno prisutno, te je i Klein u više navrata obećao njeno rješavanje s hrvatskom stranom.

Na Hrvatsku je izvršen pritisak za višekratno smanjivanje liste na kojima su se nalazile osobe koje nisu bile izuzete Zakonom o oprostima. Lista je s 4000 pala na 811, a zatim na 21 osobu. Hrvatska se nije odrekla prava da pokrene nove krivične postupke i usprotivila se stavu da je ta lista konačna i zaključena, što je od nje tražio UNTAES, jer se to protivilo unutrašnjem i međunarodnom pravu prema čijim odredbama ratni zločini ne zastarijevaju. U suprotnom bi se i od Međunarodnog kaznenog suda u Haagu mogla tražiti konačna i apsolutna lista zločina. Uz navedeno, predsjednik Franjo Tuđman višekratno je pomilovao određen broj Srba u hrvatskim zatvorima.²¹⁸

Iznimno burno reakciju od strane lokalne srpske zajednice izazvalo je uhićenje Slavka Dokmanovića, optužen za ratni zločin počinjen na Ovčari. Dokmanović je uhićen od strane istražitelja haškog Međunarodnog suda i uz pomoć vojne komponente UNTAES-a. U priopćenju Samostalne demokratske srpske stranke i Zajedničkog vijeća općina, navodi se: "opće zaprepaštenje i zabrinutost kako rukovodstva tako i građana koji žive na području UNTAES-a". U priopćenju se tvrdi da Dokmanović od 17. svibnja 1991. nije obavljao dužnost predsjednika općinske skupštine Vukovara, "te da je on žrtva hrvatskog režima", jer je umjesto njega hrvatska vlada postavila svog povjerenika. Kaže se da je za vrijeme opsade Vukovara Dokmanović pokrивao resor poljoprivrede u tadašnjoj Oblasnoj vladi, čije se sjedište nalazilo u Erdutu. "To znači da on ni fizički nije mogao biti prisutan u Vukovaru, niti da je imao bilo kakve veze s vojnom komponentom". Dalje se navodi da se za zločine mora odgovarati na dokazi, a ne na manipulacijama, dodajući da je sud u Hagu osuđuje samo pripadnike srpskog naroda, a ne „kako to pravda zahteva“, svi koji su zaista počinili zločin.²¹⁹

Tijekom 1996. Hrvatska je i dalje bila pod pritiskom zbog kršenja ljudskih prava na oslobođenim područjima i ometanja povratka Srba, o čemu je Vijeće sigurnosti donijelo nekoliko priopćenja. Vijeće sigurnosti pozvalo je RH „da reaktivira (ukinu) relevantne članke iz svoga ustavnog zakona koji se odnosi na prava srpske manjine“.²²⁰ Kao što je već

²¹⁸ Nobilo, 512.

²¹⁹ „Još jedan slučaj zastrašivanja stanovnika Oblasti“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 1.

²²⁰ Further Report of the Situation of Human Rights in Croatia pursuant to Security Council Resolution 1019 (1995), Constitutional rights of the remaining Serb population,

ranije u ovoj radnji obrađeno, za vrijeme trajanja srpske pobune u Hrvatskoj, hrvatske su vlasti nudile određenu autonomiju Srbima. To je bilo ponuđeno u okvirima postojećih hrvatskih zakona, kojima se regulirao položaj manjina, s nekim posebnim rješenjima za srpsku manjinu. Tako je „Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj“, od 4. XII. 1991.²²¹, propisivao u svojem članku 18. da "pripadnici etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina koje sudjeluju u stanovništvu Republike Hrvatske s više od 8 posto imaju pravo na zastupljenost razmjerno svom udjelu u ukupnom stanovništvu u Saboru i Vladi Republike Hrvatske te tijelima sudbene vlasti." U poglavlju V. toga zakona bilo je predviđeno stvaranje "općina (područja) s posebnim samoupravnim položajem" tamo gdje manjine prema popisu stanovništva iz 1981. godine čine natpolovičnu većinu stanovništva.“ „Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj“²²² od 8.V.1992. je "autonomne općine (područja)" pretvorio u "kotareve" te je predviđao stvaranje dva autonomna kotara sa srpskom većinom koji bi imali posebni položaj, posebne statute te šire ovlasti, i to: autonomni kotar Knin (općine Knin, Obrovac, Benkovac, Gračac, Titova Korenica i Donji Lapac) i autonomni kotar Glina (općine Glina, Vrginmost, Hrvatska Kostajnica, Dvor na Uni i Vojnić), time je ova zakonska odredba davala mogućnost teritorijalne autonomije srpskim pobunjenicima.²²³ Sve navedeno nije bilo prihvaćeno od strane srpskih pobunjenika. Nakon vojnog slamanja pobune 1995. godine ponuđena mogućnost postala je bespredmetnom pa je izmijenjena zakonom.²²⁴ Na navedene prozivanja od strane Vijeća sigurnosti, hrvatska strana odgovorila je da su Ustavom Republike Hrvatske iz 1990. osigurana sva načela ravnopravnosti pripadnika svih naroda i manjina, kojima je zajamčena i sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom te kulturna autonomija.²²⁵ U cilju uspješnog dovršenja mirne reintegracije, te za postizanjem normalizacije odnosa, hrvatska Vlada početkom 1997. godine uputila je „Pismo Vlade RH o dovršetku procesa mirne reintegracije“, kojim se srpskoj

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/032/66/PDF/N9603266.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 3. 12. 2011.

²²¹ *Narodne novine*, 65/1991.

²²² *Narodne novine*, 27/1992.

²²³ Vidi: „Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj“, pročišćeni tekst, od 17.6. 1992., *Narodne novine* 34/1992.

²²⁴ Vidi: „Ustavni zakon o privremenom neprimjenjivanju pojedinih odredbi ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj“, od 21.IX.1995., *Narodne novine* 68/1995.

²²⁵ Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 56/ 1990.

zajednici osiguravaju prava manjina prema najvišim međunarodnim standardima. Navedeno pismo, bit će obrađeno naknadno u radnji.

Tijekom ljeta 1996. u svim nacrtima izvješća Vijeća sigurnosti tražilo se da Hrvatska doradi Zakona o oprost, koji će osigurati provođenje Temeljnog sporazuma. Slijedom navedenog, hrvatski sabor donio je „Zakon o općem oprost“, kojim je amnestiralo sudionike pobune od kaznenog progona u Republici Hrvatskoj.²²⁶ Tako je člankom 1. Zakona iz 1992. godine bilo predviđeno da se "protiv počinitelja krivičnih djela u oružanim sukobima, ratu protiv Republike Hrvatske ili u svezi s tim sukobima, odnosno ratom, počinjenih u razdoblju od 17. kolovoza 1990. do dana stupanja na snagu ovoga zakona, obustavlja (...) krivični progon odnosno krivični postupak. Za ta djela krivični progon neće se poduzimati, a krivični se postupak neće pokretati. Ako je krivični postupak pokrenut, sud će postupak obustaviti po službenoj dužnosti. Ako je osoba na koju se odnosi oprost (...) članka lišena slobode, sud će odrediti da se pusti na slobodu". Člankom 2., od oprosta, bila su izuzeta djela "na čiji je progon Republika Hrvatska obvezna prema odredbama međunarodnog prava" (ratni zločini). Slične formulacije nalaze se i u kasnijim zakonima. Krajem rujna 1997., Sabor RH donio je „Zakonom o konvalidaciji. Zakonom je priznato važenje svih pojedinačnih akata i odluka koje su u predmetima sudbene ili upravne naravi izdala tijela pobunjeničke paradržave, što nije značilo priznavanje "tečevina" pobune, jer se radi o priznanju rješavanja pojedinačnih slučajeva, a ne statusa nacionalne zajednice.²²⁷

Zaključno, može se reći, da je Republika Hrvatska kroz institucije zakonodavne i sudbene vlasti, odlučila dati oprost za kazneno djelo pobune. Na taj način, dan je politički i pravni okvir reintegraciji srpske manjine i normalizaciji međuetničkih odnosa na prostoru cijele Republike Hrvatske. Hrvatska je time pokazala da želi mir unutar svojih granica i ujedno je učvrstila svoju međunarodnu poziciju u mirnodopsko vrijeme. Istovremeno, Zakon o oprost, omogućio je visokim političkim dužnosnicima iz vremena Republike Srpske Krajine, da se ponovno politički afirmiraju i ostvare novu političku karijeru.

²²⁶ Najprije je 25. rujna 1992. donesen Zakon o oprost od krivičnog progona i postupaka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske (NN 58/92), Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o oprost od krivičnog progona i postupka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i ratu protiv Republike Hrvatske (NN br. 39/95 od 09. lipnja 1995.), zatim Zakon o oprost počiniteljima kaznenih djela s privremeno okupiranih dijelova Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije od 17. svibnja 1996. (NN 43/96) i Zakon o općem oprost od 20. rujna 1996. (NN 80/96) kojim su ukinuta prethodna dva i koji je i sada na snazi.

²²⁷ *Narodne novine*, 104/1997.

7.6. Početak suradnje Prijelazne uprave, hrvatskih vlasti i lokalnih Srba u hrvatskom Podunavlju

Nakon uspješno provedene demilitarizacije, za međunarodni promet otvorena je autocesta Zagreb – Beograd. Tome činu, prisustvovala su hrvatska policija i carina, a na graničnom prijelazu Bajakovo bili su istaknuti državni simboli RH. Na svečanom otvaranju bili su prisutni, prijelazni upravitelj Klein, predstojnik Ureda privremene uprave Ivica Kostović i ministar prometa i veza SRJ Zoran Vujović. Na otvaranju nije bila prisutna delegacija Srba iz Oblasti, što su prokomentirale *Vukovarske novine*, navodeći da je to bio propust Kleina, te da će delegacija predvođena Hadžićem uručiti protest, zbog takvog Kleinovog ponašanja.²²⁸ Otvaranje autoceste, označilo je početak normalizacije odnosa s Beogradom, koji je započeo potpisivanjem sporazuma o otvaranju već spomenute autoceste, naftovoda, željezničke pruge, telekomunikacija, vraćanja zračnog koridora i zračnog prometa, te konzularnih poslova.

Slijedom dogovorenog, nakon otvaranja autoceste, u svibnju je uspostavljen poštanski i telefonski promet između hrvatskog Podunavlja i ostatka RH. U skladu s postignutim dogovorom, iz ožujka 1996. između Hrvatske i SRJ, otvoren je i Jadranski naftovod u dijelu koji prolazi kroz područje UNTAES-a kao i željeznička pruga do Tovarnika. Hrvatski carinici od svibnja su kontrolirali međudržavni granični prijelaz Bajakovo – Batrovci između RH i SRJ, a od rujna nalazili se i na prijelazu Kneževo – Udvar. Hrvatske carinske službe, od 3. prosinca 1996., uspostavile su svoj rad i na ostalim graničnim prijelazima na području pod upravom UNTAES-a, točnije prema Srbiji. To je uslijedilo nakon pregovora hrvatske i srpske strane uz posredovanje UNTAES-a. Potpisan je „Memoranduma o razumijevanju“, kojim su utvrđene temeljne odrednice prijelazne carinske službe. Prema Memorandumu, te granične prijelaze nadzirala je carinska služba, u kojoj su 24 sata bile ekipe sastavljene od jednog Hrvata, Srbina i predstavnika UNTAES-a. U prijelaznom razdoblju, odore i oznake bile su neutralne, a carine su se naplaćivale u tri valute (kuna, dinar i njemačka marka).²²⁹

Nakon razminiravanja, 9. srpnja 1996., otvoren je plovni put Drava - Dunav iz Aljmaša. Započelo je razminiravanje i „srijemskog trokuta“, prostor općine Nijemci, od autoceste do rijeke Bosut, a hrvatski inženjerci ušli su u srpnju u selo Lipovac. Iako su sela u

²²⁸ „Otvorena autocesta Beograd – Zagreb“, *Vukovarske novine*, 31. 5. 1996.,2.

²²⁹ „Otvoren put ka istoku“, *Politika*, 14. 4. 1996.,7.

srijemskom trokutu, Nijemci, Podgrađe, Apševci, Lipovac i donje Novo Selo, bila pod upravom UNTAES-a, otvoren je ulaz hrvatskim javnim službama i upravi, a predviđen je i povratak prognanika na taj prostor. U studenom 1996., dogovoren je i povratak u tri sela baranjskog trokuta: Torjance, Novi Bezdan i Baranjsko Petrovo Selo.²³⁰

Uspostavom UNTAES-a na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, paravojne formacije Arkanovih „Škorpiona“, njih oko 300, i dalje su držale naftno polje Đeletovci pod svojom kontrolom i prodavali ukradenu naftu. UNPROFOR je prvotno obavijestio Slobodana Miloševića i generala Dušana Lončara o prisutnosti „Škorpiona“ u Đeletovcima, na što su oni odgovorili, da „Škorpioni“ nisu pod njihovom nadležnosti, i da se radi o paravojnoj postrojbi. Vojne snage UNTAES-a, Jordanski bataljun, 14. svibnja 1996., oružano su se sukobile sa srpskim paravojnim formacijama na području Đeletovca. Tijekom sukoba, Srbi su na područje Otoka ispalili pet granata, odugovlačeći s predajom, možda računajući da će im Vojska Jugoslavije pomoći. Vrlo brzo „Škorpioni“ su odustali od borbe, i povukli su se u Srbiju. Uskoro nakon toga, razminirana je cesta i glavni objekt u Đeletovcima i pruga Šid Mirkovci. Ova vojna akcija UNTAES-a imala je i veliki psihološki utjecaj na lokalno Srpsko stanovništvo, jer je izostala pomoć Jugoslavije, a i nije više bila prihvaćena mogućnost da se održi postojeći „status quo“.²³¹ UNTAES je uspostavio kontrolu nad Đeletovcima, premda je, prema njihovim procjenama, od oko 300 „Škorpiona“, koji su bili na tom području, njih 200 protjerano, a oko stotinjak se preodjenulo u civile i pokušava pljačkati i dalje taj prostor.²³² Premda su Đeletovci bili pod Upravom UNTAES-a, u svibnju 1996., hrvatska strana još uvijek nije mogla ući u posjed. Do uspostave pune kontrole na području Đeletovaca, došlo je dogovorom s lokalnim Srbima, u srpnju 1996. Dogovoreno je da INA preuzme svih petnaest crpki u području Prijelazne uprave, a djelatnicima „Naftne industrije Krajine“ ponuđen je prelazak u sustav INA-e. Ponudu su trebali prihvatiti ili odbiti do 6. kolovoza, a s 31. kolovozom 1996. u Đeletovce je ušla INA i započela s proizvodnjom.²³³

Uspostavom hrvatske vlasti nad Đeletovcima, sekretar za poljoprivredu Oblasti Simo Šijan, izjavio je da su Đeletovci prije reintegracije u INU bili sistem u punoj funkciji koji je sve godine vršio eksploataciju sirove nafte i „obezbedio prosperitet ovom stanovništvu“, a da

²³⁰ „Dogovoren povratak u baranjski trokut“, *Glas Slavonije*, 21. 11. 1996., 40.

²³¹ Coleiro, 87.

²³² „Stotinu preodjevenih „Škorpiona“ i dalje pljačka Đeletovce“, *Vjesnik*, 1. 6. 1996., 3.

²³³ Ivica Vrkić, *Istočno od zapada*, Zagreb, 1997., 128 – 130. (dalje: Vrkić)

sada proizvodnja ne funkcionira. Na prijedlog prijelaznog upravitelja Kleina, da se i poljoprivredna poduzeća reintegriraju na način kao Đeletovci u gospodarski sustav RH, Šijan je izjavio da srpska strana takvu primjenu modela ne podržava.²³⁴

Radi uspostave daljnje suradnje, i oživljavanja teškog gospodarskog stanja, 16. svibnja 1996. hrvatska Vlada potpisala je Sporazum o kreditiranju proljetne sjetve s lokalnim Srbima. Potpisan je i Ugovor o razmjeni, s predstavnicima lokalnih Srba, kojim se Hrvatska obavezala isporučiti 5 000 tona gnojiva i pesticide. Zauzvrat je dio uroda poljoprivrednih kultura s tog područja iz 1995 i 1996. bio upućen u ostale dijelove Hrvatske.²³⁵

Jedno od osjetljivijih političkih pitanja bilo je isplaćivanje hrvatskih mirovina Srbima na području pod upravom UNTAES-a. U svibnju 1996., hrvatska Vlada napravila je model prema kojem bi se Srbima omogućila isplata mirovina, odnosno onim Srbima koji su kao hrvatski građani prije rata stekli pravo na mirovinu. Isplata se trebala ostvarivati prema hrvatskim zakonima, što je značilo da su svi zainteresirani morali podnijeti zahtjev za hrvatskim dokumentima: domovnicom, osobnom iskaznicom i rodnim listom. Hrvatska mirovina trebala je biti isplaćena u kunama. U suradnji s UNTAES-om, na terenu se vršio popis srpskog stanovništva, koje je bilo zainteresirano za hrvatske mirovine. Prema pisanju sudionika, u prvih nekoliko dana skupilo se oko stotinjak potpisa, no vrlo brzo, predstavnici srpskih vlasti to su spriječili, navodeći da neće dopustiti podjelu hrvatskih mirovina, njenu isplatu u kunama i pod hrvatskim uvjetima. Stanovništvo je dodatno zastrašeno, navodima lokalnih političara, da se potpisi uzimaju i stanovništvo fotografira, kako bi ih se pripremilo kao zločince za Haag.²³⁶

Mirovine su bile pokušaj uspostave suradnje u procesu mirne reintegracije, no lokalnim Srbima, a posebice njihovoj lokalnoj vlasti, to je bio pokušaj uvođenja hrvatskog suvereniteta, što oni nisu mogli prihvatiti. Tako su neovisno o teškoj neimaštini stanovništva na tom prostoru, odbili hrvatske mirovine, još jednom potvrđujući kako ne priznaju državu u kojoj žive.

²³⁴ „Model „Đeletovci“ i na poljoprivrednim poduzećima“, *Vukovarske novine*, 28. 9. 1996., 2.

²³⁵ „Reintegracija na krilima gospodarstva“, *Glas Slavonije*, 17. 5. 1996., 8.

²³⁶ Vrkić, 103-104.

No, vrlo brzo, u srpnju 1996., na području Baranje, gdje je djelovala hrvatska javna služba i uprava, 10. srpnja 1996., 150 umirovljenika dobilo je hrvatske isprave i lipanjske mirovine u kunama. To je bio prvi slučaj ulaska hrvatske kune na prostor Baranje. Na ostalom području pod upravom UNTAES-a, nakon razgovora lokalnog Srpskog stanovništva s prijelaznim upraviteljem Kleinom, dvjestotinjak građana prihvatilo je primanje mirovine od Hrvatskog mirovinskog fonda.²³⁷ Početkom srpnja, *Vukovarske novine* bilježe podatak o isplati mirovina u Baranji, te navode da se stanovnici koji imaju pravo na mirovine, prijave u UNTAES-ove urede, radi predbilježbe za ostvarivanje prava na mirovine.²³⁸

Hrvatska vlada je za provedbu mirne reintegracije, osnovala Ured privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Za Predstojnika Ureda imenovan je Ivica Vrkić, a zamjenikom predstojnika Mirko Tankosić. Ivica Kostović imenovan je predstavnikom Vlade RH pri Prijelaznoj upravi za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Hrvatska Vlada potpisala je s Prijelaznom upravom, 8. kolovoza 1996., Sporazum o sufinanciranju javnih službi pod privremenim nadzorom UNTAES-a, u narednih šest mjeseci. Iako je Hrvatska i Rezolucijom bila obavezna dijelom financirati misiju UNTAES-a, ugovor je bio potpisan i pod pritiskom izvještaja, Boutrosa Ghalija, Glavnog tajnika Vijeća sigurnosti, od 5. kolovoza 1996. U izvještaju je navedeno da je krivac za nesigurnost i teško stanje na području pod upravom UNTAES-a, Hrvatska, jer već mjesecima, Srbi, službenici u njihovoj lokalnoj vlasti, ne primaju plaće.²³⁹ Hrvatska Vlada ponudila je 4,5 milijuna kuna za sufinanciranje javnih službi. Dogovoreno je da se novac daje za potrebe školstva, zdravstva, prijelazne policije i za ostale administrativne potrebe. UNTAES se obavezao da će izvještavati hrvatsku Vladu o potrošenom novcu, uz napomenu da će se novac davati samo onima koju budu spremni surađivati na uvođenju hrvatske vlasti na područje pod Prijelaznom upravom. U priopćenju hrvatske Vlade, navedeno je, da se potpisanim Sporazumom, ubrzava proces mirne reintegracije i njenog dovršetka u predviđenom roku, do 15. siječnja 1997.²⁴⁰ U izvještaju Boutrosa Ghalia, od 5. kolovoza, predloženo je Vijeću sigurnosti da razmotri

²³⁷ "Kune u Baranji", *Glas Slavonije*, 11. 7. 1996.,8.

²³⁸ „Pilot projekti u realizaciji UNTAES-a“, *Vukovarske novine*, 17. 8. 1996.,2-3.

²³⁹ <http://www.un.org/Docs/secgood3.htm> , S/1996/622, 5 August 1996.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/197/05/PDF/N9619705.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 20. 12. 1996.

²⁴⁰ Vrkić, 154.

moćnost produljenja mandata UNTAES-a za još 12 mjeseci, do siječnja 1998. Istodobno prije donošenja izvještaja, lokalni Srbi uputili su zahtjev Vijeću sigurnosti o produljenju mandata UNTAES-a na još 12 mjeseci, navodeći neispunjene obaveze hrvatske strane, potpisane u ugovorima, a i da, prema riječima Gorana Hadžića, „netko ovome narodu (op.a. srpskom) treba da garantuje sigurnost.“²⁴¹

Mjesečno izvješće, Boutros Ghali od 28. kolovoza 1996. o mandatu UNTAES-a u Podunavlju, bilo je tonom i sadržajem povoljnije za Hrvatsku, od prethodnog. Izvještaj je sadržavao optimizam u pogledu mirne reintegracije i izražavao je zahvalnost hrvatskoj Vladi zbog njezinog konstruktivnog djelovanja.²⁴²

U početku procesa mirne reintegracije jednu od uloga imala je tzv. Kleinova tržnica, otvorena 23. kolovoza 1996. Tržnica je otvorena kod nadvožnjaka na cesti Osijek - Vukovar i bila je dio UNTAES-ovog plana u procesu integracije. Na početku se na tržnici okupljalo jedva stotinjak ljudi, dok je kasnije posjećenost bila znatno veća, i do nekoliko tisuća ljudi, a broj se znao popeti i na desetak tisuća. Tržnica je u svom početku funkcionirala kao susretište razdvojenih obitelji na objema stranama nekadašnje zone razdvajanja, kako bi se stvorila klima povjerenja potrebna za ostvarivanje ciljeva procesa reintegracije, a tek kasnije je poprimila obilježja i funkciju tržnice. Na tržnici je i UNTAS dijelio novine tiskane na hrvatskom i srpskom jeziku. Iako je tržnica jedno kraće vrijeme bila zatvorena, na inzistiranje hrvatske strane, tržnica je radila do 5. srpnja 1997., kada je definitivno zatvorena. Govoreći na zatvaranju tržnice, prijelazni upravitelj Klein je istaknuo kao je uspjeh tržnice bio znak da su ljudi željeli krenuti naprijed sa svojim životima.²⁴³

Početak reintegracije počeo je na protivljenjem srpskog stanovništva, teškoćama u postizanju dogovora, te demonstracijama i fizičkim napadima. Jedan od većih, svakako je i napad na američku državnu tajnicu Madeleine Albright, prilikom njenog posjeta Vukovaru u ožujku 1996. *Vukovarske novine*, ispričale su se Madeleine Albright, ali uz napomenu da su napadači koji su bacali kamenje na nju i novinare u pratnji, zapravo bili izazvani hrvatskim novinarima, koji u se obratili stanovnicima Vukovara na „kajkavskom narječju“, upitavši ih

²⁴¹ „Potrebna nova vrsta mandata“, *Vukovarske novine*, 4. 9. 1996.,1.

²⁴² <http://www.un.org/Docs/secgood3.htm> , S/1996/622, 28 August 1996. Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia , Baranja and Western Sirmium, pristup ostvaren 20. 12. 1996.

²⁴³ *Olujni mir*, 104.

što ovdje rade.²⁴⁴ U priopćenju Izvršnog veća Sremsko – baranjske Oblasti, vezano za taj slučaj kaže se: Isticanje simbola hrvatske teritorije, kao i zastave sa šahovnicom u jednom vozilu je bilo u funkciji iritiranja i provociranja incidenta.“²⁴⁵

Većina srpskog stanovništva bila je zatvorena i izolirana u svojoj sredini, svijetu koji više nije postojao i grčevito se opirala prihvatanju legitimnih hrvatskih vlasti, hrvatskih zakona i života u Hrvatskoj. Političko rukovodstvo oblasnih Srba ustrajati će u ostvarivanju autonomije na tom prostoru i inzistirati će na stvaranju države u državi.

²⁴⁴ „Izvinjenje američkoj ambasadorici“, *Vukovarske novine*, 4. 4. 1996., 2.

²⁴⁵ Isto.

8. SRPSKI ZAHTJEVI ZA VRIJEME PRIJELAZNE UPRAVE UNTAES-a

8.1. Upravna organizacija Srba na području pod upravom UNTAES –a

Srijemsko – baranjska oblasti trebala je imati ulogu pravnog slijednika RSK. Nakon vojno redarstvene operacije „Oluje“ formirano je upravno tijelo „Nacionalni savjet Srijemsko baranjske oblasti“, koji je imalo vrhovnu vlast. Predsjednik Savjeta Oblasti Slavko Dokmanović, najavio je da će sva tijela vlasti i oblasne službe, nastaviti s radom i nakon uspostave uprave UN-a.²⁴⁶ Prema zaključcima Savjeta, rad Savjeta bio je dovoljan u ratnim uvjetima, a u novonastalim okolnostima, bilo je potrebno za poslove izvršne vlasti formirati Izvršno vijeće Oblasti. Novoosnovano vijeće trebalo se u novim okolnostima okrenuti oživljavanju gospodarstva i života uopće.²⁴⁷

Ustroj i djelovanje tijela vlasti u Srijemsko – baranjskoj oblasti doživjelo je krajem 1995. i 1996., stanovite promjene. Na javnoj tribini, održanoj u Iloku u veljači 1996., postavilo se pitanje zašto je prestala djelovati Oblasne skupštine kao „kontrolnoni i zakonodavni mehanizam“. Obzirom na novonastalu situaciju, u kojem je pao zapadni dio RSK, kao i uvjeti koji su doveli do potpisivanja Erdutskog sporazuma, Borislav Držaić predsjednik Izvršnog veća, upozorio je da je u takvim trenucima bilo bolje da odluke donose oni koji su „svesni trenutka“, dodajući da je prošlo vrijeme „busanja u prsa i šarenih laži, dolazi vreme objektivnosti“.²⁴⁸ No, Goran Hadžić istaknuo je, da bez rada Oblasne skupštine Pregovarački tim, ni Savjet Srijemsko baranjske oblasti, nemaju potreban legitimitet. Nedugo nakon toga, uz suglasnost skupština općina, uslijedile su pripreme za konstituiranje Oblasne Skupštine.²⁴⁹

U Vukovaru je 23. travnja 1996., održan konstitutivna sjednica Skupštine Srijemsko baranjske oblasti. Usvojena je deklaracija, u kojoj se podsjeća, da je srpski narod na ovim prostorima u „procesu secesije SR Hrvatske konstituisao svoju državnost uspostavljanjem celokupnog sistema vlasti“. Nadalje se navodi da je „zbog poznatih događanja“ uspostavljeni sistem vlasti u jednom dijelu prestao funkcionirati, te da je uz suglasnost skupština općina,

²⁴⁶ „U očekivanju rezolucije“, *Vukovarske novine*, 4. 12. 1995., 1.

²⁴⁷ „Formirano Izvršno veće“, *Vukovarske novine*, 11. 1. 1996., 2.

²⁴⁸ „Stop“ za hrvatsku policiju“, *Vukovarske novine*, 17. 2. 1996., 1.

²⁴⁹ Nikica Barić: „Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od „Oluje“ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica*, sv.11 (2011), 417-424.

došao trenutak da se obnove tijela vlasti u cijelosti.“ Tako je Oblasna skupština na području općina Beli Manastir, Dalj, Mirkovci, Vukovar i Tenja preuzela do izbora „nadležnost najvišeg organa izvršne vlasti.“ Istovremeno to područje ponovno mijenja naziv. Tako je umjesto naziva Srijemsko baranjska oblast uveden naziv „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem“.²⁵⁰ Skupština je za predsjednika Oblase skupštine izabrala Borivoja Živanovića, a Goran Hadžić izabran je za predsjednika Srpske oblasti Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srema. Vojislav Stanimirović izabran je za novog predsjednika Oblasnog izvršnog vijeća. U svojim obraćanjima, i Hadžić i Stanimirović, najavili su da će spriječiti iseljavanje srpskog stanovništva iz Oblasti.²⁵¹

Preustroj srpske uprave, osim izmjena u funkcioniranju samih upravnih tijela donio je izmjene i na srpskoj političkoj sceni. Tako je glavni pregovarač i potpisnik sporazuma, Milan Milanović, kao i drugi politički akteri za vrijeme potpisivanja sporazuma, bio maknut s političke scene i zamijenjen drugima. Razlozi navedenih promjena daju se djelomično iščitati i iz izjava koje je Goran Hadžić dao srpskim novinama. Hadžić daje odgovor na priče o navodnom ne slaganju sa službenim Beogradom, navodeći da je Beograd uvijek imao konstruktivnu ulogu te da on podržava „politiku koja želi mir, a to je politika Srbije“. No u istom tekstu, Hadžić navodi zamjerke svojim suradnicima, ističući da netko tko ne živi na ovim prostorima „ko je u Njujorku ili Beogradu“ ne može znati što se ovdje događa.²⁵² Sukob i previranja između dviju političkih struja potvrđuje i kasnije svjedočenje Milana Milanovića na suđenju Slobodanu Miloševiću. Milanović je svjedočio da Hadžić i ostali predsjednici općina nisu bili zadovoljni potpisivanjem Erdutskog sporazuma, iako su na njega pristali, te su preko Beograda tražili njegovu smjenu. Milošević je na to navodno pristao, te je na sastanku u Beogradu u travnju 1996., poručio Milanoviću da je smijenjen. Milanović je naveo: „Goran Hadžić je rekao, da ja više nisam potreban, ni poželjan, da ima dosta primedbi na moj rad i da bi me trebalo smeniti. Ja sam rekao: "U redu, smenite me" ali oni nisu mogli da me smene i zbog toga su predložili sastanak da bi to bilo učinjeno u Beogradu. Ja nisam pristao, međutim, na predlog gospodina Miloševića, povukli smo se sledeći dan ujutru u 10

²⁵⁰ „Obnova srpskih vlasti“, *Politika*, 25. 4. 1996., 7.

²⁵¹ „Ponovno predsjednik Goran Hadžić“, *Vukovarske novine*, 11. 5. 1996., 1.

²⁵² „Goran Hadžić: Ostajem u SBO“, *Politika*, 25. 4. 1996., 7.

sati sa funkcije Kojić Ilija (op.aut. član Saveta Srijemsko – baranjske oblasti), Slavko Dokmanović (predsjednik Skupštine općine Vukovar) i ja. „²⁵³

Neovisno o ovdje navedenim političkim smjenama i sukobima, jasno je da su obje strane bile odane politici u Beogradu, isto kao i činjenica da bez obzira na ranija zaklinjanja u nemogućnost bilo kakvog dogovora s Hrvatskom, niti jedna strana nije mogla odstupiti od potpisanog Sporazuma. Tako će i Hadžić izjaviti da „želi da istakne punu podršku generalu Klajnu i njegovoj administraciji. Zajedno sa njim mi moramo ostvariti cilj, a to je da se ispuni minimum uslova pod kojima će ovaj narod ostati u SBO.“²⁵⁴

²⁵³ ITCY Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Witness statement of Milan Milanović dated 14. 10. 2003.

²⁵⁴ “Goran Hadžić: Ostajem u SBO”, *Politika*, 25. 4. 1996.,7.

8.2. Srpski zahtjevi za autonomijom i formiranjem jedinstvene teritorijalne jedinice

Srbi su svoje zahtjeve formulirali na sjednici Skupštine općine Vukovar održanoj 23. svibnja 1996. u „Tekstu predloga koncepta specijalnog statusa Srpske oblasti istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem“ koji je donijela Skupština oblasti.²⁵⁵ Nakon uvodnog obrazloženja o potrebi priznavanja specijalnog statusa radi „objektivne istorijske, geografske, etničke i političke pretpostavke“, navodi se kako je Banditerova komisija bila protiv samostalne Hrvatske, kao i SAD, te da je priznanjem Hrvatska na sebe preuzela obavezu formiranja specijalnog statusa određenim dijelovima svojega teritorija na kojoj Srbi čine apsolutnu ili relativnu većinu. Dalje se navodi kako to nije u neskladu s Temeljnim sporazumom ni Rezolucijom, a u protivnom međunarodna zajednica preuzela bi odgovornost zbog suučesništva u „etničkom čišćenju Srba iz SO istočna Slavonija, Baranja i zapadnog Srema.“ Slijedom navedenog, Skupština oblasti, tražila je „Status autonomne i demilitarizovane oblasti“, a status autonomije bio bi uređen posebnim zakonom koji bi donio hrvatski parlament, no zakonske odredbe ne bi bilo moguće mijenjati bez pristanka Oblasne skupštine. Zakonom o autonomiji bilo bi propisano pravo na samostalno donošenje propisa u nadležnosti: organizacije oblasne skupštine, izbora oblasne vlade, korištenja zastave, grba i himne Oblasti, oblasnog državljanstva, organizacije općinskih skupština, općinske vlade, zdravstvene zaštite, socijalnog osiguranja, obrazovanja, kulture, sporta, industrije, poljoprivrede i šumarstva i zaštite ljudskih prava. Navedena zakonodavna ovlaštenja imala bi Oblasna skupština, a propise koje bi skupština donosila zvali bi se oblasni zakoni. Predviđeno je, da na ove zakone, veto može staviti predsjednik Republike Hrvatske, ali samo ako je „oblasni parlament prekoračio svoja ovlaštenja.“ Poseban dio odnosio se i na ekonomsku samoupravu s ciljem razvijanja „ove oblasti kao slobodne ekonomske zone“, s tržišnim modelom koji bi omogućio uključivanje Oblasti „u evropske privredne tokove i evropsku integraciju regija.“ Zatražena je i vlastita valuta i oblasna banka. Oblasna skupština donosila bi oblasni proračun i samostalno bi raspolagala sredstvima iz lokalnih poreza, taksa i carina. Tako se čak navodi da bi određen postotak od navedenih sredstava mogao ići u „hrvatsku državnu kasu“. Dalje, biračko pravo za oblasnu skupštinu i općinske skupštine imali bi stanovnici Oblasti, koji u njoj borave neprekidno u trajanju od šest mjeseci. Šestomjesečni

²⁵⁵ *Olujni mir*, 76.

boravak bio je preduvjet i za dobivanjem oblasnog državljanstva i „regionalnog pasoša“. Osobe s „regionalnim pasošem“ ne bi služile vojsku, jer bi se radilo o demilitariziranoj Oblasti. Osobe koje nemaju državljanstvo mogle bi ga dobiti odlukom vlade Oblasti. Vladu bi birao oblasni parlament, koji bi upravljao na području Oblasti za pitanja unutrašnjih poslova, financija, socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, kulture, vjere, industrije, poljoprivrede, šumarstva, prometa, informiranja i zaštite ljudskih prava. Uz navedeno tražila se i oblasna policija, oblasni i općinski sudovi, da službeni jezik bude srpski, te poseban nastavni program, oblasna poštanska i telefonska služba i sustav informiranja. Pored iznesenih zahtjeva o autonomiji Oblasti, zatraženo je, da ona ima i svoje predstavnike u Hrvatskom saboru, kako bi mogli sudjelovati u rješavanju pitanja na državnoj razini, posebno kada bi se radilo o pitanjima i interesima Oblasti. Hrvatski Sabor, trebao bi, prije donošenja bilo kakvih odluka, koje se tiču prava i interesa Oblasti, zatražiti mišljenje Oblasne skupštine. Ujedno bi Oblasna skupština trebala imati pravo pokretanja inicijative oko pitanja koja su bila u zakonodavnoj djelatnosti Hrvatskog sabora. Zatraženo je da Oblasna vlada može sklapati međunarodne sporazume, ugovore, te da može predlagati hrvatskim vlastima zaključenje nekog međunarodnog sporazuma, kao i da bude obaviještena o međunarodnim pregovorima koji se tiču Oblasti. No, zatraženo je, da ukoliko zaključeni međunarodni sporazum zadire u nadležnost Oblasti, ne može stupiti na snagu bez pristanka Oblasne skupštine. Prema navedenom tekstu, u Oblasti bi hrvatska imala svoga predstavnika koji bi predstavljao hrvatske interese. Predstavnik bi imenovao hrvatski predsjednik, ali tek nakon što se o tome dogovori s predsjednikom oblasnog parlamenta. Ukoliko se to ne postigne, hrvatski predsjednik birao bi između pet predstavnika (osoba) koje bi mu predložila Oblasna skupština. Izabrani predstavnik predsjedavao bi jednim specijalnim stručnim tijelom, svojevrsnom „oblasnom delegacijom“. Polovicu članova birala bi hrvatska Vlada, a drugu polovicu Oblasna skupština. Zaključno, „poučeni veoma lošim praktičnim iskustvom“, zatražena je međunarodna garancija provođenja zakona o autonomiji Srpske oblasti Istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, kao i sigurnosna garancija obzirom da se radi o demobiliziranom području.²⁵⁶

Politički zahtjevi Srba za autonomijom komentirao je srbijanski tisak. Beogradski „Telegraf“ prenosi izjavu Gorana Hadžića koji navodi da su zahtjevom „obuhvaćeni najminimalniji zahtjevi i uvjeti koji bi naš narod zadovoljili i omogućili mu ostanak na ovim

²⁵⁶ „Srbi traže autonomiju“, *Politika*, 24. 5. 1996., 7., „Autonomija je realnost“, *Vukovarske novine*, 31. 5. 1996., 1.

prostorima. U protivnom, ne ispune li se naša očekivanja morat ćemo otići“, te dodaje da je to na savjesti međunarodne zajednice, ali i SR Jugoslavije. U istom listu prenosi se i izjava Vojislava Stanimirovića, u kojoj on tvrdi da se pregovori između lokalnih Srba i Vlade RH u zastoju, jer je došlo do sudbonosnog pitanja. Stanimirović, naime, zahtjeva poseban status Oblasti te, između ostalog, nudi mogućnost stvaranja posebnog područja prema uzoru na Aalansko otočje u Finskoj, gdje žive pretežno Šveđani koji imaju, u okviru Finske, posebne škole, svoj jezik, svoju putovnicu, ne služe vojsku i sami biraju guvernera svoje banke. Može se zaključiti da je srbijanski tisak provlačio tezu prema kojoj, ne dobiju li Srbi autonomiju u Podunavlju, tada za njih nema opstanka u Hrvatskoj, a to je potvrdila i izjava, Miloša Vojnovića (kasniji predsjednik Zajedničkog vijeća općina) : „ Ako političko rješenje ide u smjeru uspostave hrvatske vlasti moguće je da će i ovaj teritorij ostati bez Srba. Jer malo koji Srbin bi mogao podnijeti da mu djeca u školi uče o Mili Budaku, da prima mirovinu u kunama ili da mora gledati šahovnicu na osobnim ispravama.“²⁵⁷ Navedene zahtjeve rezimirao je predsjednik općine Vukovar Miroslav Keravica objašnjavajući: „ to bi faktički bila država u državi kao što je bilo predloženo u Planu Z-4.“²⁵⁸ No, zanimljiv je komentar u beogradskoj Borbi, koji odudara od ovdje iznesenih, a prenosi ga „Glas Slavonije“, u njemu se navodi da su „ tvorci srpske nesreće, Srbi“ poručili Srbima u srpskoj Oblasti da od Hrvatske traže – državu u državi. Ono što prije godinu dana nisu dali ni uzeti u ruke“. Kao zaključak komentator navodi kako su sada Srbi iz Hrvatske bez teritorija i bez vlasti, i pod teretom vojnog i političkog poraza te je nužno ukloniti bahatost i bahate predstavnike. ²⁵⁹

Srbi nisu odustajali od svojih zahtjeva, te su srpske nevladine udruge organizirale u lipnju 1996., potpisivanje peticije u kojoj je zatraženo da Oblast ostane posebno područje s vlastitom izvršnom, zakonodavnom i sudskom vlašću. Peticiju je potpisalo 50 000 građana, a 28. srpnja 1996. u Vukovaru je održan „ Protest za pravedan mir“, nakon čega je peticija s potpisima poslana UN-u. ²⁶⁰

Na navedene zahtjeve hrvatska strana nije pristala. Hrvatske nije dala nikakvog prostora da se ponovno započne razgovor o političkoj autonomiji na način kako je to nekoć bilo zamišljeno planom Z-4. Tim više jer ju na takav oblik autonomije nije obavezivao ni

²⁵⁷ „Samouprava ili masovno iseljenje“, *Glas Slavonije*, 3.6.1996., 5.

²⁵⁸ „Srbi traže autonomiju“, *Politika*, 24.5. 1996.,7.

²⁵⁹ „Nevjerojatna glupost srpskih komesara“, *Glas Slavonije*, 21. 6. 1996., 5.

²⁶⁰ „Glas naroda“, *Vukovarske novine*, 17.8.1996., 3.

Temeljni sporazum, a niti je to bilo realno u odnosu na etnički sastav stanovništva iz 1991.. U Sporazumu se navodi da Srbi, nakon provedenih izbora mogu organizirati Vijeće zajednica općina, ali to nikako nije značilo da one predstavljaju državu u državi. To će u svom obraćanju Saboru RH iznijeti i predsjednik Franjo Tuđman, ističući: „Neki predstavnici lokalnih Srba postavljali su i nerealne i za hrvatsku javnost posve neprihvatljive zahtjeve za političkom autonomijom i posebnim statusom tog područja, nastojeći i dalje odugovlačiti provedbu mirnog rješenja. Nasuprot tome, Hrvatska je opetovano pokazala svoju spremnost za mirno rješenje, jamčeći srpskom pučanstvu sva građanska i etnička (manjinska) prava.“²⁶¹

Srpska strana će tijekom druge polovice 1996. tražili od prijelazne uprave doradu sporazuma kojim bi zajednica srpskih općina imale poseban status, tj. autonomiju.²⁶² U studenom 1996., Vijeće sigurnosti usvojilo je Rezoluciju 1079 u kojoj je Hrvatskoj izražena potpuna potpora suverenitetu i teritorijalnoj cjelovitosti RH, kao i potvrda da je cilj Prijelazne uprave UNTAES-a potpuna reintegracija hrvatskog Podunavlja. Područje nije dobilo specijalan status,²⁶³ što je neumorno zahtijevala srpska strana, ali se pitanje reintegracije Podunavlja sve se više vezivalo uz dvosmjerni povratak izbjeglica. U tom smjeru Rezolucija je pozivala hrvatsku Vladu i lokalne Srbe da omoguće uvijete za održavanje lokalnih izbora, te da poštuju najviše standarde ljudskih prava i prava manjina.

U tom kontekstu potrebno je spomenuti i prvi susret lokalnih Srba i predsjednika Tuđmana, 9. studenog 1996., u Zagrebu. Taj susret je ocijenjen kao dobar početak razrješavanja odnosa na prostoru istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, dijalogom između hrvatskih vlasti i srpskog stanovništva s tog prostora. Taj razgovor trebao je pokazati Srbima, da onima koji to žele i koji imaju pravo, hrvatska vlast omogućuje jednakopravan položaj građanina u RH. Bila je znakovita i poruka europskih veleposlanika u RH, koji su poručili Srbima da gledaju prema Zagrebu, jer u Beogradu više nemaju što tražiti. Posebno je apostrofirano, da su lokalni Srbi, Tuđmana nazvali svojim predsjednikom i čestitali Tuđmanu na ulasku Hrvatske u Vijeće Europe.

Zanimljiva je izjava Vojislava Stanimirovića, dana 2010. godine, kada je prepričao susret s Franjom Tuđmanom u vrijeme mirne reintegracije. "Prvi put sam doletio u Zagreb

²⁶¹ Izvješće Predsjednika Republike Hrvatske Dr. Franje Tuđmana o stanju hrvatske države i nacije u 1996. godini na zajedničkoj sjednici oba doma hrvatskog Sabora (22. 1.1997.)

²⁶² "Različiti pristup realizaciji sporazuma", *Vukovarske novine*, 28. 10. 1996., 1.

²⁶³ <http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm>, [Resolution 1079 \(1996\)](#), pristup ostvaren, 15. 12. 2011.

helikopterom UN-a, jer su sve ulice bile blokirane zbog mjera sigurnosti. Jacques Klain, zahtijevao je da Tuđmana oslovim s predsjedniče i da istrpim njegovu besjedu od 15 minuta, u kojoj je govorio kako je Hrvatska nekada bila do Zemuna i slične stvari. Ali najteže je bilo na kraju reintegracije, kada je Tuđman trijumfalno došao u Vukovar "vlakom mira", čiji su vagoni bili puni ljudi raznih profila. I ja sam morao govoriti na tom neprijatnom skupu", izjavio je.²⁶⁴

Tijekom mirne reintegracije, hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, nekoliko je puta posjetio hrvatsko Podunavlje. Prvi posjet, bio je 3. prosinca 1996., kada je prvi put nakon pet godina došao u Vukovar. Njegov dolazak bio je važan događaj za proces mirne reintegracije, jer je to bila potvrda da će hrvatska vlast biti uspostavljena u hrvatskom Podunavlju.

Prema sjećanju prijelaznog upravitelja Kleina, deset godina kasnije, za dolazak Franje Tuđmana u Vukovar znao je samo on. Cijelo vodstvo lokalnih Srba nalazilo se u sobi za konferenciju, i očekivalo je rutinski sastanak s predstavnicima UNTAES-a. Dolaskom Tuđmana, zavladao je šok i nevjerica među lokalnim Srbima. No, prema Kleinovim riječima, Tuđman im se obratio, rekavši da je rat gotov, te da bez obzira na nacionalnu pripadnost, ako shvate da su građani Republike Hrvatske, moći će sve riješiti. Ali, ključna je stvar, naglasio je Tuđman, da morate prihvatiti koncept postojanja hrvatske države.²⁶⁵

U iznošenju svojih dojmova u Vukovaru, Tuđman je za tisak izjavio: "Bio sam u Vukovaru potkraj srpnja 1991. godine kada je Vukovar već bio u svojevrsnom okruženju. Bez obzira što sam znao koliko je Vukovar stradao, koliko je razrušen, ipak kad čovjek vidi jednu hirošimsku porušenost, jasno da to stvara poseban dojam." O svom susretu s lokalnim Srbima, Tuđman je tada izjavio: „Svi mi normalni ljudi, i na hrvatskoj i srpskoj strani, u interesu i hrvatskog i srpskog pučanstva moramo pridonijeti normalizaciji odnosa Hrvatske i Srbije, SR Jugoslavije, i stvaranju novog međunarodnog poretka u ovom dijelu Europe, koji je u općem interesu, ne samo našeg naroda. U tom smislu moj boravak danas učvrstio me u potrebi da što prije to postignemo.“²⁶⁶

²⁶⁴ "Tadić nas je ohrabrio", *Politika*, 7. 11. 2010., <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/155257.sr.html> - pristup ostvaren 16. 2. 2012.

²⁶⁵ HR- HMDCDR- 11, dvd. 2300, "Predsjednik Franjo Tuđman – stvaranje hrvatske države"

²⁶⁶ „Tuđman u utorak posjetio Vukovar“, *Vjesnik*, 4. 12. 1996.,1-2.

Sa srpske strane, dolazak Tuđmana okarakteriziran je kao, nedopustivi propust UNTAES-a, koji o tome nije obavijestio predstavnike Srba. Prema njima, to je izazvalo uznemirenost stanovništava i pad povjerenja prema UNTAES-u. Smatrali su to nekorektnim, te naglasili da je to utjecalo „na bezbednosnu situaciju u Oblasti“. Kako se navodi, reakcija na Tuđmanov posjet, bili su prosvjedi građana i udruženja izbjeglih i poginulih.²⁶⁷ Vojislav Stanimirović, koji je prisustvovao sastanku s Tuđmanom, izjavio je, da je srpska strana bila u nezavidnom položaju, jer nisu znali za Tuđmanov dolazak. Prema navodima Stanimirovića, i dalje se inzistiralo na postojanju jedinstvene srpske Oblasti, što Tuđman nije prihvatio. U daljnjem izlaganju, naglasio je, da neovisno o Tuđmanovom neslaganju, treba održati referendum o jedinstvenoj Oblasti, jer su to zahtjevi srpskog naroda.²⁶⁸

²⁶⁷ „Nisu znali za dolazak Tuđmana“, „Nekorektnost UNTAES-a“, *Vukovarske novine*, 21. 12. 1996., 2

²⁶⁸ Isto.

8.3. Pismo Vlade RH o dovršetku procesa mirne reintegracije

Početkom 1997., Vlada Republike Hrvatske uputila je Vijeću sigurnosti UN-a „Pismo namjere“, u kojem su navedene poduzete mjere s namjerom uspješnog okončanja mirne reintegracije.²⁶⁹ U cilju okončanja mirne reintegracije i u skladu s Temeljnim sporazumom, u „Pismu namjere“, određeno je da će se na području pod upravom UNTAES-a, 16. ožujka 1997., održati izbori za tijela lokalne vlasti. Lokalni izbori u Podunavlju trebali su se održati istovremeno kada i u ostalim dijelovima Hrvatske, prema hrvatskom izbornom zakonu. Područje Podunavlja bilo je podijeljeno u dvije županije: Osječko – baranjsku i Vukovarsko-srijemsku. Pravo na izlazak na izbore imali su pripadnici lokalne srpske etničke zajednice, kao i svi drugi hrvatski državljani, kojima je prebivalište u vrijeme popisa stanovništva 1991. godine bilo u dijelovima Županije Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske. Posjedovanje dokumenata o hrvatskom državljanstvu/identitetu (domovnica/osobna iskaznica) bio je preduvjet za sudjelovanje na izborima. Hrvatski državljani koji su pripadnici srpske etničke zajednice, koji trenutačno žive u području pod Prijelaznom upravom, a doseljeni su na to područje prije početka mandata UNTAES-a i koji nisu imali prebivalište na tom području u vrijeme održavanja popisa stanovništva 1991. godine, mogu glasovati u drugim dijelovima Hrvatske, odnosno na području njihovog prebivališta iz 1991. godine.

Srpskoj etničkoj zajednici iz područja pod Prijelaznom upravom, osigurana je zastupljenost u tijelima lokalne uprave i samouprave u skladu s pravima i načelima iznesenim u „Ustavnom zakonu o pravima etničkih zajednica i nacionalnih manjina“. Srpskoj zajednici bila su osigurana dva položaja podžupana, a razmjerno srpskoj zastupljenosti i položaji u lokalnoj službi zdravstvene zaštite, policije i sudstva. Tijekom prve godine nakon lokalnih izbora broj lokalnih policajaca iz srpske i drugih nehrvatskih etničkih zajednica, na navedenom području, kretao bi se oko 700 do 800 osoba. Pripadnici srpske etničke zajednice, iz područja koje je trenutačno pod Prijelaznom upravom, trebali su imenovati Zajedničko vijeće općina. Vodstvo Zajedničkog vijeća općina trebalo se sastajati najmanje jednom svaka četiri mjeseca izravno s predsjednikom Republike ili s pročelnikom predsjedničkog kabineta. Nakon slijedećeg popisa stanovništva Republike Hrvatske, broj mjesta rezerviran na narednim izborima za pripadnike

²⁶⁹ Pismo Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije područja pod prijelaznom upravom. <http://www.snv.hr/hr/files/File/Pismo%20hrvatske%20Vlade%20Vijecu%20sigurnosti%20UN.pdf>, pristup ostvaren, 15. 12. 2011.

srpske i drugih nacionalnih manjina u Zastupničkom domu Sabora Republike Hrvatske, trebao je odražavati razmjjer njihove zastupljenosti.

Predsjednik Republike u skladu s Ustavom, trebao je imenovati dva predstavnika iz redova srpske etničke zajednice, kao zastupnike u Županijskom domu.

Nadalje, u Pismu je predstavnicima srpske etničke zajednice s područja pod upravom UNTAES-a osigurano imenovanje na viša mjesta u Ministarstvu obnove i razvitka i u Uredu za prognanike i izbjeglice, a sve na razini ne nižoj od pomoćnika ministra u ministarstvima unutarnjih poslova, pravosuđa, prosvjete i kulture. Isto tako, jamčilo se da će pripadnici srpske manjine i pripadnici drugih manjina unutar područja pod Prijelaznom upravom imati prava na obrazovnu i kulturnu autonomiju.

Predviđeno je da pripadnici srpske etničke zajednice mogu osnovati Vijeće srpske etničke zajednice. Vijeće se može obraćati predsjedniku Republike i hrvatskoj Vladi, predlažući i promičući rješenje pitanja od zajedničkog interesa za nacionalnu manjinu. U vezi sa služenjem vojnog roka, predviđeno je da će hrvatski ministar obrane donijeti posebnu odluku za sve pripadnike srpske etničke zajednice o odgodi služenja vojske za razdoblje od dvije godine nakon kraja mandata UNTAES-a. Osim navedenog, pripadnici srpske i drugih etničkih zajednica iz područja pod Prijelaznom upravom koji su žrtve rata, osobito invalidi, udovice i djeca bez roditelja, imat će puna zdravstvena i socijalna prava u skladu sa zakonima i drugim propisima Republike Hrvatske, osim prava koja su definirana u Zakonu o pravima hrvatskih branitelja.²⁷⁰ U zadnjem stavku Pisma, kao zaključak, navodi se da Vlada Republike Hrvatske ponovno potvrđuje, svoje obaveze koje proizlaze iz odredbi Ustava Republike Hrvatske i Ustavnog Zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima nacionalnih i etničkih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj.²⁷¹

U pismu od 21. siječnja 1997., glavni tajnik Vijeća sigurnosti, pohvalno je ocijenio hrvatsko Pismo namjere, a posebno su bila pozdravljena jamstva koja je Hrvatska dala srpskom stanovništvu. Podržan je i datum održavanja izbora, uz pretpostavku da hrvatska vlada omogući izdavanje osnovnih dokumenata srpskom stanovništvu. Ipak, uza sve

²⁷⁰ Isto

²⁷¹ Isto, St.12.

navedeno, navodi se potreba „aktivnog djelovanja“ i „motrenja“ međunarodne zajednice radi ispunjenja navedenih obaveza.²⁷²

Pismom namjere Hrvatska je prije svega željela pokazati međunarodnoj zajednici da je spremna započeti sa normalizacijom života u Podunavlju. Srbima kao etničkoj zajednici bila su ponuđena sva prava prema međunarodnim standardima, u želji za što skorijom provedbom mirne reintegracije.

²⁷² Letter dated 21 January 1997 from the secretary-general Addressed to the president of the security council <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/017/03/PDF/N9701703.pdf?OpenElement> , pristup ostvaren, 15. 12. 2011.

8.4. Prosvjedi Srba i održavanje referenduma za jedinstvenu Oblast

Srpska strana nije bila zadovoljna ponuđenim uvjetima u Pismu, pa je na sjednici Oblasnog Izvršnog vijeća u siječnju 1997., međunarodnoj zajednici upućeno srpsko pismo u kojem su izneseni srpski prijedlozi za rješanjem situacije u Oblasti. Pismo je upućeno upravitelju Jacquesu Kleinu, a kasnije je preko ministra vanjskih poslova SRJ upućeno Vijeću sigurnosti.²⁷³ U pismu se ne negira reintegracija, ali su postavljeni novi zahtjevi koji su obuhvaćali trajnu demilitarizaciju Podunavlja, oslobađanje služenja vojske za Srbe u idućih petnaest godina, jednaka prava u obnovi, te prava na uspostavu jedinstvene srpske županije na području Podunavlja koja bi garantirala „integritet regije kao jedinstvene administrativne jedinice“, te razdvajanje izbora u cijeloj RH od onih u Podunavlju. Uz pismo poslano Vijeću sigurnosti, ministar vanjskih poslova SRJ Milan Milutinović uputio je i upravitelju Kleinu pismo u kojem je zatraženo aktivnije sudjelovanje lokalnih Srba u donošenju odluka o Podunavlju, te ostanak UN-a i nakon isteka mandata UNTAES-a. Zatražena je trajna demilitarizacija te brže izdavanje dokumenta i povratak svih Srba izbjeglih iz RH. General Klein nije prihvatio zahtjeve srpske strane, već je podržao istovremeno održavanje izbora u cijeloj RH, te je osudio uplitanje Beograda i slanja niza pisama od srpske strane.²⁷⁴

Srbi u Podunavlju s negodovanjem su dočekali „Pismo namjere“. Vojislav Stanimirović naglasio je da je Hrvatska vlada uputila pismo Vijeću sigurnosti, ali da ono „ne treba da bude obavezujuće za srpsku stranu, jer ona nije učestvovala u njegovom sastavljanju“ te da je srpska strana zatražila od Vijeća „da ova regija ostane celovita, kako bi narod imao garanciju sigurnog opstanka.“²⁷⁵ U intervjuu danom televiziji Beli Manastir 30. siječnja 1997., vezano za srpsko pismo upućeno Vijeću sigurnosti, Stanimirović navodi da je srpska strana u pismu uz navedene uvjete zatražila i „dugotrajan monitoring ne samo da posmatra nego da ima i izvršnu moć, izvršnu akciju da urade nešto ako treba.“ O pismu srpske strane, Stanimirović otvoreno govori da neće imati podršku cijele međunarodne zajednice, te da je UNTAES na hrvatskoj strani, a da Hrvatska nikako neće pristati na cjelovit teritorij Oblasti. Zaključno, Stanimirović će rezimirati da o njima samima (op. Srbima) ovisi kakve će imati

²⁷³ „Administratoru Klajnu uručen srpski 'memorandum'“, *Vukovarske novine*, 1. 2. 1997., 2.

²⁷⁴ Nobilo, 521.

²⁷⁵ „Savet bezbednosti će presuditi“, *Vukovarske novine*, 1. 2. 1997., 1.

uvjete života, te navodi: „Ovo je naša zemlja i mi treba tu da ostanemo. U što većem broju mi ostanemo manji broj Hrvata će ovde doći. Oni praktično ne žele da sa nama žive. To je jedan momenat koji mi treba da koristimo. Znači taj odnos će biti obrnuto proporcionalan, ako gledate u odnosu na 100%. Ako nas bude 70%, Hrvata će biti 30%. Ako nas bude 80%, Hrvata će biti 20%, ili ako nas, ne daj Bože, bude 30% onda će Hrvata doći 70%. To od nas zavisi kako ćemo mi da organizujemo sebi život i uslove pod kojim ćemo mi tada da živimo.“²⁷⁶

Neposredno pred izjavu Vijeća sigurnosti, 30. siječnja 1996., stanovništvu na UNTAES – ovom području preko lokalnih medija obratio se prijelazni upravitelj Jacques Klein. U svojem obraćanju, Klein se posebno obratio srpskom stanovništvu, navodeći da trebaju odlučiti hoće „li krenuti ka sigurnoj, dostojanstvenoj i prosperitetnoj budućnosti, uzimajući sva prava hrvatskih građana, ili će prijeći rijeku natrag u prošlost i živjeti životom kao prognanici.“ Govoreći o postignućima UNTAES-ova mandata, Klein se osvrnuo i na Pismo namjere hrvatske Vlade, naglašavajući da ono sadrži prijedloge i uvjete za sigurnu budućnost koji zadovoljavaju najviše međunarodne standarde, ali i obvezuju Hrvatsku pred međunarodnom zajednicom, koja će smatrati Hrvatsku odgovornom, ukoliko ne ispuni obećane obveze. O srpskim zahtjevima za jedinstvenom srpskom autonomijom, Klein je rekao da ju međunarodna zajednica ne podržava, naglasivši da ona nema uporišta u Temeljnem sporazumu, te da jedinstvena županija nije postojala ni prije rata.²⁷⁷

Zbog općeg stanja uznemirenosti, Visoki povjerenik OEES-a za nacionalne manjine, Max van der Stolen, posjetio je Podunavlje 29. i 30. siječnja 1997. Prema izvještaju Promatračke misije EZ-a, van der Stolen se sastao s predstavnicima lokalnih Srba. Srbi su iznijeli zahtjeve za jedinstvenom županijom na cjelokupnom području koje se nalazi pod upravom UNTAES-a, te su izrazili svoje nezadovoljstvo „isuviše jednostranom suradnjom generala Kleina s hrvatskim vlastima“. Dalje su dodali, da nisu zadovoljni niti radom Milana Đukića i Milorada Pupavca, jer oni ne mogu doprinijeti ostvarenju interesa Srba, obzirom da su „prebliski vlasti.“ Istaknuta je i opasnost od „masovnog egzodusa“, tvrdeći da je u posljednje vrijeme zavladao veliki strah, upravo radi neispunjenih zahtjeva i „nedovoljnih garancija sigurnosti.“ Vezano za Pismo Vlade RH, predstavnici lokalnih Srba, istakli su da

²⁷⁶ HR-HMDCDR- 11, dvd.593, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, veljača 1997.

²⁷⁷ *Olujni mir*, 146-147.

nisu njime zadovoljni i da ono nije u skladu s odredbama Erdutskog sporazuma. U razgovoru s generalom Lončarom, Lončar je naveo da je do prije mjesec dana bio zadovoljan razvojem događaja, no smatra da u posljednjih mjesec dana hrvatska Vlada i general Klein prevelikom brzinom „forsiraju“ reintegraciju. Prema njemu, otvaranje cesta i željeznica bilo je „preuranjeno i prenaplo“, a otvaranje Hrvatskog ureda za registraciju u Borovu Selu, koje je „etnički čisto“, provokacija je hrvatske Vlade. General Lončar posebno je naglasio da svoje naredbe prima izravno od Slobodana Miloševića, te da mu je za sada naređeno da „čuva mir dok se ne nađe političko rešenje“. Zaključno je napomenuo, da je on bio zapovjednik korpusa od 40 – 50 000 ljudi, koje i sada naziva „svojim ljudima“, tvrdeći da njegovi bivši zapovjednici po njegovim uputama „odlaze među narod i smiruju ga“. Posebno je naglasio da se „svim građanima bivše SRH, danas RH“ mora omogućiti glasanje na izborima, te da se nedovoljno čini kako bi se taj cilj postigao.

Iz izvještaja se dalje vidi, da je uslijedio i sastanak s Miroslavom Keravicom, gradonačelnikom Vukovara, zbog kojeg je van der Stolen izrazio veliko nezadovoljstvo. U izvještaju se navodi kako je Keravica inzistirao da srpski narod „sam odluči o svojoj sudbini“, a kao poseban kuriozitet, navodi se njegova izjava, u kojoj on kaže da je „još 1945.g. Eisenhower izjavio da su Hrvati genocidan narod, te da ih sve treba smjestiti u geto“, prikazujući pri tome slike masakra, koje su navodno Hrvati počinili, dalje navodeći da „kada oni, Hrvati (op. a.), dođu, mi idemo“. Tijekom cijelog razgovora Keravica je ponavljao da ne vjeruje der Stolenu niti hrvatskoj Vladi.

U susretu s Vojislavom Stanimirovićem, Stanimirović je naveo da je u ovim okolnostima jako teško navesti lokalno stanovništvo da izađe na izbore. Vezano za Pismo namjere Vlade RH, nakon što je van der Stolen ponovno apelirao da se prihvati realno stanje, Stanimirović je izjavio da je dodjeljivanje funkcije dožupana i pomoćnika ministara Srbima nije dovoljna garancija poštivanja njihovih prava, budući da je Župan „taj koji odlučuje“. Kao „prijelazno rješenje“, Stanimirović je predložio da se za one općine gdje Srbi imaju većinu, omogući institucija s ovlastima sličnim ovlastima Župana u županijama. Van der Stolen ponovno je upozorio srpske predstavnike da se usredotoče na pozitivne aspekte Pisma i iskoriste ih što je više moguće, napominjući pritom da je Hrvatska preuzela obaveze iz međunarodnih sporazuma i konvencija, koje će se putem mehanizma monitoringa pažljivo pratiti, te da hrvatska vlada neće činiti ništa što bi joj otežalo pristup europskim i drugim

međunarodnim institucijama. O pitanjima mogućeg masovnog iseljenja, naveo je da su uvjeti života koje očekuju Srbe, u slučaju njihovog odlaska iz Hrvatske u Srbiju ili Bosnu, više nego mizerni, uz napomenu da je i u Srbiji i Republici Srpskoj stanje gospodarstva katastrofalno, te da vlada teška politička kriza. Kao posebno važno, istaknuo je, da ni Srbija ni Republika Srpska nisu odviše voljne prihvatiti na svoje područje Srbe iz Hrvatske, što je, prema njegovim tvrdnjama vrlo jasno rečeno i Vojislavu Stanimiroviću, prilikom njegovog nedavnog posjeta Palama.

Po završetku svog posjeta, van der Stolen, izrazio je dojam da je hrvatska Vlada s ozbiljnošću preuzela obaveze, no da je unatoč tome, u zadnjih mjesec dana došlo do pogoršanja stanja. Dan prije završetka sastanka, predstavnici OEES-a izrazili su mogućnost ranijeg odlaska, jer se eskalacija incidenata smatrala mogućom, a ozračje neprijateljstva prema predstavnicima međunarodne zajednice ocijenjena je opasnom. Čak je spomenuta i mogućnost intervencije hrvatskih snaga.²⁷⁸

Vijeće sigurnosti je u svojoj predsjedničkoj izjavi od 31. siječnja 1997. pozitivno odgovorilo na hrvatsko Pismo namjere. Navodeći, da se Pismom, srpskom stanovništvu pruža zaštita njegovih zakonskih i građanskih prava prema hrvatskim zakonima. Vijeće je, u nastavku, potaknulo hrvatsku vladu da poduzme korake koji su potrebni radi promicanja dobre volje, a ti koraci trebali su uključivati cjelovitu primjenu hrvatskog Zakona o oprost, punu suradnju Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju, bolju suradnju s lokalnim Srbima koji se žele vratiti u druga područja Hrvatske, puno poštovanje Temelnog sporazuma i punu suradnju s UNTAES –om i drugim međunarodnim organizacijama.²⁷⁹ Vijeće je ujedno „zabilježilo“, ali ne i podržalo zahtjeve pisma lokalnog srpskog stanovništva.

Predsjednička izjava Vijeća sigurnosti, izazvala je burne reakcije kod srpskog stanovništva koje su varirale od negodovanja, prosvjeda pa do ignoriranja izjave. Srpsko stanovništvo nije odustajalo od zahtjeva iznesenih u pismu, te su pokrenuti javni prosvjedi i skupovi pod nazivom „Narodni protest – ljudska prava svima“. Prosvjednici su u svojim iskazima zamjerali navodnu pristranost upravitelja Kleina hrvatskoj strani i bili odlučni u svojim prosvjedima koji su se trebali održavati sve dok se njihovi zahtjevi ne ispune. O

²⁷⁸ HR-HDA-1620- Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, Bilješka o boravku Visokog povjerenika OEES-a za nacionalne manjine, M. van der Stoelena Podunavlju, 29. i 30. siječnja 1997., kut. 40.

²⁷⁹ Statement by the president of the Security Council
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/061/63/PDF/N9706163.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren, 20. 12. 2011.

demonstracijama je izvijestio i beogradski tjednik „Nin“ navodeći: „Pošto je Savet bezbednosti u svom pismu stanovnicima ove Oblasti samo stavio do znanja da je srpsko pismo primljeno, žitelji Vukovara su se odlučili na mirne proteste u organizaciji nevladinih organizacija i udruženja. Svakoga dana od 5. februara, pa do ispunjenja zahteva, traje šetnja vukovarskim ulicama od centra grada do sedista UNTAES-a. Demonstranti nose ikone, pištaljke, trube, zvona i parole ispisane na engleskom jeziku: "Hrvatska vlada ne želi Srbe u Vukovaru" , "Gospodine Klajn, razočarala nas je vaša misija " , " Pročitajte i naše pismo " , " Domovnica nije rešenje za Srbe" , "UNTAES radi za Hrvate“²⁸⁰

Prema izvještaju lokalnih medija u Vukovaru se 11. veljače okupilo oko 12 000 prosvjednika.²⁸¹

Izjava Vijeća sigurnosti izazvala je negodovanje i održavanje niza skupova i zborova građana, gdje se javno protivilo uzimanju hrvatskih dokumenata, prozivala međunarodna zajednica i uvjetovao izlazak srpske populacije na izbore, formiranjem jedinstvene Oblasti. U pogledu glasačkog prava, izraženi su stavovi da bi pravo glasa trebali imati svi Srbi koji su živjeli u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, a sada su u Republici Srpskoj i u Jugoslaviji, a ne samo oni koji su došli na ovo područje do uspostave mandata. Protestima su se priključili i invalidi rata, „Udruženje boraca“ i „udruženje penzionera“. Oni su zahtijevali da im se isplate svi zaostaci „penzija od 1991. do danas svim penzionerima, te da se način njihove isplate odvoji od političkih makinacija. Zahtevamo odstranjivanje politike od penzija i protivimo se bilo kakvom donošenju zakona u Hrvatskoj, nepovoljnih za nas penzionere.“²⁸² Tako su se prvotno na skupovima čule poruke da se uzmu mirovine, samo ako one ne podrazumijevaju uzimanje hrvatskih dokumenata, dok kasnije ni to neće biti prepreka, obrazlažući to činjenicom, da je to srpski narod zaslužio sve sam zaradio.²⁸³

Zbog opće uznemirenosti srpske javnosti, Derek Boothby, zamjenik prijelaznog upravitelja Jacquesa Kleina i sam Klein, gostovali su na televiziji Vukovar i Beli Manastir, uvjeravajući srpsko stanovništvo u osiguravanje visokih etničkih prava koje im je osiguralo Pismo Vlade RH. Na neprestane srpske povike o izigravanju Erdutskog sporazuma, Klein je

²⁸⁰ “ Oj ,županijo, iz dva dela...” , *Nin*, 14. 2. 1997. <http://www.nin.co.rs/arhiva/2407/4.html> , pristup ostvaren, 20. 12. 2011.

²⁸¹ HR-HMDCDR- 11, dvd. 593, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, veljača 1997. „Velike zamerke administratoru Kleinu“, *Vukovarske novine*, 15. 3. 1997., 1.

²⁸² “Tražimo pošteno zarađene penzije”, *Vukovarske novine*, 26. 2. 1997., 1.

²⁸³ HR-HMDCDR- 11, dvd.593, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, veljača 1997., Skup građana vukovarskih općinskih zajednica Petrova Gora i Šumadija i Skup Otadžbinskih boraca u Borovom Selu.

naveo podatke, da su Pismom, zagarantirana mjesta srpskoj populaciji u centralnoj vlasti u Zagrebu, kulturna i školska autonomija, zastupljenost Srba u policiji i administraciji, tj. sve ono što Erdutskim sporazumom nije bilo spomenuto.²⁸⁴ Neovisno o svim uvjeravanjima, srpska strana nije odustajala, te je nakon prvotnog negodovanja, priopćenjem Vijeća sigurnosti, Izvršno vijeće Oblasti zaključilo je, da Vijeće sigurnosti stavlja Pismo Vlade RH ispred Erdutskog sporazuma. Dalje, da se priopćenju Vijeća sigurnosti pridaje prevelika važnost, jer je ono pisano u formi preporuke i time to nije obavezujući dokument, pa samim time srpska strana mora ustrajati na svojim zahtjevima.²⁸⁵

Namjera o formiranju jedinstvene Oblasti, i u razdoblju nakon mandata UNTAES-a, bila je konstantno prisutna na srpskoj strani, tako da je neposredno pred izbore Oblasna skupština, 6. travnja, donijela odluku o raspisivanju referenduma „o cjelovitosti Oblasti unutar Republike Hrvatske.”²⁸⁶ Skupština je također zaključila da bi ishod referenduma „bio obavezan i za Republiku Hrvatsku, ukoliko na istom sudjeluju njeni građani srpske nacionalnosti koji žive u regiji.” Izlazak na izbore bio je uvjetovan održavanjem referenduma, na kome se trebala „izraziti volja naroda”. Srpski narod je pozivan pod sloganom: „Narode izađi na referendum. Recimo svetu glasno da smo za celovitu Oblast i da ne odustajemo”. Referendum je proveden na dan kada je zakazan, a Centralna komisija za referendum, 7. travnja 1997., objavila je da je na njega izašlo 77,4% od ukupno 100.275 osoba. Od toga se 99,01% glasača izjasnilo da živi u jedinstvenoj Oblasti.²⁸⁷

Hrvatska strana nije imala nikakvih zakonskih obaveza prema održanom referendumu, jer nije niti održan prema hrvatskim zakonima, a i međunarodna zajednica nije dala podršku formiranju srpske autonomije na području Podunavlja.

U travnju 1997., trebali su se održati lokalni izbori, koji će u prvi plan staviti političku organizaciju Srba. Vidjevši da se mogućnost o cjelovitoj Oblasti ipak neće moći realizirati, srpska strana okrenula se formiranju zajednica srpskih općina, kako je to bilo i predviđeno u Temeljnem sporazumu.

²⁸⁴ HR-HMDCDR- 11 dvd.595 TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, veljača 1997.

²⁸⁵ Isto.

²⁸⁶ “Referendum 6. aprila”, *Vukovarske novine*, 15. 3. 1997., 1.

²⁸⁷ “Narod izglasao jedinstvenu oblast”, *Vukovarske novine*, 26. 4. 1997., 2.

9. SPORAZUM O NORMALIZACIJI ODNOSA IZMEĐU SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I REPUBLIKE HRVATSKE

Pitanje normalizacije odnosa Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije, nakon potpisivanja Temeljnog sporazuma, bio je pitanje nužnosti, jer je o njemu ovisio uspjeh i ishod same misije UNTAES-a, što potvrđuje i izvještaj Glavnog tajnika Butrosa Ghalija od 6. veljače 1996. godine, gdje se navodi „važnost međusobne normalizacije SRH i RH“ za uspjeh misije UNTAES-a.

Nakon Daytonске konferencije, normalizacija odnosa bila je u određenom zastoju, ponajviše zbog pitanja u vezi s hrvatskim Podunavljem i Prevlakom. Do novog poticaja došlo je nakon sastanka predsjednika Franje Tuđmana sa Slobodanom Miloševićem (na poziv grčkog premijera Konstandinos Simitisa) 6. kolovoza 1996. godine u Ateni. Atena je bila neka vrsta nastavljenog Daytona, iako se, ovoga puta pregovaralo bez međunarodnog nadzora.

Kako je prenio srbijanski tisak, premijer Grčke Konstandinos Simitis izjavio je da je sastanak bio izuzetno značajan korak za poboljšavanje odnosa između dviju zemalja, te je dodao da je to bio, prvi sastanak dva lidera od 1991. na bilateralnom nivou, a ne u okvirima neke međunarodne organizacije, ili sastanak pod nadzorom trećih. Milošević i Tuđman, postigli su dogovor u Ateni o općem okviru za rješavanje bilateralnih problema. Milošević je izjavio za Televiziju Srbije da je sa predsjednikom Tuđmanom imao „veoma konstruktivan razgovor“ čime je „nesumnjivo izražena obostrana odgovornost“ za unapređenje bilateralnih odnosa u regiji, dodavši, da je to "jedan veoma krupan korak" za dvije zemlje i Balkan.²⁸⁸

U kratkom vremenu nakon sastanka u Ateni, 23. kolovoza 1996., potpisan je u Beogradu Sporazum o normalizaciji odnosa, a 9. rujna 1996. uspostavljeni su puni diplomatski odnosi razmjenom diplomatskih nota. Postojeća predstavništva podignuta su na razinu veleposlanstava. Hrvatska i SRJ priznale su jedna drugoj povijesni, ali ne i sljednički, kontinuitet državnosti. To je dovelo do problema u pregovorima, o čemu svjedoči i tadašnji ministar vanjskih poslova RH, Mate Granić, u svojoj knjizi. Granić navodi da je Milošević odlučno tražio kontinuitet bivše države samo za SRJ. Hrvatska strana oštro se tome suprotstavila, tvrdeći da im se može priznati kontinuitet, ali pod uvjetom da na njega imaju

²⁸⁸ "Uzajamno priznavanje SRJ i Hrvatske krajem avgusta", *Naša borba*, 8. 8.1996., 1.

pravo sve države nastale raspadom Jugoslavije.²⁸⁹ Stranke sporazuma dogovorile su da će pitanje sljedništva rješavati na temeljima međunarodnog prava. Ubrzo nakon potpisivanja Sporazuma, jugoslavenska diplomacija poslala je u UN, rujna 1996., prevedeni Sporazum o normalizaciji odnosa SRJ i Hrvatske. Neovisno o ranije postignutom dogovoru, u engleskom prijevodu Sporazuma, Beograd je pokušao podmetnuti da je RH priznala SRJ kontinuitet državnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.²⁹⁰

Pod uvjetima Sporazuma, svaka strana, složila se da će „u skladu s međunarodnim pravom poštivati suverenitet, teritorijalni integritet i neovisnost druge strane“, te da će „regulirati svoje granice i provesti razgraničenje samo putem obostranog dogovora“ i da će riješiti nesuglasice mirnim putem i uzdržati se od prijetnji ili uporabe sile (Članak 2). U roku 15 dana od potpisivanja Sporazuma, ugovorne strane trebale su uspostaviti potpune diplomatske i konzularne odnose (Članak 3). Strane su se također složile da će riješiti pitanje sukcesije SFRJ na temelju pravila međunarodnog prava i putem sporazuma (Članak 5).

Sporazum se također osvrnuo na niz drugih pitanja, uključujući pitanja nestalih osoba i prava izbjeglica. Ugovorne strane, također su preuzele obavezu da će „ubrzati proces rješavanja problema nestalih osoba“, da će razmijeniti sve raspoložive podatke o nestalima osobama (Članak 6), da će „osigurati uvjete za slobodan i siguran povratak izbjeglica i prognanika na njihova ognjišta ili druga mjesta koja oni izaberu svojom slobodnom voljom“, te da će osigurati povratak imovine ili nadoknadu ovim osobama. Što se tiče pitanja izbjeglica, ugovorne strane preuzele su obvezu, osigurati potpunu sigurnost izbjeglicama i prognanicima koji su se vratili, te im pomoći u uspostavljanju potrebnih uvjeta za „normalan i siguran život“ (Članak 7).

Sporazum je također predviđao daljnji dogovor o nadoknadi štete na imovini i uspostavu zajedničke komisije koja bi olakšala provođenje Članka 7, te se osvrnuo na pitanja kao što je transport, kretanje i potrebu za zajedničkim sporazumima u drugim područjima.

Nakon potpisivanja sporazuma, premijer SRJ, Radoje Kontić ocijenio je da je normalizacija hrvatsko – jugoslavenskih odnosa od povijesnog značaja za rješavanje ukupne krize na prostoru bivše Jugoslavije. Uz to, premijer je izrazio spremnost Vlade SRJ da dosljedno i efikasno provede Sporazum u djelo. Zauzeo se za rješavanje spornog pitanja Prevlake, dosljedno provođenje Erdutskog sporazuma, donošenja Zakona o općoj amnestiji i stvaranja uvjeta za povratak izbjeglica. Mate Granić, ministar vanjskih poslova RH, suglasio

²⁸⁹ Granić, 146.

²⁹⁰ Nobilo, 519.

se s ocjenom da se radi o povijesnom događaju, te je napomenuo, da Sporazum ne rješava sve probleme u odnosu dviju država, ali stvara dobre pretpostavke za njihovo uspješno rješavanje. Ministar Granić zauzeo se za razvijanje dobrosusjedskih odnosa, te je izrazio nadu da će se i SRJ uspješno integrirati u šire međunarodne integracije.²⁹¹ Nakon potpisivanja sporazuma, Mate Granić je primio izaslanstvo Demokratskog saveza Hrvata Vojvodine, s Belom Tonkovićem na čelu. Tonković je izrazio očekivanja, da će u skladu sa Sporazumom, na načelu reciprociteta, te u skladu sa standardima međunarodnog prava, ubuduće biti riješen status Hrvata u SRJ.

Srbijanski tisak, tjednik "Nin" donio je zanimljivu analizu Sporazuma između SRJ i Hrvatske. Autor članka tako navodi konstataciju, da makar bili i utjerani u normalizaciju s Hrvatskom, ona ipak "označava pravi kraj rata i najavljuje, makar koliko sporo i mučno, jedno novo stanje." U daljnjoj analizi, on ističe da je "na prekomponovanom prostoru bivše Jugoslavije uspostavljen nov odnos snaga i normalizacija znači uvažavanje te realnosti." Kao drugo pitanje koje donosi normalizacija, autor razmatra pitanje izbjeglica i njegovo rješavanje. Prema autoru članka, "taj problem se, kako sad izgleda, neće brzo rešavati - o čemu dovoljno svedoče optužbe koje se Hrvatskoj upućuju od strane Saveta bezbednosti ili Elizabet Ren, specijalnog izvestitelja UN za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji." Ističe, da su „Krajinu“ Srbi izgubili i konstatira da će se samo mali broj prognanika u nju vratiti. Prema pisanju autora, također je vjerojatnije da će Srbi iz Srijemsko-baranjske oblasti „pre tražiti rešenje van teritorije Hrvatske nego u nekom "suživotu" za koji su obe strane uverene da je teško ostvarljiv, gotovo nemoguć.“ U tom kontekstu, komentiraju se i očekivanja od opće amnestije u Hrvatskoj, za koje se kaže da su "gotovo iluzorna." Kako se dalje navodi, priznanje Hrvatske od strane Jugoslavije „za Tuđmana je priznanje hrvatskih međunarodno priznatih granica. Ako se ima u vidu i američki pristup normalizaciji kao prevashodno uvažavanje nekadašnjih republičkih - ili avnojskih, kako se to do nedavno govorilo - granica, Prevlaka će pre biti neki demilitarizovani punkt hrvatske teritorije, nego strateški jugoslovenski bedem.“

Na kraju se u članku, usprkos svemu zaključuje, da se sa normalizacijom mnogo dobiva. „Mir je bolji nego rat, a normalizacija, makar i krajnje oprezna i dozirana, bolja je od

²⁹¹ *Olujni mir*, 96.

raspirivanja mržnje i produžene napetosti. A što je cena tako visoka - trebalo je o tome razmišljati mnogo ranije.“²⁹²

Sporazumom o normalizaciji SR Jugoslavija, to jest Srbija, definitivno je priznala teritorijalni integritet Hrvatske, dajući time srpskom stanovništvu u Hrvatskoj poruku da prihvate hrvatsku državu. Premda je između Hrvatske i SR Jugoslavije postojalo još niz neriješenih problema, ovaj Sporazumom označio je početak procesa normalizacije odnosa. Sporazum o normalizaciji prihvaćen je s velikim odobravanjem i od međunarodne zajednice, kao dokaz prestanka "ratnog stanja" i uspostave mira, te kao korak u pravom smjeru ka uspostavljanju trajnog mira i stabilnosti u regiji.

U vezi s nastavkom procesa normalizacije, u pripremi je bilo niz dvostranih sporazuma (o zračnom, cestovnom i željezničkom prometu, o međunarodnom prometu, o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja, o zaštiti voda, o socijalnom osiguranju).

U procesu normalizacije odnosa, Republika Hrvatska i SRJ, potpisale su 15. rujna 1997. u Beogradu šest međudržavnih sporazuma, koji su uređivali odnose dviju zemalja. Potpisan je Sporazum o pograničnom prometu, kojim se uređuju prava na nesmetan i neograničen broj prijelaza granice državljana koji žive u pograničnom području. Građani Podunavlja, koji su do sada putovali u SR Jugoslaviju s osobnom kartom, ovim Sporazumom mogli su to učiniti s pograničnom propusnicom. Nakon potpisivanja Sporazuma i ministar vanjskih poslova SRJ, Milan Milutinović, izjavio je da sporazum omogućava meke granice između SR Jugoslavije i Hrvatske, a osobito Podunavlja. Napomenuvši da to ipak neće biti zamjena za potpuno ukidanje vize ni dvojno državljanstvo.²⁹³

Sporazumom o određivanju graničnih prijelaza utvrđeno je osam prijelaza za međunarodni cestovni, tri prijelaza za željeznički i tri za pogranični promet. U Sporazumu se navodi da se time omogućuje olakšani prijelaz građana dviju zemalja i promet robe, te osigurava uvjete za nesmetano odvijanje međunarodnog, međudržavnog i pograničnog prometa. Od velike važnosti, bio je i potpisan Sporazum o socijalnom osiguranju, koji je obuhvaćao mirovinsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje, te osiguranje za slučaj nezaposlenosti.²⁹⁴ Sporazumom je osigurana zaštita stečenih prava iz mirovinskog i invalidskog osiguranja, pri čemu je predviđeno da se prava stečena po odredbama

²⁹² "Srpsko-hrvatski "Dejton"", *Nin*, 16. 8. 1996., 12.

²⁹³ *Olujni mir*, 278.

²⁹⁴ Narodne Novine, 14/2001.

jedinstvenog pravnog sistema u Jugoslaviji (do 8. listopada 1991.) neće ponovno određivati, a isplaćivat će ih nositelj osiguranja one države u kojoj je provedeno. Zdravstvenom zaštitom bili su obuhvaćeni i korisnici mirovina, kao i članovi obitelji, a zdravstvena zaštita bila je osigurana u potpunosti. Ministri vanjskih poslova, potpisali su također, Ugovor o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima,²⁹⁵ kao i Sporazum o uređivanju graničnog željezničkog prometa ²⁹⁶, te Sporazum o međunarodnom cestovnom prijevozu putnika i stvari. ²⁹⁷ Ministri vanjskih poslova, Mate Granić i Milan Milutinović, najavili su skore razgovore predsjednika država, kako bi se razriješili problemi povratka prognanika i izbjeglih, kao i druga neriješena pitanja.

²⁹⁵ Narodne Novine 06/1998.

²⁹⁶ Narodne Novine, 01/1998.

²⁹⁷ Narodne Novine, 18/1997.

10. ODRŽAVNJE IZBORA 1997. ZA ŽUPANIJSKE SKUPŠTINE, TE GRADSKA I OPĆINSKA VIJEĆA

10.1. Zahtjevi oblasnih Srba, kao uvjeti ostanka i izlaska na izbore

Srbi su nakon niza pokušaja stvaranja autonomije na području Oblasti, formalno odustali od tog zahtjeva, ali su imali druge zahtjeve kojima su uvjetovali svoj izlazak na izbore. Oblasni Srbi tražili su dvojno državljanstvo, meke granice prema Jugoslaviji i demilitarizaciju Oblasti, te garanciju za njihovu sigurnost na području Oblasti nakon što UNTAES ode. Još u siječnju 1997., iznijeli su to kao uvjet njihova ostanka, OESS- ovom povjereniku Maxu van der Stoelenu. Povjerenik im je ponovio da će nakon 15. siječnja 1998., kada je trebao biti završen mandat UNTAESA, ulogu nadgledanja stanja ljudskih prava preuzeti Promatračka misija EZ-a i promatrači OESS-a. Naglašeno je da će biti osnovano i Vijeće veleposlanika koje će pažljivo pratiti razvoj događaja i koje će biti sastavni dio mehanizma monitoringa, te će reagirati na eventualne negativne pojave.²⁹⁸

Zahtjevi Srba, osim što su bili upućeni UNTAES-u i hrvatskoj Vladi, izravno su se odnosili i prema Jugoslaviji. Vojislav Stanimirović, kao predstavnik oblasnih Srba, uputio je u ožujku 1997., pismo Slobodanu Miloševiću u kojoj se navodi potreba da se definira situacija, te se traži da Beograd podrži i omogući realizaciju zahtjeva koji se u pismu navode: dvojno državljanstvo, demilitarizacija oblasti i malogranični prijelaz.²⁹⁹ Isti zahtjevi upućeni su i prijelaznom upravitelju Kleinu. Neposredno pred same izbore, Skupština Oblasti, kao jedan od uvjeta traži da: „, predsjednik Srbije Slobodan Milošević, jasno i javno da garanciju o sticanju statusu dvojnog državljanstva za građane regiona.“³⁰⁰

Rješavanje dvojnog državljanstva ovisilo je više o Beogradu, nego o Zagrebu, jer je u Hrvatskoj postojala mogućnost dvojnog državljanstva, dok Jugoslavija nije bilo naklonjen dvojnog državljanstvu, jer bi to otvorilo mogućnost kosovskim Albancima da uzmu državljanstvo Albanije. Upravitelj Klein predložio je Beogradu, da da dvojno državljanstvo samo Srbima na području pod upravom UNTAES-a. Time bi Srbi iz tog područja dobili garancije da će ih, u slučaju da odluče otići u SR Jugoslaviju, ta država biti obavezna

²⁹⁸ HR-HDA-1620- Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EU, Bilješka o boravku Visokog povjerenika OESS-a za nacionalne manjine, M. van der Stoelena Podunavlju, 29. i 30. siječnja 1997., kut.40

²⁹⁹ HR-HMDCDR- 11, dvd.602, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

³⁰⁰ HR- HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EU, Vukovar – Skupština oblasti – izbori., kut.31.

prihvatiti jer su oni, na taj način, i njeni državljani. No, to pitanje ostalo je neriješeno, a jugoslavenski ambasador u Hrvatskoj, Veljko Knežević u srpnju 1997., izjavio je da nije moguće reći kada bi do ostvarenja dvojnog državljanstva moglo doći.³⁰¹

O pitanju demilitarizacije, Klein je najavio da Hrvatska, nakon odlaska UN-a, ne namjerava raspoređivati veći broj vojnika na području Podunavlja, ali da bi za ostvarenje zahtjev o demilitarizaciji, Jugoslavija trebala povući svoje snage 15 km od granice s Hrvatskom. Za svog posjeta Beogradu, 10. srpnja 1997., Klein je istaknuo da međunarodna zajednica želi demilitarizaciju pojasa od 15 km unutar hrvatsko i jugoslavenskog prostora.³⁰² No, Jugoslavija je odbila zahtjev Kleina da se Vojska Jugoslavije povuče s granice s Hrvatske, te je zahtjev o demilitarizaciji u konačnici propao.

Zahtjev za uspostavom „mekih granica“, bio je zapravo i omogućen, što je potvrdio i Klein, navodeći da svaki dan oko 25 00 osoba prelazi granicu između Jugoslavije i područja pod upravom UNTAES-a. Posebno je predložio da se prelazak granice riješi putem posebnih iskaznica, kako bi se olakšao nesmetani granični prijelaz.³⁰³ To je bilo i omogućeno, ranije spomenutim, Sporazumom o pograničnom prometu između Jugoslavije i Republike Hrvatske, potpisanim u rujnu 1997. Na graničnom prijelazu između RH i SRJ u baranjskom mjestu Batina s 15. prosincem 1997., počela je provedba Sporazuma o malograničnom režimu prijelaza državne granice. Na tom su prijelazu putnici morali imati malogranične propusnice, što su stanovnici područja pod UNTAES-om dobivali u općinama. Malogranične propusnice bile su izdane na period od godinu dana, a stanovnici koji su samo privremeno boravili na tom području, propusnicu su mogli dobiti samo na šest mjeseci. Za obje kategorije stanovnika broj prijelaza granice s propusnicom bio je neograničen. Malogranični režim na hrvatskoj strani obuhvaćali su gradovi: Beli Manastir, Ilok i Vukovar, te općine Bilje, Bogdanovci, Borovo, Darda, dio općine Drenovci, općina Erdut, Ernestinovo, Kneževi Vinogradi, Lovas, Popovac, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik, Trpinja, Vrbanja, kao i naselja Klisa, Mirkovci, Sarvaš i Tenja.³⁰⁴

Uz sve ovdje navedene zahtjeve, Srbi su tražili i da Zajedničko vijeće općina, čije je osnivanje predviđeno Temeljnim sporazumom i „Pismom namjere“, ima pravni a ne samo savjetodavni karakter. To pitanje bit će kasnije obrađeno u radnji.

³⁰¹ „Šta je sa dvojnim državljanstvom“, *Vukovarske novine*, 26.7. 1997.,1.

³⁰² *Olujni mir*, 265-267.

³⁰³ „Adminstrator Klajn na sjednici Izvršnog veća“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997.,1.

³⁰⁴ *Olujni mir*, 325.

Navedeni zahtjevi oblasnih Srba bili su uglavnom prihvaćeni, a oni koji nisu, ovisili su većinom o Beogradu. Premda je izlazak Srba izbore na području pod upravom UNTAES-a, bio neizvjestan do samog dana održavanja, rješavanje i ostvarivanje njihovih zahtjeva naznačili su put ka normalizaciji hrvatsko – srpskih odnosa i provedbi mirne reintegracije tog prostora u sastav Hrvatske.

10.2. Političko organiziranje Srba na području Oblasti, osnivanje Samostalne demokratske srpske stranke

S održavanjem izbora u Hrvatskoj i hrvatskim područjima koja su se nalazila pod upravom UNTAES-a, postavilo se i pitanje političke organizacije Srba na tom području. Nakon vojno redarstvene operacije „Oluja“, prema dostupnim izvorima, nigdje se ne navodi rad političkih stranaka u Oblasti, koje su ranije djelovale na području RSK. Izvjesno je, da su u to vrijeme u obnovljenim tijelima vlasti, za vrijeme uprave UNTAES-a, djelovale osobe koje su bili članovi ranije aktivnih stranaka, no s približavanjem održavanja izbora, Oblasna vlada odlučila je reorganizirati političku organizaciju Srba na tom prostoru.

U siječnju 1997. Milorad Pupovac, predsjednik Samostalne srpske stranke iz Zagreba, posjetio je Oblast i prisustvovao radu Skupštine općina Beli Manastir i Vukovar. Pupovac je tim povodom naglasio da je potrebno osnovati „jedinstveno nacionalno veće Srba na području Oblasti“. Prema njegovim riječima, stranačko jedinstvo bilo je nužno, kao i potreba za konstituiranjem nacionalne skupštine srpskih stranaka koje bi uključivale što veći broj ljudi s područja Oblasti. S time su se složili i srpski predstavnici Oblasti, te je zaključeno da je na izbore potrebno izaći s jednom jedinstvenom srpskom strankom. Vojislav Stanimirović je istaknuo, da je potrebno formirati „jedinstveni front koji će braniti i štititi interese srpskog naroda.“³⁰⁵ Ubrzo nakon toga, na zasjedanju Oblasne skupštine, 5. ožujka osnovana je Samostalna demokratska srpska stranka, pod sloganom „složni danas, složni sutra“. Na sjednici Oblasne skupštine bili su predstavnici općinskih skupština, mjesnih zajednica, izbjeglica, općinskih boračkih organizacija i predstavnici bivših političkih stranaka. Za sjedište stranke odabran je Vukovar, a stranka je kasnije registrirana u Zagrebu. Osnovan je i Glavni odbor stranke, koji se sastojao od 33 člana, a predsjednik stranke trebao je biti izabran na sljedećoj sjednici. U zapisniku sa osnivačke sjednice stranke, navode se pozdravni govori glavnih lidera novoosnovane stranke. Tako je Goran Hadžić u svom pozdravnom govoru najavio kako je potrebno da se otvore vrata demokraciji, slobodi i prosperitetu, navodeći, da je dobro da Oblast uđe u Europu, uz napomenu: „iako smo svesni da se nalazimo u okviru Hrvatske, svesni da to ne možemo promeniti.“ Naglasio je jedinstvenost stranke „našeg naroda i pokreta“, koju su činili svi predstavnici bivših stranaka, svi predstavnici demokratskih organizacija, „svi ljudi bez obzira šta su bili, sada treba da budemo jedna

³⁰⁵ HR-HMDCDR- 11, dvd. 593, 595, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, siječanj, veljača 1997., vidi: „Za interese srpskog naroda i demokratsko političko izjašnjavanje“, *Vukovarske novine*, 15. 3. 1997., 3.

stranka i da budemo jedinstveni. Borit ćemo se za naša prava i obaveze.”³⁰⁶ Vojislav Stanimirović istaknuo je, da će stranka djelovati na „vekovnim tradicijama borbe srpskog naroda“, te da stranka svojim programom obuhvaća ideje i iskustva srpskih političkih prvaka, Svetozara Miletića, osnivača Srpske narodne – slobodoumne stranke, Bogdana Medakovića, osnivača Srpske narodne samostalne stranke, Svetozara Pribičevića, osnivača Samostalne demokratske stranke i Jovana Raškovića osnivača Srpske demokratske stranke. Na osnovu ovih stranaka koje su u prošlosti djelovale u granicama Hrvatske, na osnovu njihovog iskustava i ideja, novoosnovana stranka nastaviti će djelovati, rekao je Stanimirović. Posebno je naglasio: „verujem da je sada već jasno, da je sporazumom između Jugoslavije i Hrvatske, regija koja je sada pod kontrolom UNTAES- a, definitivno, ostala u granicama Republike Hrvatske.“ U izlaganju je navedeno da se s ovom strankom srpski narod uključio u politički život, za budućnost srpskog naroda ove Regije i cijele Hrvatske, napominjući da ratna opcija više ne dolazi u obzir, poručujući: „nadam se da je to sada i Vama jasno.“ Posebno je istaknuo, da poslije izbora prestaje funkcioniranje i rad „dosadašnjih organa vlasti“, a to su Oblasna Skupština i Oblasno Izvršno veće, te se daljnja organizacija Srba, ukoliko dođe do izbora, vidi „kroz Zajedničko Veće srpskih opština gdje će Srbi moći da ostvare svoja prava, nacionalna, kulturna, politička, ekonomska i sva prava koja pripadaju jednom narodu koji živi u demokratskoj državi.“³⁰⁷

U obraćanjima, Stanimirović je, također najavio da će se zalagati za decentralizaciju, demilitarizaciju Oblasti, i zaštitu Srba u cijeloj Hrvatskoj. Dalje je dodao, da će se političkom borbom u Saboru zalagati da Hrvatska bude decentralizirana, te da se da više prava regionalizmu, a da Srbi izgrade na području lokalne samouprave, svoje principe, koji odgovaraju njima. Miloš Vojnović, dopredsjednik Izvršnog veća Oblasti, istaknuo je da su u Samostalnu demokratsku srpsku stranku ušle političke stranke srpskog predznaka, bez napravljenog pismenog sporazuma, već na osnovu usmenog dogovora vođa stranaka. Vojnović je naveo da su u stranku ušle: Srpska partija socijalista, Srpska partija obnove, Radikalna stranka Nikole Pašića, Srpske demokratske stranke, Srpske demokratske stranke srpskih zemalja, te sve političke stranke koje su „na ovom prostoru delovale“.³⁰⁸

³⁰⁶ Arhiva Srba u Republici Hrvatskoj, Zapisnik sa osnivačke skupštine Samostalne demokratske srpske stranke, Vukovar, 5. 3. 1997., Inv. br. 8.

³⁰⁷ Isto.

³⁰⁸ HR - HMDCDR - 18, dvd 601, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

Uz ovdje navedene stranke koje su djelovale na području RSK, i koje su se preformuliranjem u novu Samostalnu demokratsku srpsku stranku, uključile u politički život Hrvatske, postavilo se pitanje suradnje sa srpskim strankama i njihovim liderima koji su već djelovali u političkom životu Hrvatske. To su, u prvom redu bili, već ranije spomenuti Milorad Pupovac i Milan Đukić. Milorad Pupovac, jedan od inicijatora osnivanja jedinstvene srpske stranke, bio je predsjednik Samostalne srpske stranke (SSS), koja je bila osnovana početkom 1995. Na parlamentarnim izborima održanim 1995. Milorad Pupovac je, kao kandidat Akcije socijaldemokrata Hrvatske (ASH), Samostalne srpske stranke (SSS) i Saveza srpskih organizacija, izabran za zastupnika Hrvatskog sabora. Srpska narodna stranka (SNS), s predsjednikom Milanom Đukićem osnovana je 1991., a 1992. godine na parlamentarnim izborima ušla je u Hrvatski sabor.³⁰⁹

U veljači 1997., Milan Đukić je, također posjetio Oblast. Tom prilikom, Đukić je dao potporu zahtjevima Srba u Oblasti, podržavajući zahtjev da Oblast ostane jedinstveno upravno područje. Također se osvrnuo na izjavu Vijeća sigurnosti, navodeći da predsjednička izjava „Saveta bezbednosti nije obavezujuća“, te da treba podržati samo preporuku o održavanju izbora. Milan Đukić je u isto vrijeme na konferenciji u Osijeku upozorio na inicijativu u kojoj su se SNS i SSS Milorada Pupovca, trebale ujediniti u novu stranku koja se trebala zvati „Srpska narodna samostalna stranka“. Dodao je da je sporazum o udruživanju stranaka potpisan u Zagrebu 13. veljače 1997.³¹⁰ To je, prema njegovim riječima, trebala biti stranka koja bi garantirala maksimum nacionalnog jedinstva Srba u Hrvatskoj, na predstojećim izborima. Međutim, pregovori između Pupovca i Đukića su propali. Samostalna srpska stranka, prema Pupovčevim riječima, bila je spremna na maksimalne koncesije, bez ambicija da njeni članovi zauzmu vodeća mjesta, s isključivim ciljem stvaranja jedinstvene organizacije. Pupovac je dalje nastavio, da su smatrali da će na taj način najlakše moći zaštititi građanska i nacionalna prava Srba, posebno u istočnoj Slavoniji. Prema njegovim riječima, ti su pregovori propali radi neslaganja oko viđenja uloge Srba iz istočne Slavonije u tom spajanju. Tako je Pupovac, predlagao da u budućoj Srpskoj narodnoj samostalnoj stranci vodeća mjesta zauzmu Srbi iz Podunavlja, smatrajući da će to područje biti odlučujuće za budućnost Srba u Hrvatskoj. Prema njegovu mišljenju, tamošnji Srbi, kao legitimni politički

³⁰⁹ Nikica Barić: „Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od „Oluje“ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica*, sv.11 (2011), 430-431., Milan Đukić, *Ugašena ognjišta širom svijetle*, Zagreb, 2008., 631, 735, 736. (dalje: Đukić)

³¹⁰ HR - HMDCDR – 11, dvd 593 vidi: „Zahtev za jedinstvenom županijom nije zahtjev za političkom autonomijom“, *Vukovarske novine*, 26. 2. 1997., 4.

predstavnicima područja s najvećom srpskom koncentracijom u Hrvatskoj, ubuduće su trebali imati ključnu političku ulogu u rješavanju srpskog pitanja u Hrvatskoj. Milan Đukic se s takvim pristupom nije slagao, jer je htio vodstvo stranke ostaviti u Zagrebu, a političkim predstavnicima Srba iz Oblasti dati manje važnu ulogu, smatrajući da je njegova stranka tokom zadnjih pet godina stekla neospornu prednost kad je o političkoj prezentaciji Srba riječ, odnosno, da bi mjesto predsjednika trebalo pripasti SNS-u. "Nisam mogao pristati da se stranka zove Samostalna demokratska srpska stranka - kaže Đukic - a da sjedište stranke bude u selu, u Vukovaru".³¹¹

Pupovčeva, Samostalna srpska stranka, na izvanrednoj skupštini, održanoj 19. ožujka u Zagrebu, postala je dio Samostalne demokratske srpske stranke iz Vukovara. Za predsjednika stranke izabran je dr. Vojislav Stanimirović, a na izbore se planiralo izaći s jedinstvenom listom kandidata. Taj je dogovor potvrdila i Samostalna srpska stranka, čime je ova stranka praktički ukinuta kao samostalna. Nakon osnutka, nova stranka imala je rok od dva tjedna da se registrira, što je učinila na mjesto Samostalne srpske stranke. Uslijedio je zatim problem, jer su Glavni odbor i predsjednik stranke morali imati hrvatske dokumente i hrvatsko državljanstvo. Tada je Stanimirović izjavio, da od 33 člana Glavnog odbora 1/3 ima dokumente dok 2/3 nemaju, te da oni koji neće uzeti dokumente, morati će biti zamijenjeni s drugim ljudima.³¹² Milorad Pupovac, postao je predsjednik programskog savjeta SDSS-a i član Glavnog odbora te stranke. "Smisao SDSS-a je brz, nesmetan i efikasan izlazak na izbore, ali za Srbe na tom prostoru ovi izbori nisu tek pitanje izbora stranke, već pitanje opstanka", izjavio je Pupovac.³¹³ Važno je napomenuti da je za vrijeme spajanja SSS-a i SDSS-a, dr. Vojislav Stanimirović bio je na sastanku u Beogradu, pa se može zaključiti da je to učinjeno i s odobravanjem od strane Beograda.

Politički program SDSS-a odnosi se prvenstveno na prostor hrvatskog Podunavlja. Temelj za rješavanje položaja Srba u Hrvatskoj, Pupovac je vidio u „Pismu namjere“ hrvatske vlade, Ustavnom zakonu i Erdutskom sporazumu. Pupovac je naveo da će se područje Oblasti jednostavno, integrirati u prostor Hrvatske. Dalje navodi, da se umjesto zahtjeva za teritorijalnim principom autonomije, ovako osigurava personalni princip, onakav kakav su

³¹¹ Srbi na izborima, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199703/70320-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 12. 2. 2012.

³¹² HR - HMDCCR -11, dvd 603, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

³¹³ Srbi na izborima, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199703/70320-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 12. 2. 2012.

Srbi imali u Austro-Ugarskoj, koji se ogledao u formi crkveno narodnih autonomija, a ne u obliku teritorijalno političkih autonomija.³¹⁴

Na konstataciju novinara, da Srbi u Vukovaru ne mare za personalnu autonomiju, jer vjeruju da to nije dovoljno, Pupovac je odgovorio, da su ljudi zabrinuti i da im je najvažnije da imaju fizičku sigurnost, zatim sigurnost svoje imovine, mogućnost zapošljavanja te da se očuvaju elementi vjere, kulture, obrazovanja i nacionalne institucije. Premda postoji i dio ljudi koji smatra da je to nemoguće napraviti bez teritorijalne autonomije, bez demilitarizacije tog prostora, isto tako postoje oni, koji smatraju da ako se ne može imati jedinstvena regija, da je onda neophodno imati jedinstven narod koji će očuvati svoj nacionalni identitet. Pupovac je isticao da se „Pismom namjere“ omogućava Srbima na tom području formiranje zajednica općina po interesnom principu, te ujedno omogućava da se za sve Srbe u Hrvatskoj formira nacionalni savjet, te proporcionalna politička zastupljenost u nižim i visim predstavničkim organima i organima vlasti, kao što su ministarstva.³¹⁵

Prema njemu, Srbi nisu imali mogućnost dobivanja svoje županije, iako je o tome bio proveden referendum, ali kako i sam Pupovac kaže „koji neće imati nikakvu pravnu snagu“. Kao pozitivno on navodi, promjenu granica općina, formiranje vijeća općina koje su trebale imati određeni pravni subjektivitet. Očekivala se i mogućnost dobivanja dvojnog državljanstva za Srbe iz istočne Slavonije i novo razmatranje liste ljudi osumnjičenih za ratne zločine. Sve to je, prema njegovom izjavama, bio dobar okvir za djelovanje i rješavanje srpskog pitanja u Hrvatskoj. Zaključno, rezimirajući kaže, da najteži dio posla predstoji nakon izbora, a riječ je o povratku, obnovi i razvoju.

Milan Đukić je pak, sa svojom Srpskom narodnom strankom, u svojim izjavama bio više okrenut prema Srbima iz Krajine, a njegova stranka imala je više konfrontacije s HDZ-om. Đukić je postavljao pitanje glasanja Srba koji se nalaze u izbjeglištvu, u SR Jugoslaviji i ostalim zemljama, tvrdeći kako je uskraćivanje prava glasa tim biračima protuustavno i protuzakonito. Izdavanje isprava o hrvatskom državljanstvu smatrao je presporim, a kršenja ljudskih prava Srba u Hrvatskoj nazivao je "kolektivnom a ne individualnom pojavom". Đukić je bio najavio i pokretanje sudskog spora oko prava glasa izbjeglih Srba, te je namjeravao ići i na Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu. Nasuprot njemu, Pupovac je, sugerirao i stanovitu sumnju u pogledu povratka Srba u Krajinu.

³¹⁴ Intervju s Miloradom Pupovcem, 2.2. 1997., <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199702/70202-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 12. 2. 2012.

³¹⁵ Isto

U Vukovaru je 2. travnja 1997. godine predstavljen izborni program SDSS-a, a za predsjednika Samostalne demokratske srpske stranke izabran je dr. Vojislav Stanimirović. Pobjeda Stanimirovića nad Goranom Hadžićem, bila je 19 prema 14 glasova od ukupno 33 člana Glavnog odbora stranke. Zamjenici predsjednika SDSS-a postali su: Vaso Žigić i Miroslav Keravica. Prema pisanju Vukovarskih novina, Goran Hadžić i nekoliko članova Glavnog odbora podnijelo je ostavku, jer „ne posjeduju hrvatske dokumente“. Iako je za predsjednika stranke, koja je registrirana i djeluje u Hrvatskoj trebalo imati i hrvatske dokumente, te je time na neki način Hadžić već bio eliminiran, izbor Stanimirovića, bio je neovisno o tome, očekivan. Stanimirović je nasuprot Hadžiću, tijekom pregovora stekao ulogu umjerenog pregovarača s kojim se moglo dogovoriti, te je njegov izbor bio prihvatljiviji i za međunarodne posrednike i javnost.

U jednom intervjuu Vojislav Stanimirović, na pitanje o podijeljenosti vodstva lokalnih Srba, kao i na činjenicu da ga u Hrvatskoj drže predstavnikom umjerenog i kooperativnog dijela tamošnjeg rukovodstva, otežava li mu to ili olakšava posao kojega radi, odgovorio je posredno, rekavši kako među tamošnjim srpskim vođama ima ljudi kojima je stalo jedino do aplauza i koji još uvijek "nešto čekaju", dajući tamošnjem stanovništvu nerealna obećanja o političkoj autonomiji, jedinstvenosti područja i nekim posebnim pravima unutar Hrvatske. Dio ljudi oko Stanimirovića otvoreno govori kako za pojedince iz Hadžićeve struje još ni do danas nije stigla vijest da je Knin pao, a Stanimirović ponavlja to isto, ali malo uvijenije: "Jedno je ono što netko može nositi u srcu, a drugo je realnost".³¹⁶

S druge strane, Hadžićeva struja inzistirala je na referendumu neposredno pred izbore, kako bi se pokazalo, objašnjavali su, stoji li iza želje za jedinstvenim područjem istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema samo zahtjev "šačice ekstremista" ili "većina tamošnjeg srpskog naroda". Bio je to njihov odgovor Kleinu i međunarodnoj zajednici na upozorenje da nikakav referendum više ne može promijeniti zacrtani tok stvari, po kojem sadašnje područje UNTAES-a nakon izbora prelazi u sastav Republike Hrvatske. Stanimirović se, kad je o referendumu riječ, složio s ocjenom Ivice Vrkića, predstavnika hrvatske Vlade za mirnu reintegraciju, da bi organiziranje referenduma predstavljalo rasipanje

³¹⁶ "Izbori kao jedini izbor", <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199703/70312-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 17. 2. 2012.

političke energije i da je Srbima, onima koji žele ostati živjeti u Hrvatskoj, daleko pametnije tu snagu potrošiti na pripreme i sudjelovanje u izborima.³¹⁷

Kao što se iz izlaganja da vidjeti, Stanimirović je tijekom mirne reintegracije, stekao image umjerenog pregovarača. O tome svjedoči i Ivica Vrkić u svojoj knjizi, gdje navodi da se s njime moglo dogovoriti, te da je bio pod velikim teretom, kako bi našao izlaz iz situacije u kojoj se našao i on i narod koji predstavlja. Požalio se i na odbačenost od Srbije, koja o njima više nije vodila računa, te je tražio „častan izlaz iz postojećeg stanja.“³¹⁸

No, svakako treba napomenuti, da je on za vrijeme trajanja RSK, bio zastupnik Srpske demokratske stranke srpskih zemalja u Skupštini RSK. Predsjednik Srpske demokratske stranke srpskih zemalja bio je Radovan Karadžić, a stranka je djelovala i u Republici Srpskoj. Vodstvo tadašnje RSK, nakon poraza u vojno redarstvenoj operaciji „Bljesak“, inzistiralo je na što bržem ujedinjenju Republike Srpske i RSK. Toj liniji kao ministar u Vladi RSK bio je priklonjen i Vojislav Stanimirović.³¹⁹ Kao što je ranije u radnji spomenuto, u svibnju 1995., u Srpskoj oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem osnovan je „Koordinacijski odbor,“ na čelu s Goranom Hadžićem, koji se suprotstavio ujedinjenju RSK s Republikom Srpskom, navodeći to kao štetan čin koji bi vodio produbljenju krize i štetio namjerama službenog Beograda. Knin i Vlada RSK, nazvali su ih secesionistima, koji slušaju Beograd, a ne Knin. Milan Đukić, navodi i podatak, da je nakon što je postignut Zagrebački sporazum 1994., Vojislav Stanimirović bio protiv tog sporazuma, te je uputio poruku tadašnjem predsjedniku RSK Borislavu Mikeliću, u kojem mu želi sretan put u Hrvatsku, ali bez Srijemsko – baranjske oblasti.³²⁰

Iako je Hadžić pripadao toj secesionističkoj struji, koja je u konačnici uz Beograd i vodila pregovore o potpisivanju Temelnog sporazuma, ipak se Stanimirović za vrijeme reintegracije promakao u vodeću osobu u Oblasti, koja će nastaviti i aktivan politički život i nakon završetka mirne reintegracije. Takav preobražaj u njegovoj političkoj karijeri, primijetio je i Milan Đukić, te u svojoj knjizi navodi da se Stanimirović, poznati desničar, u

³¹⁷ Isto

³¹⁸ Vrkić, 132.

³¹⁹ HR - HMDCDR 2, RSK, Skupština RSK, Skraćeni zapisnik sa 4. sjednice od 29. 5. 1995., str. 3 kut. 7 Ad. Izglasavanje nepovjerenja prvom ministru Vlade RSK, Ad. 5 Suglasnost na odluku o državnom ujedinjenju RSK i RS. „Ministar Milan Babić naveo je hronologiju rada državne komisije, varijante naziva buduće države te je nađen zajednički stav da se zove Ujedinjena Republika Srpska.

³²⁰ Đukić, 628.

svojim stavovima preobratio u „mirotvorno janje“, ali dodajući „očito mijenjajući samo dlaku, ali ne i ćud.“³²¹

Stanimirović će se tijekom mirne reintegracije i nakon njenog završetka, kao predsjednik SDSS-a politički afirmirati. Tome je svakako pridonijela i njegova suradnja s Miloradom Pupovcem, koji je nakon „Oluje“ postao blizak stavovima vladajućih krugova, nametnuvši se kao jedini relevantni predstavnik Srba.

Razmimoilaženje i definitivni sukob Milana Đukića i predstavnika SDSS-a, Milorada Pupovca i Vojislava Stanimirovića, doći će do izražaja osnivanjem Srpskog narodnog vijeća. U „Pismu namjere“ Vlade RH, predviđena je mogućnost osnivanja vijeća srpskih zajednica. „Pripadnici srpske etničke zajednice mogu osnovati Vijeće srpske etničke zajednice. Vijeće se moglo obraćati predsjedniku Republike i hrvatskoj Vladi, predlažući i promičući rješenje pitanja od zajedničkog interesa za nacionalnu manjinu.“³²² Ta mogućnost je iskorištena, pa je 19. srpnja 1997. osnovano Srpsko narodno vijeće u Zagrebu.

Za predsjednika vijeća izabran je, većinom glasova prisutnih vijećnika, dr. Milorad Pupovac, saborski zastupnik iz redova SDSS-a, dok je za predsjednika Skupštine vijeća izabran Milorad Nenadović iz Darde.³²³ SNV je osnovano kao tijelo konzultativnog karaktera, koje na izornoj osnovi, ima namjeru okupljati Srbe iz Hrvatske, služeći kao "most prema hrvatskoj vladi, matičnoj državi i međunarodnoj zajednici", te institucija koja će "profilirati etnički identitet ove nacionalne zajednice, brinuti se o ostvarivanju ustavom i zakonima zajamčenih prava Srba u Hrvatskoj i rješavati probleme koji se postavljaju pred srpsku etničku zajednicu u Hrvatskoj". Srpsko narodno vijeće formirano je od 94 vijećnika, izabrana iz većine hrvatskih županija, političkih stranaka, udruženja građana i kulturnih ustanova, a na osnivanju su sudjelovali i predstavnici Srpske pravoslavne crkve iz Istočne Slavonije. Vijeće je trebalo osigurati maksimalno jedinstvo na čitavom prostoru regiona.³²⁴ Status Vijeća trebao je ostvarivati personalnu autonomiju Srba u Hrvatskoj. "Personalna autonomija je tip autonomije koje su Srbi najprije uživali u određenom obliku u turskom carstvu, čuvajući

³²¹ Đukić, 628.

³²² "Pismo Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije područja pod prijelaznom upravom, Republika Hrvatska. St.9. <http://www.snv.hr/hr/files/File/Pismo%20hrvatske%20Vlade%20Vijecu%20sigurnosti%20UN.pdf>, pristup ostvaren 22. 11. 2011.

³²³ „Prvi predsjednik Milorad Pupovac“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 4.

³²⁴ „Osigurane pretpostavke za priznanje Srba u RH“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 4.

autonomiju crkve i njezinih institucija, školskih izdavačkih, liturgijskih i drugih tradicija, a onda je ta tradicija prenesena i na Austrougarsku odnosno Habsburšku monarhiju", izjavio je Milorad Pupovac. Prema njemu, to znači da su Srbi u Hrvatskoj odustali od teritorijalno političke autonomije. "Oni teritorijalni oblici koji su najprije bili predviđeni Caringtonovom konvencijom, poslije toga dijelom ustavnog zakona o manjinskim pravima, a nakon toga planom Z4, ti koncepti u ovom trenutku sa ovim stanjem stvari nisu ni izgledni ni mogući", objašnjavao je Pupovac. "Ono što je realno i optimalno za Srbe u Hrvatskoj je personalna autonomija, uz mehanizam Vijeća općina koji garantira da se na određenom prostoru u određenom ambijentu, u dvije županije, ostvaruju prava Srba unutar općinskih granica i njihovog međusobnog povezivanja u skladu s njihovim interesima. Dakle, tu je prisutan jedan element teritorijalnosti, ali ne u obliku teritorijalne jedinice, već u obliku prava srpske zajednice na prostoru dviju županija da se povezuju preko svojih općina i preko onih koji će u općinama biti izabrani kao njihovi predstavnici".

Strategiju „opstanka“ Srba, Pupovac je vidio u tri glavne komponente: "Prvo, to je očuvanje našeg identiteta. Srbi u mješovitim sredinama, gdje žive kao manjina bez svojih institucija, trebaju učiniti sve da razviju i svoje vjerske i kulturne i obrazovne institucije kako bi očuvali svoj ukupan identitet. Drugo je pitanje njihove ljudske, građanske integracije u hrvatsko društvo. Treća komponenta je pitanje povratka naših sunarodnjaka na ono što je njihovo, prava na povratak koje ne može biti ničim otuđeno ni oduzeto".³²⁵ Prema njegovu mišljenju, "sada je sasvim jasno da će se značajan broj ljudi vratiti. Naravno, taj proces ne može biti izveden preko noći. To je proces koji traje i na osnovi naših spoznaja do sada se na prostore onoga što je bila Krajina vratilo oko 10 posto prijašnjeg srpskog stanovništva". Slobodan Uzelac, predsjednik Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, Vijeće je zamislio kao "nadstranačku i nestranačku" organizaciju koja će objediniti Srbe iz istočne Slavonije s onima u drugim dijelovima države, bez namjere da forsira bilo kakvo lažno jedinstvo.

Iako je zamišljeno da u Vijeće uđu svi Srbi zastupnici u Saboru, s manjinske, srpske liste, ali i oni iz stranaka hrvatskog predznaka, Milan Đukić i Veselin Pejnović nisu ušli u to tijelo.

³²⁵ Osnovano Srpsko narodno vijeće, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199707/70721-033-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 17. 1. 2012

Milan Đukic, donedavno prvi srpski političar u Hrvatskoj, ne samo da je odbio ući u Vijeće već je žestoko napao tu inicijativu. Po Đukićevom mišljenju, riječ je o "sramnom činu" i "privatnoj inicijativi nekolicine srpskih, nazovi političara", a osnivanje Vijeća je "sramni čin, bez presedana, u svim tragičnim događanjima srpskog naroda u Hrvatskoj". Đukić smatra da je Vijeće izraz "neuspješnih i poznatih liderskih ambicija Milorada Pupovca i njegovih istomišljenika" koje optužuje za bijeg u Ameriku i Srbiju 1991. godine, te primanje različitih donacija od hrvatske vlade. Veljka Đakulu, Miroslava Keravicu i neke druge članove Vijeća, on je optužio za pobunu protiv hrvatske države, te odbio "svaku odgovornost pred srpskim narodom i građanima Hrvatske zbog nerazumnih poteza imenovanih i honoriranih osoba koje su ušle u parlament bez glasa i legitimiteta srpskog naroda." Đukić je izjavio da je SNV servis Tuđmanovoj politici, te da je Vijeće stvorila službena vlast, a da se na taj način hrvatska vlast traži priznanje od srpskog naroda da je nacionalna manjina.³²⁶

Veselin Pejnović, koji je 1996. godine htio osnovati slično tijelo, Srpski nacionalni kongres, također je bio protiv osnivanja Vijeća. Prema njegovom mišljenju, to nije bilo pravo vrijeme praviti institute i ujedno izbjegavati baviti se realnim problemima, kao što su nestašica novca, povratak raseljenih osoba i obnova porušenih kuća. "Prije svega, sasvim je jasno da Srbi u Hrvatskoj u ukupnom rješavanju svog položaja, trebaju pregovarati s onima koji imaju moć", izjavio je Milorad Pupovac. "To nije lak posao i nije jednostavan posao. To što dio političke javnosti misli na temelju jednog ranijeg obrasca, da je neophodno da Srbi svu svoju aktivnost usmjere na opozicijsko djelovanje, to je nažalost, što se tiče stvarnih interesa srpske zajednice u Hrvatskoj u ovom trenutku, nemoguće i neostvarivo. Mi sada moramo rješavati pitanja našeg opstanka u Hrvatskoj i dakako moramo činiti sve kako bi se proširio prostor za taj opstanak, a to proširenje ne može se dogoditi bez demokratizacije. Za nas je u tom smislu neophodno da zadržimo svoju autonomiju i u odnosu prema vlasti i u odnosu prema opoziciji i da djelujemo sukladno našim interesima. To znači sređivanje našeg statusa u Hrvatskoj i dalja demokratizacija Hrvatske."³²⁷

Osnivanjem SDSS-a, Srbima s područja Podunavlja, omogućeno je da se uključe u politički život Republike Hrvatske, a samim time, i djelovanjem u njenoj izvršnoj vlasti. Osnivanjem Srpskog vijeća, kao društva koje je okupljalo Srbe u Hrvatskoj i brinulo o njima

³²⁶ „Srpsko narodno vijeće servis Tuđmanove politike“, *Vukovarske novine*, 5. 12. 1997., 4.

³²⁷ Osnovano Srpsko narodno vijeće, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199707/70721-033-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 17. 1. 2012.

zajamčenim pravima, Srbi su prihvatili sva prava koja su dobili kao nacionalna manjina. Obzirom na proces reintegracije Srba s područja Podunavlja, bilo je jasno da traže jamstava kao nacionalna manjina u Republici Hrvatskoj. No, općenito gledajući, definiranjem razvojnog programa političkih stranaka, kao i društvenih organizacija, srpska zajednica i dalje kao cilj svojeg djelovanja i rada ističe „opstanak“ i „zaštitu“, pretpostavljajući da se „borba“ nastavlja, premda sada „demokratskim“ sredstvima koja ipak, u konačnici, neće barem u skorijoj budućnosti dovesti do suradnje i integracije s većinskim hrvatskim narodom za boljitak svih, nego pretpostavlja još uvijek da su Srbi u Hrvatskoj ugroženi i neravnopravni.³²⁸

³²⁸ Antić, 236.

10.3. Izbori 1997., lokalni izbori za županijske skupštine, te gradska i općinska vijeća

Jedan od ključnih trenutaka u vraćanju legalne hrvatske vlasti u Podunavlju bilo je održavanje lokalnih izbora za općinska i gradska vijeća, te skupštine Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Ujedno to je bila i jedna od točaka provedbe UNTAES -ovog mandata. „Pismom namjere“ hrvatske Vlade, kao preduvjet održavanja izbora na području pod upravom UNTAES-a, bilo je posjedovanje hrvatskih dokumenata. Tako su u siječnju 1997., počele pripreme za održavanje izbora za tijela lokalne uprave. Pripreme su, prije svega, podrazumijevale izdavanje hrvatskih dokumenata i utvrđivanje popisa birača. Prvotno je bilo predviđeno da se izbori održe 15. ožujka 1997., no nakon dogovora Tuđman - Klein, najavljeni su lokalni izbori za 16. ožujka 1997. Zbog kašnjenja u registraciji birača, a prije svega oko problema s izdavanjem i uzimanjem hrvatskih dokumenata, datum lokalnih izbora, bio je ponovno pomaknut, i to za 13. travnja 1997. Slijedom toga, predsjednik Republike Hrvatske, Franjo Tuđman, 12. veljače 1997., raspisao je za 13. travnja lokalne izbore za općinska vijeća i gradska vijeća, te skupštine Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.

Vijeće sigurnosti je 7. ožujka 1997. u predsjedničkom izvještaju, navelo da se Vijeće sigurnosti slaže s mišljenjem sadržanim u izvješću Glavnog tajnika, da se uz punu suradnju svih strana, 13. travnja 1997., uzme kao realan datum održavanja slobodnih izbora u regiji.³²⁹ Vijeće je dalje u svom izvještaju navelo, da je u najboljem interesu pripadnika srpske zajednice, da prikupe dokumenata o državljanstvu, potpuno sudjeluju na izborima i u hrvatskom političkom životu, kao jednakopravni građani, na temelju provedbe prava i jamstava danih u „Pismu namjere“ Vlade RH. Ujedno je Vijeće izrazilo žaljenje zbog destruktivnih aktivnosti nekih elemenata srpske zajednice u regiji, koji su stvorili ozračje nesigurnosti. Vijeće je u skladu s time, pozvalo sve stanovnike regije da ostanu u regiji i preuzmu odgovornost za svoju budućnost kao građani Republike Hrvatske. No, isto tako se napominje, da će održavanje izbora ovisiti i o spremnosti Vlade RH da ispuni sve preduvjete, uključujući izdavanje dokumenata i osiguranje podataka. Vijeće sigurnosti je u tom kontekstu navelo ohrabrujući napredak, koji je Vlada RH ostvarila, no istovremeno je navelo

³²⁹ <http://www.un.org/Docs/sc/statements/1997/sprst97.htm>, (S/PRST/1997/10 of 7 March 1997) The situation in Croatia., pristup ostvaren 18. 1. 2012.

zabrinutost, obzirom na nejednake provedbe tih postupaka. S time u vezi, Vijeće je pozvalo Vladu RH, da udvostruči napore koji će osigurati završetak potrebnih tehničkih priprema za održavanje izbora. Isto tako, Vijeće je pozvalo Vladu RH da objavi, kao gestu uvjeravanja srpske zajednice, javnu potvrdu usmenih jamstava danih UNTAES – u, koja su ranije navedena u pismu Glavnog tajnika od 21. siječnja 1997., te potvrdu svoje obaveze, koja je bila navedena u izvješću Glavnog tajnika, a odnosila se na prava, koja su Srbima bila osigurana „Pismom namjere“ Vlade RH.³³⁰ Ujedno, opetovano, Vijeće je pozvalo Vladu RH da pravedno i dosljedno primjeni zakon o amnestiji na sve osobe pod svojom nadležnošću. Vijeće je također istaknulo, da će uspjeh mirne reintegracije, u velikoj mjeri ovisiti o opredijeljenosti Vlade RH za pomirbu i spremnost da onim Srbima koji trenutno žive u regiji osigura jednaka prava kao hrvatskim građanima. Vijeće je izrazilo i zabrinutost oko budućnosti raseljenih osoba i uspostave jednakog tretmana u području stambenog zbrinjavanja, pristupa sredstvima i povrata vlasništva, te podsjeća na pravo svih izbjeglih i raseljenih osoba na povratak svojim domovima na području RH i život u sigurnim uvjetima. Poziva se Vlada RH da prihvati prijedloge UNTAES-a i UNHCR-a o povratku raseljenih osoba i prihvati suradnju u smislu provedbe i poduzimanja mjera za povratak raseljenih osoba bez obzira na nacionalnost. Završno se, u pismu navodi, da će glavni tajnik dati preporuku, odmah nakon uspješno održanih izbora, o budućem boravku UN-a u skladu s provedbom Temeljnog sporazuma.³³¹

Kao što je i u izvještaju Vijeća sigurnosti navedeno, uzimanje hrvatskih dokumenata bio je uvjet na izlazak na izbore. Pitanje uzimanja dokumenta izazvalo je velike probleme i proteste kod Srba. Prosvjedi su počeli još u prosincu 1996. u Vukovaru, a naredne godine uslijedilo je niz incidenata i napada na hrvatske službenike koji su u Podunavlju trebali početi izdavati hrvatske dokumente.³³² U Borovu su Srbi, 25. siječnja, razbili osječki autobus u kojem su bili djelatnici hrvatskih službi u Podunavlju, a svega par dana kasnije, 28. siječnja ponovljen je napad na hrvatske djelatnike u Borovu Selu. Uslijed učestalih napada u siječnju su zatvoreni uredi za izdavanje dokumenata u Boboti, Bršadinu i Negoslavicima.

³³⁰ <http://www.un.org/Docs/sc/letters/1997/sglet.htm>, S/1997/62, Letter dated 21 January 1997 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council, pristup ostvaren 18. 1. 2012.

³³¹ <http://www.un.org/Docs/sc/statements/1997/sprst97.htm>, (S/PRST/1997/10 of 7 March 1997) The situation in Croatia, pristup ostvaren 18. 1. 2012.

³³² “Odlučni koraci žena Vukovara“, *Vukovarske novine*, 21.12.1996., 2.

U siječnju je Oblasna skupština, ipak izglasala preporuku, svim građanima Oblasti i drugima koji imaju pravo na hrvatsko državljanstvo, da se uzmu hrvatski dokumenti, pri čemu je napomenuto da je to ipak osobna stvar pojedinca. U Oblasnoj skupštini odluku je izglasalo 24 poslanika, a 18 ih je bilo protiv spomenutog prijedloga.³³³ Ubrzo nakon toga, uslijedile su i izjave srpskih čelika na TV Vukovar i Beli Manastir, o potrebi uzimanja hrvatskih dokumenata. Tako je u specijalnoj emisiji „Otiđi ili ostani“, emitiranoj 8. veljače 1997., Vojislav Stanimirović izjavio: „Ljudi moraju da prihvate hrvatsko državljanstvo, ovog momenta, da razreše imovinsko pravne odnose, mi koji smo, nažalost da kažem, ostali.“ Dalje on navodi, kako je nužno prihvatiti hrvatske dokumente i radi ostvarivanja mirovinskog prava, jer prema Stanimirovićevoj računici, ako je prosječna mirovina 200 njemačkih maraka, a ako je 20 000 umirovljenika u Oblasti, uz još 30 000 umirovljenika izvan Oblasti, prema njemu, Srbi Hrvatskoj štede 10 000 000 njemačkih maraka godišnje.³³⁴ Stanimirović, osim što je smatrao da su hrvatski dokumenti garancija srpske imovine, pozvao je Srbe da uzmu dokumente, jer su i oni uvjet opstanka u Oblasti i izlaska na izbore. " Ljudi će sami odlučiti da li će uzeti dokumenta, ali mi smo nastojali da im objasnimo da to treba učiniti. Zbog tragedija koje su nam se desile, ne zagovaramo odlazak ljudi sa kesama i zbog toga pokušavamo da igramo igru međunarodne zajednice. "³³⁵

Miloš Vojnović, potpredsjednik izvršnog Oblasnog veće, također je pozvao srpsko stanovništvo da uzme hrvatske dokumente, objašnjavajući da srpsko stanovništvo nije bilo voljno uzeti hrvatske dokumente, jer su ljudi prema njima osjećali animozitet, zbog ovog rata, zbog prošlog rata, zbog simbolike i naziva.³³⁶

Iako je do zadnjeg, izlazak Srba na izbore bio neizvjestan, popraćen sa ispunjavanjem njihovih uvjeta, ipak se krenulo s prihvaćanjem hrvatskih dokumenata. Tako je s druge strane došlo do pritužbi Srba o problemima pri izdavanju dokumenata. Srbi su se žalili da ih hrvatske vlasti diskriminiraju, zato što se protiv njih vodi kazneni postupak, premda prema njihovim riječima, to nije bilo točno. S druge strane, Vlada RH u izvještaju Vijeću sigurnosti UN-a, navodi da je do 6. travnja 1997. izdala 348 tisuća dokumenata stanovnicima hrvatskog Podunavlja, od ukupno 355 466 podnesenih zahtjeva. U Podunavlju je tada bilo otvoreno 25 dokumentacijskih centara gdje su se izdavali dokumenti. Broj izdanih dokumenata bio je veći

³³³ „Masovno prihvatili hrvatsko državljanstvo“, *Vukovarske novine*, 1.2.1997.,1.

³³⁴ HR - HMDCCR – 11, dvd 593, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, veljača 1997.

³³⁵ “ Oj ,županijo, iz dva dela...” , *Nin*, 14. 2. 1997. <http://www.nin.co.rs/arhiva/2407/4.html>, pristup ostvaren, 20. 12. 2011.

³³⁶ HR - HMDCCR – 11, dvd 603, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

od broja srpskih stanovnika Podunavlja. Prije rata živjelo je 67 576 Srba i 125 937 ne Srba. Veliki broj zahtjeva i Srba dolazi i s područja SRJ, i ostalih krajeva Hrvatske, koji je bio pod RSK.³³⁷

Srbi su osim nezadovoljstva, činjenicom da se područje pod upravom UNTAES-a nalazi u dvije županije, izrazili i nezadovoljstvo administrativnom podjelom općina. O pokušaju stvaranja "saveza srpskih općina", što se prema njihovim riječima, pokazalo također nemogućim s obzirom na: "hrvatsko perfidno krojenje općinskih granica" (Stanimirović), napravljeno tako da Srbi ne bi imali većinu ni ondje gdje to doista jesu.³³⁸

Srbi su zato u veljači 1997. podnijeli zahtjev za formiranjem novih općina u Podunavlju.³³⁹ Na dan službeno raspisanih izbora 11. ožujka, prijelazni upravitelj Klein objavio je odluku o utemeljenju novih općina. Status općine dobili su Negoslavci, Šodolovci, Markušići i Jagodnjak (što hrvatska općinska podjela nije predviđala), a za dva sporna zahtjeva - formiranje općina u Tenji i Mirkovcima, donijet je kompromisan prijedlog. Hrvatska se naime žestoko protivila da ta dva mjesta, iz kojih se za vrijeme rata žestoko gađalo po Osijeku i Vinkovcima, dobiju status općine, predlažući da budu samo mjesni odbori unutar dvaju gradova. Klein je odlučio da će Tenja i Mirkovci imati status "prijelaznih općina", koje će "kao takve godinu dana poslije izbora postepeno prestati postojati i početi normalno djelovati kao mjesni odbori općina Osijek, odnosno Vinkovci".³⁴⁰

Novom Kleinovom podjelom, Podunavlje je bilo organizirano kroz tri grada (Ilok, Beli Manastir i Vukovar) te ukupno 27 općina umjesto prijašnjih 21. U Osiječko-baranjskoj županiji bile su općine: Čeminac, Popovac, Petlovac, Kneževi Vinogradi, Bilje, Draž, Darda, Ernestinovo, Erdut i mjesto Antunovac, uz uvrštene nove općine Tenja, Jagodnjak i Šodolovci. Vukovarsko – srijemska županija, po novom ustroju, imala je 14 općina: Borovo, Ilok, Lovas, Tovarnik, Nuštar, Nijemci, Bogdanovci, Tompojevci, Stari Jankovci, Tordinci i Trpinja, te nove općine Mirkovce, Negoslavce i Markušicu.

Takva podjela izazvala je žustre reakcije hrvatske javnosti, smatrajući to novim Kleinovim ustupkom srpskim zahtjevima, te narušavanjem hrvatskog suvereniteta. No, s druge strane to se moglo shvatiti i kao, određen ustupak Srbima da izađu na izbore, što bi dovelo do završetka procesa mirne integracije. Težnja Srba za političkom autonomijom, sada

³³⁷ *Olujni mir*, 203.

³³⁸ "Izbori kao jedini izbor", <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199703/70312-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 17. 2. 2012.

³³⁹ "Nastavljaju se razgovori o granicama općina", *Vukovarske novine*, 26. 2. 1997., 4.

³⁴⁰ "Izbori 13. aprila", *Vukovarske novine*, 15. 3. 1997., 3.

kroz zajednice vijeća općina, nije bila prihvatljiva Hrvatskoj, a niti međunarodnoj zajednici, koja joj nije davala pravo na to, što je bilo potvrđeno „Pismom namjere“ hrvatske Vlade, kao i Predsjedničkim izjavama Vijeća sigurnosti. Srpska zajednica, imala je pravo sudjelovanja u izvršnoj vlasti, kroz njoj osigurana mjesta, a to su bila dva podžupanska mjesta, četiri mjesta pomoćnika ministara i kroz predstavnika u Saboru. Zajednice vijeća srpskih općina, u tom smislu nisu s time imale veze, jer su one imale savjetodavnu, a ne političku i izvršnu ulogu. Tako se kroz njih nije ni mogla ostvariti politička, zakonodavna ili izvršna vlast.

Pitanje izlaska Srba na izbore bilo je neizvjesno, a očitovalo se u nizu kontradiktornih izjava njihovih čelnika. Goran Hadžić dao je izjavu još u veljači 1997. navodeći „da su u Oblasti izbori neregularni, zato što podjelom Oblasti i manipulacijama oko dokumenata od strane hrvatske vlasti, izbori postaju snažno sredstvo etničkog čišćenja preostalih Srba“.³⁴¹ Na sjednici Oblasne skupštine održanoj 25. ožujka 1997., nije donijeta jasna odluka o izlasku na izbore, već je zaključeno da su uvjeti za izlazak na izbore: ukidanje nepravilnosti prilikom izdavanja hrvatskih dokumenata te korektan popis biračkih lista, što se odnosilo na popise koji su trebali obuhvatiti izbjeglice koje su živjele na području Oblasti.³⁴² Pred održavanje izbora Stanimirović je dao dvosmisleni izjavu u Vukovarskim novinama, i poručio: „Mi mora za izbore da budemo spremni, a to znači da moramo imati što više evidentiranih birača, bez obzira na konačnu odluku da li ćemo da izađemo na birališta“³⁴³, i dodao da Srbi ovaj puta ne mogu sebi dozvoliti da ih međunarodna zajednica okrivljuje za neodržavanje izbora, vjerojatno aludirajući na odbijanje plana Z-4.

Jacques Klein proglasio je da će se 13. travnja 1997., na području pod upravom UNTAES-a, kao i na ostalom području Hrvatske, održati izbori za općinska i gradska vijeća, te za Županijski dom Sabora. Glasači za izbore bili su upisani u biračke popise u skladu s dogovorenim kriterijima, koji su se sastojali od dvije skupine:

Redoviti birački popisi:

1. Popis osoba koje su 1991. godine živjele u Regiji i koje su podigle hrvatske dokumente za svoje službeno prebivalište

³⁴¹ „Bez konačne odluke o izlasku na izbore“ *Vukovarske novine*, 26. 2. 1997., 2.

³⁴² „Velike greške ili...“, *Vukovarske novine*, 4. 4. 1997., 3.

³⁴³ „Intezivne stranačke pripreme za izbore“, *Vukovarske novine* 4. 4. 1997., 2.

2. Popis prognanika koji sada žive u Regiji, koji su u Regiju došli nakon 1991. godine, a prije 15. siječnja 1996. godine, podigli svoje dokumente i koji su odlučili glasovati za upravna tijela u Regiji

Popisi za glasovanje u odsutnosti:

1. popis prognanika koji sada žive u Regiji koji su u Regiju došli nakon 1991. godine, a prije 15. siječnja 1996. godine podigli svoje dokumente i koji su odlučili glasovati za upravna tijela izvan Regije:
2. popis prognanika koji su registrirani u Uredu za prognanike i izbjeglice, a koji će glasovati izvan Regije

Popisi birača bili su objavljeni zajedno s redovitim ažuriranim popisima, kako bi se glasačima omogućila provjera popisa i mogući zahtjevi za upis, dopunu ili brisanje s popisa birača, putem nadležnih tijela u UNTAES- ovim uredima za dokumente. Registracija birača bila je predviđena do 25. ožujka 1997.³⁴⁴

Izbori su održani 13. travnja 1997., uz mnoštvo problema i manjih incidenata, a prijelazni upravitelj Jacques Klein produljio je lokalnim Srbima mogućnost glasovanja i sljedeći dan. Prema neslužbenim podacima, od 98 000 osoba s pravom glasa u Podunavlju, na izbore ih je izašlo oko 70 000.

Prema izbornim rezultatima, u Vukovaru je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) osvojila 43 posto, Samostalna demokratska srpska stranka 43 posto i Nezavisna lista Tomislava Merčepa 14 posto. HDZ, je dobio četiri od šest izbornih jedinica, te se Gradsko vijeće Vukovara sastojalo od 13 vijećnika HDZ-a, 11 vijećnika SDSS-a i 2 vijećnika Nezavisne liste Tomislava Merčepa. U Iloku je HDZ osvojio 73 posto glasova. Hrvatska opcija pobijedila je u općinama Vukovarsko srijemske županije: Bogdanovci, Lovas, Nijemci, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik, te u općinama Osiječko – baranjske županije: Antunovac, Bilje, Čeminovcu, Dražu, Kneževim Vinogradima, Popovcu, Petlovcu i Ernestinovu. Od gradova, hrvatska opcija pobijedila je u Vukovaru i Iloku, dok je srpska opcija pobijedila u Belom Manastiru. U Vukovarsko srijemskoj županiji, SDSS je pobijedio

³⁴⁴ Vladimir Šeks: „Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja i izbori za tijela lokalne samouprave“, *Zbornik radova Mirna reintegracija Hrvatskoga podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*, Zagreb 2010., 42.

u općinama: Borovo, Markušice, Mirkovci, Negoslavci i Trpinja. U Osiječko - baranjskoj županiji SDSS je pobijedio u općinama: Darda, Erdut, Jagodnjak, Tenja i Šodolovci.³⁴⁵

Vojislav Stanimirović, već je na biralištu izjavio da o regularnosti izbora ne može biti riječ, ali je pozvao stanovništvo, da bez obzira na to, izađe na birališta u što većem broju.³⁴⁶ Srbi su odmah izrazili nezadovoljstvo, održanim izborima, navodeći niz nepravilnost od biračkih mjesta, te činjenice da više tisuća stanovnika nije uopće moglo glasovati. Srbijanska strana, odmah je najavila da bi UNTAES trebao organizirati dodatne izbore.³⁴⁷

Srbi su bili nezadovoljni održavanjem izbora, te su uputili niz pritužbi UNTAES –u, OEES-u i Europskim promatračima. Ubrzo nakon izbora, Vojislav Stanimirović, kao predsjednik stranke SDSS-a uputio je pismo, Glavnom stožeru UNTAES-a i Glavnom tajniku Ujedinjenih naroda, Kofiu Anannu, sa zahtjevom da proglase ove izbore nevažećim i raspišu nove, ali tek kada za njih budu postignuti uvjeti, definirani propisima i međunarodnim dokumentima. Tako se u pismima navodi da niti jedno biračko mjesto nije bilo otvoreno na vrijeme, već znatno kasnije, da biračka mjesta nisu bila na uobičajenim mjestima, te da uredi za izdavanje hrvatskih dokumenata nisu poštivali radno vrijeme, neovisno o redovima ljudi koji su tražili izdavanje dokumenata, i konačno, neažuriranost biračkih popisa, koji su bili nepravilni, te uslijed toga, došlo do nerealnog povećanja hrvatskog biračkog tijela.³⁴⁸ U pismu se također navodi da je prema odredbama Erdutskog sporazuma i Rezolucijom Savjeta sigurnosti 1037, izbore trebala organizirati i provesti Prijelazna uprava, odnosno njezin “Komitet za provođenje odredbi Erdutskog sporazuma”. Prema tome, kako se navodi u pismu, Komitet je trebao odrediti raspored i procedure izbora, primjenjivost zakona i definiranje granica općina i okruga. No, kako je to Stanimirović u pismu naveo: “Međutim, najveći deo ovih poslova ili gotovo svih suprotno navedenoj odredbi preneti su na vlast Republike Hrvatske i njene institucije, koje su očigledno vršile opstrukciju sa ciljem da utiču na konačni rezultat izbora, posebno u za njih strateški interesantnim sredinama.”³⁴⁹

³⁴⁵ „Tko je i u koliko podunavskih općina dobio većinu“, *Večernji list*, 21.4. 1997.,5., „Hrvatska vlast u Vukovaru i Iloku“, *Večernji list*, 18. 4. 1997., 5.

³⁴⁶ „Gotovo na svim biračkim mjestima uočene nepravilnosti“, *Vukovarske novine*, 26. 4. 1997.,1.

³⁴⁷ “Naneta je ogromna šteta našoj strani“ *Vukovarske novine*, 26. 4. 1997.,1,„Izbori su bili neregularni i nepošteni“, *Vukovarske novine*, 26. 4.1997., 1.

³⁴⁸ Arhiva Srba u Republici Hrvatskoj, SDSS, Vojislav Stanimirović – dopis Glavnom štabu UNTAES-a i Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija Kofi Ananu, april 1997. Inv. br. 13.

³⁴⁹ Isto.

Primjedbe upućene hrvatskoj strani, došle su i s američke strane, američkog veleposlanika Petera Galbraitha i Nancy Eli Raphel, posebne izaslanice Madeleine Albright, koji su uočili nepravilnosti. Naveli su, da su birački popisi koji su trebali biti u Dalju, završili u Erdutu, te da nije bilo dovoljno glasačkih listića, kao i neotvaranje biračkih mjesta točno u 7 sati. No, kako je posebna izaslanica izvijestila, to su sve bile poteškoće koje su se već narednog dana otklonile.³⁵⁰

Unatoč navedenim pritužbama, general Klein je u Vukovaru, 22. travnja 1997., potvrdio izbore u Podunavlju, te je naveo da je na području pod upravom UNTAES-a, na 195 biračkih mjesta i 75 mjesta u drugim dijelovima Hrvatske ukupno izbrojano 126 533 glasova.³⁵¹

Srbi nisu bili zadovoljni izbornim rezultatima. Kao glavni razlog navodi se, da oko pet tisuća starosjedilaca nisu na vrijeme uzeli dokumente, pa nisu mogli glasovati, te da izbjeglicama nije bilo omogućeno glasovanje. Prema Stanimirovićevim izjavama, SDSS bi u protivnom odnio pobjedu u Vukovaru.³⁵²

U daljnjim analizama izbornog rezultata u Podunavlju, navest će i propuste srpske strane, koji su mogli poboljšati izborne rezultate u korist SDSS –a. Jedan od njih su svakako nesuglasice unutar lokalnog srpskog vodstva u odnosu prema izborima, te činjenica da je Oblasna skupština sve do izbora odugovlačila s preporukom stanovništvu da izađe na izbore. Tome je pridonijelo i odugovlačenje s preuzimanjem hrvatskih dokumenata, kao i ometanje onih koji su dokumente htjeli podići, te napadi srpskih ekstremista, prema osobama koje su prve stale pred ulaze ureda za izdavanje domovnica, osobnih iskaznica i putovnica, demoliranja vozila hrvatskih službenika i mijenjanja brava na uredima gdje su se dokumenti izdavali. Vojislav Stanimirović, priznao je rezultate takvog ponašanja: oko šesnaest tisuća Srba nije podiglo dokumente, dok ih pet tisuća još uvijek nije dobilo. Ne treba biti osobito mudar, da bi se shvatilo što je 11 tisuća srpskih glasova moglo značiti u tijesnim odnosima uspostavljenim na podunavskim izborima. Prema srpskim izvorima, napravljen je propust, naoko nevažan, da je određen broj birača, koji kažu nije beznačajan, glasajući za SDSS, nisu

³⁵⁰ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998.,431-447.

³⁵¹ „Privremeni i neslužbeni rezultati izbora za općinska vijeća“, *Vjesnik*, 22. 4. 1997.,5., „Klein ozvaničio izbore u regionu“, *Vukovarske novine*, 24. 4. 1997.,3.

³⁵² „Za Vukovar SDSS bi koaliciju s HDZ-om“, *Večernji list*, 24. 4. 1997.,4.

mogli odoljeti a da na istom listiću ne prekriže HDZ, učinivši tako glasačke listiće nevažećim.³⁵³

Srbijanski tisak, obzirom na izborne rezultate, smatra da bi presudnu ulogu u formiranju rada lokalnih tijela vlasti, trebao imati upravitelj Klein, premda napominju da je unaprijed odbijena mogućnost formiranja srpskih oblasti, srpskih gradova i srpskih općina. Zaključno navodi da je „na snazi isključivo poredak hrvatskog predsjednika, a hrvatski pravni sistem vladavine i u onim gradovima i selima u kojima je ubedljivu većinu odnela SDSS.”³⁵⁴

Sa završetkom izbora i priznavanjem rezultata izbora, održanih na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Vijeće sigurnosti UN-a, donijelo je 8. svibnja 1997. predsjedničku izjavu u kojoj se navodi:

Vijeće sigurnosti pozdravilo je pismo Glavnog tajnika UN –a od 29. travnja, u kojem su navedeni zaključci privremenog upravitelja o uspješnom održavanju izbora u regiji istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u RH, koji su započeli 13. travnja 1997., pod privremenom upravom UN-a. Vijeće sigurnosti se slaže s izjavom prijelaznog upravitelja, da održavanje tih izbora, predstavlja bitan korak za ostvarenje daljnjeg napretka u mirnoj reintegraciji regije i da označava važnu prekretnicu za legitimnu zastupljenost lokalnog stanovništva u hrvatskom ustavnom i pravnom sustavu. Vijeće je dalje zahtijevalo brzo formiranje novoizabranih tijela lokalne samouprave, te brzu i potpunu provedbu aktivnosti iz Temeljnog sporazuma i pisma Vlade RH od 13. siječnja 1997., uključujući osnivanje Zajedničkog vijeća općina i imenovanje lokalnih Srba na zajamčene položaje u Sabor RH i administrativnim strukturama RH. Vijeće sigurnosti skrenulo je pozornost i na zaključak privremenog upravitelja da prije, i nakon izbora nisu zabilježeni slučajevi zastrašivanja, nasilja ni izbornih nepravilnosti. Vijeće sigurnosti izrazilo je zahvalnost UNTAES-u i onim elementima međunarodne zajednice, uključujući promatrače OEES-a, Vijeća Europe i članove diplomatske zajednice, čiji su naponi omogućili uspješno održavanje izbora. Vijeće je pohvalilo UNTAES zbog rješavanja tehničkih teškoća poduzimanjem odlučnih mjera, koje su u velikoj mjeri pridonijele uspješnom održavanju izbora. Vijeće sigurnosti očekuje preporuke

³⁵³ “Dva mosta i tri srpska autogola“, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199704/70420-001-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 12. 12. 2011.

³⁵⁴ „Naličje pobjede“, *Nin*, 25. 4. 1997., 47.

Glavnog tajnika, radi daljnjeg napretka svih strana u ostvarenju Temelnog sporazuma, i pitanju daljnjeg boravka UN-a, na području istočne Slavonije, Branje i zapadnog Srijema.³⁵⁵

Formiranje novih tijela uprave, nakon izbora, započelo je u svibnju 1997. Oblasna tijela vlasti, predstavnika Srba, koja su djelovala za vrijeme prijelazne uprave, Izvršno veće i Oblasna Skupština, trebala su nakon izbora prestati s radom. No, navedena tijela djelovala su do svibnja, kada su konstituirana nova upravna tijela, za što su imali odobrenje UNTAES-a. Srbijanski mediji, prenoseći rezultate izbora, također su naveli konstituiranje novog tijela uprave, prenoseći Kleinove riječi o postizbornom periodu i očekivanju Zajedničkog vijeća srpskih općina, koje će kako se prenosi: "po prvi put u posljednjih šest godina biti tijelo koja će legitimno štititi prava Srba". I Veljko Knežević, srbijanski veleposlanik u Zagrebu, poručio je Srbima da što brže konstituiraju Vijeće općina i gradska vijeća, jer su izbori u Regiji međunarodno priznati. Čestitao je SDSS-u, te im poručio da prestanu sa špekulacijama i da se okrenu stvarnosti i budućnosti.³⁵⁶

³⁵⁵ Statement by the President of the Security Council, 8 May 1997.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/121/64/PDF/N9712164.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 28. 1. 2012.

³⁵⁶ "Konstituisanje novih organa prioritet", *Vukovarske novine*, 17. 5. 1997.,1.

11. USPOSTAVA DRŽAVNIH TIJELA UPRAVE RH NA PODRUČJU HRVATSKOG PODUNAVLJA

11.1. Konstituiranje Županijskih i Gradskih vijeća

Konstituirajuća sjednica Županijske skupštine, Vukovarsko srijemske županije, održana je 24. svibnja 1997. u Borovu Naselju. Prije početka sjednice, intonirana je hrvatska himna, a sjednicu je otvorio Davorin Mlakar, ministar uprave RH. Na sjednici je bio i prijelazni upravitelj Klein koji je istaknuo važnost konstituiranja županijskih tijela u procesu reintegracije, te je napomenuo, da će u vremenu koje predstoji svi građani Hrvatske moći u ovoj Županiji pronaći svoje mjesto za život, a UNTAES će u suradnji s novim vlastima osigurati povratak svim prognanima u svoje domove. Za predsjednika skupštine izabrana je Ljiljana Bilić (HDZ), a za zamjenike Zvonimir Bajči (HDZ) i Slobodan Perić (SDSS). Rudolf Konig (HDZ), izabran je za župana, a za dožupane vukovarsko – srijemske županije, izabrani su Andrija Matić (HDZ) i Mirko Jagetić (SDSS). Potvrđeni su mandati 40 vijećnika županijske skupštine, odnosno 24 mandata HDZ-a, 10 mandata SDSS-a, tri mandata HSS-a i HSLS-a i dva mandata nezavisne liste Tomislava Merčepa.³⁵⁷

Uslijedilo je konstituiranje gradskih vijeća, prema izbornim rezultatima. Vojislav Stanimirović, izjavio je za hrvatski tisak, da je u formiranju gradske vlasti i izboru gradonačelnika Vukovara moguća i koalicija SDSS sa HDZ-om. Dodao je da će prijelazni upravitelj Klein, morati naći neko prijelazno rješenje za Vukovar, jer će Hrvati teško obavljati izvršnu vlast dok se ne vrate u to područje.³⁵⁸

U Vukovaru je 28. svibnja 1997. održana konstituirajuća sjednica Gradskog vijeća Vukovara. Sjednica je započela prilično burno, o čemu svjedoči hrvatski i srpski tisak. Tako je hrvatski tisak naveo da su se u pregovore o sastavu Gradskog vijeća, uključili direktno i nametnuli svoju volju, general Klein, američki veleposlanik Glbraith i engleski veleposlanik Hewitt. Prema pisanju hrvatskog tiska, cjelokupna kriza izbila je, jer SDSS nije poštovao prije postignut dogovor, te je inzistirao, suprotno od dogovorenog, na podjeli mjesta čelnih ljudi, ucjenjujući potom ne participacijom u vlasti Vukovara, što međunarodna zajednica nije mogla dopustiti. Prema dogovoru, obzirom da je srpski blok dobio većinu u Belom Manastiru,

³⁵⁷Rezultati županijske skupštine, XVI – Vukovarsko - srijemske, http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1997/1997_2_Rezultati_zupanijske_skupstine_16_Vukovarsko-srijemska.pdf, pristup ostvaren 14. prosinca 2011.

³⁵⁸ „Za Vukovar SDSS bi koaliciju s HDZ-om“, *Večernji list*, 24. 4. 1997.,4.

dogovoreno je da gradonačelnik i dogradonačelnik Belog Manastira budu iz redova SDSS-a. Načelno je, prema pisanju *Glasa Slavonije*, dogovoreno, budući da hrvatski blok ima većinu u Vukovaru, da gradonačelnik i predsjednik Gradskog vijeća Vukovara, budu iz redova HDZ-a.³⁵⁹ Zasjedanje Gradskog vijeća Vukovar održano s vijećnicima HDZ-a i nezavisne liste Tomislava Merčepa, bez vijećnika SDSS-a, koji su u međuvremenu tražili mjesto predsjednika Gradskog vijeća. Vukovarske novine, srpsko izdanje, izvijestile su o neregulativnoj konstituirajućoj sjednici, nazvavši je farsom. Srpska strana, s Vojislavom Stanimirovićem na čelu, tražila je poništenje.³⁶⁰ Hrvatska strana time je izazvala i upravitelja Kleina, koji je izjavio da takve aktivnosti neće tolerirati, te da će “poništiti odluke Vijeća”.³⁶¹ Prema pisanju Vukovarskih novina, Klein je sjednicu proglasio nelegitimnom, te se s dolaskom srpskih predstavnika očekivao njen nastavak. Ivica Vrkić, Predstojnik Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, navodi u svojoj knjizi, da je bilo dogovoreno da u Belom Manastiru predsjednik Gradskog vijeća bude Hrvat, a u Vukovaru Srbin. Vrkić je pokušao u više navrata razgovarati sa Vladimirom Šeksom zaduženim iz HDZ-a za sjednicu. Vrkić je predložio da se popusti i da se formira gradsko vijeće, te da takva situacija stvara ružnu sliku reintegracije, a prema njemu i krivu političku procjenu oko toga što je trebalo Srbima ponuditi u utemeljenju vlasti u Vukovaru.³⁶²

Hrvatska strana prihvatila je primjedbe upravitelja Kleina, te se zasjedanje nastavilo sa srpskim zastupnicima. Na sjednici je potom potvrđen gradonačelnik Vladimir Štengl (HDZ), a za predsjednika Gradskog vijeća, izabran je Marko Čepnja (SDSS).³⁶³ Sjednica je održana uz hrvatske državne simbole i uz srpsku zastavu, a srpski zastupnici zahtijevali su i izvođenje pjesme “Bože pravde”, kao svečane pjesme.

Nakon završetka sjednice, Vladimir Šeks je probleme s konstituiranjem vijeća nazvao “nesporazumom” i izjavio kako HDZ pristaje da predsjednik Vijeća bude iz SDSS-a, iako to ne smatra demokratskim, jer je apsolutna većina izabrala Petra Mlinarića (HDZ). No, upravitelj Klein je smatrao da neprihvatanje zahtjeva SDSS-a ugrožava mirnu reintegraciju,

³⁵⁹ Srpski „faul“ bez kartona, *Glas Slavonije*, 31. 5. 1997.,10.

³⁶⁰ “Hrvatski predstavnici održali sednicu bez Srba“, *Vukovarske novine*, 7. 6. 1997.,2.

³⁶¹ Srpski „faul“ bez kartona, *Glas Slavonije*, 31. 5. 1997.,10.

³⁶² Vrkić, 379 – 481.

³⁶³ “Hrvatski predstavnici održali sednicu bez Srba“, *Vukovarske novine*, 7. 6. 1997.,2.

te da bi se na osnovu toga moglo tražiti produljenje mandata UNTAES-a, nakon čega je hrvatska strana pristala na ponovljenu sjednicu.³⁶⁴

Naredna sjednica Gradskog vijeća Vukovar, održana je 15. srpnja 1997. u Borovu Naselju, gdje je dogovorom između HDZ-a i SDSS-a izabrano Gradsko poglavarstvo, a izabrani su i dogradonačelnici Vladimir Štengl (HDZ) i Vaskrsije Vuksanović (SDSS). Prema pisanju Vukovarskih novina, ova sjednica prošla je u mirnom, i uglavnom tolerantnom i demokratskom ozračju.³⁶⁵

U Iloku je, 23. svibnja, održana konstituirajuća sjednica Gradskog vijeća Iloka. Stjepan Kraljić, izabran je za gradonačelnika glasovima od dvadeset vijećnika HDZ-a i šest vijećnika SDSS-a. Na slijedećoj sjednici izabrani su dogradonačelnici iz redova HDZ-a i SDSS-a, što je izazvalo protivljenje srpske strane, jer je ona smatrala da je dovoljan jedan dogradonačelnik iz SDSS-a.³⁶⁶

Na županijskoj sjednici održanoj u Vukovaru 11. srpnja 1997., i vukovarsko srijemski župan Željko Konig, izjavio je, da su unatoč nesuglasticama i raznim problemima, u županiji konstituirana gradska i općinska vijeća.³⁶⁷

Nakon postignutog stranačkog dogovora, između osječko-baranjskog župana Branimira Glavaša u ime HDZ-a i potpredsjednika SDSS-a Vase Žigića, 31. svibnja 1997. i u Belom Manastiru održana je konstituirajuća sjednica Gradskog vijeća. Sjednici je prisustvovalo svih dvadeset i šest vijećnika: deset HDZ-ovih, petnaest SDSS-ovih i jedan HSP-ov. Za gradonačelnika Belog Manastira izabran je Veljko Bertić (SDSS), a za njegove dogradonačelnike Fabijan Dolančić (HDZ) i Špiro Lazinica (SDSS). Za predsjednika Gradskog vijeća izabran je Ivica Buconjić (HDZ), a za dopredsjednika Radivoje Mihajlović (SDSS). Na sjednici su Srbi, pozivajući se na Ustavni zakon o nacionalnim manjinama, zahtijevali izvođenje pjesme „Bože pravde“. Nakon pregovora, dogovoreno je, da se nakon izvođenja državne himne odsviraju i svečane pjesme mađarske i srpske nacionalne manjine.³⁶⁸

Uspješno provođenje izbora označilo je prekretnicu i početak nove faze u integraciji Podunavlja u Hrvatsku. Konstituiranju gradskih i općinskih tijela na području pod upravom

³⁶⁴ *Olujni mir*, 234.

³⁶⁵ „Konstituisano gradsko poglavarstvo“, *Vukovarske novine*, 26.7.1997., 4

³⁶⁶ „S. Kraljić gradonačelnik“, *Večernji list*, 25.5. 1997., 8., „Dogradonačelnik ili dogradonačelnici“, *Glas Slavonije*, 26. 5. 1997., 26

³⁶⁷ „Rudolf Kenig vukovarsko – sremski župan“, *Vukovarske novine*, 7. 7. 1997.,1.

³⁶⁸ Kao zanimljiv podatak, Ivica Vrkić napominje, da je nakon prepirki oko izvođenja svečane pjesme „Bože pravde“, hrvatska strana ponudila srpskim vijećnicima da ju otpjevaju, ako znaju. Srpski vijećnici su, napokon priznali, da ne znaju, nakon čega Vrkić zaključuje da je to bio znak da ih sve vuku za nos, „jer otkud su toliko zapeli za pjesmu koju ne znaju ni pjevati.“ Vrkić, 383 – 384.

UNTAES- a, te međustranačkim dogovorima hrvatskog i srpskog bloka, konstituiranje novih upravnih tijela bilo je uspješno završeno. Uspostavljanje političkog sustava u dijelu Hrvatske pod upravom UNTAES-a, jednakog onome na drugim dijelovima hrvatskoga teritorija, bio je preduvjet uspješne reintegracije tog područja i obećavalo je početak normalizacije odnosa na tom području. Osim toga, Srbi su dobili mogućnost izabrati svoje legitime predstavnike u tijelima lokalne vlasti i samouprave.

Do novih problema između srpske zajednice na tom prostoru i hrvatske Vlade, došlo je pri konstituiranju Županijskog doma Sabora RH.³⁶⁹ Istovremeno s održavanjem lokalnih izbora za županijske skupštine, te za gradska i općinska vijeća, bili su birani i zastupnici za Županijski dom Hrvatskog sabora. SDSS, kao ni druge srpske stranke, nije dobila dovoljan broj glasova da bi mogla ući u Županijski dom sabora, no odlukom predsjednika Tuđmana, imenovana su dva predstavnika srpske manjine, Jovan Bamburaća iz Zagreba i Vojislav Stanimirović.³⁷⁰ Vojislav Stanimirović odbio je prisustvovati konstitutivnoj sjednici, održanoj 12. svibnja. Srpska strana odbila je doći, jer je prema Pismu namjere hrvatske Vlade, bilo rečeno da će se s područja pod upravom UNTAES-a biti zastupljena dva zastupnika u Saboru, obzirom da je to područje podijeljeno u dvije županije, a kako je zastupnik iz Baranje odbijen, Stanimirović je odbio doći. Srpsko tumačenje, prihvatili su i predstavnici UNTAES-a.³⁷¹ Zamjenica predstojnika Ureda Predsjednika RH, Vesna Škare-Ožbolt, izjavila je da Stanimirović nije u pravu, jer se u „Pismu namjere“ nigdje ne navodi da dvojica zastupnika srpske etničke zajednice moraju biti iz hrvatskog Podunavlja. Naime, u članku 6. Pisma namjere stoji: "Predsjednik Republike imenovat će dva predstavnika srpske etničke zajednice u Županijski dom Sabora". Dakle, prema „Pismu namjere“, Predsjednik RH nije bio dužan imenovati dvojicu srpskih zastupnika iz Podunavlja. U obrazloženju je navedeno da je Predsjednik pri svojoj odluci vodio računa o zastupljenosti srpske etničke zajednice na cijelom prostoru Hrvatske, a ne samo u Podunavlju, jer više pripadnika srpske etničke zajednice živi u slobodnim dijelovima Hrvatske nego na području pod upravom UNTAES-a.

³⁶⁹ Temeljem Ustava iz 1990. Sabor Republike Hrvatske imao je dva doma: Zastupnički dom i Županijski dom. Županijski dom ustanovljen je 1993. kao regionalno predstavništvo u kojem je s po tri zastupnika bila predstavljena svaka županija (imao je 68 zastupnika: po tri iz svake županije i grada Zagreba, te do pet koje je mogao imenovati predsjednik republike). Izbori za županijski dom Sabora bili su provedeni 1993. i 1997. godine. Ustavnim promjenama 2001. godine ukinut je Županijski dom te Hrvatski sabor postaje jednodoman (bivši "Zastupnički dom" postaje Hrvatski sabor).

³⁷⁰ Izvješće o konačnim službenim rezultatima izbora zastupnika u Županijski dom Sabora Republike Hrvatske, http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1997/1997_3_Rezultati_Sabor_zupanijski_dom.pdf, pristup ostvaren 11. 1. 2012.

³⁷¹ "Tuđman nije ispoštovao pismo namere", *Vukovarske novine*, 17. 5. 1997., 2.

Nezadovoljni Tuđmanovom odlukom, Srbi iz Podunavlja su, prema pisanju tamošnjih medijima, uputili prigovor Predsjedniku RH od kojeg im je stigao odgovor da se članak iz „Pisma namjere“ odnosi na "čitavu srpsku zajednicu u Hrvatskoj, a ne samo na Podunavlje".³⁷² Budući da nigdje, ni u „Pismu namjere“, ni u predsjedničkoj izjavi Vijeća sigurnosti UN-a, izričito ne stoji da oba predstavnika srpske etničke zajednice trebaju biti iz Podunavlja, Bamburić i Stanimirović su ostali kao jedini zastupnici srpske etničke zajednice u Županijskom saboru.

Situacija koja je nastala imenovanjem zastupnika u Županijski sabor, dodatno je zategnula srpsko - hrvatske odnose, i otežala rad na uspostavi hrvatske vlasti u Podunavlju. Ivica Vrkić svjedoči da je dolazilo do blokade na terenu. U dogovoru Vojislava Stanimirovića, Vesne Škare Ožbolt i Ivice Vrkića, pokušalo se izvući iz novonastale situacije i zato povećati srpske predstavnike u izvršnoj vlasti. Srbi su do tada imali jednog pomoćnika ministra za prosvjetu i kulturu, no Vrkić je predložio da za to Ministarstvo imaju dva pomoćnika. Time bi se riješio problem koji je bilo vezan uz imenovanje zastupnika. Takva ponuda bila je prezentirana i UNTAES-u, što su oni prihvatili. Vrkić zaključuje, da je u tom trenutku to riješilo problem i zastoj u radu. Nitko nije bio oštećen tim rješenjem, a Srbi su imali više koristi od svoga predstavnika u izvršnoj vlasti nego u Saboru. Sa završetkom ovog sukoba, nastavilo se raditi na uspostavi hrvatske vlasti na području pod upravom UNTAES-a.³⁷³

³⁷² "Zašto Stanimirović nije došao", 19. 5. 1997., <http://www.yuope.com/nasa-borba/arhiva/Maj97/1905/INDEX.HTM> - pristup ostvaren 19. 12. 2011.

³⁷³ Vrkić, 363 - 365.

11.2. Zajedničko vijeće općina

Kako je bilo predviđeno Temeljnim sporazumom i Pismom namjere, nakon izbora trebalo se formirati i srpsko Zajedničko vijeće općina. O ulozi koje je vijeće trebalo imati, raspravljalo se i prije izbora. Tako su čelnici SDSS-a zahtijevali da Vijeće nema samo savjetodavni, već i pravni karakter. Prema Stanimirovićevim riječima, ono je trebalo imati pravni karakter, tako da osigura Srbima pravnu i fizičku sigurnost.³⁷⁴ U nastojanju da to ostvare, Stanimirović je uputio pismo upravitelju Kleinu i Slobodanu Miloševiću, u kojem se zahtijevalo da vijeće općina bude pravni subjekt, a ne savjetodavno tijelo.³⁷⁵

S prestankom rada srpskih tijela uprave na području pod upravom UNTAES-a, krajem svibnja, Vijeće općina trebalo je preuzeti obveze navedenih tijela.

Nakon izbora, Stanimirović je izjavio, da će Vijeće, unatoč hrvatskom inzistiranju o savjetodavnoj ulozi tog tijela, imati pravni status i biti utemeljeno na hrvatskom Zakonu o lokalnoj upravi i samoupravi. Prema najavama, članovi Vijeća mogli su biti samo kandidati SDSS-a koji su bili na prethodnim izborima. Sve to, potvrđeno je i s potporom upravitelja Kleina, koji je zahtijevao da se Zajedničko vijeće općina što prije formira, te da se predlože kandidati na mjesta podžupana u Osječko – baranjskoj i Vukovarsko – srijemskoj županiji. Također, zahtijeva, da se predlože kandidati za pomoćnike ministara u Vladi RH i ostalim mjestima koja su im garantirana u Pismu namjere. Zaključeno je, da gradski i općinski odbori SDSS-a, glavnom odboru SDSS-a predlože svoje predstavnike za zajedničko vijeće općina.³⁷⁶ Za predsjednika Zajedničkog vijeća općina izabran je Miloš Vojnović, prije dopredsjednik Izvršnog veća Oblasti.

Sporazum o osnivanju Zajedničkog vijeća općina, potpisan je 23. svibnja 1997. Sporazum su potpisali upravitelj J. Klein, potpredsjednik hrvatske Vlade Jure Radić, i u ime srpske strane predsjednik vijeća, Miloš Vojnović. Potpisivanju je bio prisutan i američki veleposlanik Peter Galbraith.

Sporazum o osnivanju Zajedničkog vijeća, nije odmah potvrdila hrvatska Vlada, već je to učinila znatno kasnije, nakon odlaska UNTAES-a 1998. U tom periodu, dok još nije donesen akt o osnivanju Zajedničkog vijeća općina, srpska je strana izrazila svoje

³⁷⁴ HR - HMDCDR – 11, dvd 603, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

³⁷⁵ HR - HMDCDR – 11, dvd 604, TV Vukovar, Beli Manastir – Dnevnik, ožujak 1997.

³⁷⁶ “Članovi Zajedničkog veća opština mogu biti samo građani koji su birani na izborima“, *Vukovarske novine*, 17. 5. 1997., 2.

nezadovoljstvo nefunkcioniranjem novoosnovanih tijela vlasti. Vojislav Stanimirović izjavio je u lipnju 1997.: “Mi smo sada u jednom vakuumu jer Izvršno vijeće oblasti praktično ne radi od 30. maja, a novoizabrani organi vlasti nisu počeli funkcionirati.”³⁷⁷ Na sjednici Prijelaznog Izvršnog vijeća, održanog u Vukovaru 29. svibnja, odlučeno je da buduće Zajedničko vijeće općina preuzme osnivačka prava informativnih institucija, što je uključivalo radio i televizijske centre u Vukovaru, Belom Manastiru i Borovu. O uspostavi i radu Zajedničkog vijeća, bilo je raspravljano i za posjeta srpskog izaslanstva predsjedniku Tuđmanu, gdje se raspravljalo o položaju Vijeća. Niz pritisaka srpske strane na hrvatsku Vladu da potvrdi ovlasti i položaj Zajedničkog vijeća nije uspio. Miloš Vojnović je nakon posjeta Zagrebu u srpnju 1997., najavio registraciju Vijeća. Premda je Zajedničko vijeće bio spomenuto u Erdutskom ugovoru i “Pismu namjere”, ipak je bilo potrebno riješiti neke pojedinosti oko njegovog rada. Tako je točno navedeno da će Zajedničko vijeće djelovati na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Također je naznačena formulacija, da Vijeće “prati” rad srpskih dužnosnika, te je zamijenjena dotadašnja formulacija “koordinira”. Predsjednik Državnog povjerenstva za Podunavlje, Jure Radić i Miloš Vojnović na aerodromu Klisa kod Osijeka, potpisali su 15. srpnja 1997. Povelju o osnivanju i ovlasti Zajedničkog vijeća općina, u prisutnosti upravitelja Kleina. Neovisno o tome, do registracije nakon toga nije došlo. To je izazvalo niz pritužbi sa srpske strane, što se očitovalo kroz niz izvještaja i pisama Samostalne demokratske srpske stranke i Zajedničkog vijeća općina. U izvještaju, povodom rezultata mirovnog procesa, upućenom Vijeću sigurnosti i UNTAES-u, SDSS i Zajedničko vijeće navode: “Zajedničko vijeće općina do sada nije pravno utemeljeno, iako Vladu Republike Hrvatske na to obvezuju brojni sporazumi potpisani sa UNTAES-om i Erdutskim sporazumom.”³⁷⁸ Zajedničko vijeće općina, pritužbu o svojoj nemogućnosti registracije, podnijelo je i Promatračkoj misiji Europske zajednice. I u pismu Vojislava Stanimirovića, Slobodanu Miloševiću u veljači 1998., stoji: “Zajedničko veće opština do današnjeg dana nije adekvatno registrovano niti je njegov pravni status regulisan i pored svih potpisanih i donešenih međunarodnih dokumenata.”³⁷⁹ Djelovanje i registracija Zajedničkog vijeća općina, bio je razriješeno nakon odlaska UNTAES-a iz Hrvatske.

³⁷⁷ “Strah od izolacije regiona“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 2.

³⁷⁸ Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj, Inv.19, SDSS i ZVO – Izvještaj o rezultatima mirovnog procesa i aktuelnim problemima u UNTAES Regionu, 19. 11. 1997.

³⁷⁹ Arhiv Srba, Inv.24., SDSS – Dopis Vojislava Stanimirovića predsjedniku SRJ (Slobodanu Miloševiću), Vukovar 10. 2. 1998.

Vlada Republike Hrvatske tek je u listopadu 1998, potvrdila da su predstavnici Vlade Republike Hrvatske, srpske etničke zajednice i UNTAES-a kao svjedoka, dana 23. svibnja 1997. godine, sukladno odredbama hrvatskog Ustava, Temelnog sporazuma i "Pisma namjere" hrvatske vlade, osnovali Zajedničko vijeće općina istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema kao dijelova Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.³⁸⁰

Vijeće je osnovano kao tijelo koje usklađuje interese srpske nacionalne zajednice u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu u području dijelova Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Vijeće je osnovano sa statusom pravne osobe, sa sjedištem u Vukovaru, u Borovom Naselju.

Članovi Vijeća trebali su se određivati na način, da se iz općinskih vijeća u kojima srpska nacionalna zajednica ima većinu članova, imenuju dva člana. Iz gradskih vijeća u kojima srpska nacionalna zajednica ima većinu, te za gradove iznad 30.000 stanovnika, šest članova, za gradove od 10.000 - 30.000 stanovnika, četiri člana i za gradove do 10.000 stanovnika, tri člana. Iz općinskih, odnosno gradskih vijeća u kojima srpska nacionalna zajednica ima manjinu, imenuje se polovica od broja navedenih u prethodnim stavovima. Iz gradskih vijeća, u kojima srpska nacionalna zajednica ima relativnu većinu ili ako za to postoje opravdani razlozi, može se imenovati broj članova veći od polovice, a manji od najviše predviđenog.

Vijeće je formirano da ima predsjednika i dva dopredsjednika. Podžupani Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije, imenovani iz reda srpske nacionalne zajednice na prijedlog Vijeća, su dopredsjednici Vijeća po položaju.

Predviđeno je da Vijeće predlaže kandidate za položaj dva podžupana u županijskim skupštinama, predlaže kandidate na položaje pomoćnika ministara u ministarstvima unutarnjih poslova, pravosuđa, prosvjete, športa i kulture, na visoki položaj u Ministarstvu razvitka i obnove, te u uredu za prognanike, predlaže kandidate za ostale dužnosti, prati rad svojih imenovanih i izabranih predstavnika, analizira stanje u općinama i daje prijedloge nadležnim tijelima i organizacijama višeg stupnja, osniva i upravlja, u skladu sa Zakonom, informativnom i izdavačkom djelatnošću srpske nacionalne zajednice (TV, radio stanice i

³⁸⁰ Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj ("Narodne novine", broj 34/92), prema kojoj "Etničke i nacionalne zajednice ili manjine imaju pravo na samoorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja svojih nacionalnih i drugih interesa u skladu s Ustavom i ovim zakonom.", prema odredbi točke 12. Osnovnog sporazuma o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, prema kojoj postoji "pravo srpske zajednice imenovati zajedničko vijeće općina", te prema odredbi stavka 4. Pisma Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije područja pod privremenom upravom, Republike Hrvatske, prema kojoj "Pripadnici srpske etničke zajednice iz područja koje je trenutačno pod Prijelaznom upravom imenovat će Zajedničko vijeće općina", osnovali Zajedničko vijeće općina.

druga sredstva informiranja), prati provođenje kulturne i prosvjetne autonomije i daje prijedloge za njihovo ostvarenje i unapređenje, vodi brigu o ostvarivanju ljudskih, građanskih i etničkih prava srpske nacionalne zajednice, analizira i daje prijedloge u svezi s proporcionalnom zastupljenošću Srba u policiji, pravosuđu, zdravstvu i ostalim javnim službama, održava kontakte s Predsjednikom Republike Hrvatske odnosno njegovim Uredom, sudjeluje u izgradnji i održavanju institucionalnih veza s drugim srpskim etničkim zajednicama u Hrvatskoj i inozemstvu te surađuje s drugim subjektima u skladu sa svojim djelokrugom rada.

U cilju ostvarivanja svoje uloge, predloženo je da Vijeće može osnivati odbore, i to za: financije, informiranje, obrazovanje i kulturu, gospodarstvo, urbanizam i građevinarstvo, ljudska prava, raseljene osobe, izbjeglice, zdravstveno socijalna pitanja i pitanja invalida, te za zaštitu i unapređenje okoline. Određeno je da se Vijeće financira iz dotacija Vlade Republike Hrvatske utvrđenih u godišnjem proračunu, doprinosa gradova i općina, vlastitih prihoda i donacija. Zadnja odredba navodi da će Vijeće u svom radu organizirati sastanke sa predstavnicima gradskih i općinskih vijeća, analizirat će i pratiti rad svojih radnih tijela i razmatrat će sve probleme iz djelokruga rada Vijeća sa nadležnim službama Sabora i Vlade Republike Hrvatske.

12. ISPUNJENJE UVJETA PUNE SURADNJE S UNTAES-OM I INTEGRACIJA JAVNE UPRAVE I PODUZEĆA U SUSTAV RH

12.1. Produljenje mandata UNTAES-a

Nakon što su istovremeno održani izbori u Hrvatskoj i na području pod upravom UNTAES-a, te uspostavom lokalne vlasti, očekivao se kraj mandata UN-ovih snaga na području Podunavlja. Iako je, u srpnju 1997., bio predviđen istek mandata UNTAES-a, Koffi Anann, glavni tajnik UN-a, izvijestio je Vijeće sigurnosti UN-a u lipnju, o stanju u Hrvatskoj i predložio produljenje misije UNTAES-a. Ipak je predložena rekonstrukcija vojne komponente i povlačenje snaga UN-a iz hrvatskog Podunavlja u dvije faze. Istovremeno, s povlačenjem snaga UNTAES-a, trebao se izvršiti prijenos vlasti UNTAES-a na hrvatske institucije, a to je trebalo ovisiti o uspjehu hrvatske vlasti u procesu reintegracije. Mandat misije UNTAES-a, koji je uslijedio, trebao je uključiti završetak prijenosa izvršnih ovlasti s Prijelazne uprave na legalno izabrana tijela, odmah nakon 15. srpnja 1997.

U prvoj fazi, prijelazni bi upravitelj, prenio na Hrvatsku izvršne odgovornosti za najveći dio civilne uprave u Podunavlju a zadržao svoju vlast i mogućnost da intervenira i nadglasa odluke, ako bi se situacija pogoršala, a postignuća UNTAES -a ugrozila. U drugoj fazi, ovisno o tome zadovolji li Hrvatska svojim ponašanjem, prenijele bi se preostale izvršne funkcije. One bi se odnosile na održavanje demilitarizirane regije i potpunu integraciju prijelaznih policijskih snaga u hrvatsku policiju. U prvoj fazi povlačenja, predviđeno je, da se do 15. kolovoza 1997. vojne snage od 5 000 vojnika smanje na 2 530 vojnika. Daljnje povlačenje, ovisilo bi o razvoju situacije, a predviđeno je, da se nakon rujna smanjuje broj do razine 720 vojnika. Broj vojnih promatrača ostao bi nepromijenjen, njih stotinu, ali bi preuzeli veću odgovornost u praćenju sigurnosnog stanja, zbog smanjenja vojne komponente. Od ukupno 600 civilnih policajaca, predviđa se smanjenje na 450, do njihove pune integracije u hrvatske redarstvene snage u listopadu. U pismu je također, predložena izmjena civilnih osoba u sastavu UNTAES-a, koje bi se usmjerile na rad oko povratka izbjeglica i na područje ljudskih prava. Civilna komponenta trebala se do listopada 1997. smanjiti s 485 na 315 članova međunarodnog osoblja, te sa 746 članova lokalnog osoblja na 399, plus 70 dobrovoljaca UN-a. Glavni tajnik je smatrao da bi brzo povlačenje UNTAES-a dovelo do egzodusa Srba, te je ovaj dvofazni program ocijenio „učinkovitim i ekonomičnim programom uspješnog dovršetka mirne reintegracije i povlačenja UNTAES –a iz regije.“

U izvještaju je posebno istaknuto da će se pratiti hrvatski rad u provedbi dosad obećanih jamstava i prava: jednakopravni tretman Srba u davanju povlastica i usluga koje pruža država, značajan napredak u dvosmjernom povratku izbjeglih, oštar progon i osuda odgovornih za međuetničko nasilje, uspostava programa nacionalnog pomirenja, postizanje bilateralnih sporazuma o demilitarizaciji i mek granični režim. Također je izražena potpora raspoređivanju promatrača OEES-a u Hrvatskoj, te potpuna suradnja hrvatskih vlasti s njima. Ne zadovolji li se sve navedeno, o stanju u Podunavlju, trebalo je biti razmatrano 15. listopada 1997. Annanovo pismo, koje je uslijedilo, bio je negativno intonirano prema radu hrvatske vlade. Navedeno je, da je u Podunavlju dovršena službena reintegracija, no bez ljudi. Evidentirani su napadi, prijetnje i pritisci na Srbe u Podunavlju i u ostalim dijelovima Hrvatske, kao i pasivnost hrvatske policije u tim slučajevima. Navodi se neprijateljska propaganda hrvatskih medija, ozbiljno odgađanje isplata mirovina i drugih socijalnih davanja, te razni propusti na lokalnoj razini.³⁸¹

Ubrzo nakon izvještaja, Vijeće sigurnosti donijelo je 15. srpnja, Rezoluciju 1120, kojom se mandat UNTAES-a produžuje do krajnjeg roka, predviđenim Temeljnim sporazumom, do 15. siječnja 1998. Rezolucijom je predviđeno, da se posljednjih šest mjeseci, iskoristi u povlačenju vojnih komponenti i prenašanju civilnih ovlasti na Hrvatsku vlast. Ponovljeno je, sukladno izvještaju iz lipnja, da se osigura povratak izbjeglih u oba smjera, te da se osiguraju sva prava Srbima, kao što se Hrvatska ranije obavezala. Naglašena je i potreba pune suradnje Hrvatske s haškim sudom. U Rezoluciji je posebno istaknuta zabrinutost jer nisu stvoreni uvjeti nužni za povratak raseljenih osoba iz istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, u bivša zaštićena područja UN-a te povratak raseljenih osoba u istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem iz drugih krajeva Hrvatske. Izražena je i ozbiljna zabrinutost što nisu poboljšana ljudska prava, uključujući prava osoba koje pripadaju manjinama u Hrvatskoj, posebno u zaštićenim područjima UN-a, i žaljenje zbog incidenata etnički motiviranog nasilja.³⁸² To se odnosilo na incident u Hrvatskoj Kostajnici, kada su Srbi povratnici bila napadnuti.

³⁸¹ Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, <http://www.un.org/Docs/sc/reports/1997/sgrep97.htm> 23 June 1997.
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/169/08/PDF/N9716908.pdf?OpenElement> – pristup ostvaren 10. 2. 2012.

³⁸² Resolution 1120 (1997), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/195/04/PDF/N9719504.pdf?OpenElement> – pristup ostvaren 10. 2. 2012.

Kako je bilo i najavljeno, Rezolucijom 1120, oko 200 UNTAES- ovih vojnika povuklo se iz Hrvatske. Na svečanom ispraćaju, premijer Zlatko Mateša zahvalio je vojnicima mirovnih snaga, i napomenuo da će Hrvatska i dalje surađivati s prijelaznim upraviteljem radi uspješnog provođenja kraju procesa mirne reintegracije u interesu svojih građana. Vojnicima se obratio i upravitelj Klein i čestitao im je na uspješno obavljenom poslu, napomenuvši veliki trud koji je uloženo s obje strane.³⁸³

Odlukom Glavnog tajnika UN-a, 1. kolovoza 1997., na dužnost prijelaznoga upravitelja za hrvatsko Podunavlje, Jacquesa Paula Kleina, došao je William Walker, američki diplomat. Na odlasku 9. kolovoza 1997., Jacques Paul Klein, izrazio je uvjerenje u uspješan ishod završetka misije, naglasivši da se zajedničkim naporima može izgraditi zajednička budućnost.³⁸⁴

Srbi su pozdravili produljenje mandata UNTAES-a. Stanimirović je izjavio da je rezolucija zadovoljavajuća, dodajući da je Vijeće sigurnosti prepoznalo da je stanje u Hrvatskoj prijetnja međunarodnom miru i stabilizaciji. Posebno se osvrnuo na, po njemu, nedovoljnoj suradnji Hrvatske s haškim sudom.³⁸⁵ Naglašena je i potreba povećanja broja promatrača i jačeg monitoringa, nakon povlačenja vojne komponente.³⁸⁶ Istovremeno je i Miloš Vojnović bio u posjetu Vijeću Europe, gdje je posebno naglasio da mandat UNTAES – a, mora trajati u svom maksimalnom roku, a nakon njegovog isteka, potrebno je uspostaviti promatračku misiju UN-a ili OEES-a. Misija bi po svom trajanju bila neograničena, odnosno bila bi prisutna dok bi zato bilo objektivne potrebe.³⁸⁷

Usporedo s dovršetkom misije, a i s nedavnim negativnim izvještajem za hrvatsku vladu, Srbi na području pod upravom UNTAES-a upućivali su prigovore o radu hrvatske vlade. U rujnu 1997., SDSS i Zajedničko vijeće općina uputili su pismo Glavnom tajniku Kofi Anannu i prijelaznom upravitelju Walkeru, u kojem se navodi da Hrvatska ne ispunjava dane garancije srpskom narodu, te predlažu, da se i nakon okončanja mandata UNTAES-a,

³⁸³ "Odlazak 2 000 Kleinovih vojnika", *Glas Slavonije*, 16. 7. 1997., 14.

³⁸⁴ "Oproštajne suze generala Kleina", *Vukovarske novine*, 16. 8. 1997., 1.

³⁸⁵ "Savet bezbednosti doneo povoljnu rezoluciju", *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 1., „Untaes- u produžen mandat“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 3.

³⁸⁶ „Smanjenje vojne komponente UNTAES-a“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997., 1.

³⁸⁷ „Korisna poseta Veću Europe“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 4.

omogućiti prisutnost UN-a u Podunavlju.³⁸⁸ Srpska strana podnijela je niz izvještaja o radu UNTAES-a i rezultatima mirovnog procesa. U pismu Vojislava Stanimirovića Slobodanu Miloševiću, navodi se, da Erdutski sporazum nije proveden u potpunosti i dosljedno, kao ni mnogi drugi potpisani ugovori od strane hrvatske vlade s UNTAES-om i međunarodnom zajednicom. Stanimirović dalje navodi da takvo ponašanje Hrvatske može dovesti do incidentnih situacija i egzodusa te ugrožavanja mira i sigurnosti na ovim prostorima i šire.³⁸⁹ U izvještaju Zajedničkog vijeća općina i SDSS-a o rezultatima mirovnog procesa i aktualnih problema u „UNTAES Regionu“, u već ranije ponovljene probleme, zaključuju da bi u cilju razrješenja problema i trajne stabilizacije „Regiona“ i širih prostora, prisutnost međunarodne zajednice u nekom obliku i UN-a, bilo u interesu srpskog naroda i Hrvatske.³⁹⁰

U obraćanju Vojislava Stanimirovića na proslavi povodom dvogodišnjice potpisivanja Erdutskog sporazuma, izjavljeno je, da je sporazum donio mir na ove prostore. No, naveo je i točke sporazuma koje po njemu nisu bile uspješno realizirane, a to su: povratak stanovništva iz Oblasti i u Oblast, pravo na naknadu imovine, te pravo na ostanak u Oblasti onih hrvatskih državljana koji se za to odluče, a ranije su živjeli u drugim područjima Hrvatske. Istovremeno je istaknut diskriminirajući odnos prema srpskoj etničkoj zajednici po pitanju obnove ili nadoknade imovine, te nepoštivanje najviših standarda ljudskih prava i sloboda, kao i nemogućnost pravnog utemeljenja Zajedničkog vijeća općina. Posebno je istaknuo, da će međunarodna komisija, koja je osnovana prema odredbama erdutskog sporazuma, i koja je imala zadatak nadgledanja provođenja sporazuma, obilježiti treću godišnjicu potpisivanja sporazuma.³⁹¹

Prema odredbama Temelnog sporazuma, toč.11, predviđeno je, da zainteresirane zemlje i organizacije mogu osnovati povjerenstvo koje će biti ovlašteno za nadzor nad provedbom sporazuma, posebice njegovih odredbi o ljudskim i građanskim pravima. To povjerenstvo bilo bi ovlašteno i da provodi istrage o svim navodima o kršenju ovoga sporazuma, te da daje prikladne preporuke. Povjerenstvo je osnovano, a na čelu mu je bio

³⁸⁸ „Neophodno daljnje prisustvo međunarodnih snaga u regionu“, *Vukovarske novine*, 26. 9. 1997., 1.

³⁸⁹ Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj, Vojislav Stanimirović – dopis predsjedniku SRJ Slobodanu Miloševiću, 7. 10. 1997. Inv. br. 15.

³⁹⁰ Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj, SDSS i ZVO – Izvještaj o rezultatima mirovnog procesa i aktualnih problema u UNTAES Regionu, 19. 11. 1997. Inv. br. 19.

³⁹¹ Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj, Govor Vojislava Stanimirovića u povodu dvogodišnjice potpisivanja Erdutskog sporazuma, 12. 11. 1997. Inv. br. 17.

američki veleposlanik Galbraith. Izneseno je niz primjedbi na rad hrvatske vlade, a naglašeno je da će to povjerenstvo imati, u završnom razdoblju rada UNTAES-a, važnu ulogu. Povjerenstvo je bilo suglasno, da je proces mirne integracije Podunavlja prilično odmaknuo, a kao sporni elementi uzimaju se „Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju napuštenom imovinom“, „Zakon o oprostu“, te djelovanje tijela lokalne uprave i samouprave. Nezadovoljstvo radom hrvatskih vlasti izrazio je i prijelazni upravitelj Walker, gdje je za svog posjeta Moskvi, dao izjavu da većina misli da je u hrvatskom Podunavlju najgore prošlo i da se može slaviti uspjeh, no da je on sam, veoma sumnjičav prema iskrenim namjerama hrvatskih vlasti, vezano uz integraciju Srba u hrvatsko društvo, te najavio da će to navesti u svom izvještaju Glavnom tajniku UN-a. Walkerova izjava, osvrnula se na incident, koji se dogodio u Hrvatskoj Kostajnici, kada su srpski povratnici bili napadnuti, na što je oštro reagirala M. Albraith, američka državna tajnica.³⁹² Oštre kritike koje je međunarodna zajednica upućivala Hrvatskoj, prenosile su i *Vukovarske novine*, gdje su Srbi, zazivali bilo koji oblik međunarodnog nadzora nakon odlaska UNTAES-a, pri tome navodeći da se pitanje Podunavlja u sastavu Hrvatske neće riješiti tako skoro. Posebno je istaknuto, da je Hrvatska Srbima ponudila samo prazna obećanja, a da oni, kao hrvatski državljani, žele svoju „budućnost u svojoj državi“.³⁹³

Znakovita je izjava Srba u *Vukovarskim novinama*, u kojoj se navodi da Srbi žele budućnost u svojoj državi, jer prate li se njihovi zahtjevi i istupi tijekom procesa mirne reintegracije, vidi se da srpska zajednica nije percipirala ni prihvatila hrvatsku državu kao svoju, te je postojao određeni strah od reintegracije tog prostora u sastav Hrvatske. No, unatoč svim danim garancijama od strane Hrvatske i međunarodne zajednice, njihov odnos prema Hrvatskoj biti će sagledan kroz činjenicu, da se hrvatska država maksimalno iskoristi i da iz nje izvuku najviše što mogu. To je im je bilo omogućeno kroz niz dogovorenih sporazuma, ugovora i zakona hrvatske vlasti, koji su bili uvjetovani mirnom reintegracijom. O tome svjedoči niz njihovih izjava, a jedna od njih je i izjava Miloša Vojnovića, gdje navodi: „Mi smo građani Hrvatske i mada se za njega nismo borili (državljanstvo, op. a.), već smo u njega uvedeni, iz toga proizlazi i određena prava. Hrvatska ima obavezu bar jednim dijelom

³⁹² *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 439., „Waker nezadovoljan postupcima hrvatskih vlasti“, *Glas Slavonije*, 19. 11. 1997., 7.

³⁹³ „Hrvati miniraju svaki dogovor“, *Vukovarske novine*, 26. 9. 1997., 1.

financirati Oblast.“³⁹⁴ S druge strane, Srbi su, posebno pred međunarodnim institucijama, navodili da je upravo osiguravanje sloboda i prava Srba, jamac njihove pune suradnje, prihvatanja hrvatske države i uopće garancija mira na tim prostorima. S takvim stavom, produbljivali su se problemi, koji su pod institucijama međunarodne zajednice i njihove stroge kontrole provedbe preuzetih obveza Republike Hrvatske, u mnogome otežali proces pomirbe i suživota na lokalnoj razini.

Primjedbe koje je iznijelo povjerenstvo za nadzor Temelnog sporazuma, ponovilo je Vijeće sigurnosti UN-a u svojoj izjavi od 18. rujna 1997. Izražava se duboka zabrinutost pomanjkanjem napretka na strani Republike Hrvatske u ispunjavanju uvjeta i zadaća koje su trebale biti presudne za prijenos izvršne vlasti na Republiku Hrvatsku na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.³⁹⁵

Nakon predviđenog isteka mandata UNTAES-a, u siječnju 1998., odlučeno je da najznačajnija međunarodna organizacija u Hrvatskoj bude OESS. Ona će nadzirati dvosmjerni povratak prognanika i izbjeglica, štititi pripadnike nacionalnih manjina i pomoći zemlji u razdoblju tranzicije. Mandat OESS - a trebao je biti prije svega politički, sa zadaćom da podupire razvitak demokracije i ljudskih prava u Hrvatskoj, a osobito ispunjenje preuzetih obaveza Hrvatske. Postavljeni voditelj misije OESS-a u Hrvatskoj, švicarski veleposlanik Tim Guldiman, rekao je kako je cilj ove misije pomoći Hrvatskoj u procesu tranzicije. Predviđeno je da se broj pripadnika OESS-a poveća sa sadašnjih 85 na 250. Misija je uspostavila glavni stožer u Zagrebu a koordinacijska središta u Vukovaru, Sisku, Daruvaru i Kninu, te u još 16 područnih središta. Nova misija trebala je djelovati na cijelom području Hrvatske, iako je iz rasporeda koordinacijskih i područnih središta, te njihova broja, primjetno da će posebnu pozornost OESS usmjeriti na hrvatsko Podunavlje i ranije oslobođene dijelove Hrvatske. Stalno vijeće OESS-a, najviše tijelo te organizacije od 55 članova, produljilo je mandat svoje misije u Hrvatskoj do 31. prosinca 1998., uz napomenu kako su produljenja ili izmjene mandata podložne novoj odluci Stalnog vijeća. I *Vukovarske novine*, izvijestile su o ulozi misije OESS-a, nakon siječnja 1998., te su navele da je OESS, dodatno jamstvo srpskom narodu u pogledu pune zaštite ljudskih, manjinskih i etničkih prava na prostoru „Regiona“.

³⁹⁴ „Školska i informativna autonomija zadatak broj jedan“, *Vukovarske novine*, 7. 6. 1997.,1.

³⁹⁵ Statement by the President of the Security council,
<http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/245/54/PDF/N9724554.pdf?OpenElement> – pristup ostvaren 12. 2. 2012.

Navedena je i izjava Tima Gulimana, da će se nadgledati hrvatske vlasti, hoće li poštivati Erdutski sporazum i druge obaveze, te će upravo radi toga trećina pripadnika biti razmještena u Podunavlju.³⁹⁶

³⁹⁶ „OEBS garancija stabilnosti...?“, *Vukovarske novine*, 5. 10. 1997., 4.

12.2. Završni postupci u procesu mirne reintegracije, reintegracija državne i javne uprave

Prijelazni upravitelj Klein, donio je 19. 5. 1997. Odluku o uvođenju hrvatskog platnog prometa. Službeno sredstvo plaćanja na području pod upravom UNTAES-a postala je kuna. Određeno je da se od 19. – 21. 5. 1997. obavi zamjena dinara u kune te izvrši preuzimanje službi za platni promet i financijski nadzor zajedno s ljudima. Time je bilo uveden jedinstveni platni sustav u Hrvatskoj. Srpska strana, negodovala je uvođenjem kune, a mjesec dana kasnije Bogan Vojnović, oblasni sekretar za financije izjavio je da će Zajedničko vijeće općina inzistirati da gospodin Klein i hrvatska strana moraju biti: „svesni činjenica da ako je zakonsko sredstvo plaćanja kuna i ako se primjenjuju zakonski propisi onda istovremeno i UNTAES i hrvatska strana moraju preuzeti obavezu financiranja rada svih javnih službi.“³⁹⁷

Neovisno o negodovanju srpske strane, nastavili su se odvijati završni procesi reintegracije, što je uključivalo i reintegraciju uprave i javnih službi.

12.2.1. Hrvatski obrazovni sustav u Podunavlju

S uvođenjem hrvatske vlasti u Podunavlju, očekivalo se da i početak školske godine 97./98. bude po hrvatskom obrazovnom sustavu. Hrvatski obrazovni sustav predvidio je različit program predmeta za nacionalne grupe, a za srpsku nacionalnu manjinu, odnosio se na: srpski jezik, povijest, zemljopis te glazbenu i likovnu kulturu. Prvi susret ministrice prosvjete i špota Republike Hrvatske, Ljilje Vokić, s prosvjetnim djelatnicima u Vukovaru, protekao je prema ministričinim riječima, prilično teško, jer tamošnji prosvjetni radnici nisu bili dovoljno informirani od strane onih koji su u segmentu prosvjete predstavljali srpsku zajednicu.³⁹⁸ Razgovor u Belom Manastiru, prošao je bolje jer su prosvjetni djelatnici bili bolje upoznati s postojećim obrazovnim zakonom Hrvatske. Predviđeno je da se na području pod prijelaznom upravom UNTAES –a, tiskaju jedinstvene svjedodžbe s dva pisma: latinicom i ćirilicom, te hrvatskim grbom. Na tom prostoru, bilo je 1506 prosvjetnih djelatnika, od čega tri u predškolskom odgoju. Bilo je predviđeno ponuditi 1344 ugovora o radu, na određeno i

³⁹⁷ “Kuna, brzopleta odluka“, *Vukovarske novine*, 7. 6. 1997., 3.

³⁹⁸ Višnja Mišin, *Erdutska krivulja mira*, Zagreb, 1998. 108-112. (dalje: Mišin)

neodređeno vrijeme, dok onima koji su se zaposlili nakon 30. rujna 1996. ili su umirovljenici, ili pak angažirani po ugovoru o djelu kao vanjski suradnici, ugovori neće biti ponuđeni.

Nakon niza pregovora, školski sustav u Podunavlju, reintegriran je u hrvatski obrazovni sustav. Ministrica prosvjete i športa RH, Ljilja Vokić, voditelj civilnih poslova UNTAES-a Gerard Fischer, te predsjednik Zajedničkog vijeća općina istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Miloš Vojnović, potpisali su 7. kolovoza Deklaraciju o priznavanju obrazovnih prava za manjine u Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu.³⁹⁹ Deklaracijom su potvrđeni ranije postignuti dogovori, kojima je uređeno pravo na rad zatečenih učitelja, priznavanje stečenih svjedodžbi i njihova zamjena za hrvatske obrasce, na oba jezika i pisma, te pravična i nepristrana raspodjela radnih mjesta ravnatelja na osnovi razvoja demografske strukture u Podunavlju.⁴⁰⁰ Potvrđeno je, da manjine na području pod upravom UNATES-a, imaju pravo na školovanje na jeziku i pismu koji se odnosi na svaku manjinu, sukladno zakonu. Određen je moratorium za predavanje povijesti na period od pet godina, a koja se odnosi na bivšu Jugoslaviju i njene konstitutivne republike kroz razdoblje od 1989. do 1997., uključujući i 1997.⁴⁰¹ Napravljen je i privremeni nastavni plan i program za pripadnike srpske manjine za školsku godinu 97./98. Nastavni plan i program je hrvatski, uz dodatni sadržaj bitan za nacionalni i kulturni identitet srpske manjine unutar pet predmeta. U nastavnom predmetu prirode i društva, u trećem razredu osnovne škole, trebalo se obrađivati gradivo koje se odnosi na zavičaj, a u četvrtom razredu osnovne škole trebala se obraditi SRJ s dva nastavna sata. U nastavi povijesti, srpska nacionalna povijest trebala se obrađivati u 10 posto satnice, te još 10 posto satnice koja se trebala ugraditi u druge nastavne jedinice. U sedmom razredu, u sklopu nastave zemljopisa, učenici su trebali slušati o SRJ od osam do deset nastavnih sati. Vjeronauk se trebao održavati prema nastavnom planu koji odobri Ministarstvo obrazovanja i športa RH i Srpska pravoslavna crkva. Učenici srpske nacionalnosti trebali su učiti latinicu i hrvatski jezik od prvog razreda.⁴⁰² Određen je i rok za preuzimanje svjedodžbi, zamjena za hrvatske obrasce, do 18. kolovoza 1997., uz uvjet preuzimanja besplatnih udžbenika, koji su se prevodili na srpski jezik.

³⁹⁹ HR- HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, Deklaracija Vlade Republike Hrvatske predstavljena od strane Ministarstva prosvjete i športa u pogledu priznavanja obrazovnih prava za manjine u istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu, kut.36.

⁴⁰⁰ HR- HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, Agreement in distribution of principal positions for schools in the UNTAES administration region, kut. 36.

⁴⁰¹ Isto.

⁴⁰² HR- HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, Decision on temporary educational curriculum for members of the Serbian national minority or ethnic community in Republic of Croatia for 1997/1998 academic year, kut.36.

I *Vukovarske novine* izvijestile su o dogovorima vezanim uz reintegraciju školskog sustava u Podunavlju. Nakon prvotnih neslaganja, ipak je navedeno, da srpska strana prihvaća obrazovni program RH. Donose se i još neke pojedinosti oko dogovora, te se tako navodi da će postojati po jedno odjeljenje svakog razreda u određenoj sredini, odnosno, ovisno o broju učenika, nastava se trebala održavati na jeziku etničke nacionalne zajednice. Također se navodi, da srpska strana prihvaća kriterij, po kojem prednost pri zapošljavanju u školi gdje se uči po programu etničkih zajednica, ima nastavnik koji je pripadnik te zajednice, ukoliko se radi o predmetu materinjeg jezika. Napomenuto je, da Hrvatska ima obavezu tiskati knjige na ćirilici i dostaviti ih do početka školske godine.⁴⁰³ Nakon potpisivanja Deklaracije, Miloš Vojnović izjavio je zadovoljstvo, jer su stvoreni dobri mehanizmi u okvirima međunarodno priznatih standarda, koje je prihvatilo zakonodavstvo RH, koje daju zaštitu osnovnih prava etničkih zajednica kao što je srpski narod u „Regionu“.⁴⁰⁴

Reintegracijom školstva u hrvatski obrazovni sustav, priznati su obrazovni rezultati, učenici su bili oslobođeni polaganja razlikovnih ispita, a na škole su postavljeni dvojezične natpisne ploče. Prema izvještaju od 22. rujna 1997., u kojem Vlada RH izvještava međunarodnu zajednicu o učinjenom u procesu mirne reintegracije, navodi se da je za obnovu 28 škola, utrošeno 23,8 miliona kuna. Od 8. rujna 1997. nastava se odvijala u 32 osnovne i dvije srednje škole u koje je upisano ukupno 11 413 učenika. Od 7 748 učenika koji su polazili osnovnu školu njih 6640 učili su na srpskom jeziku, 854 na hrvatskom jeziku, dok je 233 učilo na mađarskom, slovačkom i rusinskom jeziku.⁴⁰⁵

12.2.2. Reintegracija zdravstva u Podunavlju

Ugovor o reintegraciji zdravstva na području pod upravom UNTAES-a, potpisan je 3. prosinca 1997., između ministra zdravstva RH, Andrije Hebranga i voditelja civilnih poslova UNTAES-a Gerarda Fischera. Ugovorom se Hrvatska obavezala zaposliti sve djelatnike koje je zatekla u tamošnjim zdravstvenim ustanovama, tj. onima koji su uzeli hrvatske dokumente i nostrificirali svoje diplome. Oni su dobili ugovor na neodređeno radno vrijeme, a ostali su

⁴⁰³ „Siguran temelj za srpske škole“, *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 7.

⁴⁰⁴ „Konačno potpisan sporazum o obrazovanju“, *Vukovarske novine*, 16.8. 1997., 1.

⁴⁰⁵ *Olujni mir*, 284.

zaključili radni odnos na godinu dana. Privremene ugovore dobili su i zdravstveni djelatnici koji su došli iz drugih područja Hrvatske. Ugovore je potpisalo ukupno 800 djelatnika, od toga 50 hrvatskih liječnika koji su se vratili u Podunavlje.

12.2.3. Reintegracija pravosudnih tijela

Od 1. lipnja 1997., na području pod upravom UNTAES-a, primjenjivalo se hrvatsko zakonodavstvo, a ministarstvo pravosuđa preuzelo je 167 pravosudnih dužnosnika, službenika i namještenika kojima se isplaćivala plaća. Državno sudbeno vijeće, u kolovozu 1997., imenovalo je sudce i državne odvjetnike pravosudnih tijela na području pod upravom UNTAES-a, u skladu sa zastupljenošću srpske nacionalne manjine.⁴⁰⁶

12.2.4. Zapošljavanje i socijalna zaštita

U izvještaju Vlade RH od 22. rujna 1997., navodi se, da je na Zavodu za zapošljavanje, broj nezaposlenih s 31. kolovozom bio je 10 936, a 83 osobe imale su pravo na novčanu naknadu.⁴⁰⁷ Zajedničke izjave o reintegraciji u sustav zapošljavanja, potpisane su 11. 9. 1997. Srpski izvori navode da je 11. 9. 1997. potpisana i Zajednička izjava o reintegraciji u sustav socijalne skrbi, prema kojem je 90 posto radnika u centrima za socijalan rad u Vukovaru i Belom Manastiru prešlo pod Ministarstvo socijalne skrbi RH. Posebno se naglašava da će troškove oko integracije snositi Hrvatska.⁴⁰⁸ Isti izvori prenose da je područje Istočne Baranje i zapadnog Srijema službeno registrirano u hrvatsku poreznu upravu. Od 86 srpskih radnika u upravi društvenog prihoda, njih 68 izrazilo je želju da rade u hrvatskoj poreznoj upravi.⁴⁰⁹ Ranije, 29. svibnja 1997. potpisan je ugovor s Hrvatskim mirovinskim fondom o mirovinskoj zaštiti.

⁴⁰⁶ Isto, 283.

⁴⁰⁷ Isto, 284.

⁴⁰⁸ "Potpisan sporazum o reintegraciji" *Vukovarske novine*, 26. 9. 1997., 5.

⁴⁰⁹ „Reintegracija u hrvatsku poreznu službu“, *Vukovarske novine*, 26. 9. 1997., 5.

12.2.5. Javna poduzeća

Prema izvještaju Vlade RH od 22. rujna 1997., „Hrvatske željeznice“ formalno su preuzele potpunu kontrolu nad svim prugama, te preuzele 312 zaposlenika. „Hrvatska pošta i telekomunikacije“ u cijelosti je uspostavila sustav na tom području, a ugovor o radu zaključen je sa svih 330 zaposlenika u bivšem PTT Vukovar. Ukupna ulaganja do tada dosegla su 50 milijuna kuna. Srpski izvori izvijestili su da je vukovarski PTT, sada potpao pod ingerenciju Osječkog centra, te da na rukovodećim funkcijama nema Srba. Uz to, izrazilo se negodovanje, radi navodne imovine koja je tada potpala po HPT, a koja se stvarala tijekom proteklih pet godina.⁴¹⁰

Za obnovu i sanaciju cesta uloženo je 14 milijuna kuna. „Hrvatske vode“ i „Hrvatske šume“ obavile su reintegraciju tamošnjih poduzeća u svoj sustav, te preuzele djelatnike. Srpski izvori izvijestili su da je oko 5,2 miliona kubnih metara drveta, najviše hrasta lužnjaka nakon šest godina ponovno pod upravom hrvatskih šuma. Izvijestili su da će poduzeće „Sremske šume“ i nacionalni park „Jelen“ biti u sastavu javnog poduzeća „Hrvatske šume“, te da se reintegriralo 6 šumarija s 386 radnika.⁴¹¹

Na području pod upravom UNTAES-a uspostavljen je i električni sustav i evidentirani su svi potrošači, njih 48 000. U industriji nafte, do tada je bilo osposobljeno 47 naftnih bušotina, a naftna polja Đeletovci i Privlaka puštene su u proizvodnju u kolovozu 1996.

Hrvatska carinska služba potpisala je 6. lipnja Sporazum o preuzimanju djelatnika pod upravom UNTAES-a u Hrvatsku carinsku službu. Hrvatske carine ponudile su ugovore o radu za 139 djelatnika srpske nacionalnosti, a prihvatilo ih je 78 djelatnika. Djelatnici srpske nacionalnosti bili su predviđeni na mjestima zamjenika šefa carinskih ispostava Vukovar i Beli Manastir, Carinarnice Osijek, te na dva zapovjedna mjesta na dosad uspostavljenim graničnim prijelazima.⁴¹²

Na graničnom prijelazu Ilok između Hrvatske i SRJ, 14. srpnja 1997., podignuta je hrvatska zastava, te je time i službeno uspostavljen hrvatski carinski sustav. Uz hrvatski stijeg

⁴¹⁰ „PTT se integrisao“, *Vukovarske novine*, 26. 9. 1997., 4.

⁴¹¹ “U sklopu “hrvatskih“ šuma”, *Vukovarske novine*, 26.7.1997., 9.

⁴¹² *Olujni mir*, 285.

postavljene su i ploče s natpisom Hrvatska carina i Republika Hrvatska, a hrvatska su obilježja postavljena i na graničnim prijelazima u Tovarniku, Batini i Erdutu.

Prema izvještaju Vukovarskih novina, na prostoru pod upravom UNTAES-a bilo je 500 poduzeća, koja su imala rok za registraciju na Trgovačkom sudu u Osijeku do 15. 9. 1997. Do 31. 8. 1997., bilo je registrirano 182 poduzeća.⁴¹³

⁴¹³ „Registracija poduzeća do 15. septembra“, *Vukovarske novine*, 10. 9. 1997., 4.

13. POVRATAK PROGNAH I IZBJEGLIH OSOBA NA PROSTORU REPUBLIKE HRVATSKE

13.1. Povratak izbjeglih Srba, kao preduvjet mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja

Pitanje povratka prognanih i izbjeglih osoba, bilo je jedno od glavnih odrednica Temelnog sporazuma. Njime je bio zagarantiran povratak svih izbjeglica njihovim domovima. U skladu s preuzetim obavezama, Hrvatska je jamčila poštivanje manjinskih i ljudskih prava u duhu europskih standarda. S početkom uspostave Prijelazne uprave, pojavila se bojazan o egzodusu Srba, no hrvatska vlada slala je poruke u kojima je rečeno da oni koji žele prihvatiti hrvatsku državu i u njoj živjeti, tu i ostanu. Govoreći o problemima povrata Hrvata i Srba, hrvatska vlada zauzela je stajalište, da Srbi koji su doselili iz Srbije i BiH u Podunavlje neće moći ostati u Hrvatskoj. Dok oni koji su došli iz oslobođenih dijelova Hrvatske, u Hrvatskoj će po Erdutskom sporazumu moći ostati, ali ne u hrvatskim kućama. Hrvatska vlada, također je naglašavala, da u procesu povratka mora doći do uspostave etničke slike iz 1991.

Odmah nakon uspostave Prijelazne uprave, na međunarodnoj razini, održan je sastanak o Općem okviru sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini. Sastanak je održan u Genevi, 18. ožujka 1996. godine, a potvrđene su odredbe Daytonskog sporazuma. Rješavanje pitanja povratka izbjeglica i raseljenih osoba trebao se raz riješiti prema njihovom pojedinačnom izboru povratka. Istaknuto je, da je to jedna od ključnih pretpostavki stabilizacije cijele regije.⁴¹⁴ Iako se sastanak bavio BiH, dokument u kome su izneseni zaključci, uključio je „posebnu notu“ kojom se predsjednik Tuđman obvezao na „brzo odobravanje aplikacija srpskim izbjeglicama iz Hrvatske za povratak u njihove domove u Hrvatskoj“; štoviše, u zaključku dokumenta uz općenite napomene, izričito se spominje i sporazum postignut u Erdutu, kojim se Hrvatska podsjeća na preuzete obveze.⁴¹⁵ Na taj način, mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja, tj. pitanje povratka izbjeglica stavljeno je u širi kontekst regionalne izbjegličke problematike, te je povezano s pitanjem „normalizacije odnosa između dvije države“, Republike Hrvatske i SR Jugoslavije. U navedenom dokumentu, uz općenitu odredbu o izdavanju instrukcija lokalnim vlastima i državnim službama o provedbi mjera o povratku izbjeglica u regiji, navodi se i sljedeće: „Vlada Republike Hrvatske i vlasti istočne

⁴¹⁴ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 400.

⁴¹⁵ Isto, 369, 411.

Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema provest će projekt dobrovoljnog povratka svake osobe bez obzira na etnicitet. Vlada Republike Hrvatske promptno će odobriti zahtjeve srpskih izbjeglica iz Hrvatske koji se žele vratiti svojim domovima. Sve ugovorne strane olakšat će rad Komisije za raseljene osobe i izbjeglice u skladu s Daytonskim sporazumom.⁴¹⁶

Prema izvještajima hrvatskih diplomata, sugerirano je Zagrebu, da je u interesu Hrvatske rješavanja pitanja ljudskih prava u RH, jer to u suprotnom otežava svaku daljnju diplomatsku aktivnost. Mario Nobilo, hrvatski diplomat, tada stalni predstavnik RH pri UN-u, preporučio je Zagrebu da vodi dobronamjernu politiku povrata izbjeglica. U svojoj preporuci istaknuo je, da se politika povratka ne odnosi na masovni povratak, već na pokazivanje dobrih namjera da se neke izbjeglice vrate. Dalje, navodi, da Zapad ne prisiljava na povratak izbjeglica u broju u kojem bi oni mogli postati novi faktor destabilizacije, već da i Zapad želi smanjiti svoje financijske izdatke za brigu o izbjeglicama, te da se zadovolje načelni elementi njihove politike.⁴¹⁷

Prema podacima tajništva UN-a, procijenjeno je da na području Podunavlja u listopadu 1996., živi 153 000 ljudi, od čega 11 000 Hrvata, 14 000 drugih, 61 000 domicilnih Srba i 67 000 Srba iz drugih dijelova RH.⁴¹⁸

Problem obnove multietničkog društva i povratka srpskih izbjeglica postalo je najvažniji uvjet pozicioniranja Hrvatske i njenog ulaska u međunarodne institucije. Nakon potpisivanja Temelnog sporazuma, američki veleposlanik Peter Galbraith, kao američki diplomat, bio je angažiran u provedbi mirne reintegracije. Tako je, početkom 1996., održao nekoliko informativnih sastanaka sa Srbima u Vukovaru, Belom Manastiru i Iloku, kao svojevrsnu pripremu za implementaciju mirne reintegracije. Američka diplomacija inzistirala je na poštivanju ljudskih prava i zahtjevima za obnovom multietničkih odnosa.⁴¹⁹ Kao osnovu sporazuma o mirnoj reintegraciji, Galbraith je istaknuo jamstvo građanskih prava za sve osobe koje su imale stalno boravište u Hrvatskoj, a koje su napustile pojedino područje ili su u njega naknadno došle. Odnosno, svi oni koji su građani Hrvatske ili zadovoljavaju kriterije

⁴¹⁶ Isto, 397.

⁴¹⁷ Nobilo, 510.

⁴¹⁸ Isto, 518.

⁴¹⁹ Vidi u : Albert Bing: „Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 336 -365.

građanina Republike Hrvatske iz 1991., imaju pravo živjeti bilo gdje u Hrvatskoj.⁴²⁰ Galbraith je dalje napomenuo da ta načela vrijede za sve građane bez razlike u etničkoj pripadnosti, te „da iseljeni Hrvati i ostali neovisno o tome jesu li napustili ili su bili otjerani, imaju pravo na povratak u svoje domove, bilo da se oni nalaze u Zagrebu, Osijeku, Donjem Lapcu, Kninu ili Glini“, istaknuvši da iza takvih odredbi stoji politika SAD-a. *Vukovarske novine* izvijestile su o Galbraithovom posjetu Erdutu, te njegovoj izjavi da je pravo svih izbjeglica da se vrate svojim kućama. Posebno je istaknuto da je Hrvatska obećala, da Srbi neće morati napustiti hrvatske kuće, u kojima se trenutno nalaze, dok im se ne nađe adekvatna zamjena. Uz to, naglašeno je, da se Hrvatska obavezala Srbima pružiti odgovarajuću financijsku pomoć, ukoliko se žele vratiti svojim kućama iz kojih su prognani.⁴²¹

U prilog takvom stajalištu, ide i izjava Nancy Ely Raphael, predstavnice američke državne tajnice Madeleine Albright, za njenog posjeta hrvatskom Podunavlju, u vrijeme održavanja izbora. Ona je rekla, kako je cilj Erdutskog sporazuma obnova multietničke regije, odnosno da se reintegracija provodi na način da srpska populacija može ostati i da se hrvatske izbjeglice i ostali mogu vratiti.⁴²²

Srbijanske novine, u prvoj polovici 1996., pisale su u više navrata o potpisanim sporazumima, i obavezi iz koje proizlazi da se sve izbjeglice imaju pravo vratiti u svoje domove, posebno apostrofirajući pravo povratka izbjeglih Srba koji su otišli s oslobođenih prostora u Hrvatskoj. Tako se u veljači izvještava o posjetu Johna Shattucka, pomoćnika američkog državnog tajnika, Zagrebu. U izvještaju je naglašen princip na kojem se zasniva Daytonski sporazum, prema pravilu „svatko svojoj kući“, a prenijeta je i Shattuckova izjava da se američka vlada podjednako zalaže za povratak izbjeglih Srba u Krajini, kao i Hrvata u istočnoj Slavoniji.⁴²³ U tom kontekstu, navodi se posjet britanskog veleposlanika u Hrvatskoj, Gewin Hewita, Erdutu i njegova izjava da svi Srbi, koji su građani Hrvatske imaju pravo vratiti se i živjeti na području Oblasti.⁴²⁴

Prema prikupljenim podacima Ureda za civilne poslove UNTAES-a, koje su objavljene u hrvatskom tisku u studenom 1996., 77% Srba u hrvatskom Podunavlju

⁴²⁰ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 369.

⁴²¹ „Prava za prognanike“, *Vukovarske novine*, 15. 3. 1996., 2.

⁴²² *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 431.

⁴²³ „Srbima mora da se omogućiti povratak“, *Politika*, 7. 2. 1996., 7.

⁴²⁴ „Pravo Srba iz bivše SR Hrvatske da ostanu u Oblasti“, *Politika*, 1. i 2. 5. 1996., 7.

razmišljalo je o odlasku, 64% nije željelo hrvatske dokumente, a 54% nije vjerovalo u sigurnost koju im jamči UNTAES.⁴²⁵ Ovi podatci iznijeti su nakon što su se u Srijemski trokut (odnosno sela: Nijemci, Podgrađe, Apševci, Lipovac i donje Novo Selo) vratili Hrvati, te su Srbi organizirano otišli iz sela Nijemaca, njih 40 od 48 ukupno. Ostali su na području hrvatskog Podunavlja, ali su otišli dublje u „Oblast“. *Vukovarske novine* prenijele su izjavu predsjednika oblasne skupštine, koji optužujući generala Kleina da izmišlja pili-programe, te da stvara kojekakve trokute, pravi improvizaciju od Erdutskog sporazuma, kako bi on i Hrvatska izigrali međunarodno potpisane obaveze u Sporazumu.⁴²⁶

Lokalni Srbi, u suradnji s Beogradom, krenuli su u međuvremenu u medijsku kampanju naseljavanja hrvatskog Podunavlja izbjeglicama iz RH koje su se zatekle u Republici Srpskoj i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Tako je predsjednik skupštine općine Vukovar, Miroslav Keravica, izjavio: „narodu treba reći da može i mora ovde ostati, jer ovde treba uskoro doći još oko 15 do 20 hiljada ljudi koji su prognani iz RSK.“ Ubrzo je izdan i Proglas „Srpski narode! Kuda si krenuo?, Gde ćeš se zaustaviti? Glave gore, budimo hrabri i ponosni. O vama i vašim sudbinama ima ko da brine.“⁴²⁷ Kasnije je i Vojislav Stanimirović pozivao izbjegle Srbe da se vrate, u nastojanju da u vrijeme izbora bude što više Srba na području pod upravom UNTAES-a, kako bi stekli što povoljniji status, u vidu neke lokalne samouprave.⁴²⁸ O naseljavanju Srba na prostor hrvatskog Podunavlja, Srbi navode da Beograd i Srijemsko – baranjska Oblast, moraju naći dogovor i rješenje u odredbi, prema kojoj je svim iseljenim Srbima iz Hrvatske dozvoljen povratak, a kako izvor navodi, to je bilo neophodno. Tada bi se, kako se navodi, mudrim političkim postupanjem trebalo postići da „desetine hiljada beskućnika smestimo u Srijemsko – baranjsku Oblast.“ Uz ostalo, navedeno je, da bi se tada potvrdila nacionalna struktura, kakva je bila prije rata, „u korist Srba“. Upravo time, srpska strana trebala je stvoriti „ambijent“, da se i postojeće stanovništvo osjeća sigurnije, te da se tada stvori mogućnost za formiranjem lokalnih vlasti i policije, koja bi proizašla iz takve nacionalne strukture.⁴²⁹

No, pokušaji naseljavanja hrvatskog Podunavlja, prema informacijama Helsinškog odbora u Srbiji, poprimila su obilježja sustavnog i nasilnog pokušaja naseljavanja srpskih

⁴²⁵ „Mic po mic“ do Iloka“, *Večernji list*, 16. 11. 1996., 14.

⁴²⁶ „Pilot projekt u realizaciji UNTAES-a“, *Vukovarske novine*, 17. 8. 1996., 2.

⁴²⁷ „Izabran novi predsjednik skupštine općine Vukovar“, *Vukovarske novine*, 20. 4. 1996., 1.

⁴²⁸ „Stanimirović poziva Srbe u hrvatsko Podunavlje“, *Glas Slavonije*, 2. 10. 1996., 5.

⁴²⁹ „Umesto seobe – naseljavanje“, *Politika*, 26. 3. 1996., 7.

izbjeglica. Prema tim izvorima, izbjeglice smještene u Vojvodini i Beogradu, prema nalogu sudskih vlasti Općinskog suda u Beogradu, morale su se naseliti na područje hrvatskog Podunavlja. Tome se javno suprotstavio Helsinški odbor za Srbiju, navodeći kako su im se za pomoć obratile izbjeglice. Prema riječima Ivica Vrkića, predstojnika Vladina ureda privremene uprave, Ured je raspolagao informacijama da je pripremljena velika kolonizacija tog područja u namjeri da se Srbija riješi „viška“ svojih Srba, te ih prisilno useli na područje hrvatskog Podunavlja. Činjenica da su oni zatražili pomoć Helsinškog odbora za Srbiju, koji ih je uzeo u zaštitu, jasno je svjedočio o tome da se izbjegli Srbi nisu željeli odjednom preko noći vraćati u Hrvatsku, bez mogućnosti da o tome sami odluče. Kao je istaknuo Ivica Vrkić, to je bilo pitanje koje je trebalo riješiti u okviru cjelovitog provođenja procesa mirne reintegracije.⁴³⁰

Poziv na naseljavanje, pa čak i restriktivne metode, nisu naišle na veći odaziv, te se u tom periodu vratilo oko 200 srpskih obitelji.

U isto vrijeme, beogradski tisak, izvještavao je i o iseljavanju Srba s područja pod upravom UNTAES-a. Kako je *Glas Slavonije* prenio iz beogradskog tjednika *Telegraf*, teretnjaci puni namještaja, bijele i druge tehnike odvoženi su iz Srijemsko – baranjske oblasti u Srbiju. Prelazili su granične mostove i stizali na svoja odredišta širom Srbije. Iseljavanje, prema pisanju tjednika, počinjalo je točno u ponoć i trajalo do četiri ujutro, no jedino nije bilo jasno odvoze li se samo stvari ili se iseljavaju i cijele obitelji. Goran Hadžić, uvjeravao je, da je to pokušaj uvođenja destabilizacije, kao i ranije u Kninu. Navodi, da su se samo ratni profiteri iselili, zato jer se plaše da bi netko mogao prepoznati ukradene stvari. „Narod je ovdje ostao, ostali su svi Srbi s ovog prostora“, izjavio je Hadžić, „čak i oni koji su u tuđim kućama, jer ih nitko nema pravo istjerati iz tih kuća.“ Borisav Držajić, bivši predsjednik Izvršnog veća Srijemsko - baranjske Oblasti, navodi da su ljudi radi sigurnosti sklonili svoje stvari kod rodbine, a da se oni nisu iselili.⁴³¹ Tjednik *Argument* prenosi apel Srba s područja Podunavlja, upućen srbijanskim političarima, gdje se navodi, da s velikim strahom dočekuju svaki susret s Kleinom i Galbraithom, koji neprestano ponavljaju da je taj teritorij hrvatska zemlja i da je sve već sređeno u Beogradu. Tjednik također navodi podatak da je prema UN-ovim procjenama, preko mostova na Dunavu do sredine travnja 1996., prešlo približno 500

⁴³⁰ „Srbi protjeruju Srbe“, *Glas Slavonije*, 10. 4. 1996., 8., „Beograd naseljava Kninjane“, *Glas Slavonije*, 10. 4. 1996., 6.

⁴³¹ „Srbi bježe noću preko Dunava“, *Telegraf*, Prenosimo iz tiska, *Glas Slavonije*, 22. 4. 1996., 5.

teretnjaka s namještajem i drugom pokretnom imovinom, ali su se vlasnici u najvećem broju slučajeva vratili.⁴³² Beogradski tisak prenijet će još informaciju da je uočena razlika u očekivanju srpskog stanovništva, u Oblasti. Tako se doseljenici, naseljeni poslije 1991., u velikoj mjeri pakiraju, dok starosjedioci još uvijek razmišljaju „mogu li se razmjerno bezbolno provući kroz hrvatsku vlast.“⁴³³ Srbijanski tisak, u procjenama oko iseljavanja, izvještava da 20 do 30 % stanovnika, samo čeka završetak školske godine i da im djeca dobiju svjedodžbe, kako bi se bez namjere vraćanja, iselili u Srbiju.⁴³⁴

Vrlo brzo, uslijedile su pritužbe sa srpske strane, da je povratak Srba u Hrvatsku samo mrtvo slovo na papiru. Tako se navode podatci iz različitih izvora, o nemogućnosti Srba da se vrate u Hrvatsku. UNHCR u Beogradu navodi, da je 600 osoba izjavilo da se želi vratiti u Hrvatsku, a da se do 31. siječnja vratilo samo njih 200 uz pomoć UNHCR-a. Prema podacima Helsinškog komiteta za ljudska prava, u Srbiji je registrirano 30 000 zahtjeva. Navodi se i podatak da je od 1991., „kada je Hrvatska počela oružanu secesiju od tadašnje SFRJ“, iz Hrvatske izbjeglo 500 000 Srba. Prema podacima, za koje navode da su iz hrvatske Vlade, zaprimljeno je 5 000 zahtjeva za povratak, a odobren je povratak za 1 841 osobu, dok je srpska strana tvrdila da je hrvatskom uredu u Beogradu podnijeto čak 14 000 zahtjeva. Prema podacima Komisije savezne vlade, koja evidentira imovinu izbjeglica iz Hrvatske i imovinu građana SRJ koja je ostala u Hrvatskoj, navodi se podatak da je pristiglo 30 881 zahtjeva za povratak. Iako je ukinuto vremensko ograničenje, prema kojem su izbjeglice iz Hrvatske imali pravo podnošenja zahtjeva za imovinu koju su napustili 1995., srpska strana žalila se na zakonsku mogućnost, prema kojoj su izbjeglice u srpskim kućama i stanovima, mogli postati njeni legalni vlasnici, ako njeni prvi vlasnici ne podnese zahtjev za povratom imovine u roku od tri godine. Posebno se negodovalo zbog Zakona o privremenom oduzimanju i raspolaganju imovinom ljudi koji su napustili Hrvatsku, naglasivši da prema tom zakonu vlasništvo u svakom trenutku može biti privremeno ili trajno oduzeto, navodeći da njime Hrvatska želi postići etnički čistu državu.⁴³⁵ Nasuprot tome, najavljeno je da je teško očekivati da će se hrvatske izbjeglice moći bez problema vratiti u svoje domove, a da se to istovremeno ne omogući i izbjeglim Srbima.⁴³⁶

⁴³² „Srpsko se iseljavanje nastavlja“, Argument, Prenosimo iz tiska, *Glas Slavonije*, 23. 4. 1996.,7.

⁴³³ „Dva Kleinova puta“, Vreme, Prenosimo iz tiska, *Glas Slavonije*, 23. 4. 1996.,7.

⁴³⁴ „Sarajevski scenarij“ u hrvatskom Podunavlju?, Argument, Prenosimo iz tiska, *Glas Slavonije*, 23. 5. 1996.,5.

⁴³⁵ „Jedno na papiru, jedno na delu“, *Politika*, 4. 4. 1996.,7.

⁴³⁶ „Pravo samo na papiru“, *Politika*, 8. 3. 1996.,7.

U srbijanskom tisku pisalo se zapravo o „Zakonu o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom“ koji je donijet 25. 9. 1995. Zakonom se stavljala pod privremenu upravu Republike Hrvatske imovina koja se nalazi na ranije okupiranom, a nakon „Oluje“ oslobođenom teritoriju Republike Hrvatske, koju su vlasnici napustili i osobno je ne koriste. Prema Zakonu, pod privremenu upravu Republike Hrvatske stavljala se imovina koja se nalazi na teritoriju Republike Hrvatske, a koja je u vlasništvu osoba koje su napustile Republiku Hrvatsku nakon 17. kolovoza 1990. godine ili su se nalaze na okupiranom području Republike Hrvatske. To se odnosilo i na osobe koje su se nalaze na teritoriju "Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore)" ili na okupiranom teritoriju Republike Bosne i Hercegovine i od dana napuštanja tu imovinu osobno nisu koristili. Zakonom se stavljala pod privremenu upravu i imovina koja se nalazila na teritoriju Republike Hrvatske u vlasništvu državljana "Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore)", a koji tu imovinu osobno nisu koriste.⁴³⁷ Spomenuta mogućnost preuzimanja vlasništva od strane privremenog korisnika, Zakonom nigdje nije regulirana, nego je navedeno, da privremeno u posjed i na korištenje tu imovinu mogu koristiti: prognanici, izbjeglice i povratnici kojima je u Domovinskom ratu uništena ili oštećena imovina, invalidi Domovinskog rata, obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja te drugi građani koji obavljaju djelatnosti nužne za sigurnost, obnovu i razvoj ranije okupiranih područja. No, isto tako, bilo je navedeno da s mogućnošću povratka svoje imovine, privremeni korisnici gube pravo korištenja dodijeljene imovine.

Zakon je bio osporavan s gledišta zaštite ljudskih prava, prava na zaštitu vlasništva, te je bila dovedena u pitanje i njegova ustavnost. Zakon je bio i predmet žestokih kritika, međunarodne zajednice, koja je negodovala protiv takvog Zakona i uvjetovala Hrvatskoj da ga promjeni. Odlukom Ustavnog suda, Zakon je proglašen važećim, a kao obrazloženje, navedeno je, da nedugo nakon oslobađanja velikog dijela nekad okupiranog područja Republike Hrvatske, kad je veći dio stanovništva napustio to područje i ostavio je za sobom najveći dio imovine koja je tako ostala izložena oštećenjima, krađama i pljački, te je bilo neophodno zaštititi je. Stoga, po ocjeni Ustavnog suda, svrha Zakona i njegov temeljni sadržaj, nisu u suprotnosti s Ustavom Republike Hrvatske, niti s Europskom konvencijom.

⁴³⁷ "Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom", *Narodne novine* 73/1995.

Slijedom toga, zahtjev i prijedloge za ukidanje cijelog Zakona, Sud je utvrdio neosnovanim.⁴³⁸

Već početkom 1996., Zakon je izmijenjen, pitanje vraćanja u posjed i na korištenje imovine u vlasništvu osoba, ovog Zakona, trebali su biti uređeni Sporazumom o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije. Istovremeno, navodi se i mogućnost, da se u slučaju vraćanja imovine u posjed i na korištenje, ranije rješenje ukida.⁴³⁹ U srpnju 1998. „Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom“ je ukinut, a s donošenjem „Programa povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba“ uređeni su odnosi koji su bili regulirani ranijim Zakonom.

Vukovarske novine izvještavale su o uvjetima koje je postavljala međunarodna zajednica pred Hrvatsku. U tom vidu, posebno je istaknuta nužnosti povratka svih Srba svojim kućama, što će tek onda omogućiti i povratak Hrvata. Tako se navodi, da nitko neće ohrabrivati na povratak Hrvata, ako se ne može onome tko trenutno živi u njihovoj kući naći neko drugo stambeno rješenje.⁴⁴⁰ Prema navodima srpske strane, oni nisu osporavali povratak Hrvata u naselja koja su prije rata bili etnički čista, na što se mislilo na srijemski trokut, ali povratak Hrvata, bez donošenja Zakona o amnestiji nije moguć. Stanimirović je izjavio da bi zakonom o amnestiji, srpska strana bila u mogućnosti osigurati povratak Hrvata. Uz daljnju napomenu, da Hrvatska mora materijalno nadoknaditi imovinu onih izbjeglica koje ne žele da se varate u Hrvatsku.⁴⁴¹ Hrvatska će tijekom cijelog vremena biti pod pritiskom dvosmjernog povratka, što će posebno naglašavati i *Vukovarske novine*, uvjetujući time povratak Hrvata.⁴⁴²

Hrvatska je u ljeto 1996. bila pod stalnim pritiskom zbog kršenja ljudskih prava na oslobođenom području i ometanja povratka Srba, o čemu je Vijeću sigurnosti usvojilo nekoliko predsjedničkih priopćenja.⁴⁴³

⁴³⁸ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-1037/1995; U-I-179/1996; U-I-639; U-I-839; U-I-948 od 25. rujna 1997.

⁴³⁹ „Zakon o izmjeni zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom“, *Narodne novine* 7/1996.

⁴⁴⁰ „Pilot projekt u realizaciji UNTAES-a“, *Vukovarske novine*, 17. 8. 1996., 2.

⁴⁴¹ „Zapelo kod rešavanja problema izbeglica“, *Vukovarske novine*, 28. 9. 1996., 1.

⁴⁴² „Prepreka povratku Srba, prema tome...“, *Vukovarske novine*, 23. 11. 1996., 2., „Nejednak tretman srpskih i hrvatskih izbjeglica“, *Vukovarske novine*, 21. 12. 1996., 2

⁴⁴³ <http://www.un.org/Docs/sc/statements/1996/sprst96.htm>, [S/PRST/1996/30](http://www.un.org/Docs/sc/statements/1996/sprst96.htm), The situation in Croatia (3 July), - pristup ostvaren, 2. 3. 2012.

Uza sve opomene koje su dolazile od strane međunarodne zajednice i navode da Hrvatska ne omogućava povratak, kao zanimljiv izvor su i formulari koje je prikupio beogradski Helsinški odbor, a koje su ispunili izbjegli Srbi iz Hrvatske. U većini formulara izbjeglice su navele da se žele vratiti svojim kućama. Jedna od njih je i Dragica, izbjegla iz Dvora na Uni, koja je kao i mnogi drugi, napisala „hoću svojoj kući“, posebno napominjući da želi brzi povratak kući. Nešto drugačiji tekst sročio je Desimir U. koji piše „učinite nešto da fašistička vlast u hrvackoj ode“ dodajući „ne vraćam se u Hrvacku dok je tamo ustaški režim“. Veljko K. iz Gline želi se vratiti kući, ali pod uvjetom „da se hrvatske snage povuku iz RSK“. Rajka Š. iz Knina, želi se vratiti, ali „samo u srpsku krajinu, Hrvatska ne.“ Želimira J. bi se vratila samo uz uvjet promjene hrvatske vlasti, te da se garantiraju ljudska prava i da se Srbi ne tretiraju kao manjina.“ Milena K. rado bi se vratila u Knin, ali „u republiku srpsku krajinu“. S druge strane Dragan iz okoline Knina piše: „moj odlazak iz Hrvatske nije moja krivnja. Želim se vratiti u Knin odmah, pa makar se prekrstio u Hrvata. Želim biti ravnopravan građanin.“ Poziv za povratak uputili su i Momčilo i Dušanka D., koji bi se vratili što prije, s traktorom, prikolicom i malo stvari. U nizu ljudskih priča i sudbina bilo je i osobnih priča, koje nisu bile političke naravi. Jedna takva, sigurno je priča Hrvata koji je tijekom 1995. i u prvoj polovici 1996. godine, očajnički zahtijevao da mu se žena, Srпкиnja odbjegla tijekom „Oluje“ vrati kući. Slao je žurne molbe, požurivao institucije da je što prije dovedu te je onda odjedanput odustao. „Sve što vas molim to je da joj nikada više ne dopustite da se vrati.“, napisao je na kraju.⁴⁴⁴

Ove navedene priče, osim posljednje, pokazuju da godinu dana nakon „Oluje“, dio izbjeglih Srba prihvaća stvarnost, da u Hrvatskoj više nema nikakve srpske paradržave. No, postojao je i veći dio onih, koji su još uvijek razmišljao o nekakvoj „krajini“ i uklanjanju ustaške vlasti.

Hrvatska je u kolovozu 1996. potpisala sporazum sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, gdje je jedna od točaka dogovora, bila i obaveza osiguranja slobodnog i sigurnog povratka izbjeglica i prognanika u njihova prebivališta ili u druga mjesta koja slobodno izaberu. No, do nekih pomaka u odnosu međunarodne zajednice prema tom pitanju, nije bilo. Za posjeta Elizabeth Rehn, specijalne izjaviteljice UN-a za ljudska prava, u listopadu 1996., istaknuto je da povratak Srba uvelike ovisi o tome kakve će im pogodnosti

⁴⁴⁴ „Što pišu Srbi koji bi se željeli vratiti u Hrvatsku?“, *Vjesnik*, 21. 10. 1996., 3.

biti ponuđene. Ako se Srbi budu u većem broju vraćali, postoji veća mogućnost da se i ovdje ljudi (op.a. Hrvati) vrate svojim kućama. Nastavila je, da je stoga važno, ne izdvajati niti jedno područje. Napomenula je, da je povratak omogućen vrlo malom broju Srba. Stanje ljudskih prava u hrvatskom Podunavlju ocijenila je užasnim, ali je dodala da su registrirani samo pojedini manji incidenti. Kao osnovna pitanja koja treba riješiti, naglasila je pitanje mogućnosti povratka prognanika kućama, te rješavanja sudbine nestalih osoba.⁴⁴⁵ I u njenim kasnijim posjetima Hrvatskoj, inzistirala je na dvosmjernom povratku izbjeglica, i svojevrsnim pritiscima na hrvatsku Vladu, da se omogući povratak Srba. Prema pisanju *Vukovarskih novina*, izjavila je da se na neki način posvetila „Krajini“, jer povratak Srba i ovisi o tome što se tamo događa.⁴⁴⁶

U siječnju 1997., hrvatska Vlada je u Pismu namjere osigurala sva prava povratnika Srba. I za vrijeme izbora, pokušalo se povećati broj Srba, na čemu je posebno inzistirala srpska strana. Za posjeta, visoke izaslanice UN-a za izbjeglice, Sadako Ogata, Vukovaru, u travnju 1997., također je naglašeno, da povratak izbjeglica bude isti bez obzira na nacionalnu pripadnost.⁴⁴⁷ Tek je 23. travnja 1997., Vlada Republike Hrvatske nakon dugotrajnog rada zajedno sa UNHCR-om i UNTAES-om potpisala "Sporazum radne skupine o operativnim postupcima povratka".

I od strane Vijeća sigurnosti, pozitivno je ocijenjen Sporazum radne skupine, te se u predsjedničkoj izjavi navodi:

„Vijeće pozdravlja dobru volju i smisao za suradnju koje su sve strane iskazale u procesu reintegracije. Vijeće sigurnosti naglašava važnost dvosmjernog povratka svih raseljenih osoba u Hrvatskoj, kao i pravo stanovnika države da slobodno odluče gdje žele živjeti. U tom, kontekstu, Vijeće pozdravlja Sporazum zajedničke radne skupine o operativnim postupcima povratka. Vijeće traži od Vlade RH da striktno povede taj sporazum. Vijeće je pozvalo obje strane na suradnju u dobroj volji na osnovu Temelnog sporazuma, i naglašava potrebu za poštivanjem ljudskih prava, uključujući prava pripadnika manjina u cijeloj zemlji, kako bi se osigurao uspjeh procesa reintegracije.“⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ „Ponižavajući znak jednakosti“, *Glas Slavonije*, 9. 10. 1996., 40.

⁴⁴⁶ „Povratak Srba u Hrvata tretirati jednako“ *Vukovarske novine*, 19. 10. 1996.,1., „Povratak Srba u Hrvatsku uslov povratka Hrvata u Oblast“, *Vukovarske novine*, 8. 11. 1996.,2.

⁴⁴⁷ „I dalje vršiti pritisak na hrvatsku vladu, radi povratka Srba“, *Vukovarske novine*, 26. 4. 1997., 2.

⁴⁴⁸ Statement by the President of the Security Council, 8 May 1997.

U srpnju su *Vukovarske novine*, izvijestile o pismenom obraćanju predsjednika Tuđmana, koje je u Vukovaru prenio Galbraith. Prema pisanju, predsjednik Tuđman, izjavio je da će svim hrvatskim Srbima, koji to žele, omogućiti povratak, te da preuzmu prava i obaveze koje proizlaze iz hrvatskog državljanstva.⁴⁴⁹

Pitanje problema povrataka prognanika i izbjeglica, kao uvjet skorašnje implementacije mirovnog sporazuma, bilo je promatrano u kontekstu dvosmjernog povrataka izbjeglica. Hrvatska vlada morala je zadovoljiti uvjete međunarodne zajednice, omogućiti povratak hrvatskim prognanicima, i istovremeno ispuniti zahtjeve Srba, od mogućnosti njihovog ostanka, ili obeštećenja imovine, u slučaju njihovog odlaska. Srpska strana inzistirala je na ispunjenju navedenih uvjeta, uvjetujući time povratak Hrvata, pri tome potpuno negirajući uzroke rata i posljedice "krajinske države". Mnogi od njih, ni tada, nisu svoj povratak mogli vidjeti izvan krajine.

U cilju pomirbe i povratka prognanika i izbjeglica, svakako je znakovita posjeta, predsjednika Tuđmana i predstavnika cijele Hrvatske „Vlakom mira“, Vukovaru 8. lipnja 1997. Vlak je bio je sastavljen od 21 vagona iz svih hrvatskih županija, a u njemu su bili najviši politički dužnosnici, crkveni velikodostojnici i članovi diplomatskog zbora, ali i oko 2000 prognanih Vukovaraca koji su se pripremali za povratak u svoj grad. S dolaskom Vlaka, za koji se govorilo kako je u njemu predsjednik Tuđman u Vukovar simbolično doveo cijelu Hrvatsku, intenziviran je proces mirne reintegracije Vukovara i hrvatskog Podunavlja. Njime je bio označen povratak Hrvatske u Vukovar, u hrvatsko Podunavlje i na njene istočne granice. Tuđman je nazvao „Vlak mira“ simbolom povratka prognanika i pružanja ruke onima, koji nisu okrvavili ruke. Obraćajući se okupljenom narodu, predsjednik Tuđman, pozvao je na praštanje „jer pobjednik koji ne zna praštati, sije klice novih zala, a hrvatski narod to ne želi, niti je želio.“⁴⁵⁰ Posebno se obratio srpskoj etničkoj zajednici, te im poručio: „Za lokalno srpsko pučanstvo vlak znači uspostavu povjerenja, garanciju svih njihovih građanskih i etničkih prava, jasno pod uvjetom da zaista prihvate Hrvatsku državu kao svoju domovinu i da onemoguće one ekstremiste koji to remete.”

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/121/64/PDF/N9712164.pdf?OpenElement>,

pristup ostvaren 28. 1. 2012

⁴⁴⁹ „Tuđman „prihvatio“ povratak“, *Vukovarske novine*, 26. 7. 1997. 2.

⁴⁵⁰ Govor predsjednika Republike Hrvatske, dr Franje Tuđmana u Vukovaru, 8. lipnja 1997. godine, <http://www.predsjednik.hr/Vukovar8.Lipnja1997>, pristup ostvaren 16. 3. 2012.

U daljem obraćanju Srbima, naglasio je, da oni koji su preuzeli dokumente i koji su hrvatski građani, a koji se nalaze na području čitavog hrvatskog Podunavlja, ako se žele vratiti u svoje domove u zapadne dijelove Hrvatske od Pakraca do Knina, Hrvatska će im to omogućiti. Posebno je naglasio, da se 14,5 tisuća vratilo. Isto tako, naglasio je da, ako se pak ne žele vratiti, da će dobiti novčanu naknadu. Rekao je, da će Hrvatska, i iz humanitarnih razloga rješavati pojedinačno primjere i onih Srba koji su izbjegli iz Hrvatske usprkos tome što ih je on, kao predsjednik države pozivao da ostanu. Pojedinačno će se rješavati i sjedinjavanja obitelji, i povratak u Hrvatsku. No, naglasio je da: “ne može biti govora da se svih 150 i 200 tisuća vrate, pa da ponovno imamo razdor i rata. I na to nas ne može prisiliti nitko ni u svijetu. Uostalom, to ni oni sami neće, više od 90 posto neće se vratiti.”

O posjetu „Vlaka Mira“ izvijestile su i *Vukovarske novine* s naslovom: “Predsednik Hrvatske posetio željezničku stanicu u Vukovaru“ i podnaslovom „Tuđmanov govor fijasko“. U tekstu se prenosi izjava Vojislava Stanimirovića, o posjetu Tuđmana Vukovaru, naglašavajući, da je ovom posjetom trebala biti prenesena poruka mira i pomirenja, no ona je suprotno tome, imala neugodne poruke. Prema njegovom iskazu, nakon njegove izjave da je Hrvatska nedemokratska država, Tuđman je rekao stvari, koje neće odgovarati ni našim izbjeglicama ni međunarodnoj zajednici. Prema njegovim izjavama, Tuđman je osporio povratak 300 000 Srba, zbog čega će srpska strana tražiti produljenje mandata UNTAES-a.⁴⁵¹

Na Stanimirovićevu opasku u njegovom govoru, da Hrvatska nije demokratska zemlja, Tuđman je u svom govoru odgovorio:

„Moramo voditi računa da Hrvatska već jeste demokratska zemlja i u tom smislu ja pozdravljam razborite riječi koje su evo, tu izrekli i Štengl i Čeprnja i gospodin Stanimirović, Konig, a osobito nadahnute riječi generala Kleina. Ali, sa jednom malom zamjedbom gospodinu Stanimiroviću - gospodine Stanimirović i predstavnici srpskog življa, nemojte očekivati da Hrvatska tek treba dokazivati da je demokratska zemlja. Da je Hrvatska demokratska zemlja, da je željela mirno rješenje, dokaz je i to što sam rekao u Belom Manastiru, da poslije "Bljeska" i "Oluje" nismo išli oružjem, jer nismo željeli da svi Srbi odu. Željeli smo demokratsko rješenje i mi jesmo demokratska zemlja i to što činimo ne činimo pod pritiskom ni Europe ni Amerike, nego zato - želimo dati sva građanska, etnička prava

⁴⁵¹ “Predsednik Hrvatske posetio željezničku stanicu u Vukovaru“ *Vukovarske novine*, 5. 7. 1997., 2.

svim Srbima koji žele ostati, koji priznaju Hrvatsku, zato što smo mi kao Hrvati preživjeli u povijesti dovoljno zla od drugih i od Mađara, i od Nijemaca, Talijana i od velikosrpske hegemonije i ne želimo stvarati nepravdu vama, želimo vam dati punu ravnopravnost, ali očekujemo i punu lojalnost prema Hrvatskoj državi.“⁴⁵²

⁴⁵² Govor predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana u Vukovaru, 8. lipnja 1997. godine, <http://www.predsjednik.hr/Vukovar8.Lipnja1997>, pristup ostvaren 16. 3. 2012

13.2. Povratak izbjeglica, kao rezultat sporazuma Vlade RH, UNTAES-a i UNHCR-a

Zajednička radna skupina zadužena za povratak izbjeglica i prognanika, sastavljena od predstavnika Vlade RH, UNTAES-a i UNHCR-a, nakon postignutog sporazuma 24. travnja 1997. potpisala je "Sporazum radne skupine o operativnim postupcima povratka". Sporazumom su definirana osnovna načela povratka u hrvatsko Podunavlje i iz hrvatskog Podunavlja u ostale dijelove RH. Izdvojene su četiri osnovne kategorije povratnika, te određeni postupci povratka: spajanje obitelji, povratak u useljive i neoštećene domove, povratak u oštećene domove, povratak u domove koji se privremeno koriste.⁴⁵³

Usprkos činjenice, što je sporazum ograničen na RH, njegovi temeljni principi, obzirom da je potpisan od strane međunarodne zajednice, trebali su biti osnova za ostale sporazume šireg prostornog značaja. Sporazum je trebao potvrditi povratak izbjeglica i u BiH.

Nakon "Sporazuma radne skupine o operativnim postupcima povratka" potpisan je na istim načelima i "Protokol o postupku organiziranog povratka" u Beogradu 2. 4. 1998. godine između RH i SRJ. Time su stvoreni početni okviri povratka osoba u sva područja.

Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH iz 1998., iz hrvatskog se Podunavlja u ostale dijelove RH vratilo 13.500 osoba srpske narodnosti, iz SRJ i RS u RH vratilo se 18.700 osoba srpske narodnosti.

⁴⁵³ HR- HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji EZ, Sporazum radne skupine o operativnim postupcima povratka, travanj 1997., kut. 36

Tablica 3: Dinamika napuštanja RH osoba srpske narodnosti u razdoblju 1991.-1998. godine

Razdoblje	Osobe koje su napustile RH	Porast broja raseljenih
1991.	26.000	26.000
1992.	83.000	67.000
1993.	117.000	24.000
1994.	127.000	10.000
1995.	135.000	8.000
1996.	265.000	130.000
1997.	272.000	7.000
1998.	283.000	11.000
Ukupno	1308 000	283.000

Izvor: Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98.

Nakon potpisivanja "Sporazuma radne skupine o operativnim postupcima povratka" ubrzo je uspostavljena procedura za povratak prognanika u Podunavlje, kao i iz Podunavlja stanovništva srpske etničke pripadnosti njihovim domovima u druge dijelove Hrvatske. Već 23. travnja 1997. Godine, Ured za prognanike i izbjeglice Vlade RH, otvorio je u Podunavlju šest ispostava regionalnih ureda Vinkovci i Osijek, u Vukovaru, Tovarniku, Iloku, Bilju, Belom Manastiru i Erdutu. U navedenim ispostavama odmah je počela registracija Srba i njihovih želja za povratkom, ostankom ili prodajom i zamjenom imovine.

Svima je otvorena mogućnost odluke povratka, ili ukoliko se odluče napustiti Hrvatsku, osiguranje prodaje ili zamjene svoje privatne imovine u Hrvatskoj. Ured je u veljači

i ožujku 1998., proveo preregistraciju raseljenih osoba u Podunavlju radi bržeg povratka i rješavanja problema preostalih raseljenih osoba.

Iz hrvatskog Podunavlja u druga područja Hrvatske vratilo se, od travnja 1997. (od potpisivanja Sporazuma o dvosmjernom povratku) do početka svibnja, 13.499 Srba, bilo organizirano u skladu s propisanom procedurom, bilo spontano bez potvrda o planu povratka. Treba napomenuti, da je i prije potpisivanja Sporazuma, te njegove primjene, započeo povratak Srba iz hrvatskog Podunavlja u druga područja Hrvatske, osobito s kraja 1996. i početka 1997. godine.

U Podunavlju je, u lipnju 1998., prema Izvještaju Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, boravilo manje od 10.000 raseljenih osoba iz drugih područja RH. Velik se broj osoba dotada vratio u druga područja Hrvatske, a manji je broj napustio RH. U Izvještaju se navodi, da se iz preregistracije jasno vidi da većina obitelji koja se registrirala, nije nikad boravila u Podunavlju, već u SRJ i BiH (velik broj registriranih obitelji prijavilo je lažne i nepostojeće adrese u Podunavlju ili su prijavili više adresa).

U 1998. godini trebalo je riješiti povratak manje od 1.000 raseljenih obitelji čije su kuće u mjestima povratka oštećene ili se privremeno koriste. Većina od 18.674 osoba, koliko se tijekom registracije izjasnilo za povratak u druga područja Hrvatske, već se vratila. Među raseljenim osobama, koje su do lipnja 1998. boravile u Podunavlju, više od polovice željelo je napustiti Hrvatsku i prodati imovinu.

Prethodno je, tijekom registracije, oko 10.000 raseljenih Srba u Podunavlju odlučilo prodati svoju imovinu (5.500 obitelji), jer su željeli napustiti Hrvatsku ili ostati u Podunavlju.

Radi lakšeg prodavanja nekretnina, osnovana je državna Agencija za posredovanje u prometu određenim nekretninama, koja je do 1998. otkupila oko 600 stambenih objekata raseljenih osoba koje su odlučile napustiti Hrvatsku ili ostati u Podunavlju. Otkupljeni objekti iskorišteni su i za privremeno zbrinjavanje raseljenih obitelji u Podunavlju koje su privremeno koristile objekte prognanika-povratnika.⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/1998.

Agencija za posredovanje u prometu određenim nekretninama osnovana je 24. travnja 1997., a bila je predviđena "Sporazumom radne skupine o operativnim postupcima povratka". Jure Radić, potpredsjednik hrvatske vlade i ministar obnove i razvitka, izjavio je da svi Srbi koji su otišli iz Hrvatske nemaju namjeru vratiti se, već će to učiniti samo dio njih. Dio Srba, nije prihvatio ovakvu Hrvatsku, i on su se odlučili za neki drugi život. Prema njegovim riječima, Hrvatska vlada je zbog toga formirala Agenciju za posredovanje u prometu nekretninama, koja je Srbe koji nisu željeli živjeti u Hrvatskoj, kupnjom njihovih nekretnina obeštetila. Na taj je način, Hrvatska omogućila dolazak novih ljudi koji žele živjeti u Hrvatskoj.⁴⁵⁵ Rad Agencije, odobrila je i međunarodna zajednica, a za njenog ravnatelja, imenovan je Ivica Vrkić. Cilj Agencije bio je omogućiti Srbima iz Hrvatske, koji žele otići iz Hrvatske ili su u izbjeglištvu, pa se u nju više ne žele vraćati, da se, posve legalno i bez dosadašnjih posrednika, uglavnom privatnih agencija, riješe svoje imovine. Radilo se prvenstveno o njihovim kućama i gospodarskim objektima, stanovima u vlasništvu, te zemlji. Bila je tu riječ o vlasništvu, nad kojim je preuzela nadzor hrvatska država, Zakonom o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom.

Srbi koji su napustili hrvatsku državu i ne žele se vratiti, a imaju imovinu, mogli su preko agencije, koja im je jamčila svu pravnu sigurnost, prodati ili zamijeniti svoje nekretnine. Vlasnici su morali imati dokaz o vlasništvu nad imovinom. Privatne agencije koje su se do tada bavile tim, bile su isključene iz tog posla. U privatnim prodajama i zamjenama, do osnivanja Agencije, prema izvorima Ministarstva, izvršeno je oko 2000 zamjena, a legalno je prodano oko 200 imanja.

Agencija je u tom poslu angažirana na dva načina. Ona je, prvo, posredovala u zamjeni onih nekretnina za koje su vlasnici sami našli osobe za zamjenu, ali je i sama otkupljivala nekretnine i onda ih stavljati na raspolaganje, kome je procijenila, da to treba učiniti. Napuštenu imovinu mogle su kupovati fizičke osobe koje su imale hrvatsko državljanstvo, ali i pravne osobe i u jednom i u drugom slučaju, uz suglasnost Agencije.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Srpske nekretnine, <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199706/70628-002-pubs-zag.htm>, pristup ostvaren 11. Veljače 2012.

⁴⁵⁶ Isto.

Hrvatska Vlada najavila je obnovu oštećenih ili porušenih imovina, bez obzira na to tko je njezin vlasnik, a ukoliko je vlasnik htio, mogao je prodati razrušenu kuću, tj. Agencija je nudila procijenjenu vrijednost u novcu.

I srpski izvori pisali su o osnivanju i radu Agencije. Rad Agencije okarakteriziran je kao kupovanje srpske imovine, čime Hrvatska provodi etničko čišćenje uz blagoslov međunarodne zajednice. Prema podacima iznesenim u *Vukovarskim novinama*, više od 5 000 srpskih obitelji predalo je zahtjev za otkup, a samo 70 objekata je otkupljeno, što objašnjavaju malom otkupnom cijenom koju je nudila hrvatska vlada, tj. Agencija. Prema njihovom pisanju, 250 osoba srpske nacionalnosti, svojom voljom, a da prethodno nisu iskoristili mogućnost da se vrate u svoje kuće, napustit će hrvatsko Podunavlje. Na upite o zlouporabi Agencije, oko kupnje srpskih nekretnina, prenose se riječi Ivice Vrkića, koji navodi da Agencija radi, tek kada prodavatelji objekta, nisu u slobodnoj prodaji našli kupca.⁴⁵⁷

Nakon prestanka mandata UNTAES-a, u siječnju 1998. godine, u procesu dvosmjernog povratka učinjeno je slijedeće:

- ostvaren je povratak novih 4.292 raseljenih osoba kojima su izdane potvrde o planu povratka za mjesta prebivališta u drugim područjima RH.
- završena je preregistracija raseljenih osoba te je utvrđeno da u Podunavlju boravi nešto manje od 10.000 osoba, odnosno 4.500 obitelji iz drugih područja Hrvatske. Pola od njih željelo je svoj status riješiti prodajom imovine, a za 1.000 obitelji bilo je nužno osigurati povratak, obnovom kuća ili vraćanjem posjeda imovine u drugim dijelovima Hrvatske u kojoj su zbrinute izbjeglice.
- u organizirani smještaj, po vlastitoj želji, preseljeno je 98 raseljenih osoba do povratka svojim kućama, a napustili su kuće hrvatskih prognanika u kojima su dosad boravili. Dodatno je preko stambenih komisija općina/gradova u Podunavlju u zamjenske kuće otkupljene od Agencije za prodaju nekretnina, smješteno 90 raseljenih obitelji.

⁴⁵⁷ „Agencija za proterivanje“, *Vukovarske novine*, 5. 12. 1997., 6.

- Agencija za promet nekretnina je otkupila 555 kuća domicilnih stanovnika Podunavlja i 1.075 objekata na područjima posebne državne skrbi u kojima borave izbjeglice i prognanici.⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/1998.

14. ZAVRŠNO ISPUNJENJE UVJETA VLADE RH I DONOŠENJE REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI O ZAVRŠETKU MANDATA UN-a U REPUBLICI HRVATSKOJ

14.1. Osnivanje Nacionalnog odbora za ostvarivanje „Programa uspostave povjerenja, ubrzanog povratka i normalizacije života na ratom zahvaćenom području RH “

Vijeće sigurnosti podržalo je izvještaj Glavnog tajnika UN-a od 2. listopada 1997., gdje se poziva hrvatsku Vladu da ispuni svoje obaveze radi uspješnog završetka UNTAES-ovog mandata. Glavni tajnik UN-a ustvrdio je da još nema uvjeta za prijenos vlasti na hrvatske institucije. Manjkavost u hrvatskoj suradnji i ponašanju tijekom posljednjih dva mjeseca, prema riječima prijelaznog upravitelja, odigrale su presudnu ulogu u njegovoj odluci, prema kojoj Hrvatska nije ispunila zadane uvjete. Prema izvještaju Glavnog tajnika, hrvatska Vlada nije uložila napore u provedbi programa pomirbe i izgradnje povjerenja. Članovi vijeća pozdravili su „korake“ koja je hrvatska vlada do tada napravila, misleći prvenstveno na suradnju s haškim sudom i izručenjem deseterice bosanskih Hrvata u Haag.⁴⁵⁹ No, isto tako izrazili su zabrinutost, jer još mnoge neispunjene obaveze traže daljnje i hitno djelovanje hrvatske Vlade, radi stvaranja uvjeta za uspješan dovršetak UNTAES – ovog mandata. Najvažniji zahtjev i primjedba međunarodne zajednice na račun RH, bila je, da se omogućiti povratak izbjeglih Srba u istočnu Slavoniju i druge dijelove Hrvatske oslobođene u vojno redarstvenim operacijama „Bljesku“ i „Oluji.“⁴⁶⁰

U skladu s navedenim, hrvatska vlada osnovala je Nacionalni odbor, radi ostvarenja povjerenja između svih građana hrvatske države. U odluci o osnivanju, navodi se da je Nacionalni odbor osnovan za ostvarivanje „Programa uspostave povjerenja, ubrzanog povratka i normalizacije života na ratom zahvaćenom području RH.“ Za predsjednicu Odbora imenovana je Vesna Škare Ožbolt, zamjenica predstojnika Ureda Predsjednika RH, a za zamjenike su imenovani: Ivica Vrkić i Vojislav Stanimirović. Prema odluci o osnivanju, zadaća Nacionalnog odbora bila je praćenje ostvarivanja ciljeva programa, koji su se odnosili

⁴⁵⁹ Deseterica Hrvata iz srednje Bosne optuženi su za ratne zločine i predani su Haškom sudu. Zoran i Mirjan Kupreškić, Drago Josipović, Ivan Šantić, Vladimir Šantić, Marijo Čerkez, Dragan Papić, Dario Kordić, Pero Skopljak i Marinko Katava.

⁴⁶⁰ Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, 2 October 1997, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/261/79/PDF/N9726179.pdf?OpenElement> , pristup ostvaren 2. 2. 2012.

na stvaranje opće klime tolerancije i sigurnosti, ostvarivanje ravnopravnosti i povjerenja svih građana Republike Hrvatske, te stvaranju općih društvenih, političkih, sigurnosnih i gospodarskih pretpostavki za normalizaciju života. To je uključivalo organizirani povratak prognanih i izbjeglih hrvatskih građana, izgradnju demokratskog društva, te stvaranje političkog okvira za provedbu važećih pravnih normi na ratom stradalim područjima Republike Hrvatske.⁴⁶¹ Ciljevi programa išli su ka stvaranju opće klime tolerancije i sigurnosti, ostvarivanju ravnopravnosti svih građana pred tijelima državne uprave i uspostavi povjerenja između svih građana RH. Trebalo je stvoriti opće, društvene, političke i gospodarske pretpostavke za normalizaciju života na ratom stradalim područjima RH. Osim toga, trebalo je što brže i sigurnije organizirati povratak hrvatskih građana u područja RH iz kojih su prognani ili izbjegli. Hrvatska je bila zainteresirana da se proces uspostave povjerenja i ubrzanog povratka što prije provodi, kako bi nakon odlaska međunarodnih snaga, mogla preuzeti rad svih institucija na području hrvatskog Podunavlja.

Vladin program došao je nakon upravne, gospodarske i pravne reintegracije, kao njen završni dio, a predstavljao je najosjetljiviji dio, koji se odnosio na suživot i toleranciju svih hrvatskih državljana. U tom smislu, bili su pozvani hrvatski građani srpske nacionalnosti da stvore povjerenje prema hrvatskoj državi, i prihvate hrvatsku državu kao svoju, te da sudjelovanjem u Programu, stvaraju preduvjete bržeg povratka.

Ocjena hrvatske kooperativnosti i učinka hrvatskog Programa, očekivala se s izvještajem Glavnog tajnika UN-a, 8. prosinca 1997. To je, realno, bilo malo vremena, nepuna dva mjeseca da se realizira Program i uspostavi povjerenje, koje je trebalo zadovoljiti međunarodnu zajednicu. Situaciju koja je prethodila izvještaju Glavnog tajnika, a kasnije i Rezoluciji UN-a, najbolje je ocijenio Ivan Šimonović, tada hrvatski veleposlanik pri UN-u. Prema njegovim riječima, Republika Hrvatska će do kraja mandata biti izložena stalnim pritiscima, ali je vrlo realno za očekivati da će 15. siječnja 1998., mandat UNTAES-a ipak završiti: „bez obzira na to što određeni svjetski diplomatski krugovi već sada (listopad 1997., op. a.), a posebno će biti vidljivo sljedeći mjesec, otvoreno lobiraju za novo šestomjesečno produljenje.“⁴⁶²

⁴⁶¹ Odluka o osnivanju Odbora, *Narodne novine*, 107/1997.

⁴⁶² „Kratak rok za povjerenje“, *Glas Slavonije*, 8. 10. 1997., 12.

Srpski izvori izvijestili su kratko o radu Nacionalnog odbora. Tako je napomenuto da je tijekom redovnog sastanka Europskih promatrača s predstavnikom SDSS-a, zaključeno kako osim Odbora na državnoj razini, pododbori na nižoj razini ne funkcioniraju. Dalje se navodi da s terena nije stigao nikakav direktan zahtjev za intervenciju, niti pisani trag, po čemu bi se zaključilo da je neki pododbor nešto napravio.⁴⁶³

⁴⁶³ „Neaktivnost odbora za povjerenje na nižim razinama“, *Vukovarske novine*, 5. 12. 1997., 5.

14.2. Rezolucije Vijeća sigurnosti o završetku mandata UN-a u Republici Hrvatskoj

Prije donošenja izvještaja Glavnog tajnika UN-a, prijelazni upravitelj Wiliam Walker, u razgovoru s Franjom Tuđmanom 8. 11. 1997., istaknuo je uvjerenje kako su stvoreni svi uvjeti da mandat UNTAES-a završi 15. siječnja 1998. Pozitivno je ocijenjen rad Nacionalnog odbora za uspostavu povjerenja u svrhu daljnje normalizacije života i sigurnosti u hrvatskom Podunavlju, a posebno je istaknuto da je postignut veliki napredak u području dvosmjernog povratka u Podunavlje, uspostavi povjerenja te uspostavi lokalne uprave i samouprave.⁴⁶⁴ I u razgovoru sa srbijanskim predsjednikom Milanom Milutinovićem u Beogradu, Walker je naglasio da je hrvatska vlada ispunila svoj dio dogovora.⁴⁶⁵

U izvještaju Glavnog tajnika Kofi Annana, dana je preporuka Vijeću sigurnosti, da Prijelazna uprava treba završiti svoj mandat 15. siječnja 1998., te da se u potpunosti preda vlast u tom području Republici Hrvatskoj. U izvještaju se navodi, da je mandat UNTAES-a uspješno realiziran, te da ga treba završiti do datuma koji je prvotno i zamišljen u skladu s Erdutskim sporazumom i Rezolucijom.⁴⁶⁶

Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 19. 12. 1997., Rezoluciju 1145, kojom je potvrđen završetak mandata UNTAES-a u Republici Hrvatskoj i odobrena uspostava skupine od 180 policijskih promatrača za praćenje rada hrvatske policije. Rezolucija, u uvodnom dijelu podsjeća, na sve relevantne rezolucije koje se tiču istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Ponovno je naglašen suverenitet i teritorijalni integritet Republike Hrvatske i naglašava se u tom pogledu, da su područja Regije integralni dijelovi Republike Hrvatske. Registrira se završetak mandata Prijelazne uprave, 15. 1. 1998., kao što je bilo predviđeno Rezolucijom od 15. 11. 1996., kao i Temeljnim sporazumom i Rezolucijom 1120 od 14. 7. 1997. U Rezoluciji se izražava priznanje prijelaznim upraviteljima za njihovo vodstvo u naporima Ujedinjenih naroda u promoviranju mira, stabilnosti i demokracije na području UNTAES-a.

⁴⁶⁴ "Stvoreni svi uvjeti za povratka", *Glas Slavonije*, 10. 11. 1997., 4.

⁴⁶⁵ „Hrvatska ispunila svoje obaveze“, *Glas Slavonije*, 7. 1. 1998., 40.

⁴⁶⁶ Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, 4. December 1997.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/342/64/PDF/N9734264.pdf?OpenElement> , pristup ostvaren 2. 2. 2012.

Nakon toga, naglašene su trajne obaveze Vlade Republike Hrvatske, koje se odnose na omogućavanje svim izbjeglim i prognanim osobama povratak u njihove domove širom Hrvatske. Podsjeća se na mandat Organizacije za europsku sigurnost i suradnju OEES-a u Hrvatskoj, s naglaskom na dvosmjerni povratak svih izbjeglica i prognanih osoba, zaštitu njihovih prava i zaštitu osoba koje pripadaju nacionalnoj manjini. Ujedno se naglašava, da hrvatska Vlada, policija i pravosuđe snose odgovornost za sigurnost i zaštitu građanskih prava svih stanovnika Hrvatske. S odobravanjem se navode nedavni pozitivni pomaci Vlade RH prema ispunjenju svojih obaveza, uključujući prihvaćanje sveobuhvatnog programa nacionalnog pomirenja. Dalje se podsjeća srpsku zajednicu na važnost konstruktivnog stava i aktivno sudjelovanje u procesu mirne reintegracije i nacionalnog pomirenja. U Rezoluciji se ponavlja prethodni poziv UN-a, svim državama u regiji, pa tako i Hrvatskoj, da u potpunosti surađuje s Međunarodnim haškim sudom za bivšu Jugoslaviju. S tim u skladu, podsjeća na svoje zadovoljstvo povećanom suradnjom Vlade Republike Hrvatske sa Sudom. Među ostalim UN potiče Republiku Hrvatsku i Saveznu Republiku Jugoslaviju da idu za daljnjom normalizacijom svojih odnosa, prema izgradnji povjerenja, demilitarizaciji i dvojnom državljanstvu. Odlučeno je uspostaviti 180 civilnih policijskih promatrača na jednokratno razdoblje od devet mjeseci. Uz ostale točke, kao završna točka navodi se da UN odlučuje pratiti daljnje stanje.⁴⁶⁷

Završetak misije, okončanjem mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, obilježen je 15. svibnja na svečanosti u kinodvorani u Borovu Naselju, kada je prijelazni upravitelj William Walker simbolično predao Podunavlje predstavniku hrvatskih vlasti Hrvoju Šariniću, predstojniku Predsjednikova ureda. Dan poslije, i u Zagrebu je obilježena mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja, podjelom povelja zahvalnosti i spomen-medalja 'Vukovar' pojedincima i ustanovama zaslužnim za uspješan dovršetak tog procesa.

Mandat UNTAES-a završio je nakon maksimalnog predviđenog roka trajanja od dvije godine, ispunivši sve obaveze koje su bile predviđene Temeljnim sporazumom i Rezolucijom 1037 od siječnja 1996. Time su bili stvoreni preduvjeti povratka stanovništva i uspostave hrvatske Vlasti. Suradnjom hrvatskih vlasti s međunarodnom zajednicom i lokalnom srpskom zajednicom, ispunjavanju svih tehničkih i financijskih uvjeta, međunarodna zajednica je

⁴⁶⁷ Security Council resolution 1147 (1998) on the situation in Croatia, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/006/42/PDF/N9800642.pdf?OpenElement>, pristup ostvaren 13. 2. 2012.

pitanje ljudskih prava i poštivanja prava nacionalnih manjina, uzela kao glavnu odrednicu ocjenjivanja rada hrvatske vlade, pri tom zaboravljajući i negirajući uzroke i tijekom ratnih zbivanja, koja su se dogodila na tom području. Hrvatska vlada ispunjavala je uvjete i obaveze iz domene ljudskih prava, ispunivši ih u danim granicama i rokovima, a pokazala je i spremnost osigurati sva prava srpskoj manjini u Hrvatskoj. Nakon dvije godine trajanja mandata, hrvatska vlast uspostavljena je u hrvatskom Podunavlju, a srpskoj nacionalnoj zajednici omogućen je ostanak na tim prostorima i sudjelovanje u Vlasti.

Zadnji broj Vukovarskih novina, srpsko izdanje, tiskan je u prosincu 1997. Sa završetkom mandata UNTAES-a, uglavnom su prevladavali tekstovi koji su izražavali nezadovoljstvo istekom mandata i izjavama o što većem broju iseljavanja Srba.

Pri kraju mandata UNTAES-a, u srpnju 1997., Goran Hadžić pobjegao je u Srbiju. U srbijanskom tjedniku *Nin*, navodi se da je Hadžić napustio bivšu Sremsko baranjsku oblast, te neko vrijeme boravio u Novom Sadu, a da se sada odmara u Crnoj Gori. Prenosi se Hadžićeva izjava, da će kasnije odlučiti, hoće li se vratiti u „stari zavičaj“, te dodaje: „Nije mi problem da tamo pređem, imam svoje pratiocice, ali ne želim da dođe do krvoprolića ako neko pokuša da me uhapsi. Prva stvar mi je da smestim svoje roditelje. Ako ne mogu u Pačetinu, onda ću zapaliti roditeljsku kuću.“⁴⁶⁸

Od srpskih izvora, na kraju mandata UNTAES-a, svakako je važan i zanimljiv izvor, izvještaj Vojislava Stanimirovića, Slobodanu Miloševiću, 10. veljače 1998. Stanimirović u pismu napominje da je situacija u „Regionu“ nepovoljna u odnosu na ranije objavljene i postignute rezultate UNTAES-a. Kao razlog, navode se incidenti i napadi na srpsko stanovništvo hrvatskih povratnika, što potencira iseljavanje Srba. Iznijeti su pri tome i brojčani podatci. Stanimirović navodi, da je 1991. broj Srba bilo 75 741, 1995./1996. 128 316 (domicilni i izbjeglice), dok je 1997./1998. bilo 72 124 (domicilnih i izbjeglih), te je prema njemu, u razdoblju od 1991. do 1998., na tom prostoru, smanjen broj Srba za 21 212 ili 28%. U razdoblju, od 1995. do 1998., broj izbjeglica smanjio se za 39 940 osoba ili 72%. U pismu se navodi da su podatci prikupljeni prije 20 dana, znači u siječnju 1998., no ne navode se podatci o mjestu iseljavanja, niti podatci o izbjeglicama i o njihovom odlasku ili povratku u

⁴⁶⁸ „Hadžić o Dokmanoviću“, *Nin*, 11. 7. 1997., 49.

Goran Hadžić, optužen je za ratne zločine u Vukovaru 1991., a uhapšen je tek 2011. Sudi mu se pred Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu.

prijašnja mjesta prebivališta. U dokumentu se još ističe nedovoljna primjena Zakona o amnestiji i dvosmjernog povratka izbjeglica. Na završetku pisma moli se SR Jugoslavija da ne naplaćuje sedmodnevno osiguranje vozila u visini od 100 DEM-a, te ponovna molba da se sporazumom između SRJ i RH riješi pitanje dvojnog državljanstva, što bi prema Stanimiroviću bio jedini „lijevak“ da se psihološki stabilizira stanovništvo i spriječi tihi egzodus. Posebno se pozdravlja otvaranje Jugoslavenskog konzulata u Vukovaru, jer to: „ohrabruje ljude da ostanu u Regionu i da matična država o njima vodi brigu.“⁴⁶⁹

Nakon rata i dvogodišnjeg mandata UNTAES-a, Srbi su ipak morali prihvatiti činjenicu da su građani Republike Hrvatske, što sa sobom nosi prava i zaštitu kao nacionalne manjine, ali s druge strane, stavlja i obavezu srpskih građana prema hrvatskoj državi. Srbi su na području hrvatskog Podunavlja, otezali proces reintegracije do krajnjih granica i rokova, opstruirajući na taj način djelovanje Vlade RH. No, novim geopolitičkim odnosima u regiji, Srbi su konačno shvatili političku realnost i nemogućnost ostvarivanja ideje o životu svih Srba u zajedničkoj državi.

⁴⁶⁹ Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj, Dopis Vojislava Stanimirovića predsjedniku SRJ (Slobodanu Miloševiću), Vukovar 10. 2. 1998., Inv. br. 24.

15. POSLJEDICE RATNIH ZBIVANJA NA DEMOGRAFSKU SLIKU HRVATSKOG PODUNAVLJA

Posljedice srbijanske oružane agresije na prostor čitave Hrvatske očitovale su se u prisilnim ratnim migracijama, koje su posebno bile izražene u hrvatskom Podunavlju. Iz svojih je naselja, radi srpske agresije, sustavnim i dobro organiziranim provođenjem politike etničkog čišćenja, prognano 92 265 osoba. To je 15,4% ukupnog, stalnog stanovništva s područja hrvatskog Podunavlja, prema popisu iz 1991. Od tog broja, približno 90% činili su Hrvati. Navedeni broj prognanika odnosi se na osobe koje su protjerane iz okupiranih naselja. Stvarni broj bio je veći, ali teži za utvrditi, jer je izbjegao i dio stanovništva iz naselja, koja su se nalazila na crti razgraničenja, i nisu bila okupirana. Stanovništvo je bilo prisiljeno napustiti svoje domove, ali se u njih moglo vratiti potpisivanjem Sarajevskog primirja 1992.

Prema podacima iz 2001. od 92 265 prognanih osoba, 39,8 % odnosilo se na Osječko – baranjsku županiju, a 60,2 % na Vukovarsko srijemsku županiju. Samo iz grada Vukovara (naselja: Grabovo/dio, Lipovača, Sotin i Vukovar) dolazi četvrtina prognanika hrvatskog Podunavlja. Ako se tome doda grad Ilok (naselja: Babska, Mohovo, Šarengrad i Ilok), prognanici iz samo te dvije upravno – teritorijalne jedinice, Vukovarsko – srijemske županije, čine trećinu svih prognanika s područja hrvatskog Podunavlja. U odnosu na prijeratni broj stanovništva, više od polovice stanovništva bilo je prognano u naseljima: Antunovcu, Bilju, Črmincu, Ernestinovu i Petlovcu u Osječko – baranjskoj županiji, te u naseljima: Bogdanovci, Ilok, Lovas, Nijemci, Stari Jankovci, Tordinci i Tovarnik u Vukovsko srijemskoj županiji.⁴⁷⁰

Veliki migracijski kontingent odnosio se i na srpsko stanovništvo, koje je kontinuirano od 1991., napuštalo prostor hrvatskog Podunavlja. Uglavnom se srpsko stanovništvo selilo u Srbiju, znatno manje na područje Bosne i Hercegovine. Bilo je više razloga za srpsko iseljavanje, no jedan od primarnih razloga je činjenica stvaranja hrvatske države, a napose činjenica da će i oni postati njeni građani. Tome se mogu pridodati i drugi faktori nezadovoljstva, koji su bili prisutni i u ostalim dijelovima Hrvatske, a odnose se na

⁴⁷⁰ Dražen Živić: „Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlje“, *Demografski konteksti sociokulturne posljedice hrvatskog Domovinskog rata*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 35, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2009., 115.

nesigurnost uvjetovanu ratom, psihološko – promidžbenim ratom i posebno loše gospodarsko-socijalno stanje, na okupiranim prostorima.

Kao što je rečeno, većina iseljenih Srba zatražilo je izbjeglički status u Srbiji. Prema popisu izbjeglica koje je proveo UNHCR 1996., u Srbiji je bilo registrirano 24 956 osoba s područja Podunavlja (4,2 % stalnog stanovništva prema popisu iz 1991.) Prema popisu stanovništva u Srbiji 2002., posebno je popisana i kategorija izbjeglica. Prema tom popisu 33 110 izbjeglica bili su s područja hrvatskog Podunavlja, što je trećina Srba popisanih u tom prostoru 1991. Na taj broj, trećina se odnosila na bivšu općinu Osijek, a četvrtina na bivšu općinu Vukovar, a nešto manje od petine odnosilo se na bivšu općinu Beli Manastir.⁴⁷¹ Iz navedenog, vidi se da je znatno povećanje izbjeglih Srba, bilo na popisu iz 2002. godine, unatoč procesu manjinskog povratka, koji je počeo 1998. No, valja napomenuti, da UNHCR-ovim popisom nisu bili obuhvaćeni, Srbi koji su s početkom mirne reintegracije 1996. – 1998. napustili područje hrvatskog Podunavlja. Prema podacima iz 2002. godine, 22,0% Srba napustilo je hrvatsko Podunavlje 1991., 8,0 % 1992., 5, 2 % 1993., 3,2% 1994., 28,9 % 1995, te 31,5 % 1996. i kasnije. No, prema tom popisu nije razvidno koliko je od tih evidentiranih Srba iz hrvatskog Podunavlja tamo i rođeno, a koliko je u njemu imalo samo prijavljeno prebivalište. Naime, tijekom rata, posebice s oslobođenjem zapadne Slavonije, srpski izbjeglički val naći će privremeni, a dijelom i stalni boravak na prostoru hrvatskog Podunavlja. Radi se o broju od približno 20 000 raseljenih Srba iz drugih dijelova Hrvatske.⁴⁷² Koliki se broj od njih vratio u prijeratna prebivališta, a koliko je iselilo u Srbiju ili treće zemlje, nije poznato.

Unatoč depopulaciji ukupnog stanovništva od 10,6%, broj Hrvata povećao se za 4,1%, a udio hrvatskog ukupnog stanovništva porastao je na 81,7% u odnosu na prijeratnih 70,2%. Udio Hrvata u Osječko – baranjskoj županiji povećan je za 17,46%, a u Vukovarsko srijemskoj županiji, udio Hrvata, povećan je za 14,65%. Hrvatska etnička homogenizacija došla je još više do izražaja smanjenjem srpskog etničkog elementa, koji je 1991. bio najbrojnija etnička manjina na ovome prostoru. Objašnjenje porasta broja Hrvata najvećim se djelom odnosi na naseljavanje izbjeglica i stanovništva iz Bosne i Hercegovine te bosanske Posavine. Drugi razlozi odnose se na smanjenje broja ostalih nehrvatskih etničkih skupina,

⁴⁷¹ Isto, 117.

⁴⁷² Dražen Živić: "Prognoza stanovništva iz hrvatskog Podunavlja i problemi njegova povratka (1991.-2001.)", *Hrvatski geografski glasnik*, god. 65, br.1, 2003., 65.

kao i na nestanak popisne kategorije Jugoslavena, koja je bila prisutna 1991., a dio se odnosi i na stanovništvo koje je promijenilo etničko izjašnjavanje, tj. na „popisnu“ asimilaciju.

Broj srpske etničke skupine smanjio se za 41,1%, a udio u ukupnom stanovništvu smanjio se na 11,3%, od prijeratnog iznosa od 17,2%. U Osječko – baranjskoj županiji broj Srba smanjio se za 44,04% , a u Vukovarsko srijemskoj županiji smanjio se za 21, 53 %. To je posljedica brojnog izbjegličkog kontingenta, a manjim dijelom i „popisne“ asimilacije i promjena u načinu etničkog izjašnjavanja.⁴⁷³

⁴⁷³ Ivo Turk, Marijan Jukić: „Promjena broja i udjela Hrvata i Srba u Hrvatskom Podunavlju kao posljedica Domovinskog rata i mirne reintegracije (1991.- 2001.)“, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*“, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010., 198 – 208.

16. MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOG PODUNAVLJA U SJENI RATNIH ZLOČINA

Radi boljeg razumijevanja teškoća s kojima se suočila hrvatska strana tijekom pregovora sa lokalnim Srbima, potrebno je navesti teške zločine tijekom 1991., koje je počinila srpska strana na tom prostoru. Međunarodna zajednica nametala je visoko postavljena pravila zaštite ljudskih prava, Hrvatskoj, koja je nosila teret brojnih žrtava i prognanika. Uz to, hrvatska javnost očekivala je mirnom reintegracijom i kažnjavanje počinitelja zločina i njihovih suučesnika .

Simbol patnji i žrtve koje su podnijeli stanovnici i branitelji Vukovara je i masovno stratište Ovčara. Ovčara je poljoprivredno dobro, udaljeno pet kilometara jugoistočno od Vukovara. Skladišta poljoprivrednog dobra iskoristila je JNA i srpske paravojne formacije i pretvorile ih u koncentracijski logor za vukovarske branitelje, civile, ranjenike i medicinsko osoblje odvedeno iz vukovarske bolnice. U logoru su uniformirani pripadnici JNA i paravojnih, četničkih skupina, a osobno i srpski gradonačelnik Vukovara Slavko Dokmanović, premlaćivali zatočenike, palicama, motkama kundacima i drugim predmetima. Zlostavljanju su odmah podlegla četiri zatočenika, a ostali zatočenici su u skupini od 10 do 20 osoba odvoženi do jaruge, udaljene oko 900 metara od puta Ovčara – Grabovo. Tu su 20. studenog 1991. ubijeni i bačeni u masovnu grobnicu.

U rujnu i listopadu 1996. iz grobnice je ekshumirano 200 tijela žrtava, a do studenog 2008. identificirane su 193 osobe, ubijene u dobi od 16 do 72 godine. Predstavnici Haaškog suda u lipnju 1996. izjavili su da su ekshumirana tijela iz Ovčare, žrtve, ranjenici iz vukovarske bolnice. Iz masovne grobnice na Novom groblju u Vukovaru ekshumirano je 938 tijela žrtava, a iz masovne grobnice u Lovasu ekshumirano je 68 tijela žrtava.⁴⁷⁴

Zločin u Lovasu spada među jedne od najtežih u Domovinskom ratu. JNA uz pomoć lokalnih Srba, 10. listopada su, bez većeg otpora, okupirali selo i ubili 21 osobu. Do 16. lipnja ubijene su još 3 osobe, a 18. listopada počinje je nezapamćeni zločin, kada su srpski vojnici natjerali 51-og Hrvata da „očiste“ minsko polje postavljeno u polju djeteline. Tom prigodom je od mina, ali i pušcanih metaka, poginula 21 osoba, a 14 je teško ranjeno. Istog dana ubijeno

⁴⁷⁴ Zbornik radova “Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika ... Agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.” (ur. Ante Nazor) Zagreb, 2008., 74-75.

je još 19 stanovnika, u razdoblju od 24. listopada do 23. prosinca 1991. bilo je ubijeno još 6 osoba, a za vrijeme trajanja UNTAES-a (1993.), bile su ubijene još tri osobe.⁴⁷⁵ Ostale grobnice na tom području bile su: Antin, Berak, Bogdanovci, Borovo Selo, Bršadin, Čelije, Čakovci, Dalj, Daljski Atar – Globovac, Ilok, Marinci, Mikluševci, Mohovo, Negoslavci, Novi Jankovci, Petrovci, Slakovci, Stari Jankovci, Svinjarevci, Sotin, Tordinci, Tovarnik, Vukovar – Nova ulica, skladište Velepromet.

Nakon završetka mirne reintegracije, na bivšem okupiranom prostoru hrvatskog Podunavlja otkrivene su ukupno 63 masovne grobnice i više stotina pojedinačnih grobova, iz kojih su ekshumirana 2 184 posmrtna ostatka žrtava, što čini 60,6 % svih do sada ekshumiranih u Hrvatskoj. Iz Vukovarsko – srijemske županije 1 982 posmrtna ostatka žrtava, a iz Osječko - baranjske županije 202 posmrtna ostatka žrtava.⁴⁷⁶

Nakon što su javnosti otkriveni strašni zločini počinjeni sa srpske strane, prema uvidu u izvore korištene pri izradi ove radnje, srpska strana nije se izjasnila o počinjenim zločinima. *Vukovarske novine* u više navrata prenosile su izjave Vojina Dabića, iz Informativnog centra Srpskog sabora u Beogradu, koji je negirao svaki zločin počinjen sa srpske strane. U više navrata, u srbijanskom tisku i lokalnim *Vukovarskim novinama*, nametala se teza, koja se nažalost i danas prigodno provlači i kroz hrvatske medije, a to je, da je Hrvatska „svesno žrtvovala grad Vukovar“. O stradanjima i teškim zločinima koji se počinjeni, Informativni centar Srpskog sabora u Beogradu, u tom kontekstu, navodi da je vojni vrh tadašnje JNA, tenkovima koji su krenuli prema Vukovaru, „želio da slikom zastraši Hrvatsku“. Dalje se navodi da je „ta slika obišla svet i pokazala se kontraproduktivna, jer je omogućila Hrvatskoj da od države koja je provodila etničko čišćenje postane država – mučenica.“⁴⁷⁷

Jedini lokalni srpski političar na prostoru hrvatskog Podunavlja, koji se izjasnio, nakon ekshumacije tijela na Ovčari, bio je Vojislav Stanimirović. U svojoj izjavi za hrvatski tisak, Stanimirović navodi da se ne slaže s konstatacijom, da su na Ovčari ubijeni ranjenici

⁴⁷⁵ *Krvava istina*, In memoriam, Općina Lovas, Lovas, 2003.

⁴⁷⁶ Dražen Živić: „Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlje“, *Demografski konteksti sociokulturne posljedice hrvatskog Domovinskog rata*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 35, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2009., 112.

⁴⁷⁷ „Hrvatska radi spiskove bez dokaza, a Srbi su Haškom sudu predali dokaze bez spiskova“, *Vukovarske novine*, 4. 4. 1997., 1.

vukovarske bolnice, te izjavljuje:“ Ima ljudi koji su zaista odvedeni iz bolnice i koji su sada nađeni, ali u njoj je bilo strašno mnogo hrvatskih vojnika koji su odjenuli bolničke odore, kako bi spasili glavu.“ Stanimirović dalje govori, da nije isto radi li se o bolesnicima koji su tamo odvedeni, „pa im se to dogodilo“ ili se radi o hrvatskim vojnicima koji su tamo pogubljeni. U daljim iskazima, Stanimirović navodi, da ljudi koji su bili tamo (na Ovčari, op. a.), jer on nije bio, izjavljuju da su svi bolesnici evakuirani preko Crvenog križa, ali su uhvaćeni oni koji nisu bili bolesnici, a bili su kao bolničko osoblje. Zaključuje: „Ako je bio genocid, ako se dogodio ratni zločin na Ovčari, i ako se znaju ljudi koji su za to krivi, ja sam za to da odgovaraju.“⁴⁷⁸

U najmanju ruku, začuđujuće je razmišljanje Vojislava Stanimirovića, u njegovoj kvalifikaciji statusa žrtve. Stanimirović zaboravlja da je nebitan status žrtve, jer takve su egzekucije nedopustive, dok su na Ovčari prekršene sve ženevske konvencije i druge odredbe humanitarnog prava. Izjave Vojislava Stanimirovića, osim što su lišene pijeteta prema žrtvama, nemoralne su i nevjerovatno okrutne jer opravdavaju zločin. Tim izjavama, samo se potvrđuje zajednički stav srpskih političara u relativiziranju zločina i izjednačavanju agresora i žrtve.

Nakon otkrivanja masovne grobnice u Lovasu, na TV Vukovaru, u središnjem „Dnevniku“, izvijestili su o grobnici, ali su naveli da su tu sahranjeni Srbi ubijeni tijekom i nakon „Bljeska“ i „Oluje“. O „grobnim mestima“ koja se nalaze u Lovasu, prema izjavi u „Dnevniku“ njih nisu stvarali Srbi, već su naprotiv nakon ratnih stradanja pokušali zaštititi tijela stradala u bombardiranju i granatiranju ovog prostora.⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ “Moramo pokušati zajedno živjeti“, *Večernji list*, 17. 3. 1997., 6.

⁴⁷⁹ HR-HMDCDR- 11, dvd.610, TV Vukovar, Dnevnik, travanj 1997.

ZAKLJUČAK

Vojno redarstvena operacija „Oluja“ označila je kraj velikosrpskog projekta, koji je sredinom 80-tih godina 20. stoljeća, započeo procesom destabilizacije, a kulminirao 1990. i 1991., krvavim ratom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Vojno redarstvenom operacijom „Oluja“, poražene su srpske snage u Hrvatskoj, a zajedničkim akcijama Hrvatske vojske i Armije BiH i u Bosni i Hercegovini. Time je prekinuta ideja i proces ujedinjenja “Republike Srpske Krajine” (Republika Hrvatska) i “Republike Srpske” (Republika Bosna i Hercegovina), a propao je i projekt o životu svih Srba u jednoj državi. Na taj način, bio je otvoren put političkim pregovorima.

Nestankom paradržavnih tvorevina na okupiranom području Hrvatske, srpska strana morala je preuzeti odgovornost za svoju politiku, koja je bila odgovorna za rat u Hrvatskoj, a potom i za odbijanje mirne reintegracije okupiranoga teritorija u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj, u razdoblju prije „Oluje“ nije ni pomišljalo pristati na mirnu reintegraciju okupiranoga hrvatskoga teritorija u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Pritom su bila odbijena sva kompromisna rješenja, među njima i ona, kojima je međunarodna zajednica Srbima u Hrvatskoj jamčila najviše standarde, u zaštiti prava nacionalnih manjina.

Srbijansko vodstvo, svjesno nove geopolitičke realnosti, shvatilo je da istočna Slavonija neće moći ostati pod srpskom dominacijom, što je bio preduvjet za sporazum o mirnom i postupnom prijelazu tog područja pod hrvatsku vlast.

S druge strane, Hrvatska je, unatoč mogućnosti vojnog rješenja i oslobađanja hrvatskog Podunavlja vojnim operacijama jednakim „Bljesku“ i „Oluji“, odlučila pitanje okupiranih područja riješiti mirnim putem. Hrvatska vlada i vodstvo Srba u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, potpisali su Erdutski sporazum, sporazum o mirnoj i postupnoj reintegraciji tog područja u ustavno pravni poredak Republike Hrvatske.

Može se zaključiti da se Beograd, u takvoj konstelaciji snaga, odrekao podržavanja Srba u Srpskoj oblasti Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem, ali s druge strane nikako nije želio prihvatiti novi val srpskih izbjeglica s tog prostora. Upravo tu, veliki značaj, imao je mirovni proces, kojim je omogućen opstanak srpske zajednice na području hrvatskog Podunavlja, i kasnije njeno sudjelovanje u svim aspektima hrvatskog društva.

Hrvatska strana, poučena ranijim iskustvom mirovnih misija UN-a, na području

Hrvatske, tražila je garanciju sigurnosti u provedbi misije. No, ovaj put misija UNTAES-a, imala je precizno definiran politički i sigurnosni mandat, jasno određene ciljeve i vremenski okvir za njegovu provedbu. U usporedbi s ovim mandatom, prethodni mandati UN-a, uspostavljeni su bez jasne političke odluke, a bili su svedeni tek na uspostavu i kontrolu crte razdvajanja između zaraćenih strana.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1037, od 15. siječnja 1996., određeno je da se preostalo okupirano područje u Hrvatskoj, reintegrira u cjelovit politički, zakonodavni i gospodarski sustav RH. Zaključno se može reći, da su postavljeni ciljevi bili realno postavljeni, a što je najvažnije, postojala je snažna politička volja, jer bi neuspjehom ove misije došlo do destabilizacije političkih prilika na prostoru cijele regije.

Uspješna provedba procesa mirne reintegracije uključivala je glavne točke djelovanja, koje su se odnosile na: demilitarizaciju područja, početak razminiranja, održavanje izbora, reintegraciju društvenih i gospodarskih struktura (osobito školstva, zdravstva, prometne, komunikacijske i komunalne infrastrukture) te pilot-projekt povratka u naselja.

Razoružanjem vojske pobunjenih Srba, započelo je i razminiravanje područja, kako bi se omogućio siguran povratak prognanika.

Normalizacija odnosa sa Srbijom, odnosno Saveznom Republikom Jugoslavijom, na osnovi uzajamnog priznanja i poštivanja teritorijalne cjelovitosti, bila je od šire i ključne važnosti i za Hrvatsku, a i za međunarodnu zajednicu, kao preduvjet stabilnosti mira na ovom području. Potpisivanjem Sporazuma o normalizaciji odnosa između Hrvatske i SRJ, Srbija je priznala međunarodne granice Hrvatske, i na neki način, javno se odrekla svojih teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj. Može se reći, da je to ujedno bila i snažna poruka Srbima u hrvatskom Podunavlju, da se okrenu Zagrebu i prihvate geopolitičku realnost. Sporazum o normalizaciji bilo je izuzetno važan za daljnji tijek mirne reintegracije. No, dio Srba, neovisno o danim jamstvima i pravima koja su im bila zagarantirana, na osnovu svih sporazuma i ugovora, prikazanih u ovoj radnji, ipak nije mogla prihvatiti činjenicu da živi u hrvatskoj državi, te se iselio.

U okviru prihvaćanja mirovne uloge UN-a, Hrvatska je nastojala osigurati što skoriji povratak izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba. Cjelokupna državna vlast, lokalna uprava i samouprava, te društveni i gospodarski subjekti nastojali su osigurati što brži povratak prognanika s omogućivanjem doseljavanja izbjeglica i povratnika iz drugih područja. Ta

nastojanja, trebala su što prije uspostaviti normalan život u svim aspektima društva, ali u okviru hrvatskog sustava.

Iako je došlo do smjene u političkom rukovodstvu lokalnih Srba, još uvijek prema direktivi iz Beograda, i nova politička garnitura vodećih Srba, grčevito se borila za stvaranjem statusa države u državi, ili nekim drugim oblikom teritorijalne autonomije. Pri tome je srpska strana u potpunosti negirala uzroke i posljedice rata, te okupaciju dijela Hrvatske, osnivanjem četverogodišnje „krajinske države“, što je rezultiralo ljudskim žrtvama, razaranjem, i velikim brojem prognanika.

Većina srpskog stanovništva na području pod upravom UNTAES-a, na početku procesa reintegracije, bila je izolirana u svojoj zajednici i odbijala prihvatiti hrvatsku državu. No, višegodišnje kontinuirano osiromašivanje stanovništva za vrijeme krajinske vlasti, učinilo je da su Srbi, prvo prihvatili novac hrvatske države. Prvotno su se protivili hrvatskoj kuni, no kasnije su prihvatili sve pogodnosti hrvatskog sustava, koji je uključivao zdravstvenu i socijalnu skrb, mirovinski sustav i sva ostala davanja koja su proizašla iz ugovora i sporazuma potpisanih s Hrvatskom.

Hrvatska je u sjeni silnih zločina koji su se dogodili na ovom prostoru, morala raditi katkad i bolne kompromise ne bi li proces reintegracije ipak bio uspješno završen. Jedan od njih, svakako je i Zakon o amnestiji, koji je donesen pod pritiskom međunarodne zajednice.

Zahtjev za uzimanjem hrvatskih dokumenta bio je uvjet izlaska na izbore i ostvarivanja prava u sustavu hrvatske države. Utvrđeno je, da su mnogi građani, koji su sudjelovali u oružanoj pobuni protiv Republike Hrvatske, zatražili i dobili hrvatske dokumente. Tim činom, trebala su biti prihvaćena sva prava ali i obveze koje proizlaze iz hrvatskog državljanstva, kao što su prihvaćanje Hrvatske kao svoje države, te poštivanje i zaštita njenog suvereniteta.

Održavanjem demokratskih izbora na cijelom teritoriju Republike Hrvatske, bez obzira na niz poteškoća koje su im prethodile, hrvatska vlast je na legalan način uvedena na područje Osječko baranjske i Vukovarsko srijemske županije. Izborima je do kraja uspostavljen politički sustav, jednak onome u drugim dijelovima hrvatskoga teritorija. Uspostavom hrvatske vlasti na području pod upravom UNTAES-a, prestale su s radom i oblasne institucije Srba, koje se u većini slučajeva, nisu pozivale na sljedništvo Republike Srpske Krajine, ali njihovim ukidanjem prekinut je rad paradržavnih institucija vlasti, te svaka veza s RSK. Usporedo s prestankom rada institucija oblasne vlasti, Srbi s tog područja politički su se organizirali u Srpsku demokratsku samostalnu stranku, novu političku stranku

koja je ujedinila sve stranke s područja nekadašnje RSK. Posebno zanimljiva bila je i činjenica, da je Samostalna srpska stranka iz Zagreba, s Miloradom Pupovcem na čelu, tada zastupnikom u Hrvatskom saboru, ušla u SDSS, tj. sudjelovala u njenom osnivanju.

Zaključno, može se reći, da se održanim izborima, srpsko stanovništvo aktivno uključilo u politički život Hrvatske, i u njegovu izvršnu vlast. Upravo je, ranije spomenuti Zakon o amnestiji, to omogućio i srpskim dužnosnicima iz vremena RSK.

Srpskoj zajednici bila su zagarantirana prava nacionalne manjine prema najvišim europskim standardima, što im je osiguravalo i mogućnost osnivanja Zajedničkog vijeća općina koje je usklađivalo interese srpske zajednice u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu.

Upravo osiguravanjem ljudskih prava manjinskim zajednicama, prema najvišim međunarodnim standardima, koji su rijetki i kod puno razvijenijih europskih i svjetskih demokracija, Hrvatska je pokazala međunarodnoj zajednici svoje opredjeljenje prema miru i stabilnosti.

Domovinskim ratom promijenjen je etnički sastav stanovništva na tom prostoru. Od 1991. do 2001., u razdoblju od dvaju popisa stanovništva, zabilježen je porast udjela Hrvata i pad udjela Srba u ukupnom broju stanovnika. Tijekom okupacije, srpske su vlasti sustavno protjerivale Hrvate, no s druge strane, srpsko stanovništvo se u to vrijeme također iseljavalo zbog ratnih uvjeta i loše gospodarske situacije. Sve navedeno, dovelo je do pada ukupnog broja stanovnika. Procesom mirne reintegracije, prognani Hrvati vraćaju se svojim domovima, dok se dio stanovnika srpske narodnosti iseljava i nakon reintegracije, što upućuje na zaključak, da se taj dio ipak nije mogao složiti s idejom samostalne Hrvatske.

Ostvarivanje mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, bilo je s hrvatske strane, pod velikim teretom nedavnih ratnih zbivanja, ljudskim i materijalnim žrtvama, brojnim ratnim zločinima počinjenim od srpske strane i velikim brojem prognanika, dok je sa srpske strane, opterećeno nepovjerenjem u suživot i nepriznavanjem hrvatske države. Mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja, prethodili su brojni pregovori hrvatske i srpske strane, donošenje novih zakona i propisa hrvatske države, te brojne rezolucije međunarodne zajednice koja je pratila tijek reintegracije i osiguravala mir na tom području.

U konačnici, može se zaključiti, da je hrvatska Vlada u suradnji s Privremenom upravom UNTAES-a i s lokalnim srpskim stanovništvom, ostvarila mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja. Hrvatska je u potpunoj suradnji s međunarodnom zajednicom, rješavajući se polako njenog nametnutog nadzora, na miran način vratila preostali okupirani dio u svoj držano pravni sustav. Mirna reintegracija ovog područja obavljena je bez novih ljudskih i materijalnih žrtava, na način, kojim je Hrvatska pokazala svoju opredijeljenost za mir, demokraciju i suživot. Mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja, Republika Hrvatska je u cijelosti uspostavila nadzor nad svojim međunarodno priznatim granicama.

17. IZVORI I LITERATURA

17.1. Izvori

17.1.1. Neobjavljeni izvori

Hrvatski državni arhiv:

1. HR-HDA- 1620 - Hrvatska ured pri promatračkoj misiji Europske Zajednice
Hrvatsko memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata:

1. HR-HMDCDR - 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju RH
2. HR-HMDCDR -3, Skupština Republike Srpske Krajine
3. HR-HMDCDR - 4, Vlada Republike Srpske Krajine
4. HR-HMDCDR - 6, Glavni štab Srpske vojske Krajine
5. HR-HMDCDR - 8, 7. korpus Srpske vojske Krajine
6. HR-HMDCDR - 11, Zbirka video zapisa
7. HR-HMDCDR - 17, Zbirka memoarskog gradiva
8. HR- HMDCDR - 18, Digitalna zbirka dokumenata
9. HR-HMDCDR -22, 54. pješadijska brigada 18. korpusa Srpske vojske Krajine

Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj:

1. Dokumentacija Samostalne demokratske srpske stranke
2. Dokumentacija Zajednice veća općina

17.1.2. Objavljeni izvori

1. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti – Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.), knj. 1, (ur. Mate Rupić),*
2. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti – Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.-1991.), knj. 2, (ur. Mate Rupić), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Hrvatski*

- institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb-Slavonski Brod, 2007.;
3. The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, Washington: U.S. Printing Office, 1998.
 4. <http://www.un.org/documents/UN> Documentation Centre
 5. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) Court Records*, <http://icr.icty.org>
 6. *Zbirka zakona, uredaba i naredaba Narodne Republike Hrvatske, broj 5, Ustav Narodne Republike Hrvatske, Zagreb, 1947.*
 7. *Službeni vjesnik općine Drniš, Knin i Šibenik*, br. 12/90.
 8. *Službeni glasnik SAO Krajine i opština: Benkovac, Donji Lapac, Gračac, Knin, Korenica i Obrovac*, godina I, br. 1, Knin.
 9. *Službeni glasnik Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem*, godina I, br. 1/91.
 10. *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine*, 3/ 95.
 11. *Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, RZSRH, Zagreb 1993.
 12. *Narodne novine*, 7/1947.
 13. *Narodne novine* 56/ 1990.
 14. *Narodne novine* 21/1991.
 15. *Narodne novine*, 24/1991.
 16. *Narodne novine*, 31/1991.
 17. *Narodne novine*, 65/1991.
 18. *Narodne novine*, 27/1992.
 19. *Narodne novine*, 34/1992.
 20. *Narodne novine*, 68/1995.
 21. *Narodne novine*, 73/1995.
 22. *Narodne novine* ,7/1996.
 23. *Narodne novine*, 43/1996.
 24. *Narodne novine*, 104/1997.

25. Narodne novine, 107/1997.

26. Narodne novine, 92/1998.

17.1.3. Novine

Borba, Beograd (1995.-1997.), *Dnevnik*, Beograd (1995.) *Glasnik Krajine*, Knin (1991. – 1995.), *Glas Slavonije*, Osijek (1995.-1998.), *Intervju*, Beograd (1995.), *Monitor*, Podgorica (1995.), *Nin*, Zagreb (1995.-1997.), *Politika*, Beograd (1995.-1997.), *Večernje Novosti*, Beograd (1995.), *Večernji List*, Zagreb (1995.- 1997.), *Vjesnik*, Zagreb (1995.- 1997.), *Vojska*, Beograd (1995.), *Vreme*, Beograd (1991.), *Vukovarske novine, srpsko izdanje*, Vukovar (1995.-1997.)

17.2. Literatura

17.2.1. Studije i monografije

1. Ljubomir Antić, *Velikosrpski nacionalni program: Ishodišta i posljedice*, Zagreb, 2007.
2. Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 2005.
3. Petar Brozović, *Čuvari Vukovara 2, Iz života do smrti i nazad*, Vukovar, 2003.
4. Momir Bulatović, *Pravila ćutanja*, Beograd, 2004.,
5. Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu, Američka diplomacija i mirovni procesi u Bosni i Hercegovini 1995.*, Zagreb, 1995.
6. Christine Coleiro, *Bringin Peace to the Land of Scorpions and Jumping Snakes: Legacy of the United Nations in Eastern Slavonia and Transitional Missions*, Canadian Peacekeeping Press, 2002.
7. Vladimir Đuro Degan, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodne osobnosti tijekom povijesti*, Zagreb, 2002.
8. Slavko Degoricija, *Nije bilo uzalud*, Zagreb, 2008.
9. Milan Đukić, *Ugašena ognjišta širom svijetle*, Zagreb, 2008.
10. Dragan Đurić – Bojan Munjin – Srđan Španović, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990.
11. Peter Galbraith, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Bliz), Cambridge University Press, 2006.
12. Mate Granić, *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*, Zagreb, 2005.
13. Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Sarajevo, 1998.
14. Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika*, Beograd, 1995.
15. Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Beograd, 2007.
16. *Krvava istina*, In memoriam, Općina Lovas, Lovas, 2003.
17. Davor Marijan, *Oluja*, Zagreb, 2007.
18. Višnja Mišin, *Erdutska krivulja mira*, Zagreb, 1998.
19. Mario Nobilo, *Hrvatski Feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Zagreb, 2000.
20. *Olujni mir, Kronologija hrvatske misije na Dunavu*, Priredili: Vesna Škare Ožbolt i Ivica Vrkić, Zagreb, 1998.
21. Srđan Radulović, *Sudbina Krajine*, Beograd, 1996.

22. Republika Hrvatska – Ministarstvo informiranja, *Dossier: Knin (veljača 1990/veljača 1991.)*, Zagreb, 1991.
23. Joop Scheffers, *Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.*, Ceres, 2000.
24. Milisav Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel, 2001.
25. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing i Dražen Živić), Zagreb, 2006.
26. Hrvoje Šarinić, *Svi moji pregovori sa Miloševićem – Između rata i diplomacije 1993.-1995. (1998)*, Zagreb, 1999.
27. Antun Tus, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.- 1995.*, Zagreb – Sarajevo, 1999.
28. Ujedinjeni narodi – Rezolucije o republici Hrvatskoj – UNPROFOR (uredio: Anđelko Milardović), Osijek, 1995.
29. Mirko Valentić: *Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995.*, *Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Zagreb, 2010.
30. Marko Vrcelj, *"Rat za srpsku Krajinu 1991.-1995."*, Beograd, 2002.
31. Ivica Vrkić, *Istočno od zapada*, Zagreb, 1997.
32. Zbornik radova "Grad je bio meta: bolnica, Dom umirovljenika ... Agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.", ur. Ante Nazor, Zagreb, 2008.
33. *Zbornik specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj operaciji "Oluja" 1995.* (prilozi), ur. Ante Nazor, Zagreb, 2008.
34. Ozren Žunec, *Goli život – Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj, I-II*, Zagreb, 2007.

17.2.2. Rasprave i članci

1. Nikica Barić: „Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od „Oluje“ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica*, 11 (2011).
2. Albert Bing, „Put do Erduta. položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“ *Scrinia Slavonica*, 1 (2007).
3. Albert Bing: „Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica*, 8 (2008).
4. Derek Boothby „The UNTAES Experience: Weapons Buy-back in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, Croatia“, Bonn, International center for conversion, Brief 12., October 1998.
5. Jacques Paul Klein, Report to the Secretary- General of the United Nations, „My visit to Croatia and Serbia, December 28-31,“ 5 January 1996.
6. Jacques Paul Klein: „UNTAES – sažeto izvješće misije“, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010
7. Maladen Klemenčić, Terminološki rat za hrvatsko Podunavlje, *Rudjer* 1 (1996), 4.
8. Davor Marijan, „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica* 2 (2002).
9. Zoran Marković, *Nacija – žrtva i osveta*, Srpska strana rata, Trauma i katarza u Istorijskom pamćenju, priredio: Nebojša Popović, Beograd 1996.
10. Vladimir Šeks: „Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja i izbori za tijela lokalne samouprave“, *Zbornik radova Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010.
11. Stjepan Šterc, Nenad Pokos, Demografski uzorci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3.
12. Ivo Turk, Marijan Jukić: „Promjena broja i udjela Hrvata i Srba u Hrvatskom Podunavlju kao posljedica Domovinskog rata i mirne reintegracije (1991.- 2001.)“, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvid*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 38, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2010.

13. Dražen Živić, Etnodemografski okvir srpske agresije na hrvatsko Podunavlje, *Acta Geographica Croatica*, vol. 32.
14. Dražen Živić, Prognano stanovništvo iz hrvatskog Podunavlja i problemi njegovog povratka (1991.-2001.), *Hrvatski geografski glasnik* 65/1, 8 (2003).
15. Dražen Živić: „Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlja“, *Demografski konteksti sociokulturne posljedice hrvatskog Domovinskog rata*, Biblioteka Zbornici, Knjiga 35, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 2009.

PRILOG 1

- Karta istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema

● - Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem: Srpska autonomna oblast (1991), dio Republike Srpske Krajine (1991-1995), samoupravni entitet (1995-1996), teritorij pod upravom Ujedinjenih Naroda (1996-1998).

Napomena: granice na ovoj mapi su iz 1994. godine.

Izvor: Wikipedija (http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Hrvatsko_Podunavlje.png)

ŽIVOTOPIS

Autorica rada rođena je u Zagrebu 14. lipnja 1972. godine, gdje je završila osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Godine 1991. upisala je jednopredmetni studij povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i diplomirala u ožujku 1996. godine. Po završetku dodiplomskog studija radila je kao profesor povijesti u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu i Općoj gimnaziji u Sesvetama. U prosincu 1996. godine zaposlila se u Hrvatskom državnom arhivu - Odsjeku za suvremeno arhivsko gradivo, gdje je radila do 2006. godine. Stručni ispit za arhivista položila je 1999. godine. U Hrvatskom državnom arhivu radila je na poslovima sređivanja i obrade arhivskih fondova, za razdoblje od 1945. do 1990. U sklopu stručnog usavršavanja dobila je 1999., stipendiju CEU-a (Central European Summer University - Budapest) gdje je pohađala tečaj *Archival Automation*. U razdoblju od 2002. do 2004. autorica je sudjelovala na znanstveno-istraživačkom projektu *Žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata* u Hrvatskom državnom arhivu.

Poslijediplomski studij informacijskih znanosti - smjer arhivistika upisala je šk.g.1999/2000. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kod mentora dr. sc. Josipa Kolanovića, magistrirala je 2004. godine na temi *Institucije središnjih tijela Narodne Republike Hrvatske 1945. - 1953.* Od 2006. godine zaposlena je u Hrvatsko memorijalno - dokumentacijskom centru Domovinskog rata. Radi na poslovima evidentiranja gradiva vezanog za povijest Domovinskog rat, obradi i sređivanju gradiva. Također obavlja i poslove selekcije i pripreme dokumenata za digitaliziranje.

Bibliografija:

1. Institucije središnjih tijela Narodne Republike Hrvatske: 1945.-1953.: magistarski rad, 2004.
2. Uloga republičkih ministarstava u upravi Narodne Republike Hrvatske: (1945-1953), *Arhivski vjesnik*, 45 (2002).
3. Društveno-gospodarske reforme 1950-1952. i njihov odraz na upravu Narodne Republike Hrvatske, *Arhivski vjesnik*, 46 (2003).

4. Lika u izvješćima Plaščanskog ratnog biltena 1991.-1995., *Zbornik radova "Identitet Like-korijeni i razvitak"*, (2009).
5. Problem prikupljanja memoarskog gradiva na primjeru Domovinskog rata, *Arhivski vjesnik*, 52 (2009).
6. Kraj srpske paradržavne vlasti u Hrvatskoj kroz tjedni jugoslavenski tisak, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 41(2009).
7. Suradnica na seriji knjiga koju izdaje Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: dokumenti (Knjige 1- 7)*.
8. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: memoarsko gradivo, Novinari - svjedoci vremena: zapisi Trajka Grkovskog: Plitvice - Karlovac 1991. - 1996.* (urednica: Ana Holjevac Tuković)